

Plecs de Paisatge: Eines 2

Ordenació i gestió del paisatge a Europa

Ordenació i gestió del paisatge a Europa / Edició a cura de Joan Nogué, Laura Puigbert i Gemma Bretcha.– Olot : Observatori del Paisatge de Catalunya, 2009. – p. ; cm . – (Plecs de Paisatge. Eines ; 2)

ISBN 978-84-613-5010-0

I. Nogué i Font, Joan II. Puigbert, Laura III. Bretcha, Gemma IV. Observatori del Paisatge (Catalunya) 1. Paisatge - Europa 2. Paisatge - Administració

712.2(4)

Edició a cura de:

Joan Nogué, Laura Puigbert, Gemma Bretcha

Amb la col·laboració de:

Àgata Losantos, Juli Valdunciel

Agraïments:

Rosa Cerarols, Jordi Grau, Anna Jiménez, Anna Montero, Pere Sala i Montse Vila

Disseny gràfic:

Eumogràfic

Fotografia de coberta:

Pere Sala

Fotografies:

Ramon Boadella: p. 15

Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de

Catalunya: p. 31

Observatori del Paisatge de Catalunya: p. 36, 54, 56, 60, 71, 113, 147, 188, 190,
219, 254, 272, 297, 321, 328, 334, 342

Fotolia: p. 64, 75, 85, 104, 107, 114, 127, 130, 134, 172, 209, 217, 226, 240, 242,
277, 326

Age Fotostock: p. 82

iStockphoto: p. 90, 121, 169, 248, 260

Dirk M. Wascher: p. 152, 163, 165

Getty images: p. 157

Xavier Miró: p. 206

Marguerite Trocmé: p. 228, 231, 234, 235, 237

Consell Comarcal de l'Alt Penedès: p. 264

Albert Cortina: p. 269, 270

Consell d'Arquitectura, Urbanisme i Medi Ambient de l'Hérault: p. 282, 284

Xarxa de Custòdia del Territori: p. 305

Josep Maria Mallarach: p. 313

Ariadna Armas: p. 318

Edita:

Observatori del Paisatge de Catalunya

Carrer Hospicí, 8. 17800 Olot

www.catpaisatge.net

© dels textos, els autors respectius

© de les fotografies, els autors respectius

Impressió:

CA Gràfica

Dipòsit legal:

ISBN: 978-84-613-5010-0

Plecs de Paisatge: Eines 2

Ordenació i gestió del paisatge a Europa

I. Eines de protecció, gestió i ordenació del paisatge

6 Presentació

Joaquim Nadal,
conseller de Política Territorial
i Obres Públiques de la Generalitat
de Catalunya

8 Introducció

Joan Nogué,
director de l'Observatori del Paisatge
de Catalunya

14 Quatre anys de la Llei de protecció, gestió i ordenació del paisatge de Catalunya: un balanç positiu

Joan Ganyet,
director general d'Arquitectura i Paisatge
de la Generalitat de Catalunya

36 Els catàlegs de paisatge de Catalunya

Pere Sala

64 Les polítiques i els instruments de protecció, gestió i ordenació del paisatge a l'Estat espanyol

Valerià Paül i Arnau Queralt

104 Identificació i qualificació dels paisatges: l'experiència francesa dels atles del paisatge

Jean-François Seguin

114 Paisatge i desenvolupament sostenible: projeccions de futur. Resultats del projecte suís Paysage 2020

Matthias StremLOW

130 L'avaluació del caràcter del paisatge al Regne Unit

Carys Swanwick

152 Les polítiques del paisatge als Països Baixos

Dirk M. Wascher i Rob Schröder

169 Els instruments de protecció i valorització del paisatge a Itàlia: el cas de la Toscana

Cinzia Gandolfi

II. Eines d'integració paisatgística

- 188 Els estudis d'impacte i integració paisatgística a Catalunya**
Jaume Busquets
- 209 L'avaluació dels impactes paisatgístics i visuals al Regne Unit**
Carys Jones
- 226 L'avaluació de l'impacte paisatgístic de les infraestructures viàries a Suïssa**
Marguerite Trocmé
- 240 L'avaluació de l'impacte paisatgístic a Itàlia**
Anna di Bene

III. Eines de concertació d'estratègies sobre el paisatge

- 254 Les cartes del paisatge a Catalunya**
Albert Cortina
- 277 Les cartes del paisatge a França**
Marie Guibert
- 297 La custòdia del territori: un nou instrument de concertació basat en la implicació ciutadana per a conservar el paisatge**
Jordi Pietx i Xavier Basora
- 326 La participació i la negociació social en l'ordenació i la gestió del paisatge**
Yves Luginbühl
-
- 347 Resúmenes en castellano**
- 363 Abstracts in English**
- 379 Notes sobre els autors**

Presentació

Joaquim Nadal

Conseller de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya

Les responsabilitats polítiques en l'àmbit del territori em porten cada cop més al convenciment que hi ha un terrible malentès en la formulació de les polítiques que s'ocupen del medi i que en propugnen la protecció. Molt sovint m'he preguntat si la distinció entre paisatge i medi era només la conseqüència de la divisió social del treball, entre diversos professionals segons els camps. Però la conclusió em semblava a mi mateix massa simplista i primària, i portat potser per algun prejudici. Així i tot no ha parat d'obsedir-me una certa rigidesa sectorial, molt poc transversal i abocada només a les qüestions especialitzades de protecció excloent de la biodiversitat expressada per segments d'espècies animals o forestals. El malentès rau potser de forma molt radical en el fet d'ignorar o considerar només des de la seva vessant depredadora la presència en el medi de l'espècie animal dominant, l'home.

A mi personalment em costa molt de definir uns paràmetres d'actuació sense tenir en compte les dades essencials que es desprenen de l'evolució del contingent demogràfic d'un territori determinat i de la seva forma d'actuar i organitzar-se col·lectivament i comunitàriament. La petjada profunda de la humanitat ha produït, naturalment, efectes contradictoris que, per una banda, han comportat riscos i, per l'altra, han aixecat totes les oportunitats que el mateix univers ens aportava.

Hi ha un fet extraordinari de civilització que és justament el control i coneixement de la natura i la seva conducció ordenada i intel·ligent per tal de respondre a les necessitats creixents dels humans. Aquesta aventura humana em sembla el centre de totes les reflexions sobre el territori, el paisatge i el medi, perquè esdevé en qualsevol cas la dada més rellevant per tal de garantir aquells punts d'equilibri imprescindibles de cara al futur.

No hi vegeu, en aquests plantejaments, una condescendència passiva que també ens podria portar per camins imprevisibles si deixéssim sense límit evolucionar els instints, sovint insensats, de la humanitat a l'hora de pensar els paràmetres de la societat del futur. Ben al contrari. Ens pertoca

definir instruments de gestió i ordenació del paisatge considerat com un palimpsest biològic i geològic, en el qual potser podem procedir a una anàlisi per capes però, en canvi, no hi podem actuar amb criteris de zones d'exclusió o amb paràmetres d'una falsa naturalització que, després de mil·lennis, ja només existeix en l'imaginari d'alguns, però que és irreal en la memòria de molts.

La integració del paisatge i del medi en un tot és el camí únic, no unívoc, que permet definir pautes d'actuació en el paisatge després de conèixer-ne els trets distintius més bàsics i d'assumir el seu caràcter permanentment dinàmic. Ho he dit infinitat de vegades i ho torno a repetir ara: no hi ha una foto fixa possible del paisatge, tal com ens ensenya la mateixa natura amb la diversitat canviant dels cicles anuals. La bellesa que ens emociona és justament la pulsó especial que es desprèn de moments irrepetibles i que ens enlluernen els sentits fins a embriagar-nos de plaers sensibles. Les polítiques del paisatge ens haurien de conduir a la recerca de la més alta perpetuació possible del plaer i del confort en una societat que viu permanentment el desconhort insaciable de la impossible felicitat absoluta.

L'experiència desencadenada fa uns anys a Florència amb la voluntat de definir una política europea del paisatge ens permet, ara, el contrast de les diferents polítiques desplegades arran d'aquella declaració d'intencions, que ens aporten per visió comparada un test dels resultats assolits i dels problemes persistents, que són molts.

El paisatge és una difícil equació entre l'home i el medi. Enfocat globalment, el territori com un tot, sense reproduir espais temàticament hiperprotegits, té segurament algun camí de solució que, ara, amb aquest llibre pretenem explorar de forma conjunta a la llum de diverses experiències europees. I al bell mig, l'experiència de Catalunya, que vol il·luminar amb llum pròpia un projecte ambició ple de llums i ple d'ombres encara per revelar.

Introducció

Joan Nogué

Director de l'Observatori del Paisatge de Catalunya

Publiquem aquest llibre quatre anys després de l'aprovació, el 2005, de la Llei de protecció, gestió i ordenació del paisatge de Catalunya, una llei que s'inspira, al seu torn, en el Conveni europeu del paisatge aprovat a Florència l'any 2000, al qual el Parlament de Catalunya es va adherir molt pocs mesos més tard, amb la qual cosa es va convertir en la primera cambra parlamentària europea que mostrava explícitament interès per tal document.

La Llei del paisatge de Catalunya i el posterior reglament que la desenvolupa volen fer compatible el desenvolupament econòmic i urbanístic amb la qualitat del paisatge, atenent als seus valors patrimonials, culturals i econòmics. Els seus principals objectius són reconèixer, avaluar i catalogar tots els paisatges de Catalunya; promoure no només la protecció, sinó també l'ordenació i la gestió dels paisatges de Catalunya; integrar criteris paisatgístics en el planejament territorial i urbanístic, i en les polítiques de caràcter sectorial amb incidència directa o indirecta sobre el paisatge, i, finalment, però no per això menys important, sensibilitzar la societat en els valors del paisatge.

La llei i el reglament que se'n desprèn creen i desenvolupen instruments per a l'aplicació de la llei en l'àmbit del planejament (sobretot el territorial), instruments de col·laboració i concertació en matèria de paisatge i instruments de finançament. Els instruments per a l'aplicació de la llei en l'àmbit del planejament són els catàlegs de paisatge de Catalunya, les directrius de paisatge i els estudis i informes d'impacte i integració paisatgística. Els instruments de col·laboració i concertació són, respectivament, l'Observatori del Paisatge i les cartes del paisatge. I, finalment, l'instrument de finançament és el Fons per a la protecció, gestió i ordenació del paisatge. Vet aquí una llei curta, clara, precisa i entenedora. Diu el que ha de dir i ho diu bé i, en aquest sentit, supera amb escreix els mínims requisits de qualitat i rigor que s'espera del legislador. S'ha fet una bona feina, i més tenint en compte que és la primera llei en la nostra història que actua

sobre un bé tan especial i delicat com ho és el paisatge. I la prova que la llei anava ben orientada és aquest llibre, perquè el que aquí exposem és, senzillament, com s'han desplegat i aplicat alguns dels instruments bàsics que la llei preveia en l'àmbit específic de la protecció, gestió i ordenació del paisatge, i també en el de la concertació.

En aquesta publicació ens hem centrat en tres d'aquests instruments: els catàlegs de paisatge, els estudis d'impacte i d'integració paisatgística i les cartes del paisatge. El llibre no pretén ser una exposició exhaustiva de tots els instruments que la llei preveia i que ja hem apuntat més amunt, ja que el lector pot trobar aquesta informació en diverses publicacions ja existents i, molt especialment, en *La política del paisatge a Catalunya* del Departament de Política Territorial i Obres Públiques, que veurà la llum properament. El nostre objectiu era un altre: es tractava de centrar-nos en els tres instruments esmentats i fer-ne un estudi comparatiu a escala europea per tal que el lector pogués avaluar millor i en el nostre context més immediat tres de les eines bàsiques de les quals ens hem dotat. És per això que hem convidat experts francesos, suïssos, britànics, holandesos i italians a exposar les seves eines equivalents als nostres catàlegs de paisatge, estudis d'impacte i d'integració paisatgística i cartes del paisatge. És evident que hi manquen moltes altres experiències europees, però un estudi comparatiu i exhaustiu entre Catalunya i tots els països europeus que disposen, a un nivell o a un altre, d'instruments similars als nostres hagués necessitat diversos volums com aquest, la qual cosa superava amb escreix les nostres possibilitats. El que es pretenia era, simplement, oferir a la ciutadania un petit tast de les experiències europees en aquest terreny per tal que ella mateixa avalués amb més coneixement de causa la iniciativa endegada a Catalunya.

La nostra intenció inicial era també ser especialment exhaustius en el cas espanyol. Ja són unes quantes les comunitats autònomes amb les quals

és possible d'establir una mena d'exercici comparatiu similar a l'establert amb el cas europeu. Malauradament, però, això no ha estat possible perquè, novament, el nombre de pàgines d'aquest volum s'hagués disparat. No descartem intentar-ho de nou més endavant i fins i tot potser fóra més aconsellable deixar passar una miqueta de temps per tal de poder analitzar amb més perspectiva com evolucionen alguns instruments que han començat a desplegar-se en diversos racons de l'Estat espanyol. Amb tot, hem volgut reservar un capítol a l'experiència espanyola en conjunt, conscients que no és més que una primera aproximació que, com dèiem, caldrà aprofundir en un futur més o menys immediat.

El llibre està estructurat en tres grans blocs precedits per un balanç del que han estat aquests primers quatre anys de la Llei del paisatge amb la contribució de Joan Ganyet, director general d'Arquitectura i Paisatge del Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya, titulat "Quatre anys de la Llei de protecció, gestió i ordenació del paisatge de Catalunya: un balanç positiu". El primer bloc del llibre presenta les diverses eines de protecció, gestió i ordenació del paisatge de diferents països europeus. L'inicia l'experiència catalana, a cura de Pere Sala, coordinador tècnic de l'Observatori del Paisatge de Catalunya, amb el títol "Els catàlegs de paisatge de Catalunya". Els instruments aplicats a l'Estat espanyol els descriuen Valerià Paül, investigador de la Universitat de Santiago de Compostel·la, i Arnau Queralt, assessor en sostenibilitat, amb el capítol "Les polítiques i els instruments de protecció, gestió i ordenació del paisatge a l'Estat espanyol". El segueixen capítols que giren entorn de diverses eines aplicades a alguns països europeus: Jean-François Seguin, director de l'Oficina del Paisatge del Ministeri d'Ecologia, Energia, Desenvolupament Sostenible i Planificació del Territori Francès, se centra en els atles del paisatge de França, en el capítol "Identificació i qualificació dels paisatges: l'experiència francesa dels atles del paisatge"; el projecte suís

Paysage 2020 l'explica Matthias StremLOW, de l'Oficina Federal de Medi Ambient de Suïssa, amb el capítol "Paisatge i desenvolupament sostenible: projeccions de futur. Resultats del projecte suís Paysage 2020"; Carys Swanwick, catedràtica de la Universitat de Sheffield, escriu sobre "L'avaluació del caràcter del paisatge al Regne Unit"; segueixen Dirk Wascher i Rob Schröder, investigadors a Alterra, amb un capítol titulat "Les polítiques del paisatge als Països Baixos", i finalment Cinzia Gandolfi, tècnica de la Direcció General de Polítiques Ambientals i del Territori de la regió de la Toscana, presenta el cas italià amb "Els instruments de protecció i valorització del paisatge a Itàlia: el cas de la Toscana".

El segon bloc se centra en els estudis d'impacte i integració paisatgística i els seus equivalents a escala europea, concretament al Regne Unit, a Suïssa i a Itàlia. Encapçala el bloc Jaume Busquets, subdirector general d'Acció Territorial i Paisatge del Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya, amb "Els estudis d'impacte i integració paisatgística a Catalunya". El segueix Carys Jones, catedràtica de la Universitat de Manchester, amb el capítol que porta per títol "L'avaluació dels impactes paisatgístics i visuals al Regne Unit". A continuació, Marguerite Trocmé, de l'Oficina Federal del Medi Ambient de Suïssa, descriu "L'avaluació de l'impacte paisatgístic de les infraestructures viàries a Suïssa". Aquest segon bloc es clou amb el capítol "L'avaluació de l'impacte paisatgístic a Itàlia", a cura d'Anna di Bene, directora de la Superintendència dels Béns Arquitectònics i Paisatgístics de la regió d'Úmbria.

L'últim bloc, el tercer, correspon a les eines de concertació d'estratègies sobre paisatge. El primer capítol d'aquest bloc és a cura d'Albert Cortina, director de l'Estudi DTUM i redactor de diverses cartes del paisatge, i porta per títol "Les cartes del paisatge de Catalunya". El segon se centra en "Les cartes del paisatge a França" i està escrit per Marie Guibert, de la Direcció Regional del Medi Ambient del Llenguadoc-Rosselló. Tot seguit,

Jordi Pietx, de la Xarxa de Custòdia del Territori, i Xavier Basora, d'X3 Estudis Ambientals, analitzen “La custòdia del territori: un nou instrument de concertació basat en la implicació ciutadana per a conservar el paisatge”. Tanca el bloc Yves Luginbühl, geògraf i investigador del Centre Nacional de la Recerca Científica de França, amb el capítol “La participació i la negociació social en l’ordenació i la gestió del paisatge”.

Vet aquí, doncs, els temes, els autors i la seva procedència. Esperem que aquest nou volum de la col·lecció “Eines” aconseguixi els objectius que ens hem fixat. Aquest llibre no podia sortir abans: calia donar temps perquè els instruments aquí analitzats comencessin a caminar, a rodar. Ho han començat a fer i, si bé és cert que encara no han arribat al final del seu camí, també ho és que han caminat prou per poder-ne avaluar l’eficàcia i operativitat. I fer-ho en el context europeu ens dóna una perspectiva encara més rica i fructífera, si és possible.

Quatre anys de la Llei de protecció, gestió i ordenació del paisatge de Catalunya: un balanç positiu

Joan Ganyet

Director general d'Arquitectura i Paisatge de la Generalitat de Catalunya

El 20 d'octubre de l'any 2000 va ser una dia rellevant per a la història social del paisatge, ja que es va aprovar el Conveni europeu del paisatge, el primer tractat internacional que el protegeix específicament. En un escrit dedicat a la Llei del paisatge, no es pot obviar el text que la fonamenta i que inspira les polítiques públiques del paisatge a Catalunya.

El Conveni europeu del paisatge, que va ser promogut pel Consell d'Europa, es va gestar com a resposta al procés de pèrdua de diversitat que els paisatges europeus havien estat experimentant de forma progressiva en les dècades anteriors, i es va redactar amb l'objectiu de comprometre les administracions públiques europees en el desenvolupament de polítiques de protecció, ordenació i gestió dels paisatges. El Conveni s'inscriu en les iniciatives del Consell d'Europa relacionades amb la defensa del patrimoni natural i cultural, i en la concepció del paisatge com a part d'aquest patrimoni comú.

El Conveni europeu del paisatge va representar un gir important en la concepció social del paisatge. En primer lloc, per la mateixa consideració com a patrimoni, però també per altres novetats no menys rellevants: per primera vegada un text institucional es referia al paisatge entès en la seva globalitat, és a dir, comprènent tota la seva diversitat, no només aquells indrets de valor extraordinari; per primer cop, també, posava en evidència el seu caràcter social com a element essencial per al benestar individual i col·lectiu; finalment, subratllava el fet que és un bé comú i, per tant, una responsabilitat col·lectiva.

Per tal de garantir l'eficàcia dels seus objectius, el conveni defineix un seguit de conceptes clau: política del paisatge, objectius de qualitat paisatgística, i protecció, gestió i ordenació del paisatge. Per política del paisatge s'entén la formulació que les administracions públiques competents fan dels principis generals, les estratègies i les orientacions que permeten l'adopció de mesures concretes destinades a la protecció, la gestió i l'orde-

Imatge 1. El Parlament de Catalunya va ser la primera cambra parlamentària europea a adherir-se al Conveni europeu del paisatge.

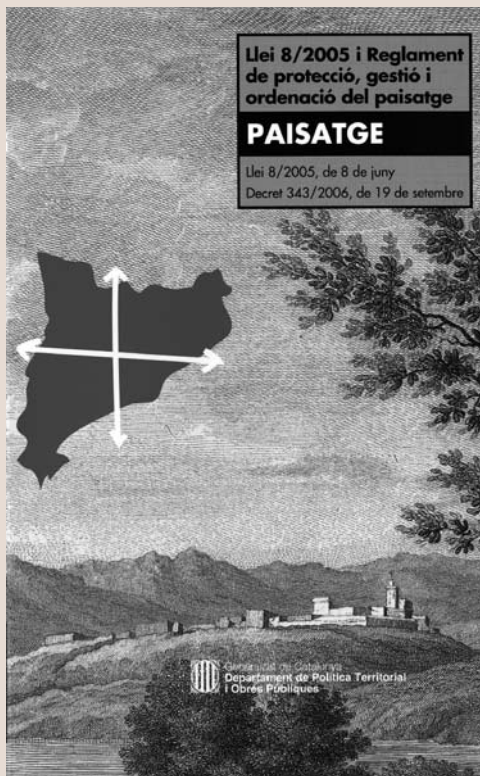
nació del paisatge. Els objectius de qualitat paisatgística són la formulació que les administracions públiques competents fan, per a un paisatge concret, de les aspiracions de la població pel que fa a les característiques paisatgístiques del seu entorn. Per protecció del paisatge s'entenen les accions de conservació i de manteniment dels aspectes significatius o característics del paisatge, justificades pels valors patrimonials d'aquests últims. Segons el conveni, la gestió del paisatge són les accions destinades a mantenir-lo tot guiant i harmonitzant les transformacions induïdes per les evolucions socials, econòmiques i ambientals. En canvi, per ordenació del paisatge s'entenen les accions que tenen un caràcter prospectiu, destinades a la valoració, la restauració o la creació de paisatges.

Cal destacar tres aspectes del contingut i els objectius del conveni: la importància de la concepció del paisatge com a bé comú, la funció del paisatge com a factor de benestar social i, finalment, la responsabilitat i la importància dels poders públics en la creació i implementació de polítiques del paisatge. D'aquest darrer aspecte es desprèn el protagonisme que el conveni atribueix a l'Administració pública per a catalitzar un canvi d'actituds socials i polítiques en matèria de paisatge.

A mesura que els diferents països i territoris s'adhereixen al tractat, el ratifiquen i van definint les legislacions i pràctiques polítiques, s'observa que les conseqüències pràctiques del conveni són el reconeixement del paisatge com a objecte de dret i la seva inclusió en el cos legislatiu; la formulació del paisatge en polítiques nacionals, regionals i locals; l'adopció d'un enfocament global tenint en compte els principis de desenvolupament sostenible; la difusió del coneixement dels paisatges i els seus valors juntament amb la sensibilització de la societat civil, les organitzacions privades i els poders públics; la implicació de tots els agents, tant públics com privats, en els processos de protecció, gestió i ordenació del paisatge mitjançant la participació ciutadana, i la promoció d'intercanvis de coneixement i informació a escala internacional en totes les qüestions previstes en el conveni.

Pel que fa a Catalunya, cal dir que el Parlament català va ser la primera cambra europea a adherir-se al Conveni europeu del paisatge, el desembre del mateix any 2000, amb la Resolució 364/VI de 14 de desembre del 2000. Posteriorment, basant-se en el mateix conveni, el 8 de juny de l'any 2005 la cambra legislativa catalana (en virtut de les competències autonòmiques en matèria de paisatge) va aprovar la Llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge (vegeu la imatge 2), que defineix el marc legal que ha de protegir jurídicament els paisatges catalans, alhora que estableix els instruments adequats per a gestionar-los. Un any després,

el 2006, es va aprovar el Reglament de protecció, gestió i ordenació del paisatge, que desenvolupa la llei del 2005. A més de definir i ampliar els instruments ja esmentats en aquesta llei (catàlegs de paisatge, directrius de paisatge, cartes del paisatge, Observatori del Paisatge i el Fons per a la protecció, gestió i ordenació del paisatge), el reglament dedica el tercer capítol a crear i definir els estudis i informes d'impacte i integració paisatgística.

Imatge 2. Coberta de la publicació de la *Llei 8/2005 i Reglament de protecció, gestió i ordenació del paisatge*.

Caràcter, objectius i principis de la Llei del paisatge

La Llei del paisatge adopta la definició de paisatge que fa el Conveni europeu, “qualsevol part del territori, tal com la col·lectivitat la percep, el caràcter de la qual resulta de l’acció de factors naturals o humans i de llurs interrelacions” (Generalitat de Catalunya, 2006: art. 3), alhora que el concepte d’una manera global i integradora. Això significa que la llei no exclou cap tipus de paisatge i que, per tant, les seves disposicions són aplicables al conjunt del territori de Catalunya, és a dir, tant a les àrees naturals com a les rurals, forestals, urbanes i periurbanes, i als paisatges singulars com als quotidians o degradats, tant si són de l’interior com del litoral. Tot el territori, doncs, és considerat paisatge segons la llei, inclosos els paisatges ordinaris i els d’entorns degradats, com ara els abocadors i les mines abandonades. No cal ressaltar l’ambició que aquesta formulació global planteja, ni tampoc el gran repte que suposa per a les polítiques públiques. Més endavant s’inclou un balanç dels resultats assolits durant els quatre anys de vigència de la llei.

La Llei del paisatge té com a objectius la protecció, la gestió i l’ordenació dels paisatges; per assolir-los el Govern es dota d’uns instruments que permeten reconèixer jurídicament els valors del paisatge i promoure actuacions a fi de conservar-lo i millorar-lo. La llei té, per tant, un caràcter pragmàtic i tangible, amb una legislació instrumental que prioritza la voluntat propositiva a la sancionadora, i està dotada d’un ànim positiu. D’acord amb els seus objectius i el seu caràcter pragmàtic, la Llei del paisatge no pretén regular de manera comprensiva tots i cadascun dels elements que influeixen en la producció i la transformació del paisatge, sinó que s’inscriu dins d’un model molt més general que inclou l’ordenació del territori i el planejament de les activitats sectorials. En aquest sentit, tal com ha assenyalat el secretari per a la Planificació Territorial, Oriol Nel·lo, “sense una gestió

del territori destinada a garantir la seva sostenibilitat, funcionalitat i equitat, no és possible, avui, la preservació i exaltació dels valors del paisatge; i sense el reconeixement i la defensa dels valors del paisatge no és possible la gestió del territori en benefici de la col·lectivitat” (Nel·lo, 2006: p. 397).

Segons la llei, els principis que han de guiar les actuacions dels poders públics sobre la matèria paisatgística són:

- Afavorir l’evolució harmònica del paisatge d’acord amb els conceptes d’utilització racional del territori, de desenvolupament urbanístic sostenible i de funcionalitat dels ecosistemes.
- Preservar, amb l’adopció de mesures protectores, el dret dels ciutadans a viure en un entorn culturalment significatiu.
- Reconèixer que el paisatge és un element de benestar individual i col·lectiu que, a més de valors estètics i ambientals, té una dimensió econòmica, cultural, social i patrimonial.
- Considerar les conseqüències sobre el paisatge de qualsevol actuació d’ordenació i gestió del territori i valorar els efectes de l’edificació.
- Afavorir la cooperació entre les diverses administracions públiques en l’elaboració i l’execució del planejament i de les polítiques del paisatge.
- Promoure la col·laboració de la iniciativa pública i privada en l’impuls d’actuacions, l’adopció d’instruments i la presa de decisions sobre el paisatge.
- Impulsar la participació en les polítiques del paisatge dels agents socials, professionals i econòmics, especialment dels col·legis professionals, les universitats, les associacions de defensa de la natura i els representants de les organitzacions empresarials i sindicals.
- Fomentar la formació en aquesta matèria.

El Conveni europeu del paisatge estableix una tipologia d'actuacions públiques que es poden dur a terme en el paisatge. Són la protecció, la gestió i l'ordenació. L'abast de la tipologia d'actuacions prevista en la llei demana la cooperació per part dels agents implicats en el paisatge, o sigui, de les administracions locals i sectorials i de les entitats públiques i privades, a més de la col·laboració amb les administracions competents dels territoris veïns.

Instruments de la Llei del paisatge

La llei, i el posterior decret de 2006, preveuen un seguit d'instruments que han de permetre la consecució dels seus objectius. Aquests instruments són els catàlegs de paisatge, les directrius de paisatge, l'Observatori del Paisatge, les cartes del paisatge, els estudis i informes d'impacte i integració paisatgística, les mesures de sensibilització, educació i suport, i el fons financer.

Els catàlegs de paisatge

La llei defineix els catàlegs de paisatge com “els documents de caràcter descriptiu i prospectiu que determinen la tipologia dels paisatges de Catalunya, identifiquen llurs valors i llur estat de conservació i proposen els objectius de qualitat que han de complir” (Generalitat de Catalunya, 2006: cap.10). El contingut dels catàlegs ha de comprendre la següent informació: l'inventari dels valors paisatgístics presents en l'àrea de cada catàleg; l'enumeració de les activitats i dels processos que incideixen o han incidit de manera més notòria en la configuració del paisatge; l'assenyalament dels principals recorreguts i espais des dels quals es percep el paisatge; la delimitació de les unitats de paisatge, enteses com a àmbits estructurals,

funcionals o visuals coherents sobre els quals pot recaure, en part o integralment, un règim específic de protecció, gestió o ordenació; la definició dels objectius de qualitat paisatgística per a cada unitat de paisatge, entesos com l'expressió de les aspiracions de la col·lectivitat pel que fa a les característiques paisatgístiques del seu entorn, i, finalment, la proposta de mesures i accions necessàries per a assolir els objectius de qualitat paisatgística.

Les directrius de paisatge

Segons la llei, les directrius de paisatge són les “determinacions que, basant-se en els catàlegs de paisatge, precisen i incorporen normativament les propostes d'objectius de qualitat paisatgística en els plans territorials parcials o en els plans directors territorials” (Generalitat de Catalunya, 2006: cap. 12). Tot i que la incorporació de les directrius als plans territorials parcials o als plans directors territorials correspon al Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya, la resta de departaments de la Generalitat, les altres administracions i entitats públiques i la ciutadania també participen en la tramitació de les directrius de paisatge, en el marc de la normativa i amb els mitjans que aquesta estableix.

L'Observatori del Paisatge

El tercer instrument inclòs en la llei és l'Observatori del Paisatge, concebut com “una entitat de suport i col·laboració amb l'Administració de la Generalitat en totes les qüestions relacionades amb l'elaboració, l'aplicació i la gestió de les polítiques del paisatge” (Generalitat de Catalunya, 2006: cap. 13). La seva composició comprèn una àmplia representació dels agents que actuen sobre el territori i el paisatge, departaments de la Generalitat, ens locals i sectors socials, professionals i econòmics. Entre les funcions de l'Observatori destaca l'assessorament científicotècnic, que li permet participar en les xarxes d'observatoris del paisatge europeus i en iniciatives i

projectes de recerca i difusió que es realitzin a la Unió Europea. L'Observatori del Paisatge també ha d'elaborar cada quatre anys un informe sobre l'estat del paisatge a Catalunya.

Estudis i informes d'impacte i integració paisatgística

L'estudi d'impacte i integració paisatgística, d'una banda, es caracteritza per ser “un document tècnic destinat a considerar les conseqüències que té sobre el paisatge l'execució d'actuacions, projectes d'obres o activitats i a exposar els criteris adoptats per a la seva integració” (Generalitat de Catalunya, 2006: cap. 20). Aquesta tipologia d'estudi és obligatòria en els casos que preveu el Decret legislatiu 1/2005, de 26 de juliol, pel qual s'aprova el text refós de la Llei d'urbanisme, i l'ha de presentar el promotor o la promotora del projecte que es pretengui realitzar. L'estudi ha d'incloure una descripció de l'estat del paisatge (principals components, valors paisatgístics, visibilitat i fragilitat del paisatge), les característiques del projecte (emplaçament i inserció, documents que defineixen el projecte com ara alçats, seccions, plantes, volumetria, colors, materials i altres aspectes rellevants), i, finalment, els criteris i les mesures d'integració paisatgística (impactes potencials, anàlisi de les alternatives, justificació de la solució adoptada, descripció de les mesures adoptades per a la prevenció, correcció i compensació dels impactes) (vegeu la figura 1).

D'altra banda, l'informe d'impacte i integració paisatgística és el document administratiu que té per objecte avaluar la idoneïtat i suficiència dels criteris o les mesures adoptades en els estudis d'impacte i integració paisatgística. La Direcció General d'Arquitectura i Paisatge és l'organisme que emet aquest informe, el qual té un caràcter prescriptiu no vinculant i passa a formar part dels documents que han de permetre la resolució urbanística dels projectes.

Figura 1. Detall d'un estudi d'impacte i integració paisatgística.

Les cartes del paisatge

La llei defineix les cartes del paisatge com “els instruments de concertació d’estratègies entre els agents públics i els privats per a acomplir actuacions de protecció, gestió i ordenació del paisatge que tinguin per objectiu mantenir-ne els valors” (Generalitat de Catalunya, 2006: cap. 14). La iniciativa d’elaboració d’aquestes cartes pot partir tant del Govern com dels consells comarcals o les administracions locals. El seu contingut ha de tenir en compte el que estableix el catàleg de paisatge corresponent al seu àmbit territorial, i a la inversa: en cas que no hi hagi catàleg, a l’hora d’elaborar-lo

s'haurà de tenir en compte el contingut de les cartes del paisatge que fan referència a aquell territori concret.

Mesures de sensibilització, educació i suport

La Llei del paisatge assenyala la necessitat de promoure mesures de sensibilització, educació i suport en matèria de paisatge, enteses com a instruments que promoguin la generació d'actituds positives envers el paisatge. La Llei especifica que aquestes mesures s'han de dirigir al conjunt de la societat, a l'àmbit dels professionals i dels especialistes, i a l'àmbit educatiu en tots els nivells. També estableix que, d'acord amb les seves possibilitats, el Govern ha de potenciar i donar suport a les iniciatives de difusió i recerca concordants amb els objectius de la llei, promogudes tant per organitzacions públiques com privades.

El fons financer

Finalment, la Llei del paisatge preveu la creació i el manteniment d'un fons econòmic dedicat a la protecció, gestió i ordenació del paisatge. Aquest fons és l'instrument financer de la Generalitat de Catalunya que ha de servir per a acomplir les finalitats de la llei. El fons es dota amb les aportacions del Govern per mitjà dels pressupostos de la Generalitat (partides adscrites anualment al Departament de Política Territorial i Obres Públiques) i amb les aportacions de les altres administracions, entitats i empreses. Al mateix temps, la llei estableix que puguin rebre finançament del fons els ens públics, les entitats privades sense ànim de lucre legalment constituïdes i les persones físiques i jurídiques de naturalesa privada que tinguin entre els seus objectius acomplir actuacions de millora paisatgística.

Quatre anys de la Llei del paisatge

Els quatre anys que han passat des de l'aprovació de la Llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge, i de l'inici del seu desplegament permeten fer un balanç amb una certa visió panoràmica i retrospectiva. En primer lloc i com a consideració de caràcter més general, es pot afirmar, a hores d'ara, que s'ha portat a terme el desplegament normatiu previst, que s'han aplicat tots els instruments previstos per la llei i que s'han materialitzat actuacions concretes a partir de cadascun d'aquests instruments. A continuació s'inclou un balanç sintètic dels principals resultats assolits, que es presenta en relació amb els àmbits centrals d'actuació de la llei.

Actuacions relacionades amb el planejament territorial

Les actuacions relacionades amb el planejament territorial són les relatives als catàlegs de paisatge, les directrius de paisatge i els estudis d'impacte i integració paisatgística.

Tal com preveu la llei, el Departament de Política Territorial i Obres Públiques ha encarregat a l'Observatori del Paisatge la coordinació de la realització dels set catàlegs de paisatge, un per a cadascun dels set àmbits territorials. El procés de redacció dels catàlegs es va iniciar l'any 2005 i continua a hores d'ara. Fins al moment, ha estat aprovat de forma definitiva el Catàleg de paisatge de les Terres de Lleida i ho ha estat inicialment el Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona. Els cinc catàlegs restants es troben en diferents fases de desenvolupament, amb la previsió que durant l'any 2010 s'aprovin tots de forma definitiva. Val a dir que, amb l'aprovació d'aquests catàlegs, Catalunya se situarà al mateix nivell que els països més avançats en aquesta matèria, els quals disposen des de fa més temps d'aquest tipus d'instruments. Fins avui en dia, els resultats parcials assolits

en aquest àmbit es poden considerar força satisfactoris, atès el repte que suposa treballar amb un instrument nou i que ha incorporat la participació ciutadana en la seva pràctica. D'aquí a un any, i un cop finalitzat el treball iniciat fa tot just quatre anys, Catalunya disposarà d'uns documents descriptius i prospectius de les característiques, de les tendències i dels objectius de qualitat per a les unitats de paisatge que integren la totalitat del seu territori. Aquest fet, indubtablement, marcarà un abans i un després en el coneixement dels paisatges catalans.

Els objectius de qualitat paisatgística que estableixen els catàlegs per a cada unitat de paisatge són el punt de partida per a la redacció de les directrius de paisatge. A més, la finalitat d'aquest instrument és incorporar, de forma normativa, els objectius de qualitat als corresponents plans territorials parcials i plans directors territorials. A partir de l'aprovació definitiva del Catàleg de paisatge de les Terres de Lleida, el novembre de l'any 2007, el Departament de Política Territorial i Obres Públiques va iniciar, a través d'un pla pilot, el procés d'elaboració de les directrius de paisatge per a incorporar-les al pla territorial parcial corresponent. Aquest treball, que avança a mesura que s'aproven els catàlegs, es materialitza en la concreció de les mesures obligatòries i les recomanacions que precisen els plans territorials i, per tant, ha d'acabar essent una garantia de coherència entre l'ordenació del territori i el paisatge.

Paral·lelament, el reglament que desenvolupa la Llei del paisatge determina que els estudis d'impacte i integració paisatgística són obligatoris en determinats supòsits d'actuacions, usos, activitats i noves construccions en sòl no urbanitzable i també en aquells casos en què ho requereix el planejament territorial. El mateix reglament estableix que l'informe d'impacte i integració paisatgística és l'instrument de l'Administració que ha d'avaluar la idoneïtat i la suficiència dels criteris i les mesures previstos en aquests estudis. El Servei de Paisatge de la Direcció General d'Arquitectu-

ra i Paisatge ha informat des de l'any 2005 més de 3.000 estudis d'impacte i integració paisatgística per ser posteriorment tramitats per la via administrativa. Alhora, aquest organisme ha desenvolupat una metodologia pràctica en aquest àmbit, que encara està dotat d'escassos referents.

Actuacions relacionades amb l'Observatori del Paisatge

Les actuacions relacionades amb l'Observatori del Paisatge són les previstes en el capítol III de la Llei del paisatge. Des de la seva creació, l'any 2004, a part de coordinar l'elaboració dels catàlegs de paisatge, aquest organisme s'ha consolidat com una entitat de referència internacional en matèria paisatgística. Entre les seves actuacions de comunicació destaquen el web multilingüe del mateix Observatori, que ha esdevingut un punt de referència obligat en l'espai virtual de la xarxa, el butlletí digital bimestral *Paisatg-e*, el recull setmanal *Dietari del Paisatge* i el butlletí electrònic mensual *Agenda del Paisatge*. Entre les trobades especialitzades organitzades per l'Observatori destaquen els V Tallers per a l'Aplicació del Conveni Europeu del Paisatge i el seminari Paisatge i Salut, l'any 2006, o el seminari internacional sobre indicadors de paisatge, l'any 2007. En l'àmbit de la difusió i la sensibilització, l'Observatori ha iniciat dues col·leccions de llibres, "Plecs de Paisatge" i "Documents", alhora que ha creat el seu propi centre de documentació amb un important fons bibliogràfic especialitzat. En l'àmbit de la recerca, l'Observatori forma part de diverses xarxes nacionals i internacionals, i hi participa activament. El seu Consell Rector i el seu Consell Assessor han estat fèrtils punts de trobada on la societat catalana s'ha expressat, a través dels seus organismes públics i privats, amb relació a aquestes qüestions.

Actuacions relacionades amb la concertació i la sensibilització

Les actuacions relacionades amb la concertació i la sensibilització estan previstes en el capítol IV i fan referència al foment de la sensibilització de la societat i de les organitzacions públiques i privades. Aquestes actuacions inclouen les cartes del paisatge, l'educació paisatgística en els diversos nivells educatius, el suport a la formació d'especialistes i l'ajuda als projectes de recerca.

Les cartes del paisatge són instruments de concertació dels agents del territori a favor de la millora del paisatge, que, si bé han estat aplicats en altres països des de fa anys, a Catalunya són un instrument nou. Des de l'aprovació de la Llei del paisatge de l'any 2005, s'han signat tres cartes del paisatge (Penedès, Berguedà i Vall de Camprodon) i se n'ha començat la redacció de tres més (Conca de la Riera d'Argentona, Vall del Tenes i Alt Empordà). Prèviament a l'inici de les cartes s'han signat convenis de col·laboració entre el Departament de Política Territorial i Obres Públiques, l'Observatori del Paisatge i les entitats que sol·liciten la carta.

L'educació en matèria paisatgística és un altre dels objectius establerts en la llei. La materialització d'aquest objectiu, en l'educació secundària, va iniciar-se l'any 2006 amb el projecte Ciutat, territori, paisatge (vegeu la imatge 3). Aquest projecte educatiu està destinat a l'alumnat dels centres d'educació secundària obligatòria de Catalunya i es va aplicar, amb caràcter experimental, a deu centres el curs 2007-2008. El projecte, que ha estat desenvolupat conjuntament pel Departament de Política Territorial i Obres Públiques, el Departament d'Educació i l'Observatori del Paisatge, ha començat a implementar-se de forma oficial el gener de l'any 2009. Per les seves característiques pioneres, tant pel que fa al contingut com als recursos aplicats, ha estat considerat un projecte d'innovació educativa que ha merescut l'atenció de la comunitat educativa catalana i del Consell d'Europa.

Imatge 3. Web del projecte Ciutat, territori, paisatge, dirigit a fomentar l'educació en el paisatge entre l'alumnat d'educació secundària obligatòria de Catalunya.

Les actuacions de formació i suport als especialistes previstes per la llei inclouen tant activitats de formació com l'elaboració d'instruments de gestió. En aquests àmbits, la Direcció General d'Arquitectura i Paisatge ha donat suport a diversos cursos de formació organitzats per col·legis professionals, ha participat en mestratges i cursos especialitzats organitzats per les universitats i ha organitzat jornades tècniques monogràfiques. Així mateix, ha iniciat la publicació de guies pràctiques d'integració paisatgística, de les quals s'han editat dos números (*Polígons industrials i sectors d'activitat econòmica* i *Horts urbans i periurbans*). A més, *Guia pràctica*

per a la realització d'estudis d'impacte i integració paisatgística es troba actualment en una avançada fase d'edició.

Pel que fa al suport a les organitzacions públiques i privades, el Departament de Política Territorial i Obres Públiques ha participat, mitjançant l'aportació de recursos humans i econòmics, en actuacions que tenien objectius clarament concordants amb els principis de la Llei del paisatge, com ara els diferents actes monogràfics (Congrés Europeu Ciutat Verda, Fira del Paisatge o Congrés Art i Paisatge Vitivinícola) o el suport a publicacions divulgatives de temàtica paisatgística (*Pirineus des de l'aire*, 2006).

En l'àmbit de la cooperació europea, el Departament de Política Territorial i Obres Públiques, per mitjà de la Direcció General d'Arquitectura i Paisatge, ha participat durant el període 2005-2007 en el projecte europeu PAYS.DOC Bones pràctiques per al paisatge, formant part del secretariat tècnic del projecte i coordinant la publicació del treball *Guia de bones pràctiques* (Busquets, 2007, 2008), així com participant en la resta de línies establertes. En aquest mateix projecte, algunes de les iniciatives catalanes han merescut formar part del catàleg del II Premi Mediterrani del Paisatge (Regione Toscana, *et al.* 2007).

Actuacions de millora paisatgística

El Fons per a la protecció, gestió i ordenació del paisatge és l'instrument financer de la Generalitat de Catalunya previst per a les actuacions de millora del paisatge. Aquest fons, doncs, que es dota de les aportacions del Govern a través de les partides dels pressupostos de la Generalitat, es destina a la subvenció d'obres mitjançant la convocatòria pública anual de lliure concurrència. En el període 2004-2008 s'han concedit subvencions, per mitjà d'aquest mecanisme, per a tres línies específiques: creació o rehabilitació d'avingudes, rambles i passeigs arbrats, colònies industrials i camins de ronda, per un valor total de 7.940.444,54 euros. Així mateix,

amb recursos financers del pressupost general del Departament de Política Territorial i Obres Públiques s'ha contribuït al finançament d'actuacions de caràcter pilot de millora del paisatge, com ara les obres de millora paisatgística de l'accés sud de Granollers o les obres del parc de Pinar de Peruquet de Vila-seca.

Imatge 4. El Fons per a la protecció, gestió i ordenació del paisatge destina una part dels seus recursos a subvencionar la construcció de camins de ronda per mitjà de convocatòries públiques anuals.

Conclusions

A tall de conclusió, es pot afirmar que el balanç del desplegament de la Llei del paisatge és força positiu. S'han aplicat els principals instruments previstos, s'han materialitzat les accions derivades de cada instrument (catàlegs de paisatge, cartes del paisatge, directrius de paisatge, etc.), s'han convocat els ajuts específics del fons financer amb un notable èxit de convocatòria, s'ha consolidat l'Observatori del Paisatge com a entitat de suport a l'Administració i al conjunt de la societat, i s'ha enfortit la coordinació de les polítiques d'ordenació territorial i sectorial. Al llarg d'aquest període el Govern català no ha perdut gens l'empenta que va portar Catalunya a ser una comunitat capdavantera a l'Estat espanyol en l'aplicació del Conveni europeu del paisatge i, en diversos camps, les polítiques paisatgístiques catalanes s'han situat, en poc temps, com un referent europeu.

Tanmateix, la prudència obliga a ser cautelosos i a prosseguir amb tenacitat el treball iniciat. Com tots aquells temes que tenen un component social inherent, l'èxit de les polítiques públiques en matèria de paisatge ha d'anar associat a un canvi de mentalitats, a una evolució cultural. I aquests tipus de canvis tenen una dimensió generacional. Així doncs, només la perseverança permetrà recollir, d'aquí a una o dues generacions, els fruits de la feina feta, ja que haurà calat com la pluja fina en les pràctiques de l'Administració pública i en les actituds del conjunt de la ciutadania.

Referències bibliogràfiques

BUSQUETS, Jaume (ed.) (2007). *Polígons industrials i sectors d'activitat econòmica*. Barcelona: Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya. (Guia d'Integració Paisatgística; 1).

--- (2008). *Horts urbans i periurbans*. Barcelona: Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya. (Guia d'Integració Paisatgística; 2).

CONSELL D'EUROPA (2000). *Conveni europeu del paisatge*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Consell Assessor per al Desenvolupament Sostenible; Observatori del Paisatge. (Papers de Sostenibilitat; 8).

DEPARTAMENT DE POLÍTICA TERRITORIAL I OBRES PÚBLIQUES (2006). *Text refós i reglament de la llei d'urbanisme*. Barcelona: Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya.

--- (2007a). *Línies estratègiques d'actuació en paisatge*. Barcelona: Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya.

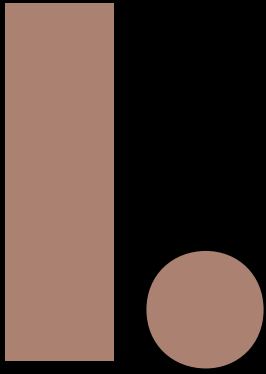
--- (2007b). *Buenas prácticas de paisaje. Líneas guía*. Barcelona: Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya.

GENERALITAT DE CATALUNYA (2006). *Llei 8/2005 i Reglament de protecció, gestió i ordenació del paisatge*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. (Quaderns de Legislació).

NEL-LO, Oriol (2006) "Paisaje, plan y política", dins Rafael Mata i Alexandre Tarroja (coord.) *El paisaje y la gestión del territorio: criterios paisajísticos en la ordenación del territorio y el urbanismo*. Barcelona: Diputació de Barcelona, p. 397-404.

CANET, Carles (dir.) (2006). *Pirineus des de l'aire* [DVD]. Barcelona: Enciclopèdia Catalana; Sant Joan Despí: TV3.

REGIONE TOSCANA, et al. (2007). *Catalogo delle Buone Pratiche per il Paesaggio = Catalogue de bonnes pratiques pour le paysage = Catalogo de buenas prácticas para el paisaje: PMP 2007*. Florència: Regione Toscana, Giunta Regionale; Alinea Editrecc.

Eines de protecció, gestió i ordenació del paisatge

Els catàlegs de paisatge de Catalunya

Pere Sala

Catalunya gaudeix d'una gran riquesa i diversitat de paisatges, de les més elevades del continent europeu. Ara bé, en les darreres dècades els paisatges de Catalunya s'han modificat com mai fins ara i aquesta transformació no ha comportat, en general, una millora de la qualitat dels paisatges, sinó més aviat el contrari. Durant aquest període de temps s'ha generat en aquest país un evident allunyament, una ruptura, entre la societat i el seu entorn, fins al punt que una part significativa de la societat s'ha tornat insensible als valors del paisatge. El ritme d'homogeneïtzació, degradació i empobriment dels paisatges ha estat intens (i continua essent-ho en algunes zones, sobretot del litoral, del Pirineu i de la regió metropolitana de Barcelona): dispersió urbanística, infraestructures disseminades i de baixa qualitat estètica, fragmentació i simplificació de paisatges agrícoles, etc. La llista és llarga. Lluny de l'organització, l'harmonia i la tranquil·litat, que són valors latents dels paisatges del nostre país, sorgeixen el desordre, l'abandó, la vulnerabilitat i el desarrelament.

Caldria apuntar com a factors determinants d'aquestes transformacions el canvi de model agrícola i de producció industrial, els nous models de planificació a escala regional i local, així com de transport, infraestructures, turisme i lleure, i, en definitiva, els canvis en l'economia europea i mundial. A tots aquests fenòmens cal afegir-hi un context jurídic català que ha estat tradicionalment pobre en el tractament legislatiu de la temàtica paisatgística. En efecte, tant la Llei 12/1985, d'espais naturals, que va aixecar en el seu moment una certa expectativa amb relació a la temàtica paisatgística per mitjà, sobretot, del Pla d'espais d'interès natural (PEIN), com posteriorment la Llei 2/2002, d'urbanisme, tot i representar un avenç molt destacable, tracten el paisatge a partir de les seves singularitats i excepcionalitats, no amb un plantejament sistemàtic i globalitzador. Aquest enfocament ha provocat que el desordre hagi impregnat molts dels paisatges quotidians (els més propers als pobles i ciutats i a les principals infraestructures).

La Llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge de Catalunya, nascuda amb l'objectiu de redreçar precisament aques-

tes dinàmiques, crea el catàleg de paisatge com un instrument nou per a la introducció d'objectius paisatgístics en el planejament territorial a Catalunya, així com en les polítiques sectorials. S'adopten, d'aquesta manera, els principis i les estratègies d'acció que estableix el Conveni europeu del paisatge promogut pel Consell d'Europa¹, el qual insta els estats europeus a identificar tots els seus paisatges, avaluar-ne l'estat i definir objectius de qualitat paisatgística que orientin les respectives polítiques públiques que incideixen en el territori.

L'Observatori del Paisatge de Catalunya, assumint el repte d'incrementar el coneixement que té la societat catalana dels seus paisatges i donar suport a l'aplicació a Catalunya del Conveni europeu del paisatge, és l'ens responsable de l'elaboració dels catàlegs de paisatge. Els catàlegs neixen en un moment en què resulta vital implantar una nova cultura de l'ordenació territorial basada en la gestió prudent i sostenible dels recursos naturals, en un tractament nou i imaginatiu del sòl no urbanitzable i del paisatge en el seu conjunt i en una nova forma de govern i de gestió del territori basada en el diàleg i la concertació social.

Els catàlegs de paisatge. Una eina per a introduir el paisatge en la planificació territorial i sectorial

Els catàlegs de paisatge són un nou instrument per a protegir, gestionar i ordenar el paisatge a Catalunya des de la perspectiva del planejament territorial. El seu principal objectiu és el de contribuir a la incorporació del paisatge en els plans territorials parcials² però també en els plans directores territorials i en els urbanístics, així com en els plans sectorials que impulsa la Generalitat de Catalunya. La incorporació de la variable paisatgística en els plans territorials parcials és fonamental, sobretot pel fet de situar-se,

1 Conveni adoptat pel Comitè de Ministres del Consell d'Europa el 19 de juliol del 2000 i firmat el 20 d'octubre del 2000 per 18 països durant una conferència ministerial a Florència. El Parlament de Catalunya va adherir-s'hi el 20 de desembre del 2000 a través de la Resolució 364/VI del Parlament de Catalunya, d'adhesió al Conveni europeu del paisatge.

2 Els plans territorials parcials estan pensats per desplegar el Pla territorial general de Catalunya i se centren en tres sistemes bàsics de l'estructura i la funcionalitat del territori: sistema d'espais oberts, sistema d'assentaments urbans i sistema d'infraestructures de mobilitat.

jeràrquicament, per sobre del planejament urbanístic municipal. Els catàlegs són alhora de gran utilitat en el desenvolupament d'altres polítiques i estratègies de caràcter sectorial lligades al paisatge (conservació de la natura, agricultura, indústria, infraestructures de transport, cultura i turisme), així com en la sensibilització de la societat catalana sobre el paisatge i els valors ambientals, culturals i estètics.

L'article 10 de la Llei del paisatge defineix els catàlegs de paisatge de Catalunya com “els documents de caràcter descriptiu i prospectiu que determinen la tipologia dels paisatges de Catalunya, n'identifiquen els valors i l'estat de conservació i proposen els objectius de qualitat que han de complir”. Els catàlegs de paisatge no són, doncs, un mer inventari d'elements, espais o valors, tal com podria suscitar-ne el nom. Són molt més que això. Els catàlegs de paisatge són les eines que permeten conèixer com és el nostre paisatge i quins valors té, quins factors expliquen que tinguem un determinat tipus de paisatge i no un altre, com evoluciona el paisatge en funció de les actuals dinàmiques econòmiques, socials i ambientals, i, finalment, quin tipus de paisatge volem i com podem assolir-lo. Els catàlegs, per tant, aporten informació de gran interès sobre tots els paisatges catalans, els seus valors existents i aquells que es poden potenciar, i contribueixen d'aquesta manera a definir i aplicar una nova política del paisatge a Catalunya, que ha de disposar de la complicitat i la participació activa dels agents socials que intervenen en el territori.

Àmbit d'aplicació

Els catàlegs de paisatge es conceben normativament com unes eines que han de permetre integrar el paisatge, sobretot, en els plans territorials parcials. És per aquest motiu que el seu abast territorial es correspon amb el de cadascun dels set àmbits d'aplicació dels plans territorials parcials: Alt Pirineu i Aran, Comarques Centrals, Camp de Tarragona, Terres de Lleida, Regió Metropolitana de Barcelona, Comarques Gironines i Terres de l'Ebre.

Figura 1. Àmbits d'aplicació dels catàlegs de paisatge. Font: Observatori del Paisatge de Catalunya.

Fins a la data de tancament d'aquesta publicació, l'Observatori del Paisatge ha presentat els catàlegs corresponents al Camp de Tarragona, les Terres de Lleida, i les Terres de l'Ebre i és a punt de presentar el de les Comarques Gironines .

Alguns criteris que en regeixen l'elaboració

Els catàlegs de paisatge parteixen d'una visió integrada del paisatge, prenent els components naturals i culturals conjuntament, mai per separat. El paisatge s'entén en els catàlegs com una àrea, tal com és percebuda per la població, el caràcter de la qual és el resultat de la interacció dinàmica de factors naturals (com ara el relleu, la hidrologia, la flora i la fauna) i humans

(com ara les activitats econòmiques i el patrimoni històric). El paisatge es concep, al mateix temps, com una realitat física i la representació que ens en fem. El paisatge és la fesomia d'un territori amb tots els seus elements naturals i antròpics i, també, els sentiments i les emocions que desperten en el moment de contemplar-los. Per tant, és concebut com la projecció cultural d'una societat en un espai determinat des d'una dimensió material, espiritual i simbòlica.

Seguint els principis de l'esmentat Conveni europeu del paisatge, els catàlegs de paisatge van més enllà de l'estricta protecció dels paisatges i centren les seves propostes, sobretot, a gestionar-los i ordenar-los, que són els principals reptes que tenen les polítiques del paisatge amb relació als paisatges de Catalunya, sobretot els més degradats. Això significa que no es persegueix la immutabilitat dels paisatges, sinó més aviat la defensa dels valors que no han de desaparèixer encara que el paisatge evolucioni.

Una altra de les característiques bàsiques dels catàlegs de paisatge és que no estan concebuts com uns inventaris d'indrets d'interès per la seva singularitat o excepcionalitat paisatgística, sinó que el seu àmbit d'actuació comprèn el conjunt del territori català. Aquest matís és important perquè deixa clar que els catàlegs no atenen només aquells paisatges amb uns determinats valors escènics, harmònics o ecològics excepcionals, sinó que abracen tot tipus de paisatges i no exclouen cap part del territori, sobretot aquells que tenen una menor protecció o atenció. Analitzen també, doncs, els espais marginals i degradats, els quotidians, com, per exemple, els paisatges de les àrees comercials i els espais industrials, i els conformats per infraestructures i equipaments (aeroports, grans nusos de comunicació, naus industrials, gasolineres). Així, l'abast és global, i va des dels espais naturals fins als urbans, passant pels rurals i periurbans, així com les aigües interiors i marítimes. De la mateixa manera, els catàlegs de paisatge atenen la diversitat i són sensibles a l'ús i a les diferents percepcions amb relació al paisatge de grups socials tan diversos com ara els infants, la gent gran i les persones afectades per qualsevol minusvalidesa.

Continguts

La Llei del paisatge estableix els continguts mínims de cadascun dels set catàlegs de paisatge: l'inventari dels valors paisatgístics presents a la seva

àrea; les activitats i els processos que incideixen o han incidit de manera més notòria en la configuració actual del paisatge; els principals recorreguts i espais des dels quals es percep el paisatge; la delimitació de les unitats de paisatge, enteses com a àrees estructuralment, funcionalment i/o visualment coherents sobre les quals pot recaure un règim diferenciat de protecció, gestió o ordenació; la definició dels objectius de qualitat paisatgística per a cada unitat de paisatge que expressin les aspiracions de la col·lectivitat pel que fa a les característiques paisatgístiques del seu entorn, i, finalment, una proposta de mesures i accions necessàries per a assolir els objectius de qualitat paisatgística.

Funcions

Els catàlegs de paisatge són uns documents al servei de la societat civil que alhora permeten una decisió pública documentada en matèria de paisatge. Més específicament, els catàlegs tenen les següents funcions:

- Servir de base per a definir les directrius del paisatge³, que s'han d'incorporar amb caràcter normatiu als set plans territorials parcials que elabora el Departament de Política Territorial i Obres Públiques, així com als plans directors territorials i urbanístics.
- Ser una referència de gran utilitat per als instruments urbanístics i les decisions urbanístiques en general.
- Aportar informació de referència, així com orientacions i directrius per als professionals, i també instruments de formació i sensibilització per als responsables de la presa de decisions.
- Actuar com a documents de partida per a la definició d'estratègies regionals o locals, o d'estratègies específiques de paisatge per a determinats territoris de Catalunya, com ara les cartes del paisatge⁴,

³ Les directrius del paisatge són, tal com estableix la Llei del paisatge, el conjunt de normes i recomanacions que, per tal d'assolir els objectius de qualitat establerts en els catàlegs, s'incorporen normativament en el planejament territorial i es tenen presents en les actuacions amb incidència sobre el paisatge. La Llei del paisatge estableix que les directrius del paisatge poden ser també d'aplicació directa al planejament urbanístic, d'incorporació obligatòria en la seva modificació i revisió, o bé constituir recomanacions a aquesta escala de planejament.

⁴ Les cartes del paisatge a Catalunya s'expliquen en el capítol de la pàgina 254 d'aquesta publicació.

que han de tenir en compte el que s'ha establert en els catàlegs de paisatge que afecten el seu àmbit.

- Actuar com a documents de base per a campanyes de sensibilització sobre la diversitat paisatgística de Catalunya i els seus valors, i per a la inserció del paisatge en diferents nivells de l'ensenyament a Catalunya.
- Ser útils en la planificació sectorial, com per exemple per a polítiques de conservació de la natura, agràries, de desenvolupament rural o de promoció turística associada al paisatge.
- Proporcionar els objectius de qualitat paisatgística i la informació necessaris per als processos d'avaluació ambiental de plans i programes, estudis d'impacte paisatgístic⁵, així com per als estudis d'impacte ambiental de projectes amb incidència sobre el territori.

Un altre aspecte rellevant dels catàlegs de paisatge és la seva capacitat de crear sinergies amb altres iniciatives, fins al punt que permeten disminuir els costos i reduir esforços en l'elaboració d'altres instruments (plans, cartes, projectes, avaluacions ambientals de plans i programes, estudis d'impacte, etc.).

Elaboració i aprovació dels catàlegs

El Decret 343/2006, de 19 de setembre, pel qual es desenvolupa la Llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge, i es regulen els estudis i informes d'impacte i integració paisatgística, assigna a l'Observatori del Paisatge de Catalunya la tasca d'elaborar els set catàlegs de paisatge de Catalunya, un per a cadascuna de les set regions que són àmbit de la planificació territorial de Catalunya (vegeu la figura 1).

Per dur a terme els catàlegs de paisatge, l'Observatori estableix convenis amb grups de recerca de les universitats catalanes, els quals conformen equips de treball interdisciplinaris formats per especialistes en els àmbits de l'anàlisi, la gestió i la intervenció en el paisatge, així com la planificació

⁵ Els estudis d'impacte i integració paisatgística a Catalunya s'expliquen en el capítol de la pàgina 188 d'aquesta publicació.

territorial i urbanística. L'equip tècnic inclou, també, especialistes en sistemes de participació pública i social. Aquesta fórmula utilitzada diversifica i enriqueix les visions del paisatge presents en els catàlegs. L'Observatori del Paisatge dirigeix, coordina i supervisa el desenvolupament de tots els treballs, i elabora el document definitiu que es lliura al Departament de Política Territorial i Obres Públiques.

El decret esmentat estableix que els catàlegs de paisatge han de ser aprovats amb caràcter previ per la Direcció General d'Arquitectura i Paisatge del Departament de Política Territorial i Obres Públiques (DPTOP). L'acord d'aprovació definitiva del catàleg correspon al conseller de Política Territorial i Obres Públiques, previ procés d'informació pública. L'aprovació dels catàlegs de paisatge els converteix en una eina d'ús públic per a la societat i de referència obligada per a qualsevol iniciativa pública que tingui incidència sobre el paisatge.

	Direcció, coordinació i elaboració	Treballs per a l'elaboració	Presentació al DPTOP	Aprovació inicial (DPTOP)	Aprovació definitiva (DPTOP)
Alt Pirineu i Aran	Observatori del Paisatge de Catalunya	Universitat Autònoma de Barcelona			
Camp de Tarragona	Observatori del Paisatge de Catalunya	Universitat Rovira i Virgili i Universitat de Girona	Maig del 2007	30 de juliol del 2008	
Comarques Centrals	Observatori del Paisatge de Catalunya	Universitat de Barcelona			
Comarques Gironines	Observatori del Paisatge de Catalunya	Universitat de Girona i Universitat Politècnica de Catalunya	Novembre del 2009		
Regió Metropolitana de Barcelona	Observatori del Paisatge de Catalunya	Universitat Politècnica de Catalunya			
Terres de Lleida	Observatori del Paisatge de Catalunya	Universitat de Lleida i Universitat Politècnica de Catalunya	Febrer del 2007	27 de novembre del 2007	10 de setembre del 2008
Terres de l'Ebre	Observatori del Paisatge de Catalunya	Consorci de Serveis Agroambientals de les Comarques del Baix Ebre i Montsià (CODE) i Universitat Rovira i Virgili	Juliol del 2009		

Taula 1. Estat del procés d'elaboració i aprovació dels catàlegs de paisatge de Catalunya (octubre del 2009). Font: Observatori del Paisatge de Catalunya.

Breus apunts metodològics

‘Prototipus de catàleg de paisatge’: la construcció i actualització permanent d’una metodologia

Els catàlegs de paisatge representen una eina completament nova que té molt pocs precedents a escala internacional, per bé que a Europa hi ha una important base de coneixement sobre aquest tema. Convé ressaltar en aquest sentit l’experiència acumulada en països europeus com ara el Regne Unit (concretament l’oficina governamental Natural England) i Irlanda, amb les avaluacions del caràcter del paisatge (*landscape character assessment*), o Bèlgica, França, Eslovènia i Espanya, amb els respectius atlas paisatgístics, que han identificat i avaluat els paisatges a escala estatal i regional.

L’encàrrec d’elaborar els catàlegs de paisatge per part de la Generalitat de Catalunya va portar l’Observatori del Paisatge a formular-se algunes preguntes: com han de ser els catàlegs de paisatge; a quina escala de treball s’han de realitzar; quins valors s’han d’identificar; com s’avaluen els paisatges; com es posa a un mateix nivell els elements naturals, culturals i perceptius del paisatge; què són els objectius de qualitat paisatgística; i, la principal pregunta: com s’han de traduir els objectius de qualitat paisatgística en directrius útils per al planejament territorial i urbanístic?

Aquests dubtes, sumats al caràcter innovador de l’eina i a la seva transcendència en la planificació territorial a Catalunya, van impulsar l’Observatori del Paisatge a elaborar el *Prototipus de catàleg de paisatge*⁶, una guia metodològica que estableix un marc comú de treball per a elaborar els set catàlegs de paisatge d’una forma coherent i coordinada. Aquest document, redactat d’una manera semblant a les *guidelines* d’origen anglosaxó, va ser posat a la consideració de més de 70 institucions, grups de recerca i experts en paisatge per tal d’obtenir el màxim consens sobre els continguts.

L’experiència assolida en els treballs continuats d’elaboració dels set catàlegs de paisatge, així com l’intercanvi amb altres experiències europees semblants, contribueixen a ajustar i actualitzar permanentment la metodologia descrita en el *Prototipus de catàleg de paisatge* per tal d’afinar-la als objectius que es persegueixen.

⁶ El *Prototipus de catàleg de paisatge* es pot obtenir al web de l’Observatori del Paisatge de Catalunya (www.catpaisatge.net/cat/cataleg_prototipus.php).

Fases d'elaboració dels catàlegs de paisatge

El procediment per a elaborar els catàlegs de paisatge es divideix en quatre fases. La primera és la d'identificació i caracterització, en què s'identifiquen les unitats de paisatge i se'n descriu el caràcter i la seqüència evolutiva, es fa un inventari exhaustiu dels seus valors paisatgístics, es descriu la dinàmica general del paisatge i els factors naturals i socioeconòmics que han intervingut, i intervenen, en la seva evolució i transformació, i s'analitza la possible evolució futura del paisatge bo i considerant les dinàmiques naturals del medi, així com les tendències socioeconòmiques, la legislació vigent i la implementació de les polítiques territorials, urbanístiques i sectorials actuals.

La segona fase d'elaboració dels catàlegs és la d'avaluació del paisatge, que consisteix a estudiar les debilitats, les amenaces, les fortaleses i les oportunitats per a protegir, gestionar i ordenar el paisatge, en clau de sostenibilitat. En la següent fase es defineixen els objectius de qualitat paisatgística a partir de la informació obtinguda en les dues primeres fases i de la participació dels agents implicats en les transformacions que tenen lloc en el paisatge. I, finalment, durant la darrera fase s'estableixen criteris (mesures, en la terminologia de la Llei del paisatge) i accions, que són la base per a la definició de les directrius del paisatge.

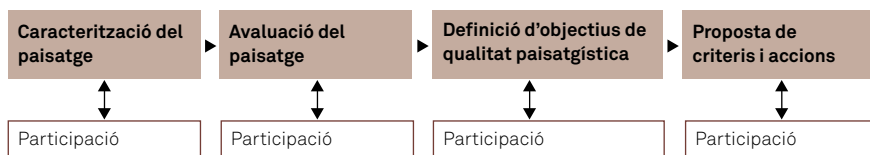

Figura 2. Les fases d'elaboració dels catàlegs de paisatge i el seu vincle amb la participació. Font: Observatori del Paisatge de Catalunya.

Al llarg de totes les fases d'elaboració del catàleg s'han previst diversos instruments de participació pública, que s'expliquen en el següent apartat.

Consulta i participació pública

És fonamental que ciutadans i administracions participin conjuntament en les decisions que es refereixen a la protecció, gestió i ordenació del paisatge. Naturalment, és responsabilitat de l'Administració, per mitjà de les

polítiques públiques, vetllar per l'adequada protecció i bona gestió del paisatge, però també cal que els ciutadans, individualment o col·lectivament, s'involucrin en la definició d'aquestes polítiques i reclamin el seu dret a tenir un paisatge de qualitat.

Els catàlegs de paisatge integren la consulta i la participació pública com a eina per a la implicació i la coresponsabilitat de la societat en la gestió i la planificació del paisatge. La seva importància també rau en el fet que és mitjançant el procés participatiu que es poden detectar els factors més perceptius, identitaris i intangibles del paisatge com, per exemple, el sentit d'un lloc, factors que difícilment s'identificarien exclusivament amb el treball tècnic en un despatx. La tipologia de participants, la diversitat de perfils i discursos que representen, el seu nombre i la seva cultura participativa són factors que condicionen significativament el procés.

Per captar el màxim de visions diferents sobre un mateix paisatge, la consulta pública es realitza en diferents nivells, que varien en cada catàleg de paisatge. Els diversos mecanismes de consulta pública⁷ utilitzats durant el procés d'elaboració dels catàlegs de paisatge, la complexitat dels quals s'ha anat incrementant, són l'enquesta telefònica, els estudis d'opinió, la consulta a través del web de l'Observatori (www.catpaisatge.net), les entrevistes als agents del paisatge, els grups de discussió, els tallers amb agents del paisatge, els tallers amb persones a títol individual i els tallers oberts (vegeu la taula 2).

	Tipologia de participants	Fases de més incidència	Durada aproximada
Enquesta telefònica	Persones a títol individual	Caracterització i avaluació	2 mesos
Estudi d'opinió⁸	Persones a títol individual	Caracterització i avaluació	6 mesos
Consulta a través del web de l'Observatori	Persones a títol individual	Caracterització, avaluació i objectius	2-4 mesos
Entrevistes a agents	Agents del paisatge	Caracterització i avaluació	2-3 mesos
Grups de discussió	Agents del paisatge	Caracterització i avaluació	2 mesos

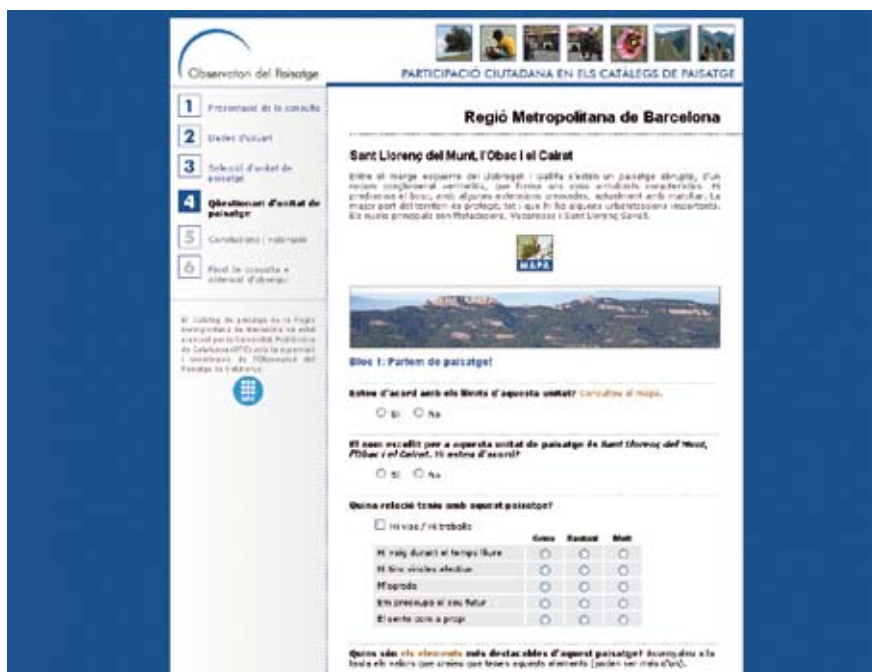
⁷ Aquests instruments han gaudit del suport i de l'experiència de la Direcció General de Participació Ciutadana del Departament d'Interior, Relacions Institucionals i Participació Ciutadana de la Generalitat de Catalunya.

⁸ L'estudi va ser elaborat per l'Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans.

Tallers amb agents	Agents del paisatge	Objectius de qualitat paisatgística	3 mesos
Tallers amb persones a títol individual	Persones a títol individual	Avaluació, objectius i mesures	3 mesos
Tallers oberts	Persones a títol individual i agents del paisatge	Caracterització i avaluació	3 mesos

Taula 2. Resum dels diversos instruments de consulta i participació utilitzats en els catàlegs de paisatge. Font: Observatori del Paisatge de Catalunya.

La participació en els catàlegs de paisatge ha permès implicar persones en el procés d'identificar i valorar els propis paisatges, entendre les dinàmiques que els transformen, així com les seves oportunitats i potencialitats i els seus riscos, i aportar idees per incidir sobre el seu futur. La consulta i la participació, a més, tenen un gran potencial per a educar en els valors del paisatge.

Imatge 1. Mostra de part de la consulta ciutadana del Catàleg de paisatge de la Regió Metropolitana de Barcelona, realitzada per mitjà del web de l'Observatori del Paisatge, www.catpaisatge.net.

Alguns resultats rellevants dels catàlegs

Els catàlegs de paisatge representen una extraordinària font de coneixement de tots els paisatges de Catalunya, una informació fins ara inexistent. Per la seva capacitat de documentar i orientar les polítiques públiques o per la seva capacitat pedagògica o de sensibilització de la societat, es poden destacar sis tipologies de resultats de gran rellevància: unitats de paisatge, valors en el paisatge, paisatges d'atenció especial, miradors i itineraris, objectius de qualitat paisatgística i criteris i accions.

Les unitats de paisatge

L'elaboració dels set catàlegs de paisatge ha permès obtenir, per primera vegada, el mapa de les unitats de paisatge⁹ (paisatges) de Catalunya, un mapa fins ara inexistent (vegeu la figura 3). Amb 135 paisatges, el mapa evidencia la gran diversitat i riquesa de paisatges de Catalunya, de les més elevades del continent europeu, que fa del paisatge un patrimoni de primer ordre. Les unitats de paisatge són les àrees que tenen un mateix caràcter paisatgístic, és a dir, caracteritzades per un conjunt d'elements que els confereixen una idiosincràsia diferenciada de la resta del territori i contribueixen a fer que un paisatge sigui diferent de l'altre (i no millor o pitjor)¹⁰.

Els 135 paisatges identificats s'han obtingut mitjançant l'anàlisi i la interacció de molts factors: el clima, la combinació de formes del relleu (muntanyes, valls, planes, etc.), la vegetació, els usos del sòl (cultius, zones urbanitzades, boscos de ribera, etc.), l'organització de l'espai, el patrimoni, la mil·lenària activitat humana sobre el territori (camins, estructu-

⁹ Una anàlisi acurada d'estudis fets arreu constata que, per a delimitar i caracteritzar les tipologies de paisatge, s'ha emprat principalment el concepte "unitat de paisatge", que alhora forma part d'una família de conceptes afins que sovint expressen realitats diferents. Aquesta diversitat en la conceptualització del terme ha contribuït a enriquir les visions que es tenen sobre els paisatges, però, com a contrapartida, no ha facilitat la comunicació entre els especialistes. En aquest sentit, els catàlegs de paisatge pretenen donar un sentit i un significat a la unitat de paisatge (paisatge), d'acord amb les tendències que s'observen en l'anàlisi del paisatge a tot Europa i a escala internacional, tendències que donen cada vegada més importància als elements dinàmics i intangibles del paisatge (a més dels estàtics i materials), a l'hora de definir el caràcter de cada paisatge.

¹⁰ Una de les principals referències a Europa en aquest sentit és el mapa que l'antiga Countryside Agency (actualment Natural England) va elaborar l'any 1996, anomenat mapa dels caràcters d'Anglaterra o *joint map*. Vegeu el capítol de la Carys Swanwick a la pàgina 130 del present llibre.

res paisatgístiques seculars i modernes, etc.), la percepció (textura, colors, formes, visibilitats, etc.) i les dinàmiques paisatgístiques existents, entre molts altres factors. També s'han analitzat les relacions que s'estableixen entre la població i el seu paisatge i que difícilment es poden identificar amb la simple superposició de capes cartogràfiques (proximitat, vincles emocionals, sentiment de pertinença, etc.). Així mateix, cal destacar que la definició de les 135 unitats de paisatge ha tingut en compte la continuïtat paisatgística en els límits administratius entre cadascun dels set àmbits, ja que en molts casos aquesta delimitació no segueix criteris paisatgístics.

Amb la voluntat de fer més propers els paisatges a la ciutadania, aquests han estat denominats a partir del reconeixement popular més habitual, expressat en el procés de consulta pública i participació ciutadana. Moianès, Pinyana, Vall Baixa del Llobregat, Conca de Tremp o Valls d'Olot són noms ben arrelats entre la població i pertanyen a la memòria col·lectiva de la gent. Cadascun d'aquests paisatges, com els d'arreu, és exclusiu, senzillament perquè les ciutats i les seves perifèries, els mosaics agroforestals, la vegetació, l'arquitectura, els noms de cada lloc, les olors, els sons, el tacte o altres impressions sensorials configuren paisatges que són característics de cada indret i d'enlloc més.

Les unitats de paisatge són rellevants perquè constitueixen les peces territorials bàsiques on aplicar polítiques de paisatge concretes, tenint en compte cada caràcter. Tenen una extensió mitjana de 237 km², adequada per a ser integrades en el pla territorial parcial o els plans directors territorials. Però el mapa dels paisatges de Catalunya és també una poderosa eina pedagògica¹¹ perquè els joves, i la societat catalana en general, prenguin consciència dels paisatges on viuen, de la importància dels seus valors naturals, culturals, socials, productius, simbòlics o identitaris, i també de la seva singularitat i dels seus riscos.

La diversitat paisatgística és una consciència emergent avui a tot el món. Cal celebrar que en un món cada vegada més homogeni en els àmbits de la cultura i l'economia, on la tendència és a la uniformització dels

¹¹ Una primera mostra de la capacitat pedagògica del mapa d'unitats de paisatge de Catalunya és la seva inclusió en els llibres de text de l'assignatura de Geografia de batxillerat del curs 2009/2010.

Figura 3. Proposta de mapa de les unitats de paisatge de Catalunya (pendent d'aprovació definitiva). Font: Observatori del Paisatge de Catalunya.

paisatges, a la valoració de la diversitat de paisatges i el seu caràcter vagi a l'alça.

En els catàlegs, per a cadascuna de les unitats de paisatge s'obtenen unes fitxes (vegeu la imatge 2) que descriuen els elements naturals i humans que constitueixen el paisatge, la seva evolució històrica, l'organització actual, l'expressió artística, la dinàmica actual, els valors paisatgístics, les principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge, una descripció de la possible evolució de la unitat, l'avaluació d'amenaques i oportunitats, i els objectius de qualitat paisatgística.

Centre de Recerca del Camp de l'Empordà
Unitat de Paisatge 9 - Montbauert

No obstant aquesta baixa humanització del Montbauert, cal apuntar com un element de transformació i d'enriquiment del paisatge la creació de l'illa del patrimoni cultural i l'enriquiment del seu entorn, englobant des de balnearis marcats o canals diversos (incloent els diferents vinyes), a ermites com la de Sant Joan del Codolí, construïda el 1780 sobre una edificació del segle XII a Cornudella.

En l'evolució paisatgística del Montbauert hi té un paper destacat l'evolució dels nuclis de la Vila de Falset, Margalef i Cabanac, i els seus territoris propers. Tots tres nuclis han crescut de forma continguda pel que fa a la seva evolució urbana de manera que s'han adaptat a unes condicions topogràfiques molt irregulars.

El nom de Margalef és probablement d'origen àrab, inspirat no en les grans quantitats de conreus de moraga que hi ha ja pel voltant del poble. És possible que fos un dels últims nuclis dels àrabs, junt amb Sitruana. Al principi del segle XII, l'any 1205, el rei Pere i donà el lloc de Margalef a Gualdo de Sabatella, també de Tolosa, per repoblar-lo.

Per la seva banda, i malgrat que no hi ha indicis clars, hem pensat que la fundació de la Vila del poble hauria tingut lloc també durant l'època àrab. El nom apareix esmentat per primera vegada el 1303, durant el regnat de Jaume II, el Just. És gairebé segur que en aquell temps la població arribava fortificada, encara que l'únic restant que en queda és a l'espina local. La plaça del poble és amonencada a l'entorn. De la mateixa manera, fins al període musulmà no hi ha cap indici que permeti assegurar l'època en què fou creat el primer nucli de població de Cabanac. El que se sap segur és que el poble existia durant la dominació musulmana amb el nom d'Almudovar. D'aquesta mateixa època data el castell de Cabanac, dependent directament del rei de Sicília.

El patrimoni arquitectònic desenvolupat en els darrers segles, a banda de les petites construccions de caràcter agrícola, inclou també elements destacats com les ermites de la Font, Sant Salvador, la Mare de Déu de Montbauert i, especialment, Sant Bartomeu (construïda sobre l'emplaçament original documentada el 1182). Aquesta construcció d'ermites té un caràcter realment singular en relació a altres zones i contextos, en part, un altre element de transformació per la construcció d'estructures i espais aïllats en el seu entorn immediat.

En les darreres dècades, l'evolució d'algunes zones més humanitzades ha estat caracteritzada per l'abandonament d'algunes franges pel baix rendiment obtingut i, en sentit més ampli, per la tendència general al despoblament del món rural.

Feraltament als territoris deserts, la incidència de l'activitat agrícola a l'entorn del Montbauert ha disminuït. Afortunadament, però, les zones agrícoles s'estenen per vastes superfícies (com conseqüència del despoblament

del conreu de la vinya del segle XIX. La reducció posterior del conreu va ser encara més ràpida en aquest espai, mentre que l'activitat ramadera ja gairebé no existeix després d'aquell moment i no constitueix, per tant, un factor d'incidència destacable sobre la vegetació. D'aquestes activitats, no obstant això, s'establen diverses moxos arquitectònics.

La creació de l'embarcament de Margalef (ja iniciat des de finals de 1905), a més de representar una transformació en el mateix, ha comportat la consolidació d'una de les petites franges de regadiu existent en el conjunt del Pla del.

La resta del territori mostra estadis diversos de regeneració de la vegetació anterior al desenvolupament de l'agricultura. Cal tenir en compte que l'espai ha sofert fenòmens que han accelerat la seva transformació, com pot ser el gran incendi de 1954, comportant la reducció de la superfície de conreu. Aquest constitueix el principal factor d'evolució ràpida del conjunt del paisatge.

Al llarg de molts segles el Montbauert no ha experimentat canvis significatius més enllà dels agutzats i dels derivats dels incendis forestals i de la fluctuació dels conreus. No obstant això, en les darreres dècades cal destacar la creació de diverses franges viàries, tant corresponents a carreteres locals com a camins rurals i, fins i tot, a senders excursionistes, amb diversos graus d'efectivitat sobre el paisatge i en procés recent de renovació. Al mateix temps, cal destacar el lligit procés de creació de noves infraestructures energètiques i de comunicacions (torre de comunicacions a Margalef).

En els darrers anys cal registrar l'existència d'algunes activitats relacionades amb el lleure i l'educació ambiental, a l'embarcament de Margalef i a la

Vila de Falset respectivament. També ha tingut un impacte evident la creació del Parc Natural del Montbauert (2001), amb efectes sobre bona part d'aquesta àrea, fet i que la implementació d'estratègies de gestió es troba encara en un moment força inicial.

Finalment, aquest espai no va registrar la incidència de la fita forestal i la recuperació posterior. Però el seu silvicultor i la manca d'alternatives econòmiques ha motivat, en general, un gran impacte indirecte a partir d'un fort despoblament, situació de la qual el territori no mostra encara indicis clars de recuperació.

Organització actual del paisatge

El Montbauert és un territori amb un paisatge força homogeni. Predomina sobre una combinació de formes geològiques i vegetals. La proximitat humana es limita a l'entorn del nucli de Montbauert, on es localitzen els nuclis de població, petits i compactes, de Margalef, la Vila de Falset i Cabanac, i al sector meridional on els nuclis de població de la Moya de Montbauert i Albarca se situen a mitjà vessant. L'ús de conreu, antigament força extens en els vessants interiors del massís, ara resta reduïda a les vores del fita i les franges que encara persisteixen en les vores externes a les localitats esmentades.

El paisatge té un general caràcter escurat i l'ignot que s'ha donat per la profusió de barrats i barriaca que solquen el relleu i donen lloc a petites valls molt encaixades, on no són estrany el conreu i l'ermitatge. Aquest fet ha dificultat la comunicació per l'extens delimitada que ha restat limitada a la xarxa de senders i camins de terradors.

Figura 9.3. Els conreus en localitat i les terrasses florides del nu Montbauert en els vessants més propers als nuclis de població. A la imatge superior de la Vila de Falset observem el fita que de conreu principalment generava energia hidroelèctrica a l'illa de Falset del fita i conreu d'olivera en els vessants més elevats.

126

Imatge 2. Detall de part d'una fitxa d'un catàleg de paisatge. Font: Observatori del Paisatge de Catalunya.

Valors en el paisatge

Els catàlegs de paisatge identifiquen diversos tipus de valors del paisatge atenent la riquesa i la diversitat de paisatges culturals de Catalunya i la necessitat imperant d'identificar-los i de deixar-ne constància. Són:

- Valors naturals i ecològics, referits als factors o elements que determinen la qualitat del medi natural.
- Valors estètics, relacionats amb la capacitat que té un paisatge per a transmetre un determinat sentiment de bellesa.
- Valors històrics, que corresponen a les empremtes més rellevants que l'ésser humà ha deixat en el paisatge al llarg de la història.
- Valors productius, relacionats amb la capacitat d'un paisatge per a proporcionar beneficis econòmics, convertint els seus elements en recursos.
- Valors d'ús social, relacionats amb la utilització que un individu o un determinat col·lectiu fan d'un paisatge.
- Valors religiosos i espirituals, corresponents a elements del paisatge o paisatges en el seu conjunt que es relacionen amb pràctiques i creences religioses.
- Valors simbòlics i identitaris, corresponents a la identificació que un determinat col·lectiu sent vers un paisatge.

La societat atribueix valors al paisatge, però no tots els paisatges tenen el mateix significat per a tothom. A cada paisatge se li poden assignar diversos valors i en graus diferents, segons l'agent o individu que el percep. Cal acceptar, per tant, l'existència de dificultats metodològiques i de diferències de percepció que obstaculitzen d'entrada la definició d'un mètode quantitatiu de valoració de la qualitat d'un paisatge que sigui vàlid i acceptat per tothom. És per aquest motiu que els catàlegs de paisatge eviten la jerarquització de nivells de qualitat del paisatge i la quantificació dels seus valors, una tasca molt complexa, per no dir impossible, atès que la majoria dels valors responen a percepcions o sensacions de la població subjectives i incommensurables. A això s'hi afegeix que vivim en una societat en contínua evolució, on canvien molt ràpidament els elements i els valors que la defineixen, la qual cosa encara fa més complexa aquesta anàlisi, si

bé es constata una progressiva objectivació col·lectiva d'alguns d'aquests valors.

El catàleg de paisatge defensa el manteniment d'aquests valors, i ho fa a una escala que és l'òptima per als instruments de planejament esmentats, sense la pretensió de fer un recull exhaustiu i a una escala molt detallada, més propi d'altres instruments, com les cartes del paisatge. La identificació dels valors en el paisatge té interès per a àmbits i administracions diverses, tant si és per a orientar el desenvolupament territorial i urbanístic, com per a dissenyar estratègies turístiques (cal recordar que el paisatge és un actiu de primer ordre), com per a integrar-los en iniciatives d'educació en el paisatge, entre moltes altres funcions dels catàlegs ja esmentades.

Imatge 3. Les fileres arbrades presents a determinades vies i accessos a nuclis urbans són un dels trets més distintius dels nostres paisatges, de gran valor històric, ecològic i estètic.

Els paisatges d'atenció especial

A més de les unitats de paisatge, ja descrites anteriorment, els catàlegs preveuen un segon nivell d'anàlisi, denominat paisatge d'atenció especial, reservat a aquells casos en els quals sigui necessari recollir l'existència de

sectors de paisatge amb trets molt singulars, però d'escassa extensió territorial. Són porcions del territori que presenten una determinada heterogeneïtat, complexitat o singularitat des d'un punt de vista paisatgístic (per exemple, zones periurbanes en transformació o altres llocs amb una intensa i ràpida transformació dels seus usos) i que, per tant, necessiten estratègies, criteris i actuacions específics per a protegir-los, gestionar-los i ordenar-los.

El paper dels paisatges d'atenció especial és clau per incidir encara més en altres objectius de planejament que no siguin el merament territorial, com és el cas de l'urbanístic. Les decisions preses en l'àmbit urbanístic són, sens dubte, les que acaben incidint en el paisatge, o almenys les que són més fàcils de percebre per part de la població. Els espais periurbans o urbans de la regió metropolitana de Barcelona, de la costa catalana, de determinades zones del Pirineu o, en general, de paisatges de ràpida transformació, són exemples de paisatges que requereixen en certs casos aquest tipus d'anàlisis amb més detall. Concretament, en el Catàleg de paisatge de les Terres de l'Ebre els paisatges d'atenció especial són el riu Ebre, eix vertebrador de les Terres de l'Ebre i símbol paisatgístic de primer ordre per a la població; la plana del Baix Ebre i el Montsià, on predomina de manera homogènia el cultiu de l'olivera; els paisatges de pedra en sec, que cobreixen un 65% de les Terres de l'Ebre, i els paisatges que van ser escenari de la batalla de l'Ebre durant la Guerra Civil, que formen part cada cop més de l'imaginari col·lectiu de la població.

La informació i les anàlisis aportades per l'estudi dels paisatges d'atenció especial constitueixen un marc de referència bàsic per als equips que redacten plans d'ordenació urbanística municipal (POUM) i per a aquells que elaboren estudis paisatgístics amb la finalitat d'incloure'ls en els informes ambientals dels plans urbanístics.

Miradors i itineraris

Una de les formes contemporànies de contemplació dels paisatges urbans i rurals és mitjançant els miradors. Aquests espais privilegiats conviden, sedueixen, estimulen i, evidentment, faciliten la contemplació i l'estima pels paisatges, i al mateix temps permeten experimentar verdaderes sensacions de plaer i tranquil·litat. No es tracta, doncs, d'una contemplació

merament visual, sinó també emocional i vivencial. Els miradors més estratègics acostumen a localitzar-se en llocs elevats, accessibles, de major amplitud escènica, i amb vistes atractives i variades que permeten captar tots els matisos dels paisatges i, fins i tot, interactuar-hi. Es tracta de cims, edificis públics de les ciutats, places, muralles, torres, castells, ermites, marges de les carreteres i autopistes, llocs que poden tenir al mateix temps una forta càrrega simbòlica i emocional per a la població. Alguns dels miradors inclouen mitjans explícits per a la interpretació dels paisatges, sobretot panells, mentre que en d'altres l'essència de cada paisatge i el seu significat poden intuir-se a través d'altres tipus d'elements més suggerents, o simplement pel coneixement, la percepció i la mirada de la persona que s'hi troba. L'Observatori del Paisatge de Catalunya, per mitjà dels catàlegs de paisatge, ha localitzat i cartografiat més de 450 punts d'observació estratègics de la diversitat de paisatges de Catalunya i els seus valors, que tenen un elevat interès didàctic i de sensibilització social.

Imatge 4. Mirador de la muntanya de Sant Grau, a Sant Gregori (Gironès).

D'altra banda, les carreteres són, actualment, les principals vies de penetració i coneixement dels paisatges. Amb la mateixa filosofia que els miradors, els catàlegs identifiquen itineraris paisatgístics, tant rodats com no rodats, que recorren aquells paisatges o elements del paisatge que són més valorats (paisatges agraris, espais naturals, etc.), però també vies i camins que puguin posar en valor espais menys valorats, sobretot els més degradats.

Objectius de qualitat paisatgística

Un dels pilars bàsics del Conveni europeu del paisatge i, de retruc, de la Llei del paisatge, són els objectius de qualitat paisatgística. Els objectius de qualitat paisatgística són la declaració de les preferències paisatgístiques d'una societat, després de conèixer-ne l'estat, els valors i els riscos. Responen a la pregunta, tan senzilla i complexa alhora, de quin paisatge volem, i ho fan a partir de l'opinió dels ciutadans i dels principals agents socials i econòmics presents a cada territori.

Més enllà de la incidència que tinguin en els instruments propis de la planificació territorial, urbanística o sectorial, els objectius de qualitat paisatgística també tenen la funció d'incrementar la consciència ciutadana amb relació al paisatge. Han d'actuar de guia i de marc de referència no només per a l'Administració, en qualsevol dels seus àmbits, sinó també per al conjunt de la ciutadania, tant en l'entorn del que habitualment s'entén per societat civil com en l'individual. Els objectius de qualitat paisatgística tenen, per tant, un rang estratègic.

L'Observatori del Paisatge ha definit un conjunt de deu objectius generals de qualitat paisatgística per a tot Catalunya:

- Uns paisatges ben conservats, gestionats i ordenats, independentment de la seva tipologia (urbans, periurbans, rurals o naturals) i del seu caràcter.
- Uns paisatges vius i dinàmics (els existents i els de nova creació per mitjà de la intervenció), capaços d'integrar les inevitables transformacions territorials sense perdre la seva idiosincràsia.
- Uns paisatges heterogenis, que reflecteixin la rica diversitat paisatgística de Catalunya i que s'allunyin de l'homogeneïtzació.

- Uns paisatges endreçats i harmònics, que evitin el desordre i la fragmentació.
- Uns paisatges singulars, que s'allunyin de la banalització.
- Uns paisatges que mantinguin i potenciïn els seus referents i valors, tangibles i intangibles (ecològics, històrics, estètics, socials, productius, simbòlics i identitaris).
- Uns paisatges sempre respectuosos amb el llegat del passat.
- Uns paisatges que transmetin tranquil·litat, lliures d'elements dissonants, de sorolls discordants i de contaminació lumínica i olfactiva.
- Uns paisatges que puguin ser gaudits sense posar-ne en perill el patrimoni i la idiosincràsia.
- Uns paisatges que atenguin la diversitat social i contribueixin al benestar individual i social de la població.

En coherència amb aquests objectius generals de qualitat paisatgística, cada catàleg de paisatge n'ha formulat uns altres de propis amb relació a l'àmbit territorial a què es refereix, així com per a cadascuna de les unitats de paisatge que s'hi han identificat. En els catàlegs de paisatge, els objectius de qualitat paisatgística sorgeixen dels atributs, valors i reptes reconeguts en els paisatges de Catalunya, després de recollir l'opinió dels ciutadans i dels principals agents socials i econòmics presents a cada territori. Per exemple, un dels objectius de qualitat paisatgística que estableix el Catàleg de paisatge de les Terres de l'Ebre és “uns paisatges dels entorns fluvials, urbans i naturals del riu Ebre, de la resta de rius ebrencs, i del conjunt de barrancs i rieres, que conservin els seus valors i siguin accessibles per a activitats de gaudi respectuós” (Nogué i Sala, 2009: p. 329).

criteris i accions, base per a la definició de les directrius del paisatge

Els catàlegs de paisatge, finalment, proposen criteris i accions per complir amb els objectius anteriors. La proposta de criteris i accions constitueix la principal base per a la formulació de les directrius del paisatge que han d'incorporar-se en els plans territorial parcials. Així, per exemple, per assolir l'objectiu de qualitat paisatgística del Catàleg de paisatge de les Terres de l'Ebre esmentat en l'apartat anterior, s'estableixen criteris com:

“Criteri 12.2. Destacar el caràcter, potenciar el valor paisatgístic i facilitar l'accés dels fronts fluvials a través d'un tractament acurat en el planejament urbanístic. Els plans d'ordenació urbanística municipal (POUM) de Riba-roja d'Ebre, Flix, Ascó, Garcia, Móra d'Ebre, Miravet, Benifallet, Xerta, Tivenys, Tortosa, Amposta, Deltebre i Sant Jaume d'Enveja han d'establir mesures per recuperar la coherència formal en aquells fronts que l'hagin perduda per causa de la volumetria dels edificis o de la baixa qualitat de l'arquitectura. Aquestes mesures han de tractar: els elements locals característics; el cromatisme de les façanes; possibilitar l'accés públic a tota l'àrea a través de passeigs fluvials; crear platges fluvials als trams on el riu es corba lleugerament aprofitant l'escena paisatgística de la vegetació de ribera; fomentar el contacte ciutadà amb les zones d'aigua; recuperar, potenciar i preservar les grans panoràmiques obertes de vista al riu; convertir els edificis catalogats (edificis singulars, embarcadors) com elements positius del paisatge en la nova ordenació; o reutilitzar o limitar elements o infraestructures que hagin perdut la seva funcionalitat (hivernacles, etc.).”

“Criteri 12.3. Millorar i/o reintegrar paisatgísticament els següents fronts fluvials: el del complex nuclear d'Ascó, de la central hidroelèctrica de Riba-roja d'Ebre, el del complex petroquímic de Flix i el del polígon Baix Ebre. Les tècniques de la contextualització, harmonització, mimesi i ocultació, mitjançant franges d'arbrat o d'altra vegetació són, llevat de casos justificats de monumentalitat, d'aplicació oportuna especialment per a millorar la integració paisatgística d'instal·lacions d'aquest tipus.” (Nogué i Sala, 2009: p. 404)

És notori destacar que el Pla territorial parcial de les Terres de l'Ebre, que, unes setmanes abans de tancar aquest capítol, havia estat aprovat amb caràcter inicial pel Departament de Política Territorial i Obres Públiques¹², incorpora per primera vegada un capítol específic amb les directrius del paisatge dins del document “Normes d'ordenació territorial i directrius

¹² Edicte de 31 de agost de 2009, pel qual es fa pública l'aprovació inicial del Projecte del Pla territorial parcial de les Terres de l'Ebre.

del paisatge”. Aquestes directrius del paisatge, específiques per a l'àmbit de les Terres de l'Ebre, reconeixen les unitats de paisatge que el catàleg de paisatge ha identificat en aquest territori, els 15 objectius de qualitat paisatgística que hi ha definits, així com una part dels criteris i les accions que el catàleg estableix d'acord amb els objectius de qualitat paisatgística definits. En alguns aspectes, els criteris i les accions establerts en el catàleg de paisatge constitueixen directament el contingut de les directrius del paisatge incorporades en el Pla territorial de les Terres de l'Ebre.

Imatge 5. Encaix entre el nucli urbà d'Amposta i les terrasses fluvials del riu Ebre.

Més enllà dels catàlegs: la integració de les directrius del paisatge en el planejament territorial i en les polítiques sectorials

Es pot afirmar que Catalunya es troba entre les regions europees capdavanteres i més innovadores en la planificació i l'ordenació del paisatge. Des de l'adhesió del Parlament de Catalunya al Conveni europeu del paisatge el desembre del 2000, Catalunya ha promulgat una llei del paisatge i ha creat l'Observatori del Paisatge que, entre el 2005 i el 2009, ha impulsat i coordinat la redacció dels catàlegs de paisatge, entre altres iniciatives.

La principal eina de què disposa l'Observatori en aquests moments per a introduir el paisatge en el planejament territorial i urbanístic són els catàlegs de paisatge de Catalunya. Aquest objectiu suposa un verdader repter metodològic, ja que encara no s'han produït gaires experiències similars a Europa. A més, els catàlegs de paisatge aborden el coneixement, l'anàlisi i la reflexió sobre la diversitat de paisatges de Catalunya per mitjà de la integració de valors naturals i culturals en les seves dimensions tangible i intangible. Aquest punt també representa un gran desafiament, sobretot per les tímides metodologies existents en el camp de la identificació i l'avaluació dels elements intangibles del paisatge, però es tracta d'una qüestió fonamental en una eina i uns objectius de naturalesa holística i integrada, i en uns temps de creixent interès, valoració i demanda social del paisatge.

Més enllà de la seva elaboració, la gestió dels resultats dels catàlegs de paisatge recau principalment sobre el Departament de Política Territorial i Obres Públiques. Aquest fet té dues conseqüències positives: en primer lloc, s'assumeix que els valors del paisatge són essencials per a l'ordenació i la gestió del territori en benefici de la qualitat de vida dels ciutadans de Catalunya; però, a més, aquesta opció cal veure-la com a molt integradora en la mesura que és una autoritat sectorial (l'esmentat Departament de Política Territorial) qui s'encarrega de la millora del paisatge amb la incorporació dels criteris paisatgístics en els seus instruments de planificació.

Els catàlegs de paisatge no pretenen dibuixar el futur paisatge de Catalunya, més enllà de ressaltar certes tendències que semblen evidents. En canvi, sí que defineixen objectius, criteris i accions concrets que, un cop transformats en directrius del paisatge, contribueixen a millorar la qualitat dels paisatges de Catalunya i, en definitiva, la qualitat de vida dels ciuta-

dans. La Llei del paisatge estableix que les directrius del paisatge esmen-tades, de caràcter normatiu, han de ser integrades en els plans territorials parcials i els plans directors territorials que s'elaboren. Aquest punt situa normativament el paisatge, per primer cop, en el vèrtex de la planificació territorial a Catalunya. Tot i això, és molt necessari precisar més els instru-ments que permetin traspasar aquestes directrius del paisatge de l'escala territorial a la municipal a fi que s'introdueixi el paisatge en la normativa d'urbanisme i edificació i en els instruments de planejament urbanístic, ja que és en aquest àmbit on es podrien considerar aquelles dinàmiques ur-banístiques que degraden i empobreixen la qualitat de bona part dels pai-satges quotidians, sobretot els de les perifèries urbanes, els litorals, els de muntanya i els agrícoles.

D'altra banda, la introducció de les directrius del paisatge en les po-lítiques sectorials és una qüestió encara no resolta; requereix polítiques transversals (no sempre fàcils d'impulsar i sovint obstaculitzades per es-culls institucionals i organitzatius), que garanteixin que polítiques com les del paisatge no siguin independents de les altres polítiques que incideixen en el territori (d'infraestructures, industrials, agrícoles, turístiques, etc.). És en aquest punt on cal una coordinació efectiva entre les diferents admi-nistracions, així com mecanismes o instruments que permetin fer conver-gir les directrius del paisatge derivades dels plans territorials parcials amb les polítiques sectorials. L'Observatori del Paisatge, un ens amb persona-litat jurídica pròpia i independent dels seus membres, com a responsable de l'elaboració dels catàlegs de paisatge, podria desenvolupar una funció rellevant per garantir tècnicament unes directrius paisatgístiques adequa-des i un control dels resultats del procés per integrar-les en les polítiques sectorials. En aquest sentit, l'Observatori del Paisatge pot afavorir una cul-tura del diàleg que superi l'excessiva fragmentació de les estructures de l'Administració pública, tan perjudicial per a la visió integrada del paisatge que emana de la llei. Aquest diàleg no ha de produir-se només entre admi-nistracions, sinó també entre aquestes i la societat civil.

A Catalunya, tot i existir un compromís creixent de l'Administració amb el paisatge, encara no s'ha avançat prou amb relació als objectius d'in-tegració paisatgística en totes les polítiques públiques. A més, la societat tampoc té el suficient grau de consciència sobre la importància de preser-

var i millorar el paisatge. Els catàlegs constitueixen una magnífica oportunitat per a reflexionar sobre el model territorial de desenvolupament del país i progressar en les dues direccions indicades. Han de permetre avançar amb decisió cap a una nova cultura d'ordenació del territori que exigirà, sens dubte, elevades dosis de sensibilitat paisatgística per part de tots els agents que hi intervenen.

Referències bibliogràfiques

BUSQUETS, Jaume; CORTINA, Albert (eds.) (2009). *Gestió del paisatge. Manual de protecció, gestió i ordenació del paisatge*. Barcelona: Ariel.

CONSELL D'EUROPA (2000). *Conveni europeu del paisatge* [en línia]. <http://www.mma.es/secciones/desarrollo_territorial/paisaje_dt/convenio_paisaje/pdf/cep_catala.pdf> [consulta: 07.10.2009].

COUNTRYSIDE COMMISSION; ENGLISH NATURE (1996). *The Character of England - Landscape, Wildlife and Natural Features* (Map/Leaflet). Cheltenham: Countryside Commission.

DECRET 343/2006, de 19 de setembre, pel qual es desenvolupa la Llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge, i es regulen els estudis i informes d'impacte i integració paisatgística, *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 4723, de 21 de setembre del 2006, p. 39.384-39.388.

EDICTE de 31 de agost de 2009, pel qual es fa pública l'aprovació inicial del Projecte del Pla territorial parcial de les Terres de l'Ebre, *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 5457, de 3 de setembre del 2009, p. 65.914.

GENERALITAT DE CATALUNYA (2006). *Llei 8/2005 i Reglament de protecció, gestió i ordenació del paisatge*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. (Quaderns de Legislació).

LLAUSÀS, Albert (2008). *Bases conceptuals i metodològiques dels indicadors 1.1, 2 i 3 de l'Observatori del Paisatge de Catalunya*. [Inèdit]. Encàrrec de l'Observatori del Paisatge de Catalunya.

LLEI 12/1985, de 13 de juny, d'espais naturals, *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 556, de 28 de juny del 1985, p. 2.113-2.119.

LLEI 2/2002, de 14 de maig, d'urbanisme, *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 3600, de 21 de març del 2002, p. 5.053.

LLEI 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge, *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 4407, de 16 de juny del 2005, p. 17.625-17.628.

NOGUÉ, Joan; SALA, Pere. (2006). *Prototipus de catàleg de paisatge. Bases conceptuals, metodològiques i procedimentals per elaborar els catàlegs de paisatge de Catalunya*. Olot: Observatori del Paisatge de Catalunya.

--- (dir.) (2009). *Catàleg de paisatge de les Terres de l'Ebre*. Olot: Observatori del Paisatge.

OBSERVATORI DEL PAISATGE DE CATALUNYA (2007). *Objectius de qualitat paisatgística per a Catalunya* [en línia]. <<http://www.catpaisatge.net/cat/objectius.php>> [consulta: 14.10.2009].

--- *Observatori del Paisatge de Catalunya* [en línia]. <www.catpaisatge.net> [consulta: 14.10.2009].

--- *Catàlegs de paisatge* [en línia]. <<http://www.catpaisatge.net/cat/catalog.php>> [consulta: 15.10.2009].

Les polítiques i els instruments de protecció, gestió i ordenació del paisatge a l'Estat espanyol

Valerià Paül i Arnau Queralt

En aquest capítol es vol revisar i sistematitzar allò que s'ha fet en matèria de polítiques i instruments del paisatge per part de les diverses comunitats autònomes, quelcom que necessàriament és heterogeni i ofereix un mosaic divers de solucions i possibilitats. A més, es pretén discutir el paper del Govern central en aquesta matèria. El capítol es basa en una recerca sistemàtica desenvolupada en els llocs web institucionals dels governs autonòmics, en particular els departaments competents en medi ambient, política territorial, urbanisme i cultura. Al mateix temps, s'ha recorregut als diaris oficials de les diferents administracions que han estat objecte d'estudi. S'han emprat, també, diversos treballs previs com a fonts secundàries, els quals seran convenientment esmentats.

Tot i que s'ha intentat fer una cerca exhaustiva, no es pot esperar que aquest capítol sigui omnicomprensiu, atesa l'evident complexitat de l'afer i les múltiples solucions adoptades. S'exclouen tots els antecedents en què de forma més o menys oberta apareixia el concepte (verbalitzat o no) "paisatge" en la legislació sectorial a escala espanyola (urbanisme, espais protegits, patrimoni cultural, etc.), en especial en el període preconstitucional. Ja hi ha treballs com ara els de Gómez Mendoza (1999), Mata (2006), Nogué (2006), Zoido (2006) i Serrano (2007) que s'hi han referit i queda fora dels propòsits d'aquest capítol tornar als mateixos llocs comuns. En canvi, el capítol se centra en la producció legislativa, normativa i planificadora que les comunitats autònomes han desenvolupat els darrers anys, de la dècada de 1990 ençà, i sobretot des de l'aprovació del Conveni europeu del paisatge el 20 d'octubre del 2000 a Florència, amb una referència concisa al paper de l'Administració general de l'Estat. S'enfoquen les consideracions a aquella producció autonòmica adreçada exclusivament o principalment al paisatge, ja que analitzar totes les disposicions que de resquitllada comprenen el paisatge des de les polítiques d'espais protegits, urbanisme o ordenació del territori de cadascuna de les regions i nacionalitats és forassenyat. No obstant això, en determinats casos es fa referència puntual a plans territorials o urbanístics, o a determinats espais protegits, en especial en aquelles comunitats que no han fet avanços significatius en matèria de paisatge.

El capítol comença exposant la situació a escala autonòmica, decisiva en aquest cas, que es considera en primer lloc de forma individualitzada, comunitat per comunitat¹, per després fer-ne una breu valoració conjunta a tall de discussió. Es conclou l'article amb una aportació sobre l'escala general espanyola i amb unes concises consideracions finals.

Els desenvolupaments autonòmics en matèria de polítiques i instruments del paisatge

País Basc

La protecció, gestió i ordenació del paisatge al País Basc es fa, en essència, per mitjà dels instruments de planejament territorial vigents, en especial les directrius d'ordenació del territori i els plans territorials parcials, d'acord amb la Llei 4/1990, de 31 de maig, d'ordenació del territori del País Basc. Manca, doncs, una llei específica sobre paisatge com ja existeix en altres comunitats. Tanmateix, hi ha algunes normes sectorials que hi fan referència, com ara les ambientals², tot i que en aquests casos el tractament sol ser força tangencial i s'enfoca el paisatge bàsicament vinculat als espais naturals protegits i als ecosistemes, sobretot des d'una perspectiva dels espais singulars amb un alt valor.

Les Directrius d'ordenació del territori aprovades el 1997 constitueixen el marc de referència en l'àmbit de la planificació territorial del país³. Tal com apunten Ruiz Urrestarazu i Galdós (2009), les directrius dediquen específicament un apartat al paisatge, que de fet anticipa alguns dels continguts del Conveni europeu del paisatge, que en aquell moment encara no estava aprovat. Les directrius d'ordenació del territori parteixen d'un enfocament del paisatge molt més ampli que l'aplicat fins aleshores,

1 D'acord amb el Reial Decret 2099/1983, de 4 d'agost, les nacionalitats i regions autònomes s'ordenen per ordre de prelación segons la data d'aprovació dels respectius estatuts d'autonomia. En aquest capítol se seguirà aquesta convenció. A criteri dels editors quant a la toponímia, en els títols dels apartats s'utilitza la denominació oficial continguda a l'estatut d'autonomia corresponent.

2 Són, sobretot, les dues següents: la Llei 16/1994, de 30 de juny, de conservació de la natura del País Basc; i la Llei 3/1998, de 27 de febrer, general de protecció del medi ambient del País Basc.

3 Decret 28/1997, d'11 de febrer, pel qual s'aproven definitivament les Directrius d'ordenació territorial de la comunitat autònoma del País Basc.

de manera que passen de la visió exclusivament centrada en el paisatge entès com a “natural” a un paisatge que incorpora l’acció de les persones sobre el territori, fins al punt que impulsen iniciatives de recuperació i revitalització de paisatges industrials. D’altra banda, les directrius superen la focalització tradicional de les polítiques del paisatge en aquells àmbits de gran bellesa i/o excepcionalitat per proposar accions que garanteixin la qualitat de qualsevol mena de paisatge. Finalment, i com ja s’ha portat a la pràctica, les directrius del 1997 també estableixen la necessitat de catalogar les zones paisatgístiques més visibles per tal de poder-hi dur a terme actuacions de conservació i, si s’escau, de restauració.

Convé dir que a l’inici del 2009 es va presentar un document complet de reflexió per a la reforma de les directrius del 1997. S’hi proposa que, en el marc de la nova societat del coneixement en què es pretén inserir el País Basc de ple, el paisatge esdevingui un dels vectors d’una ordenació territorial renovada (Gobierno Vasco, 2009). Alhora, en els documents d’aquesta proposta hi figura una monografia sobre qüestions ambientals en què es donen orientacions per al tractament del paisatge, amb proposició de programes específics d’imatge urbana, d’art i paisatge, etc.

Seguint la interpretació de Ruiz Urrestarazu i Galdós (2009), els instruments de planejament que es desprenen de les Directrius d’ordenació del territori del 1997 representen un retrocés pel que fa al paisatge amb relació a aquestes. Així doncs, en quatre dels plans territorials parcials elaborats fins ara la presència del paisatge és molt escassa (Mondragón-Bergara, Álava Central, Laguardia i Eibar), tot i que augmenta en els tres restants (Zarautz-Azpeitia, Bilbao Metropolitano i Llodio). Ara bé, tal com destaquen els mateixos autors, cal valorar positivament que en alguns d’ells ja s’incorpori el paisatge com a variable d’anàlisi del medi físic, es consideri l’espai construït com a paisatge i es faci èmfasi en la necessitat de regenerar el paisatge industrial i de mantenir l’activitat agrària com a mecanisme per protegir el paisatge rural. En el cas del planejament sectorial, es torna a posar de manifest la visió del paisatge com a espai rural, amb un grau reduït d’antropització o bé amb caràcter natural (és el cas, per exemple, dels plans de política forestal o de desenvolupament rural).

En aquest context, és important tenir en compte l’estratègia ambiental basca de desenvolupament sostenible 2002-2020, aprovada per acord

del Govern basc el 4 de juliol del 2002, ja que incorpora entre els diversos objectius el foment de la protecció dels recursos paisatgístics (tot i que fa èmfasi en la conservació dels paisatges singulars i de més qualitat). Aquesta estratègia s'ha de desenvolupar per mitjà d'un conjunt consecutiu de programes marc ambientals, on s'estableixen compromisos concrets en matèria paisatgística (Aranburu, *et al.*, 2005). En aquest sentit, el primer d'aquests programes, d'aplicació per al període 2002-2006, ja recollia la integració dels principis del Conveni europeu del paisatge als documents d'ordenació; l'elaboració d'un catàleg de paisatges, anomenat Catàleg de paisatges singulars i destacats de la comunitat autònoma del País Basc, i l'elaboració de plans específics de protecció i recuperació de paisatges (els inclosos en el catàleg, però també els que presenten un estat de degradació important i tenen una elevada incidència ambiental). El nou programa (IHOBE, 2007), per al període 2007-2010, també preveu la protecció del paisatge, que s'ha d'articular per mitjà de l'aplicació de l'esmentat catàleg però també, i sobretot, per mitjà de la definició d'uns objectius de qualitat paisatgística.

Finalment, cal posar en relleu el treball realitzat, amb un caràcter pioner i considerat posteriorment referent (Mata, 2002), amb relació al coneixement dels paisatges bascos. En aquest sentit, l'any 1990 el Departament Interuniversitari d'Ecologia i el Departament de Projectes i Planificació Rural de la Universitat Politècnica de Madrid van elaborar per encàrrec del Govern basc la cartografia del paisatge de la comunitat autònoma del País Basc a escala 1:25.000, on es delimitaven elements com ara conques visuals i punts d'incidència paisatgística. Continuant amb aquesta línia, l'any 1993 el Govern basc va encarregar l'*Estudio para la realización de la valoración de la cartografía de paisaje (Bizkaia y Gipuzkoa)* a la Universitat Autònoma de Madrid. Ambdós estudis constitueixen els antecedents del Catàleg de paisatges singulars i destacats del País Basc, compromís del programa marc ambiental basc 2002-2006, l'avantprojecte del qual fou presentat el 2005. A una escala territorial més reduïda, destaca l'elaboració el 2004 del Catálogo de paisajes singulares y destacados del territorio historico de Álava, que va ser aprovat l'any 2005 per la seva diputació foral⁴.

⁴ Acord 829/2005, del Consell de Diputats de 27 de setembre, que aprova el Catálogo de paisajes singulares y destacados del territorio histórico de Álava.

A cavall entre el coneixement dels paisatges del país i el seguiment de la seva evolució, cal subratllar la creació, per part del Departament de Medi Ambient del Govern basc, del Biodiversitatearen behatokia o Observatori de la Biodiversitat, entre les funcions del qual hi ha la definició i el càlcul d'indicadors de biodiversitat i paisatge.

Arran de les eleccions del març del 2009, l'escenari polític al País Basc s'ha modificat de forma notable, amb un canvi de la majoria parlamentària que sustenta el govern i en el color de l'executiu mateix. No sembla, però, que a priori hagi de variar de forma substancial l'orientació política en matèria de paisatge.

Catalunya

Més enllà de les puntuals referències al paisatge en les polítiques, lleis o instruments d'espais naturals protegits o d'urbanisme de la Generalitat durant les dècades de 1980 i 1990 (Nogué, 2006), convé indicar que el Parlament de Catalunya fou la primera assemblea legislativa europea a adherir-se al Conveni europeu del paisatge, el 14 de desembre del 2000, per unanimitat. Tanmateix, aquesta adhesió no tingué gaires efectes pràctics si es té en compte que el 2002 una proposició de llei que transposava els principis del Conveni europeu del paisatge a l'ordenament legislatiu català va ser rebutjada per la majoria parlamentària d'aleshores (Nel·lo, 2003). Abans de les eleccions del novembre del 2003, que van capgirar aquesta majoria política, ja es van produir alguns avanços, com ara les tasques desenvolupades per part del Consell Assessor per al Desenvolupament Sostenible, el qual impulsà la traducció al català i la difusió del text del Conveni (Consell d'Europa, 2001, amb una edició revisada i ampliada posterior de Romaní i Queralt, 2005). També convé destacar en la fase anterior a la fi del 2003 l'organització, el 9 de gener del 2003, d'una jornada sobre iniciatives i experiències d'incorporació del Conveni europeu del paisatge a Catalunya. En aquest acte es va retre compte de com s'estaven efectuant ja plans a escala municipal i supramunicipal amb criteris paisatgístics, i de l'existència de nombrosos estudis en marxa, sovint encarregats per la Generalitat i no sempre amb metodologies coincidents, sobre paisatge de diverses regions o comarques: Alt Pirineu i Aran, Comarques Gironines, Solsonès-Berguedà, Bages, Alt Penedès, etc.

Sigui com vulgui, l'acord de govern del desembre del 2003, després de les eleccions esmentades, va implicar una nova orientació política en matèria de paisatge, que va desembocar en la creació de l'Observatori del Paisatge (el 2004), l'aprovació de la primera llei a l'Estat espanyol exclusivament destinada al paisatge (el 2005) i del seu reglament de desenvolupament (el 2006)⁵. Els assoliments concrets derivats de l'entramat legislatiu i organitzatiu desenvolupat a Catalunya en matèria de paisatge d'ençà el 2003 es poden resumir en tres fites:

- La implantació dels catàlegs de paisatge, una eina d'ordenació del paisatge que va associada als plans territorials parcials, de manera que tot el territori ha d'estar cobert per catàlegs. En total són set catàlegs de paisatge. L'agost del 2009 el Catàleg de paisatge de les Terres de Lleida està aprovat de forma definitiva, el Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona està pendent d'aprovació definitiva i els altres cinc estan en diferents fases d'aprovació o elaboració. Els catàlegs s'elaboren d'acord amb un document de referència, conegut com a *Prototipus de catàleg de paisatge* (Nogué i Sala, 2006), que ha gaudit d'àmplia repercussió a tot l'Estat. Els catàlegs es basen en bona mesura en les unitats de paisatge i inclouen una sèrie de paisatges d'atenció especial. Culminen en l'elaboració d'unes directrius de paisatge que s'incorporen al planejament territorial corresponent. Un exemple molt recent són les Directrius de paisatge associades al Pla territorial parcial de les Terres de l'Ebre, aprovat inicialment el mes d'agost del 2009.
- La definició de la carta del paisatge, una eina de concertació d'estratègies en matèria de paisatge, de caràcter voluntari, i amb una geometria territorial variable. El primer acord es va signar el 15 d'octubre del 2004, per a l'Alt Penedès, al qual han seguit d'altres d'escala comarcal (Berguedà, 2007) o subcomarcal (Vall de Camprodon, 2009).

⁵ Llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge; i Decret 343/2006, de 19 de setembre, pel qual es desenvolupa la Llei 8/2005 [...] i es regulen els estudis i informes d'impacte i integració paisatgística. Com és sabut, la Llei 8/2005 és similar al projecte presentat el 2002 al Parlament com a proposició de llei, aleshores rebutjat.

- La creació i implantació dels estudis i informes d'impacte i integració paisatgística. No previstos per la Llei del paisatge del 2005, el Decret 343/2006 els implanta com a desenvolupament de la legislació urbanística.

Imatge 1. Els catàlegs de paisatge de Catalunya identifiquen els miradors més adequats per a interpretar i gaudir del paisatge.

En aquesta mateixa publicació hi ha capítols monogràfics que expliquen aquestes eines i les solucions concretes que s'han adoptat en cada cas⁶. Convé fer palès en aquest punt, però, que Catalunya s'ha significat en el desenvolupament de polítiques i instruments del paisatge, fins al punt que ha esdevingut un referent per als altres territoris de l'Estat, i que ja ha avançat en la línia marcada pel seu propi marc legislatiu i normatiu.

Galícia

Fa poc més de tres anys s'afirmava que a Galícia “el compromís polític amb el paisatge és feble” (Paül, 2006, p. 5) i en aquest sentit es deia que no hi

⁶ Vegeu en aquest volum el capítol de Pere Sala sobre els catàlegs de paisatge, el d'Albert Cortina sobre les cartes del paisatge i el de Jaume Busquets sobre els estudis d'impacte i integració paisatgística.

havia una llei pròpia i que les referències al paisatge es reduïen a la legislació en matèria d'espais naturals, que entén el paisatge com a illes de territori excepcionals que es protegeixen pels seus alts valors⁷, i a experiències aïllades de planejament urbanístic, per exemple la desenvolupada al començament de la dècada actual a la parròquia de Donís (comarca d'Os Ancares) amb motiu d'un pla especial. Doncs bé, del 2009 estant, es pot dir que s'ha produït un avanç notable amb l'aprovació a Galícia de la segona llei autonòmica exclusivament dedicada a la temàtica paisatgística: la Llei 7/2008, de 7 de juliol, de protecció del paisatge de Galícia. Aquesta llei és similar a la seva homòloga catalana, per bé que simplificada i amb menys disposicions. Quant a instruments concrets, es defineixen, com a Catalunya, catàlegs i directrius de paisatge, sense concretar, però, quin ha de ser el seu abast territorial; com en el cas català, l'elaboració d'aquests documents correspon a un observatori gallec del paisatge, que a data d'avui no s'ha constituït. A diferència de Catalunya, el legislador gallec introdueix els estudis d'impacte paisatgístic al text de la mateixa llei i preveu una figura específica de pla del paisatge per a espais protegits (el pla d'acció de paisatge en àrea protegida), fet que probablement té a veure amb la incardinació de les polítiques del paisatge a Galícia dins del departament competent en matèria de medi ambient. Els plans d'acció han de contenir necessàriament, més enllà d'aspectes similars als de catàlegs i directrius, una proposta de mesures per al manteniment, la millora, la recuperació i la regeneració dels paisatges dels espais protegits. L'aprovació de dos paisatges protegits a la fi del 2008 obliga a elaborar sengles plans d'acció, però no consta que s'hagin iniciat.

Els pocs plans territorials que s'han aprovat a Galícia (Paül, *et al.*, 2007) es caracteritzen per l'omissió gairebé general de la dimensió paisatgística. Ara bé, les Directrius d'ordenació del territori, aprovades inicialment el setembre del 2008, contenen un capítol sobre el paisatge, amb propostes concretes com ara la implantació de programes específics de recuperació paisatgística en àrees especialment degradades, de programes d'imatge urbana i de *land art* en grans espais miners en desús. En un estadi

⁷ Llei 9/2001, de 21 d'agost, de conservació de la natura. La figura del paisatge protegit, que aquesta llei del 2001 permetia, ha romàs inèdita fins a la tardor del 2008, en què se n'han aprovat dos: Val do Río Navea i Penedos de Pasarela e Traba.

endarrerit es troba el Pla d'ordenació del litoral (POL), un pla territorial subregional en elaboració que per les informacions disponibles també conté determinacions paisatgístiques específiques. Tant les directrius com el Pla d'ordenació del litoral són plans territorials pendents des de lleis de fa més d'una dècada que els anunciaven, i sobre els quals s'ha dit nombroses vegades que s'aprovarien de forma imminent.

El canvi polític produït a Galícia el març del 2009 pot tenir efectes significatius en matèria de paisatge, no només pel que fa a l'eventual aprovació dels instruments d'ordenació territorial pendents, amb previsibles continguts paisatgístics, sinó amb relació a la Llei 7/2008, de 7 de juliol, de protecció del paisatge de Galícia, el desenvolupament de la qual es posa en dubte en la mesura que el partit ara al govern va votar-hi en contra.

Andalusia

Andalusia ha estat i continua essent un territori especialment actiu des del punt de vista del paisatge. Pels volts de l'any 2000 els assoliments ja havien estat molts (Hildenbrand, 2000; Álvarez Sala, 2002) i s'havien produït relacions internacionals intenses amb relació a aquest tema; és el cas de la col·laboració amb la regió francesa del Llenguadoc-Rosselló i determinades regions italianes, mantinguda durant més de dues dècades, mitjançant la qual ja es va celebrar una exposició sobre paisatge en el marc de l'Exposició Universal de Sevilla del 1992 (Luginbühl, 1992). Aquell mateix 1992 aquestes regions van signar una Carta del paisatge mediterrani (Carta de Sevilla) que va ser adoptada per les regions mediterrànies del Consell d'Europa el 1994; aquesta carta és considerada la base del Conveni europeu del paisatge, aprovat l'any 2000. De fet, la darrera reforma de l'Estatut d'autonomia d'Andalusia (Llei orgànica 2/2007, de 19 de març, de reforma de l'Estatut d'autonomia per a Andalusia) reconeix explícitament que la ciutadania andalusa té dret al gaudi del paisatge i que els poders públics tenen el deure de protegir-lo.

Un dels instruments clau per intentar garantir aquest dret, especialment davant la manca d'una llei pròpia sobre paisatge, és el Pla d'ordenació del territori d'Andalusia, aprovat mitjançant el Decret 206/2006, de 28 de novembre, que conté objectius i mesures encaminats a l'ordenació i al foment del paisatge. En aquest sentit, el pla faculta, més enllà d'una sè-

rie d'estratègies de planificació i gestió integrada del patrimoni territorial (amb evident incidència sobre el paisatge), un programa coordinat d'actuació en aquest àmbit, on destaca una iniciativa específica de protecció i millora dels paisatges rurals, una altra de recuperació paisatgística de la vall del riu Guadalquivir i la creació d'una xarxa de miradors andalusos.

A una escala espacial més reduïda, diversos plans d'ordenació territorial d'àmbit subregional contenen mesures específiques orientades a l'ordenació, la gestió i la conservació del paisatge, d'acord amb la Llei 1/1994, d'11 de gener, d'ordenació del territori de la comunitat autònoma d'Andalusia, que estableix que els plans d'ordenació territorial d'àmbit subregional han d'indicar necessàriament les zones en què s'ha de produir la protecció i millora del paisatge. L'agost del 2009, consten aprovats un total d'11 plans subregionals, dos que estan en tramitació i cinc més, en fase de redacció. El primer, aprovat pel Decret 244/1999, de 27 de desembre, pel qual s'aprova el Pla d'ordenació del territori per a l'aglomeració urbana de Granada, ja contenia força disposicions específiques en matèria de paisatge, sobretot a la part dispositiva, però els de darrera generació (per exemple, l'últim que consta aprovat, el Decret 308/2009, de 21 de maig, pel qual s'aprova el Pla d'ordenació del territori de l'aglomeració urbana de Màlaga i es crea una comissió de seguiment) parteixen d'assumir el paisatge com un principi o criteri bàsic d'ordenació territorial que, per tant, és present tant a la part analítica de l'instrument planificador com també a les fases de proposta i normativa. D'acord amb Benavent (2006, p. 358), que emprà un altre pla subregional andalús (el del Litoral Occidental de Huelva, del 2001) com a exemple de la introducció de la temàtica paisatgística a la planificació territorial a l'Estat, els instruments d'ordenació subregional d'aquesta mena a Andalusia destaquen per plantejar propostes específiques de tractament del paisatge per unitats.

Finalment, cal apuntar l'existència del Centro de Estudios Paisaje y Territorio, un ens creat l'any 2005 per la Junta d'Andalusia i les universitats d'aquesta comunitat per avançar en el coneixement científic dels paisatges i el territori andalusos, impulsar la innovació i la tecnologia en l'àmbit de l'estudi del paisatge, desenvolupar programes formatius i promoure la cultura i el respecte del paisatge entre la ciutadania. En aquest sentit, destaca l'exposició el 2007 sobre paisatges andalusos, organitzada amb la

voluntat de reunir les produccions més significatives del paisatge andalús dels dos darrers segles (Fernández Lacomba, *et al.*, 2007). D'altra banda, el Centro de Estudios Paisaje y Territorio es concep amb una funció d'òrgan assessor de les administracions públiques en l'àmbit del paisatge i té la responsabilitat d'impulsar la creació d'un ens específic tipus observatori del paisatge, que es preconfigura com un instrument per al seguiment de l'evolució del territori i del paisatge en aquesta comunitat.

Imatge 2. Sevilla és la ciutat on es va signar la Carta del paisatge mediterrani, considerada la base del Conveni europeu del paisatge.

Paral·lelament, l'Institut Andalús de Patrimoni Històric, una institució creada el 1989 i dependent del Departament de Cultura del Govern andalús, treballa des de fa anys en la gestió de diversos conjunts patrimonials, tant rurals com urbans, amb un marcat accent paisatgístic; és el cas de l'ordenació de l'Ensenada de Bolonia (Salmerón, 2004), en part mitjançant el projecte Alianzas para la Conservación (Caballero, 2003; Salmerón, 2006). Des del 2005, l'Institut Andalús de Patrimoni Històric col·labora amb el Centro de Estudios Paisaje y Territorio en aquesta mena de treballs d'anàlisi i intervenció (Caballero i Zoido, 2008). Precisament com a ins-

trument al servei de la sistematització de criteris per a l'anàlisi, la protecció, la intervenció, la conservació i l'ús dels paisatges culturals, l'institut està promovent la creació del Laboratori del Paisatge Cultural (Salmerón, 2006). Les tasques actuals de l'institut en matèria de paisatges culturals s'incardinen en allò establert pel Pla d'ordenació del territori d'Andalusia del 2006 i en el marc del Conveni europeu del paisatge.

Principat d'Astúries

Al Principat d'Astúries no consten desenvolupaments específics en matèria paisatgística més enllà de l'aplicació de la Llei del Principat d'Astúries 5/1991, de 5 d'abril, de protecció dels espais naturals, que conté la figura de paisatge protegit en determinats àmbits, i de la importància que el paisatge ha assolit en una figura concreta d'ordenació desenvolupada pel Govern asturià, el Pla territorial especial del litoral asturià (aprovat el 2005 i desenvolupat a l'empara de la legislació asturiana en ordenació del territori: Llei del Principat d'Astúries 1/1987, de 30 de març, de coordinació i ordenació territorial). En el seu moment les Directrius regionals d'ordenació del territori d'Astúries del 1991 (el primer instrument autonòmic d'ordenació territorial del conjunt d'una comunitat aprovat a l'Estat, segons Pujadas i Font, 1998: p. 204) no contenien cap disposició respecte al paisatge i ni tan sols el consideraven per a l'anàlisi, d'acord amb l'esquema disponible a Benabent (2006: p. 240). El 2006 es va produir un avanç de noves directrius, de les quals es desconeixen els continguts concrets, però possiblement ja tracten del tema del paisatge. De fet, que s'estan produint canvis a Astúries en aquesta direcció és evident si es té en compte que la recentment aprovada Estratègia de desenvolupament sostenible (2008) pren en consideració el paisatge i estableix actuacions, a observar per part de les futures directrius regionals, com ara propugnar un model turístic sostenible "basat en l'excel·lència paisatgística" que fugi del turisme de segones residències, considerades "consumidores de paisatge", i se centri en l'oferta hotelera (Oficina para la Sostenibilidad, el Cambio Climático y la Participación, 2008: p. 94). Alhora, l'Estratègia de desenvolupament sostenible mana establir en el futur objectius regionals de qualitat paisatgística.

Cantàbria

Com en tantes altres comunitats autònomes, la llei cantàbrica d'espais naturals, la Llei 4/2006, de 19 de maig, de conservació de la natura, conté la figura de paisatge protegit, la qual confereix una protecció a àmbits molt concrets de la regió que es declaren com a tals. Ara bé, a dia d'avui no hi ha una política del paisatge pròpia que vetlli per la integració d'aquest element en l'ordenació territorial i urbanística. No obstant això, cal destacar que el Pla d'ordenació del litoral del 2004, aprovat per la Llei 2/2004, de 27 de setembre, l'objectiu principal del qual és la protecció integral de la costa cantàbrica, conté una important dimensió paisatgística mitjançant mesures com ara l'ordenació dels usos existents i futurs, la recuperació de zones degradades en l'àmbit ambiental i paisatgístic o l'afavoriment de l'ús social del litoral a través de senders.

Un dels temes recurrents en aquesta comunitat és l'elaboració d'una llei del paisatge pròpia. En aquest sentit, l'any 2007 el conseller de Medi Ambient del Govern cantàbric va anunciar, en una compareixença a l'Assemblea Regional, que durant la legislatura 2007-2010 es tramitaria i aprovaria una llei sobre el tema. Tanmateix, el 2008 la directora general de Biodiversitat del mateix Govern va fer unes declaracions, recollides per la premsa, on plantejava que l'executiu estava estudiant si calia elaborar aquesta llei o bé optar per incorporar les polítiques del paisatge en un futur pla d'ordenació territorial (*El Diario Montañés*, 2008).

La Rioja

Tal com succeeix en altres comunitats, la llei regional en matèria de planificació territorial i urbanística, la Llei 5/2006, de 2 de maig, de La Rioja conté la possibilitat d'elaborar plans especials de paisatge. La mateixa disposició legislativa estableix que dos instruments d'ordenació a escala regional, l'Estratègia territorial de La Rioja i la Directriu de protecció del sòl no urbanitzable de La Rioja, continguin disposicions de caire paisatgístic. L'esmentada directriu ha de substituir el Pla especial de protecció del medi ambient natural i de les normes urbanístiques regionals, aprovat l'any 1988, que ja incloïa normes de protecció del paisatge del caràcter visual i estètic i que al seu dia va ser considerat un referent d'incorporació de mesures paisatgístiques en el planejament (Gómez Mendoza, 1999: p. 31).

El 2009 s'ha posat a informació pública el projecte d'Estratègia territorial, que té el paisatge entre els seus eixos estratègics; l'avanç de l'estratègia preveu la creació d'una institució de referència en matèria de paisatge i l'aprovació d'una llei regional a aquest efecte. Al seu torn, l'any 2008 el Govern de La Rioja va emetre un primer document d'avanç de la directriu esmentada i es té coneixement que el maig del mateix any es va sotmetre a un procediment d'avaluació ambiental. En comparació amb el Pla especial de protecció vigent des del 1988, la directriu augmenta el nivell de detall pel que fa a la delimitació dels diversos espais i introdueix noves categories de protecció, com ara els paisatges agrícoles (categoria que comprèn, per separat, els paisatges vitivinícoles i els paisatges esteparis). Alhora, crea una banda de seguretat en el perímetre de les zones amb un grau de protecció més elevat per tal de minimitzar els impactes potencials procedents de l'exterior.

Fora de l'àmbit legislatiu i de planificació, cal destacar l'*Estudio y cartografía del paisaje de la Comunidad Autónoma de La Rioja*, elaborat fins al 2005 entre el Govern regional i el Departament de Projectes i Planificació Rural de la Universitat Politècnica de Madrid. En aquest treball s'identifiquen i es caracteritzen 215 unitats de paisatge diferents. A partir d'aquest primer estudi s'ha realitzat un inventari i una caracterització de paisatges singulars i destacats de La Rioja, que identifica 489 espais i elements amb un valor singular. Al seu torn, d'ençà del 2004, el Govern regional, en col·laboració amb la Universitat Politècnica de Madrid, treballa en projectes puntuals d'integració ecològicopaisatgística a escala municipal, dels quals fins ara se n'han realitzat dotze.

Regió de Múrcia

Entre el 2001 i el 2004, l'executiu murcià va encarregar tres estudis d'anàlisi, diagnòstic i propostes del paisatge per a les comarques de la Huerta de Murcia, Vega Media, Noroeste i Altiplano. Per la metodologia de participació pública que s'hi va desenvolupar, aquests estudis han esdevingut referents arreu de l'Estat (Fernández Muñoz, 2006). Tot i que tots tres contenien propostes específiques com ara la definició de zones d'alt interès paisatgístic a conservar o a gestionar, la millora de la visió del paisatge mitjançant la implantació d'una sèrie de miradors o bé mesures concretes

de conservació, millora o regeneració, no consta que s'hagin dut a terme com a tals. Sembla que l'estratègia de la regió consisteix a optar per l'encàrrec d'estudis i propostes de directrius del paisatge d'àmbit comarcal amb la intenció d'incorporar-les després en instruments reglats d'ordenació del territori o d'urbanisme (Mata, 2006). De fet, en els tres estudis hi ha propostes de classificació d'àmbits concrets com a sòls no urbanitzables o d'elaboració de plans territorials d'acord amb la legislació murciana aplicable⁸, però els estudis no classifiquen ni ordenen per si mateixos.

A hores d'ara, la Regió de Múrcia no disposa de plans específics en matèria de paisatge, encara que les directrius i els plans d'ordenació territorial aprovats contenen consideracions d'anàlisi del paisatge, així com indicacions pel que fa a les zones de protecció per interès paisatgístic. És el cas de les directrius i els plans relatius al litoral i al sòl industrial de la regió, aprovats, respectivament, el 2004 i el 2006.⁹ D'altra banda, i tal com es pot veure en altres comunitats, a la Regió de Múrcia s'ha fet un tractament paisatgístic notable en els plans de determinats espais protegits, i s'han declarat determinats paratges com a paisatges protegits.

Així, els plans d'ordenació dels recursos naturals dels parcs regionals a què s'ha tingut accés contenen força disposicions en matèria de paisatge, tant a la part analítica com a la dispositiva. Quant a la figura de paisatges protegits, actualment n'hi ha vuit a la Regió de Múrcia, declarats en virtut de la legislació general espanyola aplicable en matèria d'espais naturals protegits.

Finalment, pel seu interès, cal destacar l'*Atlas global de la Región de Murcia*, de recent aparició i presentat al començament de l'any 2009, que reuneix els estudis del paisatge realitzats des de l'any 2001 a les diverses comarques murcianes (Campano, 2009). A banda dels estudis mencionats a l'inici d'aquest apartat, l'atles reuneix els estudis de Río Mula, Vega Alta, Valle de Ricote y Oriental, Campos de Murcia, Cartagena y Mar Menor, Valle del Guadalentín, així com de l'àrea litoral, cobrint al capdavant la to-

⁸ Inicialment, quan es van elaborar els estudis, era la Llei 1/2001, de 24 d'abril, del sòl de la Regió de Múrcia; a hores d'ara és el Decret legislatiu 1/2005, de 10 de juny, pel qual s'aprova el text refós de la Llei del sòl de la Regió de Múrcia.

⁹ Decret 57/2004, de 18 de juny, pel qual s'aproven les Directrius i el Pla d'ordenació territorial del litoral de la Regió de Múrcia; i Decret 102/2006, de 8 de juny, pel qual s'aproven les Directrius i el Pla d'ordenació territorial del sòl industrial de la Regió de Múrcia.

talitat del territori regional. L'atles ha de servir per als diferents plans d'ordenació que es vagin fent, per als estudis d'impacte i per a la divulgació (Botías, 2006).

Comunitat Valenciana

La Comunitat Valenciana va ser la primera comunitat autònoma a aprovar l'any 2004 una llei de paisatge pròpia (tot i que no específica, atès que integra també aspectes territorials), la Llei 4/2004, de 30 de juny, de la Generalitat, d'ordenació del territori i protecció del paisatge. Les previsions d'aquesta llei en matèria de paisatge es van desenvolupar per mitjà del Reglament de paisatge aprovat pel Decret 120/2006, d'11 d'agost, del Consell, el qual també dóna resposta a dues lleis més que tenen efectes en matèria de paisatge, la Llei 10/2004, de 9 de desembre, de la Generalitat, del sòl no urbanitzable, i la Llei 16/2005, de 30 de desembre, de la Generalitat, d'urbanística valenciana. Aquest entramat legal defineix els següents instruments:

- Els estudis del paisatge, que han d'acompanyar tots els plans territorials (a escala autonòmica o a escala supramunicipal) i urbanístics (a escala municipal). D'acord amb Muñoz Criado (2008), han de caracteritzar el paisatge i valorar-lo, definir els objectius de qualitat paisatgística del seu corresponent àmbit de planificació, identificar els espais o sistemes d'espais oberts que han de ser gestionats per tal de preservar la identitat del territori i el seu funcionament ambiental, facilitar l'accés de la població a espais oberts amb un interès ambiental, cultural i visual (l'anomenada "infraestructura verda"), i, finalment, proposar normes, accions i mesures per tal d'assolir els objectius de qualitat paisatgística.
- Per a l'assoliment dels esmentats objectius de qualitat (derivats clarament del Conveni europeu del paisatge), es creen els programes del paisatge. La llei en defineix dues possibilitats, programes d'imatge urbana i programes de restauració paisatgística, però es preveu explícitament que se'n puguin elaborar del tipus que convingui.
- Els estudis d'integració paisatgística, els quals han de preveure i valorar la magnitud i la importància dels efectes que les noves ac-

tuacions (o la remodelació de les preexistents¹⁰) puguin tenir sobre el paisatge i la seva percepció (motiu pel qual incorporen un pla de participació pública específic). També han de determinar, finalment, estratègies per evitar o mitigar els possibles efectes negatius sobre el paisatge.

- Els catàlegs de paisatge, que són eines per a la identificació i el reconeixement jurídic dels espais o recursos paisatgístics de més valor o importància. Poden formar part dels estudis del paisatge o bé tramitar-se de forma independent.
- Per al conjunt del territori valencià es defineix un Pla d'acció territorial del paisatge de la Comunitat Valenciana¹¹, l'aprovació del qual és explícitament requerida per la Llei 4/2004 (art. 11), i que ha d'estar imbricat amb l'Estratègia territorial de la Comunitat Valenciana (pla d'ordenació del conjunt del país)¹² i la resta de plans d'acció territorial que se'n desprenen (a escala subregional o bé de tipus sectorial). El Pla d'acció territorial del paisatge ha de definir els paisatges d'interès regional i delimitar els àmbits subregionals que són objecte de planificació.

Com es pot veure, es tracta d'un entramat legal diferent del model català (i, de retruc, del gallec). Més enllà de les previsions legislatives, convé destacar com a eines concretes confeccionades darrerament (Muñoz Criado, 2008), d'una banda, el Pla visual de la Comunitat Valenciana, elaborat el 2008 amb l'objectiu de conèixer les preferències visuals de la població resident i dels visitants, i, de l'altra, el Pla de paisatge de l'Àrea Metropolitana de València, també del 2008, que ha permès encetar la protecció de

10 El reglament del 2006 estipula que aquesta mena d'estudis s'han de donar en determinats supòsits, que inclouen plans urbanístics, projectes d'infraestructures, les llicències urbanístiques dins dels espais naturals protegits, etc. En particular, aquests estudis estan dissenyats per a aquells plans que prevegin noves extensions urbanes que afectin espais oberts.

11 D'acord amb Muñoz Criado (2008: p. 119), un dels principals objectius del pla haurà de ser l'establiment d'una xarxa d'"infraestructura verda" bàsica del país, que inclogui "espais oberts, rius, zones humides, boscos, parcs, espais agraris, etc." i fer-la compatible amb les necessitats urbanístiques i d'infraestructures.

12 En el document d'objectius i criteris de l'Estratègia territorial valenciana sotmès a participació pública el 2008 apareixen força consideracions en matèria de paisatge, aplicades tant al conjunt del país com a sectors concrets (Generalitat Valenciana, 2008).

l'Horta de València. Aquest darrer pla ha estat desenvolupat mitjançant el Pla d'acció territorial de protecció de l'Horta de València, que el 2008 ha estat en exposició pública. Amb una marcada dimensió paisatgística, aquest pla hauria de permetre preservar bona part dels espais agraris que resten a l'Horta de València, així com endreçar-hi els creixements urbanístics i d'infraestructures. Altres plans d'acció territorial (com ara el del Litoral de la Comunitat Valenciana, sotmès a informació pública el 2006 però encara tampoc aprovat) contenen disposicions en matèria de paisatge, tal com determina la legislació aplicable. Alhora, es té notícia que estan en procés d'elaboració almenys dos plans d'acció territorial només de paisatge, tot i que no s'han fet públics, d'àmbits corresponents a conques fluvials de les comarques centrals valencianes: el Pla d'acció territorial del paisatge de l'àmbit supramunicipal de la vall del riu Serpis i la vall del riu Gallinera, i el Pla d'acció territorial del paisatge de l'àmbit supramunicipal de la vall del riu Guadalest. Recentment ha aparegut una publicació que sistematitza aquests darrers esforços en matèria de paisatge, anomenada significativament *La nova política del paisatge de la Comunitat Valenciana* (Generalitat Valenciana, 2009).

Imatge 3. Els darrers anys l'Horta de València està essent objecte d'iniciatives de planificació del paisatge.

En darrer terme, convé apuntar que la legislació valenciana preveu la creació, encara no materialitzada, de l'Institut d'Estudis Territorials i del Paisatge, el qual hauria de tenir entre les seves funcions l'establiment de criteris tècnics en matèria paisatgística, l'elaboració d'informes i dictàmens, la coordinació de les polítiques sectorials amb incidència sobre el paisatge i el seguiment de les actuacions i mesures proposades en aquest àmbit. Fins ara aquestes funcions han estat orgànicament assumides per la Direcció General de Territori i Paisatge de la Generalitat Valenciana. D'altra banda, el Consell Valencià de Cultura, un òrgan consultiu i assessor de la Generalitat, va constituir el 2005 un grup de treball específic en matèria de paisatge, que va enviar les seves consideracions sobre el tema a diferents institucions valencianes.

Aragó

En substitució de la llei vigent del 1992, la Llei 11/1992, de 24 de novembre, Aragó acaba d'aprovar la nova Llei 4/2009, de 22 de juny, d'ordenació territorial. Malgrat la seva novetat, aquesta norma no fa cap consideració específica amb relació al paisatge i a la necessitat d'integrar-lo en els instruments d'ordenació del territori, fins al punt que només estableix que la memòria de l'Estratègia d'ordenació territorial d'Aragó (que haurà de substituir el pla territorial aragonès vigent, anomenat Directrius generals d'ordenació territorial, del 1998)¹³ ha d'incloure una anàlisi dels diversos elements del sistema territorial aragonès, entre els quals, el paisatge. Ara bé, quan s'analitzen les directrius del 1998 o les Directrius parcials del Pirineu aragonès del 2005,¹⁴ es troben consideracions concretes en matèria de paisatge. En aquest darrer cas (però també en les directrius del Mataranya¹⁵), es preveuen els aspectes següents: el requeriment d'elaborar uns estudis d'impacte paisatgístic i el seu contingut, l'elaboració d'un mapa del paisatge, requisits paisatgístics per als edificis, directrius per a la protecció

13 Llei 7/1998, de 16 de juliol, per la qual s'aproven les Directrius generals d'ordenació territorial d'Aragó.

14 Decret 291/2005, de 13 de desembre, per la que s'aproven les Directrius parcials d'ordenació del Pirineu aragonès.

15 Decret 205/2008, de 21 d'octubre, per la que s'aproven les Directrius parcials d'ordenació territorial de la comarca del Matarranya.

paisatgística dels conjunts urbans d'interès i directrius sobre línies elèctriques i aerogeneradors, així com sobre la conservació del paisatge rural tradicional i sobre la restauració paisatgística.

Aragó disposa, en aquest moment, de diverses figures de protecció vinculades d'una manera o altra amb el paisatge. En aquest sentit destaca, per la seva excepcionalitat en el panorama autonòmic, la legislació que estableix la figura de parc cultural (Llei 12/1997, de 3 de desembre, de parcs culturals d'Aragó), mitjançant la qual cinc àmbits territorials han estat declarats com a tals i gestionats amb criteris paisatgístics. Bernard (2002) apuntava que calia procedir a revisar la legislació aragonesa amb la finalitat de simplificar i aclarir la normativa, les figures i les administracions competents en aquest àmbit i, alhora, canviar el sistema conceptual de catalogació i protecció dels espais. Per fer-ho, reclamava l'aprovació d'una llei específica del paisatge, la qual hauria d'anar precedida per un catàleg del paisatge de la nacionalitat. A hores d'ara, aquesta comunitat no disposa encara d'aquesta llei, però sí que ha fet un pas endavant de cara a disposar de mapes del paisatge. En efecte, durant l'any 2008 el Govern aragonès va encarregar la realització dels mapes corresponents a diverses comarques (Sobrarb, Ribagorça, Matarranya, Maestrazgo, Gúdar-Javalambre, Serra d'Albarrasí, Monegres, Jacetània i Alto Gállego), amb un termini d'execució que acabava a mitjan any 2009. En el moment de tancar aquest capítol, no disposem d'informació sobre el contingut dels mapes.

Castella-la Manxa

Fernández Rodríguez (2007: p. 115) indicava que s'havien donat les primeres passes "en la direcció de generar un veritable estudi del paisatge castellanomanxec amb la finalitat que constitueixi l'estructura d'una futura llei per a aquest territori". Segons notícies de premsa, a l'inici del 2007 la Junta de Comunitats de Castella-la Manxa disposava d'un esborrany legislatiu que es pretenia que esdevingués la tercera llei autonòmica, després de la valenciana i la catalana (Izquieta, 2007), però tal aprovació no s'ha produït. Per tant, com en altres comunitats, el paisatge no ha assolit una entitat pròpia i apareix només en altra mena de polítiques. És el cas de l'ordenació del territori, que, tot i que pràcticament era inexistent fins fa ben poc (Cañizares, 2007), ha rebut un notable impuls d'ençà del 2007.

En efecte, a l'empara de la legislació autonòmica d'ordenació (Decret legislatiu 1/2004, de 28 de desembre, pel qual s'aprova el Text refós de la Llei d'ordenació del territori i de l'activitat urbanística), en l'actualitat estan en marxa cinc plans d'ordenació subregionals (plans d'ordenació territorial) i el pla d'ordenació regional anomenat Estratègia territorial de Castella-la Manxa. Dos dels plans d'ordenació territorial són per a les àrees urbanes d'Albacete i Ciudad Real, mentre que els altres tres es dissenyen per a tot l'entorn de Madrid que pertany a Castella-la Manxa (La Sagra, Mesa de Ocaña i Corredor del Henares), una àrea caracteritzada per unes transformacions territorials i paisatgístiques fortes. Els avanços d'aquests sis documents, tal com estan disponibles al web www.potcastillalamancha.com a agost de 2009, consideren el Conveni europeu del paisatge com un antecedent normatiu i, en conseqüència, es plantegen introduir el paisatge dins el model ordenador. Com s'esdevé en altres comunitats, hi ha experiències d'ordenació paisatgística a escala local; és el cas dels coneguts molins del Campo de Criptana, enormement connotats per la ploma de Cervantes, on un pla especial recent, a més de tractar els aspectes urbanístics, satisfà el Conveni europeu del paisatge (Mata i Galiana, 2008).

Imatge 4. El Pla especial de la zona dels molins del Campo de Criptana és un bon exemple d'ordenació paisatgística a escala local.

Canàries

L'instrument superior d'ordenació en aquesta comunitat autònoma són les Directrius d'ordenació general, aprovades per la Llei 19/2003, de 14 d'abril. Aquella llei establia l'obligació de formular diverses directrius d'ordenació de caràcter sectorial, entre les quals, les del paisatge, que havien de ser aprovades en un termini màxim de dos anys i per a les quals es definien ja unes línies mestres. Tanmateix, i malgrat que el 2004 es va establir el procediment d'elaboració d'aquest instrument d'ordenació del paisatge i que el 2005 es va produir el tràmit d'exposició pública del document d'avanç d'aquestes directrius, actualment encara no han estat aprovades. L'avanç de les Directrius d'ordenació del paisatge encaixa amb el Conveni europeu del paisatge: delimita les unitats de paisatge de cada illa i propugna la idea de continuïtat com a criteri bàsic en matèria de paisatge que ha de guiar els plans insulars d'ordenació; aquests darrers, a més, hauran d'establir una xarxa de corredors insulars per tal de garantir el manteniment dels processos al conjunt del territori, més enllà dels espais naturals protegits. En tot cas, la paràlisi d'aquesta eina és evident, si es té en compte que hi ha un document enllestit des de fa un lustre que no s'ha aprovat.

A banda de les iniciatives interinsulars, a Canàries l'escala de referència d'ordenació és l'illa. D'acord amb Feria, *et al.* (2005: p. 112) i Benabent (2006: p. 273), aquest arxipèlag ha mostrat una especial energia ordenadora a escala illenca, a diferència del panorama general espanyol, en què els plans territorials a escala subregional han estat per norma molt escassos. En primer terme, cal dir que els plans insulars d'ordenació, l'instrument planificador de cada illa elaborat pel respectiu Govern insular (*cabildo*), contenen en alguns casos força disposicions en matèria de paisatge. Segonament, alguns *cabildos* han decidit dur a terme els anomenats plans territorials especials del paisatge, d'àmbit insular, que s'han de desenvolupar en coherència amb els plans insulars d'ordenació de torn i amb les directrius interinsulars (com ho haurien de ser amb les directrius d'ordenació del paisatge, si estiguessin aprovades). El Pla territorial especial del paisatge de Gran Canària va estar en el tràmit d'exposició pública el 2008, mentre que a La Palma i Tenerife també han estat treballant en aquest planejament però no han arribat a aquesta fase (Sabaté i Vera, 2008). Per les

informacions disponibles, els plans territorials especials del paisatge tendeixen a desenvolupar el Conveni europeu del paisatge per a cada illa, amb l'establiment d'objectius de qualitat del paisatge, acompanyats de la definició d'unes determinacions i d'unes mesures d'actuació concretes que s'apliquen als diferents tipus de paisatge identificats (natural, rural, infraestructures, etc.).

D'altra banda, com en altres comunitats, a Canàries la legislació aplicable en matèria d'espais naturals permet la figura de paisatge protegit, que ha estat profusament desenvolupada. Ara per ara n'hi ha 27, que equivalen a més de la meitat dels 53 àmbits territorials protegits de tot l'Estat espanyol (segons dades del web d'Europarc, www.europarc-es.org) i que situen Canàries al capdavant de tot l'Estat en aquest aspecte.

En darrer terme, convé dir que, segons han informat diversos mitjans de comunicació a partir d'un anunci del president del Govern canari, es pretén crear un observatori canari del paisatge (Herrera, 2009). En el moment d'enllestir aquest text no es té constància que s'hagi arribat a instituir encara.

Comunitat Foral de Navarra

D'acord amb la Llei foral 35/2002, de 20 de desembre, d'ordenació del territori i urbanisme, el màxim document ordenador és l'Estratègia territorial de Navarra. Es va aprovar el 2005, amb tot un reguitzell d'estratègies i directrius d'ordenació del medi físic i dels recursos naturals, així com de protecció i recuperació del paisatge. En aquest sentit, convé precisar que l'Estratègia proposa específicament desenvolupar una política de conservació i millora dels paisatges de Navarra.

Segons el marc jurídic navarrès, l'Estratègia territorial de Navarra s'ha de desenvolupar mitjançant els corresponents plans d'ordenació territorial per a cadascun dels cinc àmbits territorials en què s'ha dividit la comunitat foral. Els cinc plans, que ara per ara es troben en una fase d'exposició pública, contenen un apartat dedicat al patrimoni natural i cultural i al paisatge. S'hi defineixen pautes per a l'elaboració d'un futur pla del paisatge del conjunt de Navarra i s'hi identifiquen els sòls a protegir pel seu valor paisatgístic (catalogats com a paisatges naturals, fites paisatgístiques i paisatges singulars). En darrer lloc, també proposen que els plans i programes

que puguin tenir una incidència sobre el paisatge siguin estudiats de forma específica.

Extremadura

Com en altres comunitats, a Extremadura no s'ha donat una política del paisatge pròpiament dita. El treball en aquest àmbit se circumscriu als espais protegits, entre els quals hi ha la categoria de paisatges protegits (Llei 8/1998, de 26 de juny, de conservació de la natura i espais naturals d'Extremadura), i als plans d'ordenació a escala regional i subregional (Llei 15/2001, de 14 de desembre, del sòl i ordenació territorial d'Extremadura). Encara no s'ha aprovat el document d'ordenació regional (directrius d'ordenació territorial) i només estan en tràmit tres plans subregionals (anomenats plans territorials): La Vera, l'àrea d'influència de l'embassament de Alqueva i el Campo Arañuelo. Aquest darrer és l'únic que està aprovat definitivament, el 2008. En tots tres casos el paisatge és un argument central, tant per a la caracterització territorial com per a les propostes d'ordenació. Així, el Pla territorial de Campo Arañuelo identifica fites en el paisatge, crea una xarxa viària paisatgística i estableix determinacions per a tipus de paisatges concrets (*dehesas, ruedos*, etc.).

Illes Balears

Des de l'assoliment de l'autonomia, l'organització política de les Illes Balears ha tendit a poc a poc vers una major insularització (Rullan, 2008), de manera que el funcionament autonòmic actual és de caire confederalitzador. Així, el darrer estatut d'autonomia de l'arxipèlag estableix que el paisatge és una competència exclusiva de les institucions balears (art. 30.25) i a la vegada que aquesta competència recau en els consells insulars (art. 70.6) i no en les institucions interillenes comunes¹⁶. En efecte, les polítiques territorials en general, i les paisatgístiques en particular, són una atribució de cada illa, fins al punt que cadascuna ha desenvolupat el seu propi model ordenador; mentre que, per exemple, Menorca, amb el seu Pla territorial insular del 2003, pren mesures contundents contra la urbanització i assumeix només un quart del potencial de creixement que

16 Llei Orgànica 1/2007, de 28 de febrer, de reforma de l'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears.

li permetia la planificació general de les Balears (les Directrius d'ordenació del 1999), Eivissa, en el seu Pla territorial (2005), va al màxim de creixement autoritzat per aquestes directrius d'ordenació i per tant aposta per la urbanització (Rullan, 2007). Aquestes decisions es corresponen amb una consideració aprofundida del paisatge menorquí que en permet una ordenació raonada, per oposició a un document eivissenc en què el paisatge no apareix com a subjecte actiu, sinó com a epítet generalment referit a superfícies ja emparades per espais naturals protegits, i on el centre d'atenció són les qualificacions urbanístiques¹⁷. Finalment, les Directrius d'ordenació territorial aprovades per la Llei 6/1999, de 3 d'abril, contenen una anàlisi del paisatge de l'arxipèlag en un capítol propi, però després la normativa no recollia aquest afer, i qualsevol disposició efectiva sobre el tema recau en els plans territorials insulars.

La dimensió paisatgística del Pla territorial insular de Menorca del 2003 és considerada un referent arreu de l'Estat espanyol. Mata (2007) n'ha sistematitzat les característiques. Interessa sobretot subratllar que el territori menorquí és analitzat per mitjà de les unitats del paisatge (peces del territori insular), però es depassa la seva consideració merament analítica i esdevenen un punt clau del diagnòstic illenc (textualment, s'hi considera "el paisatge, senya d'identitat, patrimoni i recursos"). En darrer terme, la consideració del paisatge sustenta el model ordenador i la primera base de proposta és precisament que el paisatge rural illenc sigui protegit activament, propòsit per al qual es pren l'opció d'apostar per l'agricultura com a garantia per al manteniment del paisatge menorquí. A escala de detall, s'ordena la conservació dels elements de les trames rurals amb un alt significat paisatgístic: parets seques, pous, aljubs, etc.

Recentment, Mallorca ha encetat una senda pròpia de política del paisatge, que es basa en l'Estratègia del paisatge del Consell de Mallorca (Dubon, 2009), inicialment presentada mitjançant un document de bases. Després de l'adhesió de l'Administració mallorquina al Conveni europeu del paisatge el 2008, les bases de l'Estratègia s'entenen com a "proposta

¹⁷ Una llei recent del Parlament de les Illes Balears (Llei 4/2008, de 14 de maig, de mesures urgents per a un desenvolupament territorial sostenible a les Illes Balears) ha ampliat la superfície protegida d'Eivissa emparant-se precisament en motius paisatgístics, de manera que ha esmenat les previsions del Pla insular eivissenc del 2005.

Imatge 5. La dimensió paisatgística del Pla territorial insular de Menorca del 2003 és considerada un referent arreu de l'Estat espanyol.

oberta, que pretén posar les bases per establir una política del paisatge prou sòlida dins del marc normatiu i competencial del Consell de Mallorca” (Dubon, 2009: p. 58). Es parteix de les unitats de paisatge establertes pel Pla territorial insular del 2004, en el marc del qual ja s’efectuaven restriccions específiques per a unitats considerades molt amenaçades i accions de millora del paisatge arreu de l’illa. Tanmateix, l’Estratègia va més enllà i proposa nous objectius, que en part reprenen els propòsits definits el 2004, entre els quals es poden destacar: el compromís de promoure la serra de Tramuntana perquè esdevingui patrimoni de la humanitat, el desenvolupament de projectes de recuperació i millora del paisatge mitjançant les eines previstes pel Pla territorial (per exemple, a la perifèria metropolitana de Palma) i la cerca de la coordinació de la política agrària amb la del paisatge per tal que es mantingui el paisatge rural illenc per mitjà de la promoció de productes de qualitat i d’indicació geogràfica. Alhora, l’Estratègia proposa la creació d’un observatori del paisatge de Mallorca.

Comunitat de Madrid

Amb motiu d'un esborrany nonat de Pla regional d'estratègia territorial elaborat a mitjan dècada de 1990, la Comunitat de Madrid va encarregar un document d'unitats de paisatge i de propostes de catalogació, tractament i protecció del medi rural i natural de la regió (s'excloïen del document les trames urbanes). El resultat el recull un llibre de Gómez Mendoza (1999) en què es pretén fer difusió d'un document que, atès el canvi polític esdevingut a l'Administració madrilenya el 1995, no es va arribar a aprovar mai. Moltes de les propostes que es fan en aquest llibre van en la línia de limitar la urbanització i mantenir les activitats agràries de les diferents unitats per tal de conservar-ne el caràcter. A través de Pujadas i Font (1998) i Benabent (2006), es té constància que el Pla regional d'estratègia territorial enllestit pels volts del 1995 contenia una delimitació d'espais naturals i rurals protegits basada en els treballs previs de paisatge.

Posteriorment a aquest treball de paisatge dels volts del 1995, la Comunitat de Madrid va encarregar una cartografia d'unitats de paisatge que no coincideix amb l'elaborada per Gómez Mendoza (1999) i que va ser publicada per Aramburu, *et al.* (2003). En aquest segon cas, no consta que l'exercici cartogràfic tingui translació a una política del paisatge sinó que més aviat sembla consistir en una tasca d'inventariat. Més enllà d'aquest treball, es donen experiències puntuals de gestió amb un marcat accent paisatgístic a indrets amb una alta significació cultural o natural de la comunitat; és el cas d'Aranjuez (amb la Fundació Aranjuez Paisatge Cultural, en què participen les administracions estatal, regional i local) o del Guadarrama (sobre la declaració com a parc nacional del qual fa dècades que s'està treballant i hi ha una gran quantitat d'estudis generats sobre el tema, tant analítics com propositius; vegeu, per exemple, alguns dels continguts a Martínez de Pisón i Ortega Cantero, 2007).

Castella i Lleó

A Castella i Lleó no sembla que s'hi hagin dut a terme polítiques específiques en matèria de paisatge, més enllà d'accions puntuals (presentes també a altres comunitats) als espais protegits, als conjunts urbans monumentals i al si de documents urbanístics o de planificació territorial. Convé subratllar que Benabent (2006, p. 354) posa com a exemple de tractament del

tema del paisatge en l'ordenació del territori el cas de les Directrius d'ordenació d'àmbit subregional de Valladolid i entorn, aprovades pel Decret 206/2001, de 2 d'agost. Aquest pla subregional estableix unes unitats de paisatge, que s'aprofiten sobretot a efectes analítics, de manera que “en la fase final del procés la proposta normativa es redueix a una successió de determinacions generals que bé podrien haver-se efectuat sense necessitat de realitzar l'esforç analític comprensiu de les característiques del paisatge”, per la qual cosa les directrius de l'àrea de la capital regional constitueixen “una aproximació valuosa des de la perspectiva de l'anàlisi, però una insuficient i fins i tot ingènua proposta normativa” (Benabent, 2006: p. 355-357).

Els instruments de planificació subregional estan previstos per la Llei 10/1998, de 5 de desembre, d'ordenació del territori de la comunitat de Castella i Lleó, que al seu torn també estableix que la figura màxima del sistema ordenador regional són les Directrius essencials d'ordenació del territori de Castella i Lleó (Llei 3/2008, de 17 de juny, d'aprovació de les Directrius essencials d'ordenació del territori de Castella i Lleó). En aquestes directrius el paisatge mereix un cert tractament: s'hi estableix l'obligació de crear una xarxa de paisatges culturals associats a sistemes etnològics d'interès i es considera estratègica la salvaguarda de la riquesa paisatgística regional. De tota manera, no s'hi diu com aquests objectius genèrics es traslladaran al pla de la gestió territorial.

Ceuta i Melilla

Els estatuts de Ceuta (Llei orgànica 1/1995, de 13 de març) i Melilla (Llei orgànica 2/1995, de 13 de març) estableixen que les institucions d'ambdues ciutats, en el marc de les seves competències, han de treballar per protegir i realçar el seu paisatge i el seu patrimoni historicoartístic. Més enllà d'aquest reconeixement, costa trobar cap altre instrument de planejament o de gestió que permeti visualitzar que totes dues estan impulsant una política pròpia sobre paisatge. No obstant això, en els darrers anys s'han redactat diversos plans especials per a protegir, restaurar i conservar alguns elements del patrimoni historicoartístic, alguns dels quals presenten un cert valor de caire paisatgístic que recull i gestiona el mateix pla especial. És el cas del Pla especial del conjunt de fortificacions del recinte de l'Hacho,

a Ceuta, enllestit però encara no aprovat (Crespo, 2009), que preveu una franja de protecció per a cadascun dels elements del conjunt, i on es té en compte l'alt valor paisatgístic de l'entorn que, de fet, també s'ha identificat en aproximacions de conjunt als paisatges espanyols (vegeu Mata i Sainz Herráiz, 2003: p. 352).

Un balanç de sistematització

Com s'havia avançat en l'inici del capítol, la diversitat de fórmules pel que fa a les polítiques i els instruments del paisatge a les distintes comunitats autònomes espanyoles és marcada. Si s'estableixen dos pols oposats, d'una banda hi ha aquells territoris que han fet les seves lleis pròpies en paisatge (País Valencià, Catalunya i Galícia) i, de l'altra, aquells territoris en què les actuacions en matèria de paisatge són esporàdiques i responen a la voluntat d'incorporar determinades lectures i consideracions puntuals de caire paisatgístic en documents urbanístics o de planificació territorial, o en l'ordenació d'espais protegits, seguint el que era la via habitual a l'Estat espanyol fins al Conveni europeu del paisatge. Casos paradigmàtics de comunitats que es podrien encabir en aquest segon pol són Extremadura i Madrid.

Ara bé, convé esmentar d'entrada que divergeixen molt els tres casos en què es podria considerar que l'acció en matèria de paisatge ha anat més endavant atenent l'aprovació de lleis pròpies. En efecte, mentre que Catalunya ja ha desenvolupat la llei en força direccions de les establertes pel seu text legislatiu, el País Valencià sembla que ja té instruments elaborats de desenvolupament i està en camí d'aprovar-los, Galícia no ha iniciat encara aquest procés. D'altra banda, les lleis catalana i gallega són molt similars, mentre que la valenciana estableix tot un altre model.

Entremig dels dos pols oposats esmentats, trobem diversos casos intermedis, amb un ventall ampli que es fa difícil de sistematitzar. Per començar, hi ha comunitats que han anunciat lleis del paisatge (és el cas de Cantàbria, La Rioja i Castella-la Manxa) i que probablement tenen esborranys legislatius sobre el tema, però que fins ara s'han limitat a seguir poc més que el patró general d'incorporar temes de paisatge a determinats

instruments urbanístics, d'ordenació del territori o d'espais naturals protegits. També hi ha comunitats que, mitjançant diferents procediments, han encetat una senda paisatgística intensa sense legislació pròpia; els casos més destacats són Andalusia i Canàries. Amb força iniciatives en matèria de paisatge, aquestes dues nacionalitats evitaran fer una llei a tal efecte però en canvi han anat treballant en determinades direccions, sobretot per la via d'incardinar el paisatge en l'ordenació del territori (però sense ometre, en el cas andalús, l'àmbit de les polítiques culturals).

Una altra situació intermèdia correspon a aquelles comunitats que han aprovat fa poc o que estan en tràmits d'aprovar documents generals d'ordenació del territori del conjunt del seu espai autonòmic (pràcticament tots s'anomenen ara "estratègies territorials"). Hi apareix el paisatge, amb una sistemàtica referència al Conveni europeu del paisatge, tot i que sovint de forma tímida i sense que quedi clar com es traslladarà en el futur el paisatge a la planificació territorial executiva, generalment a escala sub-regional o urbanística. En tot cas, emergeix el paisatge com un dels temes clau en l'ordenació territorial a escala autonòmica, de manera que el tema d'anàlisi troba un espai propi a l'agenda política de les respectives comunitats. Bons representants d'aquest tractament genèric del paisatge als plans territorials recents són (amb matisos particulars en cada cas) l'Estratègia territorial de Navarra (2005), el Pla d'ordenació territorial d'Andalusia (2006) o les Directrius d'ordenació territorial de Castella i Lleó (2008).

Previsiblement, pels avanços que s'ha tingut ocasió de revisar, també consideraran de forma més o menys succinta el paisatge en els seus màxims instruments ordenadors Galícia (amb les Directrius d'ordenació del territori en aprovació inicial el 2008), i el País Valencià (amb un document de bases el 2008 per a la formulació d'una estratègia territorial), de manera que aquests dos països tindran eventualment alhora una llei de paisatge pròpia i un document d'ordenació territorial general que fa referència al paisatge. També previsiblement en altres comunitats els instruments màxims d'ordenació hi contindran el paisatge de forma activa, però ho faran, almenys pel que ara sabem, sense llei de paisatge; és el cas del País Basc (amb l'*Euskal Hiria_NET* de 2009), La Rioja (amb el projecte d'Estratègia territorial del 2009) i Castella-la Manxa (amb els continguts avançats d'Estratègia territorial el mateix 2009), així com Aragó a tenor del que disposa

la seva nova llei d'ordenació territorial (la Llei 4/2009). En tot cas, aquests nou casos de nous plans territorials generals (o projectes de nous plans) que incorporen el paisatge en diversos graus es distancien molt d'aquells de primera generació (el d'Astúries del 1991 o el de Catalunya del 1995), que ometien aquesta matèria. Això malgrat que les directrius del País Basc del 1997 o les de les Illes Balears del 1999 ja introduïen en certa manera el tema del paisatge, per bé que aleshores encara no s'havia aprovat el Conveni europeu del paisatge.

Un altre cas intermedi el constitueixen aquelles nacionalitats i regions que han encarregat o dut a terme estudis del paisatge, en general a escala de la comunitat, però també en l'àmbit comarcal, i ja sigui des d'una fase analítica o descriptiva fins a, rarament, aportar determinacions de caire propositiu. Tal com s'ha mostrat, se n'han desenvolupat almenys al País Basc, La Rioja, la Regió de Múrcia i la Comunitat de Madrid. A aquests casos que han desplegat treballs del paisatge de tipus inventari convindria sumar-hi Aragó, amb els mapes recentment encarregats. Sovint tots aquests documents tenen una transcendència efectiva escassa, més enllà del coneixement i reconeixement dels paisatges de cada cas, per bé que en casos com el murcià s'ha dit que s'empren per a exercicis posteriors d'ordenació territorial.

Més enllà d'aquestes explicacions i malgrat els avenços produïts, el capteniment general de les comunitats autònomes és seguir amb la línia habitual d'entendre el paisatge com quelcom excepcional, associant-lo a determinats conjunts històrics (mitjançant plans especials, per exemple) o a espais protegits (la figura del paisatge protegit, recollit per nombroses legislacions autonòmiques, n'és un cas clar). Una conducta habitual en aquest sentit és introduir consideracions del paisatge en determinats instruments d'ordenació del territori, generalment d'escala subregional i sobretot associades a la part analítica, sense sovint contenir gaire accent propositiu en aquesta matèria. Els plans d'ordenació (o denominacions similars) del litoral d'Astúries (2004), de Cantàbria (2005) o de la Regió de Múrcia (2004), així com els esborranys en distints estadis a què s'ha tingut accés de Galícia i del País Valencià, en són en certa mesura exemples. Però el mateix es podria dir de plans subregionals aprovats o en elaboració al País Basc, Andalusia, Aragó, Castella-la Manxa, Extremadura o Castella i

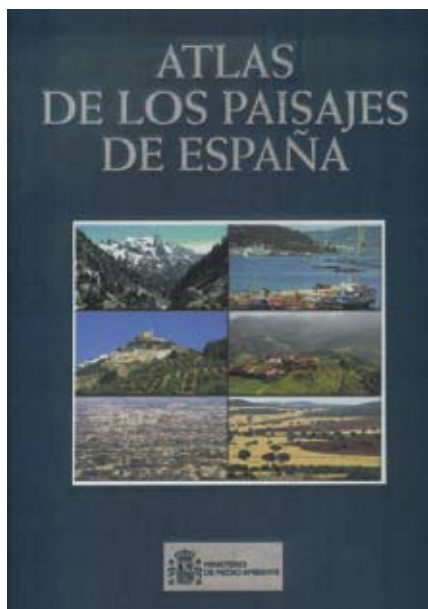
Lleó que s'han comentat anteriorment. Si la “via de l'ordenació del territori” és la principal per a la introducció de les polítiques del paisatge, també s'ha detectat algun cas (Galícia, Astúries o el País Basc) en què la “via ambiental” ha tingut o està tenint un paper en aquesta direcció.

El paper de l'Administració general de l'Estat

Com és sabut, Florencio Zoido va ser un dels experts que van participar en la redacció inicial del Conveni europeu del paisatge. Entès de primer nivell, per tant, en la regulació jurídica del paisatge, el seu parer sobre el repartiment competencial en aquest tema és important. En diversos articles l'autor ha manifestat que les comunitats autònomes són l'àmbit més adequat per a la implantació del Conveni europeu del paisatge i, per tant, per al desenvolupament de polítiques del paisatge (Zoido, 2000, 2003, 2006). Alhora, Zoido defensa que l'Administració general de l'Estat podria desenvolupar els seus propis criteris i actuacions sostinguts en la legislació bàsica de medi ambient i patrimoni històric, i també “elaborar unes directrius del paisatge, o almenys un llibre blanc, que eviti la dispersió i confusió ja present en altres afers, com ara l'ordenació del territori, a causa de plantejaments exclusivament regionals i descoordinats” (Zoido, 2003: p. 251). Més recentment, ha manifestat que l'Estat ha d'adquirir uns compromisos (representació internacional, paisatges transfronterers, legislació bàsica, etc.), però que alhora hauria de garantir a tots els ciutadans espanyols drets amb relació al paisatge, cosa que requeriria “l'adopció de polítiques del paisatge més ben definides i articulades per a tot Espanya” (Zoido, 2006: p. 8). Per tant, existeix una posició que clarament defensa que l'Administració general de l'Estat tingui una incumbència en matèria de paisatge, fonamentalment per defugir allò que es considera una desbandada de polítiques si cada comunitat actua per si sola.

Tanmateix, l'Administració general de l'Estat no solament no s'ha pronunciat en la direcció cobejada per Zoido, sinó que ha trigat set anys a ratificar el Conveni europeu del paisatge. Aquesta demora ha implicat que a l'Estat espanyol el text entrés en vigor quan 22 dels altres 29 països europeus signants ja l'havien ratificat, i quan ja s'havien aprovat dues lleis auto-

nòmiques específiques de paisatge que el desenvolupaven i força territoris s'hi havien adherit (Catalunya, el País Valencià, Mallorca, etc.)¹⁸.

Imatge 6. Coberta de l'*Atlas de los paisajes de España* (Mata i Sanz, 2003a).

Tot i que hi ha un compromís del Govern estatal per treballar a favor del paisatge per al conjunt del territori espanyol, encara no s'ha materialitzat en cap normativa ni instrument. Ara bé, l'Administració general de l'Estat ha acollit iniciatives concretes amb relació específicament al paisatge que fan entreveure una certa voluntat d'involucrar-se en l'afer. Destaca, en aquest sentit, l'*Atlas de los paisajes de España* (Mata i Sanz, 2003a), que neix d'un conveni subscrit el 1998 entre el Ministeri de Medi Ambient (concretament, la Secretaria d'Estat d'Aigües i Costes) i la Universitat Autònoma de Madrid (Mata i Sanz, 2003b). L'estudi final es va publicar el 2003, amb un voluminós exemplar de gairebé 700 pàgines que només re-

¹⁸ La data oficial d'entrada en vigor ha estat l'1 de març del 2008. Vegeu a aquest efecte l'Instrument de Ratificació del Conveni europeu del paisatge (número 176 del Consell d'Europa), fet a Florència el 20 d'octubre del 2000, publicat al BOE del 5 de febrer del 2008, núm. 31.

cull una anàlisi detallada d'un centenar de les 1.262 unitats de paisatge obtingudes per al conjunt del territori (acompanyada d'uns capítols introductoris que sistematitzen aquesta diversitat). Tot i que, pels volts del 2000, ja era evident que aquest treball podia servir per satisfer els propòsits d'identificar, analitzar i qualificar els paisatges que recull el Conveni europeu del paisatge, en realitat la iniciativa de l'atles neix amb anterioritat. A banda, l'escala de treball (el conjunt de l'Estat) no sempre s'adequa a l'àmbit autonòmic de decisió política sobre paisatge, de manera que són les comunitats les que finalment han decidit *a posteriori* emprar els resultats de l'atles per als seus fins, com, de diferent manera, han fet Galícia i Extremadura. En concret, l'*Atlas de los paisajes de España* és el resultat d'un projecte Interreg IIC desenvolupat entre França, Espanya i Portugal en el marc del qual els ministeris de Medi Ambient dels dos estats ibèrics van sol·licitar desenvolupar un exercici de caracterització i identificació dels paisatges de la península Ibèrica i illes, materialment desenvolupat pel grup de recerca de la Universitat Autònoma de Madrid al·ludit. Fet i fet, l'atles es fa a escala estatal, però neix d'un instrument de cooperació internacional europeu i després està cridat a emprar-se sobretot a escala subestatal. D'acord amb Ortega Delgado (2008, p. 9), l'atles s'ha de considerar “una acció empresa” en matèria de paisatge per part del Govern espanyol.

Una altra iniciativa a destacar és l'edició, el 2007, per part del Ministeri de Medi Ambient del text del Conveni europeu del paisatge traduït a les principals llengües parlades a l'Estat espanyol (Cortina i Queralt, 2007). Tot i que es tracta d'una actuació poc rellevant en termes paisatgístics, cal reconèixer-li una certa importància des del punt de vista institucional, tant pel compromís amb l'aplicació del Conveni que hi van expressar les autoritats responsables d'aquest àmbit, com per la col·laboració de diversos governs autonòmics en l'edició (concretament, la Generalitat de Catalunya, la Generalitat Valenciana, la Xunta de Galícia i el Govern basc).

Finalment, el mateix 2007 les Corts Generals van aprovar una nova llei general en matèria d'espais naturals (la Llei 42/2007, de 13 de desembre, del patrimoni natural i de la biodiversitat) que substitueix la legislació preexistent, en bona mesura declarada inconstitucional i *de facto* sobrepassada per les respectives legislacions autonòmiques. La nova llei va molt més enllà dels mers perímetres protegits i introdueix a la regulació general

espanyola temes fins ara inèdits o només parcialment recollits, com ara la biodiversitat. El preàmbul denota força bé el capteniment del legislador al respecte del paisatge:

“Si bé la protecció del paisatge s’afirma com un dels principis de la Llei i en aquesta es regulen aspectes puntuals de la política de paisatge, com ara la possibilitat de protegir-ne alguns mitjançant figures més generals o específiques d’espais naturals protegits, la necessitat que l’anàlisi dels paisatges formi part del contingut mínim dels plans d’ordenació dels recursos naturals, la seva utilització potencial com a instrument per dotar de coherència i connectivitat la Xarxa Natura 2000 i el foment de les activitats que contribueixen a la seva protecció com a externalitat positiva quan formi part d’un espai protegit, aquesta no pretén ser l’instrument a través del qual s’implantin a Espanya, de manera generalitzada, les polítiques de protecció del paisatge com a legislació bàsica de l’article 149.1.23a, polítiques el contingut tècnic i l’enfocament general de les quals, no exempt de valor paradigmàtic, exigeix la posada en marxa d’instruments de gestió com els establerts, amb caràcter de mínims, al Conveni europeu del paisatge, fet a Florència el 20 d’octubre de l’any 2000, en el si del Consell d’Europa i que han de ser introduïts en la política ambiental espanyola posteriorment.” (Preàmbul, Llei 42/2007)

Per tant, tot i que el paisatge entra en aquesta Llei 42/2007 de diverses maneres (per exemple, com a definició legal), el legislador es reserva la possibilitat de fer més endavant una legislació bàsica per a tot l’Estat sobre la qüestió, atribució que empara en l’article 149.1.23a de la Constitució relatiu a la legislació bàsica en matèria de medi ambient. Sigui com vulgui, la Llei 42/2007 manté el paisatge protegit com a categoria general d’espai protegit de la legislació estatal, com figurava en anteriors lleis i tal com diverses comunitats autònomes han desenvolupat de diferents maneres. Des del punt de vista de l’Administració general de l’Estat, es considera que aquesta Llei 42/2007 és important perquè ha introduït el paisatge al

panorama jurídic del conjunt de l'Estat (Ortega Delgado, 2008). Alhora, dues lleis més són considerades per Ortega Delgado (2008) desenvolupaments legislatius de política del paisatge per part de l'Administració general: la del sòl (Llei 8/2007, de 28 de maig) i la de desenvolupament sostenible del medi rural (Llei 45/2007, de 13 de desembre)¹⁹.

A tall de conclusions

L'escenari de polítiques i instruments del paisatge a l'Estat espanyol és heterogeni i, com ja s'apuntava en la introducció, ofereix un panorama divers de solucions i possibilitats. En essència, convé dir que la distribució de competències entre l'Administració general i les comunitats autònomes aparentment dota de gran autonomia aquestes últimes a l'hora d'ordenar, gestionar i protegir els seus paisatges. L'Administració general, al seu torn, i més enllà de la tardana ratificació del Conveni europeu del paisatge esdevinguda el 2007, no ha definit gaire quin paper pretén tenir, però en tot cas les seves actuacions en aquesta direcció estan sotmeses a vigilància per part de les administracions autonòmiques, que volen evitar la invasió competencial. Dit això, convé concloure que l'autonomia de les comunitats no només es reflecteix en la seva plena competència en la matèria, sinó també en els graus d'interès variable per aplicar polítiques en aquesta direcció.

Tal com s'ha detallat en el segon apartat d'aquest capítol i s'ha sistematitzat en el tercer, es pot distingir, primerament, un conjunt de comunitats que disposen de lleis específiques per al paisatge i, segonament, un grup de territoris on les actuacions en matèria de paisatge són esporàdiques i gairebé nul·les, més enllà de la política d'espais naturals protegits o de determinats plans d'ordenació. Entremig d'aquests dos models, hi ha altres nacionalitats i regions que estan intentant desenvolupar polítiques del paisatge sense legislació pròpia en aquest àmbit, sobretot en el marc dels plans d'ordenació territorial, a escala autonòmica o a escala subregional. L'anàlisi de

¹⁹ Convé esmentar que tant la Llei 42/2007 com la Llei 8/2007 han estat recorregudes al Tribunal Constitucional per part de diverses comunitats autònomes, en entendre que els envaïen competències. Contra la Llei 45/2007 no consten recursos d'inconstitucionalitat, però s'han produït negociacions entre el Govern espanyol i la Generalitat de Catalunya per tal que no es produeixi en la seva aplicació invasió competencial per part del primer.

cadascuna de les autonomies no permet concloure, si es mira amb precisió i s'observa l'aplicació efectiva dels diversos instruments existents, que hi hagi models clarament millors que altres. En aquest sentit, els aspectes que sembla que permeten configurar polítiques del paisatge serioses i que responguin de forma satisfactòria a allò que estableix el Conveni europeu del paisatge són l'existència d'una voluntat política forta, la integració efectiva del paisatge en l'ordenació territorial i en la planificació urbanística i sectorial, i la coherència en l'àmbit normatiu i d'instruments.

Finalment, cal concloure que la major part de polítiques i, més concretament, instruments de gestió, ordenació i protecció del paisatge, presenten un creixent biaix molt evident cap a la planificació territorial i urbanística. Aquesta no és, però, la filosofia del Conveni europeu del paisatge i, per tant, caldrà que la comprensió del paisatge sigui molt més àmplia i comenci a impregnar de forma transversal totes les polítiques impulsades en tots els àmbits de govern.

Referències bibliogràfiques

ÁLVAREZ Sala, Damián (2002). "Un programa de actuaciones para los paisajes de Andalucía", dins Florencio Zoido; Carmen Venegas (coord.). *Paisaje y ordenación del territorio*. Sevilla: Consejería de Obras Públicas y Transportes/Fundación Duques de Soria, p. 222-230.

ARAMBURU, Mª Paz, et al. (2003). *Cartografía del Paisaje de la Comunidad de Madrid*. Madrid: Dirección General de Promoción y Disciplina Ambiental de la Consejería de Medio Ambiente de Madrid.

ARANBURU, Antón, et al. (2005). "Política de paisaje en la CAPV. Avances y retos desde la visión del Departamento de Medio Ambiente y Ordenación del Territorio", dins XVI Congreso de Estudios Vascos: Desarrollo Sostenible – IT. El futuro. Sant Sebastià: Eusko Ikaskuntza, p. 105-109.

BENABENT, Manuel (2006). *La ordenación del territorio en España. Evolución del concepto y de su práctica en el siglo XX*. Sevilla: Universidad de Sevilla/Consejería de Obras Públicas y Transportes.

BERNARD, Pilar (2002). "El Convenio Europeo del Paisaje: posibilidades de desarrollo en Aragón", *Temas de Antropología Aragonesa*, núm. 12, p. 51-77.

BOTÍAS, Antonio (2006). "Un nuevo atlas de la Región servirá para redactar los planes de ordenación territorial", *La Verdad*, 4 de desembre de 2006.

CABALLERO, Juan Vicente (2003). "La perspectiva paisajística en la política de bienes culturales: el proyecto Alianzas para la Conservación", *Banco de buenas prácticas en geografía*, núm. 1, p. 13-14.

CABALLERO, Juan Vicente; ZOIDO, Florencio (2008). "Formación y desarrollo de una línea de investigación: la dimensión paisajística de los conjuntos arqueológicos", *Cuadernos Geográficos*, núm. 43, p. 181-198.

CAMPANO, Luis Fernando (dir.) (2009). *Atlas de los paisajes de la Región de Murcia*. Múrcia: Región de Murcia.

CAÑIZARES, María del Carmen (2007). "Los cambios y las estrategias territoriales: hacia una correcta ordenación del territorio en Castilla-La Mancha", *Biblio 3W Revista Bibliográfica de Geografía y Ciencias Sociales*, núm. 704 [en línia]. <<http://www.ub.es/geocrit/b3w-704.htm>> [consulta: 12.08.2009].

- CONSELL D'EUROPA (2001). *Conveni europeu del paisatge*. Barcelona: Departament de Medi Ambient; Consell Assessor per al Desenvolupament Sostenible.
- CORTINA, Albert; QUERALT, Arnau (coord.) (2007). *Convenio Europeo del Paisaje: textos y comentarios*. Madrid: Ministerio de Medio Ambiente.
- CRESPO, Tamara (2009). "Yamur' entrega el Plan Especial de Protección del Recinto del Hacho", *El Faro*, 31 de març del 2009.
- DUBON, M. Lluïsa (dir.) (2009). *Bases per a una estratègia de paisatge de Mallorca. Desenvolupament del Conveni europeu del paisatge. Fonaments, criteris, objectius i línies d'acció*. Palma: Consell de Mallorca.
- FERIA, José María; RUBIO, Marta; SANTIAGO, Jesús (2005). "Los planes de ordenación del territorio como instrumentos de cooperación", *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, núm. 39, p. 87-116.
- FERNÁNDEZ Lacomba, J., et al. (2007). *Los paisajes andaluces: Hitos y miradas en los siglos XIX y XX*. Sevilla: Junta de Andalucía.
- FERNÁNDEZ Muñoz, Santiago (2006). "La participación pública en la ordenación del paisaje. Una reflexión a partir de tres proyectos en la Región de Murcia", dins Rafael Mata; Àlex Tarroja (coord.). *El paisaje y la gestión del territorio. Criterios paisajísticos en la ordenación del territorio y el urbanismo*. Barcelona: Diputació de Barcelona, p. 303-327.
- FERNÁNDEZ Rodríguez, Carmen (2007). *La protección del paisaje. Un estudio de Derecho español y comparado*. Madrid: Marcial Pons.
- GENERALITAT VALENCIANA (2008). *Objetivos y criterios de la estrategia territorial de la Comunitat Valenciana* [en línia]. <<http://www.cma.gva.es/arbDin/indice.aspx?Nodo=56685&idioma=C>> [consulta 15.08.2009].
- (2009). *La nova política del paisatge de la Comunitat Valenciana*. València: Generalitat Valenciana.
- "El Gobierno de Cantabria estudia la viabilidad de una ley de paisajes", *El Diario Montañés*, 17 de juliol del 2008.
- GOBIERNO VASCO (2009). *Re-estudio de las DOT. Euskal Hiria_NET*. [en línia]. http://www.ingurumena.ejgv.euskadi.net/r49-565/es/contenidos/informacion/dots_reestudio/es_1165/reestudioc.html [consulta 20.07.2009].
- GÓMEZ Mendoza, Josefina (dir.) (1999). *Los paisajes de Madrid: naturaleza y medio rural*. Madrid: Alianza; Fundación Caja Madrid.
- HERRERA, Daniel (2009). "Rivero perfila la creación de un Observatorio Canario del Paisaje para reactivar el turismo", *ABC*, 4 d'agost del 2009.
- HILDENBRAND, Andreas (2000). "El paisaje en las políticas públicas de la Junta de Andalucía. Un balance y una propuesta de acción para el futuro", *Andalucía geográfica*, núm. 7, p. 15-26.
- IHOBE (2007). *II Programa Marco Ambiental de la Comunidad Autónoma del País Vasco 2007-2010*. Sant Sebastià: IHOBE.
- IZQUIETA, Miren (2007). "Castilla-La Mancha podría abordar su Ley de Paisaje", *El Mundo*, 26 de gener del 2007.
- LUGINBÜHL, Yves (coord.) (1992). *Paisaje mediterráneo*. Milano: Electa.
- MARTÍNEZ DE PISÓN, Eduardo; Ortega Cantero, Nicolás (eds.) (2007). *La conservación del paisaje en los Parques Nacionales*. Soria: Fundación Duques de Soria; Madrid: Universidad Autónoma de Madrid.
- MATA, Rafael (2002). "Paisajes españoles. Cuestiones sobre su conocimiento, caracterización e identificación", dins Florencio Zoido; Carmen Venegas (coord.). *Paisaje y ordenación del territorio*. Sevilla: Consejería de Obras Públicas y Transportes; Fundación Duques de Soria, p. 33-46.
- (2006). "Métodos de estudio del paisaje e instrumentos para su gestión. Consideraciones a partir de experiencias de planificación territorial", dins Rafael Mata; Àlex Tarroja (coord.). *El paisaje y la gestión del territorio. Criterios paisajísticos en la ordenación del territorio y el urbanismo*. Barcelona: Diputació de Barcelona, p. 199-239.
- (2007). "Desarrollo sostenible, insularidad y gobierno del territorio: la experiencia del PTI de Menorca", dins Joaquim Farinós; Joan Romero (eds.). *Territorialidad y buen gobierno para el desarrollo sostenible. Nuevos principios y nueva políticas en el espacio europeo*. València: Universitat de València, p. 237-258.
- MATA, Rafael; GALIANA, Luis (2008). "Ordenación y gestión del patrimonio cultural y el paisaje. La experiencia del Plan especial de la Sierra de los Molinos en Campo de Criptana", *Cuadernos Geográficos*, núm. 43, p. 199-225.
- MATA, Rafael; SANZ, Concepción (dir.) (2003a). *Atlas de los paisajes de España*. Madrid: Ministerio de Medio Ambiente.

--- (2003b): “Un atlas de los paisajes de España”, *Banco de buenas prácticas en geografía*, núm. 1, p. 9-10.

MUÑOZ CRIADO, Aránzazu (2008). “La política de paisaje de la Comunitat Valenciana”, *Cuadernos Geográficos*, núm. 43, p. 99-121.

NEL-LO, Oriol (2003). “La gestión del paisaje: proposición de ley para la protección, la conservación y la gestión del paisaje”, *Banco de buenas prácticas en geografía*, núm. 1, p. 10-11.

NOGUÉ, Joan (2006). “El tratamiento de la temática paisajística en Cataluña y en España”, dins Rafael Mata; Àlex Tarroja (coord.). *El paisaje y la gestión del territorio. Criterios paisajísticos en la ordenación del territorio y el urbanismo*. Barcelona: Diputació de Barcelona, p. 53-60.

NOGUÉ, Joan; SALA, Pere (2006). *Prototipus de catàleg de paisatge. Bases conceptuals, metodològiques i procedimentals per elaborar els catàlegs de paisatge de Catalunya*. Olot: Observatori del Paisatge.

OFICINA PARA LA SOSTENIBILIDAD, EL CAMBIO CLIMÁTICO Y LA PARTICIPACIÓN (2008). *Estrategia de Desarrollo Sostenible del Principado de Asturias*. Oviedo: Gobierno del Principado de Asturias.

ORTEGA, Margarita (2008). *Aplicación del Convenio Europeo del Paisaje en España* [en línia]. <http://www.conama9.org/conama9/download/files/GTs/3265_ppt_MOrtega.pdf> [consulta: 11.09.2009].

PAÜL, Valerià (2006). “Limiar”, dins Valerià Paül (coord.). *Paisaxes galegas | Versión 2005. Unha escolma plural de olladas ás paisaxes de Galiza*. Santiago de Compostel-la: Instituto Universitario de Estudos e Desenvolvemento de Galicia/ Dirección Xeral de Turismo, p. 5-10.

PAÜL, Valerià, et al. (2007). “Ordenacións territoriais no espello. Apuntamentos provisorios para unha síntese comparativa entre Catalunya e Galiza”, dins Helena González; María Xesús Lama (eds.). *Actas do VII Congreso Internacional de Estudos Galegos*. Sada: Edición do Castro/ Asociación Internacional de Estudos Galegos/ Filoloxía Galega (Universitat de Barcelona), p. 1091-1121.

PUJADAS, Romà; FONT, Jaume (1998). *Ordenación y planificación territorial*. Madrid: Síntesis.

ROMANÍ, Joan Maria; QUERALT, Arnau (eds.) (2005). *Conveni europeu del paisatge*. Barcelona: Consell Assessor per al Desenvolupament Sostenible; Observatori del Paisatge.

RUIZ URRESTARAZU, Eugenio; GALDÓS, Rosario (2009) “El tratamiento del paisaje en la normativa ambiental y territorial del País Vasco”. [Comunicació inèdita, presentada a l'Anglo-Spanish Rural Geography Conference. Canterbury, 29.06-03.07.2009]

RULLAN, Onofre (2007). *L'ordenació territorial a les Balears (segles XIX-XX)*. Palma: Documenta Balear.

--- (2008). “Algunes qüestions d'organització territorial planejades des de la perspectiva de les Illes Balears”, dins Joan Tort; Valerià Paül; Joan Maluquer (ed.). *L'organització del territori, un rept per al segle XXI?* Barcelona: Fundació Universitat Catalana d'Estiu/Galerada, p. 403-442.

SABATÉ, Joaquín; VERA, José Ramón (2008). “Aspectos varios de la implementación de la Convención europea del paisaje en el Plan territorial especial de Ordenación de paisaje de Tenerife”, *Cuadernos Geográficos*, núm. 43, p. 51-67.

SALMERÓN, Pedro (2004). *Guía del paisaje cultural de la Ensenada de Bolonia, Cádiz. Avance*. Sevilla: Consejería de Cultura/ Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico.

--- (2006). “Proyecto Alianzas para la Conservación. Un instrumento de planificación integrada del patrimonio cultural en el territorio”, dins Rafael Mata; Àlex Tarroja (coord.). *El paisaje y la gestión del territorio. Criterios paisajísticos en la ordenación del territorio y el urbanismo*. Barcelona: Diputació de Barcelona, p. 441-448.

SERRANO, David (2007). “Paisaje y políticas públicas”, *Investigaciones Geográficas*, núm. 42, p. 109-123.

ZOIDO, Florencio (2000). “Proteger y realzar el paisaje”, *Andalucía geográfica*, núm. 7, p. 7-14.

--- (2003). “La Convención Europea del Paisaje y su aplicación en España. Un acuerdo internacional para la ordenación del territorio europeo”, dins Ramon Folch (coord.). *El territorio como sistema. Conceptos y herramientas de ordenación*. Barcelona: Diputació de Barcelona, p. 243-262.

--- (2006). *Bases para la aplicación del Convenio Europeo del Paisaje en España* [en línia]. <http://www.upo.es/ghf/giest/documentos/paisaje/Zoido_Basesaplicacionconvenioeuropeopaisajeenespana.pdf> [consulta: 24.08.2009].

Identificació i qualificació dels paisatges: l'experiència francesa dels atlas del paisatge

Jean-François Seguin

La principal finalitat de tota política paisatgística és actuar sobre el territori, és a dir, intervenir en un espai concret, per protegir el paisatge, gestionar-lo o ordenar-lo. Les intervencions es decideixen en el marc de processos d'ordenació paisatgística o bé en projectes d'ordenació vinculats a diferents polítiques sectorials, com ara infraestructures, habitatge i activitats econòmiques o agrícoles. Per tal que aquestes diferents intervencions contribueixin d'una manera coherent a la protecció, la gestió o l'ordenació d'un paisatge determinat i que puguin proporcionar un paisatge adaptat a "les aspiracions que tenen les poblacions pel que fa a les característiques paisatgístiques del seu entorn" (Consell d'Europa, 2000: art. 1c), cal que es regeixin per una mateixa finalitat. I aquesta finalitat es resumeix en els objectius de qualitat paisatgística. A més, és fonamental vetllar per una concertació horitzontal de les diferents polítiques sectorials que es desenvolupen en el territori.

La definició dels objectius de qualitat paisatgística no es pot deixar exclusivament a les mans d'experts que, a partir d'una anàlisi visual del territori, proposin configurar-lo únicament en funció d'una sensibilitat vinculada al seus coneixements. Els objectius han de recollir les aspiracions de la ciutadania i, per tant, en formular-los, cal tenir en compte els desitjos d'aquesta, fruit de tot un sistema de representacions socials i culturals. La formulació, a més, ha de valorar la realitat particular de cada territori, la seva morfologia i les seves dinàmiques, sobretot les econòmiques, que són les responsables, en últim terme, de les transformacions que s'hi articulen.

L'organització administrativa francesa ha confiat les decisions d'ordenació del territori a diferents administracions públiques, com ara l'Estat, les regions, els departaments i els municipis. Malgrat que les administracions públiques siguin diverses, el territori on s'aplicaran les seves decisions és un de sol i, per tant, és imprescindible que aquests organismes apostin per una concertació vertical traduïble en un model únic de paisatge, en benefici de la població que hi viu. Així doncs, tal com s'ha argumentat, tota política paisatgística ha d'estar ben arrelada a la seva geografia i a la seva història, en l'espai i en el temps. A més, ha d'adequar-se als marcs jurídics que regeixen el territori. Per assolir aquesta fita, cal conèixer a fons

el paisatge en totes les seves dimensions, tant espacials com socials, econòmiques i jurídiques.

La concertació d'un model entre les diferents administracions públiques

A l'hora de presentar el mètode francès d'elaboració dels atles del paisatge i dels resultats que se'n desprenen, cal esmentar en primer lloc la necessitat que el desplegament d'aquest mètode faci possible la concertació vertical entre les diferents administracions. En aquest sentit, en el moment de dissenyar el projecte, es va considerar que l'escala de concertació més adequada era el departament. Aquesta decisió es va prendre per dos motius. El primer, de caire tècnic, parteix del fet que un atlas del paisatge ha de permetre analitzar de manera detallada tots i cadascun dels paisatges i, alhora, el conjunt de la informació que facilita ha d'estar territorialitzada. A més, l'anàlisi dels elements i estructures del paisatge no es pot realitzar a escales inferiors a 1:25.000. D'altra banda, el document final ha de ser comprensible i, per això, es va establir una escala de restitució o de treball adaptada a l'escala dels departaments, que correspon a la del mapa de síntesi dels paisatges que els configuren. Per poder interpretar fàcilment aquest mapa, tant en conjunt com més detalladament, l'escala de treball ha de ser d'1:100.000. És una escala especialment important, atès que condicionarà la definició i les característiques de la informació de l'atles, així com també els usos que se'n podran fer una vegada estigui publicat. La decisió d'escollir els departaments com a escala de treball dels atles respon també a un segon motiu, en aquest cas polític, ja que constitueixen un àmbit administratiu a mig camí entre les regions i l'Estat, d'una banda, i els municipis i les mancomunitats, de l'altra.

La tasca d'elaboració d'un atlas del paisatge té el suport d'un comitè de direcció, format per autoritats públiques, membres de la societat civil, agents econòmics i ONG vinculades al paisatge de cada departament. Aquest comitè de direcció té la responsabilitat de vetllar per la concertació tant vertical com horitzontal i de fer possible que l'atles esdevingui un document de referència compartit, amb una informació que tothom, o si més no el màxim nombre de persones possible, puguin arribar a reconèixer.

Imatge 1. Un dels atles del paisatge realitzats és el corresponent a la regió de Maine-et-Loire.

Creació d'un llenguatge comú

El repartiment de les tasques d'identificació i qualificació dels paisatges i la necessitat d'assolir un consens obliga els actors públics a adoptar un llenguatge comú. Atès que la política del paisatge és una política pública, aquest llenguatge ha de ser jurídic. Així doncs, els atles del paisatge es marquen com a fita consolidar una definició territorial dels termes jurídics vinculats al paisatge. A França, els termes que han d'actuar com a eines de consens són, a banda de "paisatge", altres com ara "unitat de paisatge", "estructura paisatgística" i "element del paisatge". La definició de "paisatge" està recollida en el Conveni europeu del paisatge, mentre que els altres tres termes van quedar definits en la Llei 24/1993, de 8 de gener del 1993, anomenada Llei de paisatges. Així doncs, l'objectiu fonamental dels atles paisatgístics francesos és establir, gràcies a un llenguatge comú, els fonaments d'un acord en relació amb la realitat territorial del paisatge per a definir amb més precisió, a partir d'un principi de subsidiarietat, les accions que cal emprendre.

Un mètode plantejat l'any 1994

Quan es va aprovar la Llei de paisatges de l'any 1993, la idea d'identificar i qualificar els paisatges del conjunt del territori francès encara no era compartida per tothom. Tot i que les nocions teòriques i les eines metodològiques ja existien, si més no en part, encara no s'havien agrupat a l'emparedat d'un mètode únic. El ministeri que aleshores era responsable dels paisatges va decidir encomanar a un equip de científics la tasca d'elaborar un mètode per a la identificació i la qualificació dels paisatges (Luginbühl, 1994), la redacció del qual va ser a càrrec principalment de l'enginyer agrònom i geògraf Yves Luginbühl.

Característiques

Un atlas del paisatge, parlant en termes metafòrics, seria com un prisma invertit, en el sentit que combina tres perspectives diferents per oferir-nos una visió integral de la realitat territorial, social i econòmica dels paisatges. En el Conveni europeu del paisatge, la realitat territorial es defineix com una "part de territori" i exigeix un coneixement real per a identificar els components fonamentals dels paisatges: les estructures paisatgístiques. Aquestes estructures, tal com es conceben, sintetitzen els trets característics d'un paisatge.

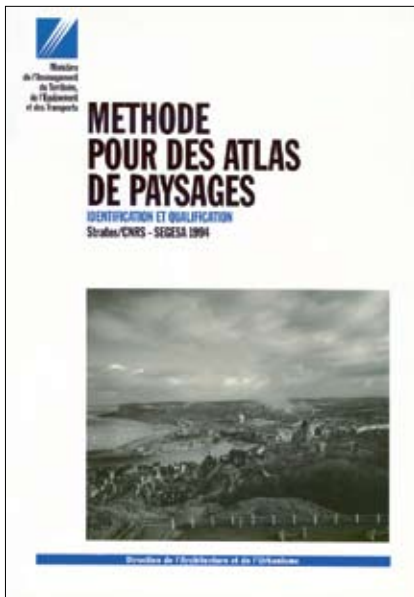
Les estructures paisatgístiques equivalen a sistemes formats per objectes, elements materials del territori en qüestió, i les interrelacions, tangibles i intangibles, que les connecten, especialment la percepció que en tenen els seus habitants. Les estructures paisatgístiques responen a la interacció entre les estructures socials, històriques i actuals, i les estructures biofísiques, i per això basteixen l'estructura dels projectes de protecció, gestió i ordenació del paisatge.

El concepte d'estructura paisatgística és, de fet, totalment nou (format amb més concreció arran d'un taller transfronterer organitzat l'any 2006) i, segurament per això, la seva presència en els atlas publicats és més aviat escassa. Tanmateix, té una importància cabdal, ja que permet adaptar els usos dels atlas del paisatge a escales diferents de les dels departaments. A més, les estructures paisatgístiques han de servir com a corpus de coneixement per a treballar tant a escales més grans, necessàries per exemple per

a elaborar documents urbanístics d'àmbit local, com a escales més reduïdes, com ara una escala d'1:10.000, a causa de l'extensió territorial del país.

La identificació i la caracterització de les estructures paisatgístiques permet identificar les unitats de paisatge, un terme de la legislació francesa que correspondria al concepte “paisatge concret” emprat pel Conveni europeu del paisatge. Per tant, es podria plantejar l'equivalència entre una unitat de paisatge i un paisatge. Cal posar de manifest i estudiar les unitats de paisatge al detall, una per una, especialment per a concretar-ne els límits, els quals poden ser nítids quan coincideixen, per exemple, amb un element orogràfic, o bé més difusos, quan es passa d'un paisatge al següent d'una manera menys clara, en els casos en què les estructures paisatgístiques i la manera d'organitzar-les varien poc entre dos paisatges concrets.

Un cop s'han identificat les estructures paisatgístiques i la delimitació de les unitats, es poden analitzar les representacions socials i culturals vinculades a cada paisatge, concepte que el Conveni europeu recull amb la idea de la percepció que en té la població.

Imatge 2. L'any 1994 el ministeri francès responsable de les polítiques del paisatge va encomanar la redacció d'un mètode per a la identificació i la qualificació del paisatge, actualitzada l'any 2004.

Estudi de les representacions

Per analitzar les representacions del paisatge cal fixar-se en quatre tipus de percepcions, que són el reflex de la diversitat de les poblacions i, a la vegada, un dels eixos neuràlgics del Conveni europeu del paisatge. La primera percepció estudiada té relació amb els indrets i els paisatges que es poden anomenar reconeguts, és a dir, els paisatges protegits per una legislació nacional (indrets catalogats o reserves) o internacional (paratges considerats patrimoni mundial per la UNESCO). La segona percepció correspon als paisatges representats, és a dir, aquells paisatges valoritzats per obres artístiques, com ara quadres, fotografies o literatura. La tercera fa referència als paisatges destacats, especialment per les guies i per la informació turística (en aquesta anàlisi cal valorar si, des que es van començar a publicar les primeres guies, al segle XIX, sempre s'han assenyalat els mateixos indrets). Finalment, els paisatges percebuts, és a dir, els paisatges que percep la població que hi viu. Aquests quatre tipus de representacions paisatgístiques no reflecteixen les diferències entre el nivell de formació o entre les categories socioprofessionals, sinó que se centren en els diferents models paisatgístics que cadascú defensa i planteja en funció de les circumstàncies de cada moment.

L'existència d'aquests models (global, local i individual) és una realitat que s'ha fet palesa darrerament en les obres d'Yves Luginbühl. El model global s'articula al voltant d'un marc referencial compartit a escala nacional o regional. Normalment aquest és el model que es planteja a l'hora d'organitzar un viatge o una excursió de caire turístic, que condiona la tria dels paisatges protegits per lleis d'àmbit nacional o tractats internacionals. Pel que fa al model local, s'estructura a l'entorn d'un coneixement relacionat amb l'experiència del lloc de residència i es construeix a partir de la familiaritat amb la geografia i la història de l'indret, dels vincles socials que uneixen, o que fragmenten, les societats locals. Finalment, el model individual es basa en la cultura i les experiències personals dels individus. En el marc dels atles, només interessa analitzar els dos primers models, ja que es tracta de documents d'ús col·lectiu i no pas individual. Els atles del paisatge pretenen posar de manifest com s'apliquen aquests dos models als paisatges estudiats. En realitat, seria més exacte dir que aquesta hauria de ser la seva pretensió, ja que l'existència i la solidesa d'aquests tres models és molt recent.

Estudi de les dinàmiques

Malgrat que es pugui arribar a pensar que els paisatges són immòbils o, fins i tot, que l'única evolució que se'n pot esperar és la seva degradació, les dades disponibles mostren que els paisatges evolucionen constantment, una evolució que és consubstancial als paisatges i que el Conveni europeu ja inclou en la mateixa definició de paisatge, el caràcter del qual “resulta de l'acció dels factors naturals i/o humans i de les relacions que s'estableixen entre ells” (Consell d'Europa, 2000: art. 1a). L'estudi de les dinàmiques esdevé, doncs, fonamental, atès que permet traçar un seguit de línies de futur necessàries per a prendre decisions polítiques, així com identificar els reptes que tota política del paisatge ha de tenir en compte.

En aquest punt, també es fa indispensable esforçar-se per analitzar la territorialització de les dinàmiques paisatgístiques, ja que altrament no més s'identificaran les més comunes (extensió urbana, desenvolupament d'infraestructures, mecanització de l'agricultura, etc.), fet que pot limitar la definició de totes les accions locals que cal dur a terme. Així doncs, una de les maneres de delimitar correctament les dinàmiques en l'àmbit de les unitats de paisatge és adreçar-se a la realitat municipal per tal de conèixer detalladament els projectes de planificació urbanística o d'equipaments.

Un cop s'hagin analitzat aquests tres aspectes inherents en els paisatges (característiques, representacions i dinàmiques) no només es podrà dibuixar un plànol de situació amb precisió, sinó que també es podran il·lustrar els reptes paisatgístics que han d'afrontar els atles. En termes més concrets, el xoc entre les percepcions i les dinàmiques remet d'una manera senzilla i eficaç a la importància d'uns objectius de qualitat paisatgística que els atles hauran permès definir.

La realitat dels atles més recents

La voluntat, manifestada des de l'any 1994, d'elaborar els atles del paisatge a escala de departament fruit d'una col·laboració entre l'Estat i les administracions locals va implicar un llarg procés de negociació, que es va endegar en tot el territori francès i per a cadascun dels 100 departaments que el conformen. A dia d'avui, s'han publicat 69 atles (19 dels quals estan

pendents d'actualització) i 16 més estan en procés d'elaboració. De tot el conjunt d'atles existents, caldria revisar-ne amb certa urgència alguns dels més antics, ja que una part de la informació ha quedat desfasada (habitualment s'actualitzen cada 10 anys) i, a més, alguns no es van dissenyar seguint fidelment el mètode plantejat el 1994 i, per aquest motiu, la seva utilitat en segons quins casos ha quedat força limitada.

Els avenços científics en matèria de coneixements paisatgístics, la publicació l'any 2000 del Conveni europeu del paisatge i l'experiència adquirida a través dels atles publicats han fet plantejar-se la publicació d'una nova versió del mètode d'elaboració dels atles del paisatge. En vista d'aquestes noves perspectives, pot ésser interessant contrastar la metodologia francesa amb els mètodes aplicats en països veïns, cosa a la qual encoratja el mateix Conveni europeu del paisatge, que estableix que “els treballs d'identificació i [qualificació] es guiaran a partir de l'intercanvi d'experiències i metodologies” (Consell d'Europa, 2000: art. 6c). D'aquí, doncs, va néixer la idea d'organitzar els tallers transfronterers amb regions i estats veïns, celebrats l'any 2005 a Valònia, el 2006 al País Basc, el 2007 a Ligúria, el 2008 a Anglaterra i el 2009 a Catalunya.

Aquests tallers parteixen d'una idea ben simple: els paisatges formen un continu que no desapareix en traspasar una frontera. Així, els tallers s'organitzen en territoris que, malgrat que estan dividits per una frontera política, comparteixen determinades característiques geogràfiques i històriques. Aquest grau de contigüitat i similitud permet una bona comparació dels mètodes emprats i dels resultats obtinguts. Per tant, cada taller se centra en un punt determinat dels treballs d'identificació i qualificació dels paisatges. En el cas de Valònia, per exemple, el treball es va centrar en la síntesi, és a dir, en el conjunt de temes i aspectes a estudiar; al País Basc, es va plantejar el tema de les unitats, les estructures i els elements del paisatge. A Ligúria, es va posar èmfasi en la valoració de les percepcions locals, mentre que a Anglaterra el treball es va circumscriure a les dinàmiques com a objecte d'intercanvi d'experiències. L'últim taller, el francocatalà, celebrat el juny del 2009, va analitzar els usos dels atles i dels catàlegs del paisatge, i el seu encaix amb la resta d'instruments paisatgístics. Tota la informació recollida en aquests tallers transfronterers la recopila Yves Luginbühl, que juntament amb un equip del laboratori LADYSS del Cen-

tre Nacional de Recerca Científica francès analitza tots els atles publicats a França amb l'objectiu de definir una nova versió del mètode d'elaboració dels atles del paisatge.

Imatge 3. Els tallers transfronterers permeten contrastar la metodologia francesa d'identificació i qualificació dels paisatges amb els mètodes aplicats als països veïns.

Referències bibliogràfiques

BRUNET-VINCK, Véronique (2004). *Méthode pour les atlas de paysages; enseignements méthodologiques de 10 ans de travaux*. París: Ministère de l'Ecologie et du Développement Durable.

CONSELL D'EUROPA (2000). *Conveni europeu del paisatge* [en línia]. <http://www.mma.es/secciones/desarrollo_territorial/paisaje_dt/convenio_paisaje/pdf/cep_catala.pdf> [consulta: 07.10.2009].

LOI n° 93-24 du 8 janvier 1993 sur la protection et la mise en valeur des paysages et modifiant certaines dispositions législatives en matière d'enquêtes publiques. *Le Journal officiel de la République française*, núm. 7, del 9 de gener del 1993, p. 503.

LUGINBÜHL, Yves (1994). *Méthode pour des atlas de paysages, identification et qualification*. París: Direction de l'Architecture et de l'Urbanisme, Ministère de l'Équipement.

Paisatge i desenvolupament sostenible: projeccions de futur. Resultats del projecte suís Paysage 2020

Matthias StremLOW

Els paisatges suïssos susciten un interès molt notable per la seva qualitat i diversitat. De fet, són un reclam que utilitzen tant els operadors turístics com els promotors immobiliaris. Al mateix temps, són una destinació de vacances per a gent que busca l'oportunitat d'experimentar la vida rural i retrobar-se amb la natura. Es pot considerar, per tant, que el valor dels paisatges és perfectament real, malgrat no sigui quantificable econòmicament. De tota manera, per preservar i potenciar el paisatge des de la perspectiva de bé públic, cal primer de tot que la societat prengui consciència de les seves virtuts i també de la seva evolució.

Amb la idea de contribuir a aquesta conscienciació, el Govern suís va encarregar al departament competent en la matèria, en aquest cas, l'Oficina Federal de Medi Ambient (anomenada fins al 31 de desembre de 2005 Oficina Federal de Medi Ambient, Boscos i Paisatge), l'elaboració d'unes pautes de desenvolupament sostenible del paisatge; concretament, el disseny d'una projecció de futur per al paisatge suís amb l'horitzó de l'any 2020: el projecte Paysage 2020. El projecte Paysage 2020 es va realitzar en col·laboració amb els representants dels organismes especialitzats de l'Estat i dels cantons, així com amb investigadors i tècnics en la temàtica. Conté tres documents bàsics: *Paysage 2020 - Principes directeurs* (Office Fédéral de l'Environnement, 2003a); *Paysage 2020 - Commentaires et programme. Synthèse réalisée pour les Principes directeurs Nature et Paysage de l'Office Fédéral de l'Environnement, des Forêts et du Paysage* (Office Fédéral de l'Environnement, 2003b) i *Paysage 2020 - Analyses et tendances. Bases des principes directeurs Nature et Paysage de l'Office Fédéral de l'Environnement* (StremLOW, et al., 2003). El document principal, *Paysage 2020 - Principes directeurs*, presenta l'escenari ideal per a la natura i el paisatge amb vista a l'any 2020 per mitjà d'objectius de qualitat paisatgística i d'un paquet de mesures que l'Oficina Federal de Medi Ambient haurà d'adoptar per assolir-los.

Repensar el paisatge del futur

L'elaboració d'una projecció de futur és una tasca creativa, però també esdevé un gran repte envoltat de dubtes. De seguida apareixen interrogants, com ara què cal entendre per projecció; si ha de ser exhaustiva o bé si ha de tenir uns certs límits; fins a quin punt l'objectiu exposat ha de ser o pot ser utòpic, i qui en són els destinataris o amb qui cal comptar per al procés d'elaboració. Quan es va iniciar el projecte Paysage 2020, a principi del nou mil·lenni, es va proposar la meta de conciliar, en una mateixa projecció futura, l'evolució del paisatge i el principi constitucional federal del desenvolupament sostenible. A l'hora d'endinsar-se en aquestes reflexions, es va partir de la base que, tot i els diferents punts de vista, el paisatge sempre ha estat vinculat a l'ésser humà, tant en el camp de la percepció i l'experiència com en el de la gestió i l'ús. D'altra banda, atès que el paisatge reflecteix tant la societat com el territori, es van tenir en compte tots els tipus de paisatges, des dels més naturals fins als més urbanitzats. D'aquesta manera, tot i deixar de banda tota actitud crítica, s'evitava oferir una visió idealitzada d'un paisatge de postal i reproduir els clixés idíl·lics tradicionals del paisatge.

Abans de començar a presentar els resultats, cal afegir algunes consideracions prèvies. En el procés de redacció del projecte Paysage 2020, es va optar per emprar un llenguatge positiu i imatges atractives, per a vehicular la idea de la utilitat social de la protecció de la natura i el paisatge. Per tant, es va apostar per descriure els canvis desitjables més que no pas els canvis perjudicials, renunciant a establir objectius com ara “aturar la destrucció del paisatge”. En aquest sentit, la idea era que, si es deixava de banda l'expressió “destrucció”, es podia aconseguir fer desaparèixer (automàticament) determinats models i idees reproduïts als mitjans especialitzats i aspirar, així, a una presa de consciència més positiva sobre l'evolució futura del paisatge rural al cor d'Europa.

El fet que la política federal en matèria de natura i paisatge se centri en l'horitzó 2020 ha de contribuir a preservar la bellesa i la diversitat del paisatge, així com els béns naturals i culturals que s'hi associen¹. Per tant,

¹ En virtut de la Constitució, la protecció de la natura i el patrimoni és responsabilitat dels cantons, tot i que la Confederació té competències en matèria de legislació i execució i, a més a més, també pot,

ha de potenciar el desenvolupament sostenible dels hàbitats de la flora i la fauna i també de les zones en què la població resideix, treballa i s'esbargeix. A més, ha de facilitar la transformació d'aquests indrets en actius culturals que permetin identificar-s'hi positivament. Per això, és fonamental preservar i desenvolupar, amb independència de l'evolució del context general, els recursos naturals i els actius patrimonials del paisatge per tal de donar resposta a les necessitats de les generacions futures en aquest camp.

Imatge 1. Paysage 2020 descriu els canvis desitjables per al paisatge suís amb l'horitzó de l'any 2020.

Per assolir aquest objectiu general, cal tenir sempre presents les transformacions naturals i socials del paisatge (que van des de la globalització fins als canvis climàtics), i també els objectius i les preferències geogràfiques de la societat. Per això, en el marc de Paysage 2020, l'Oficina Federal de Medi Ambient es va plantejar tres qüestions generals: com evolucionaria el paisatge de Suïssa d'aquí a l'any 2020 (anàlisi de l'estat actual i de les

consultant-ho abans als cantons, elaborar inventaris d'elements d'importància nacional i contribuir-hi. D'altra banda, en el marc de les seves obligacions amb relació als impactes sobre el territori, la Confederació s'ha de responsabilitzar de la protecció i la preservació del paisatge.

tendències); quin aspecte hauria de tenir el paisatge de Suïssa l'any 2020 (projecció de futur), i, finalment, com podria contribuir l'organisme federal responsable de la natura i el paisatge a fer que s'assolissin els objectius (estratègies i programa).

El paisatge com a part del patrimoni cultural

L'origen del projecte Paysage 2020 rau en la necessitat d'entendre el paisatge de forma adequada. En aquest sentit, i seguint els postulats del Conveni europeu del paisatge i de la Conception Paysage Suisse (Office Fédéral de l'Environnement, des Forêts et du Paysage, 1998), es va concebre com a paisatge el conjunt del territori i es va deixar enrere la idea que associa el paisatge a aquells espais situats fora de les aglomeracions urbanes, tal com a vegades plantegen els responsables de l'ordenació del territori. Aquesta interpretació global s'inscriu en el marc de la Llei federal 451, de l'1 de juliol del 1966, sobre la protecció de la natura i el paisatge, aplicable també als paisatges quotidians.

En paral·lel a aquesta definició de caire espacial, també es va valorar el paisatge com a patrimoni cultural, amb un doble sentit. D'una banda, es va considerar que el paisatge és el resultat dels usos, de l'ordenació i de la producció que n'ha fet la societat i comprèn recursos naturals com ara el sòl, l'aigua, l'aire, la fauna i la flora, així com els actius patrimonials creats per les persones. Per tant, el paisatge és un espai modelat tant per la natura com per la població. D'altra banda, es va considerar, partint d'una perspectiva esteticocultural, que el paisatge només existeix a través de l'observació, és a dir, que qui l'observa el concep per mitjà de les seves representacions i, per tant, no només pot canviar en un sentit físic, sinó també en l'àmbit de les representacions i de les preferències de la població.

Aquest doble caràcter del paisatge (un espai modelat físicament i alhora representat mentalment) és fonamental per garantir-ne una protecció global. En efecte, si es parteix de la base que les persones no només formen part de l'ecosistema, sinó que també són éssers culturals, la protecció del paisatge ha d'aspirar (més enllà de la protecció de les espècies i dels biòtops, i de l'ordenació del territori) a assumir la responsabilitat social de

vetllar per la qualitat dels diversos medis naturals en benefici de la població i de les seves necessitats.

Partint d'aquestes premisses, el projecte Paysage 2020 es va fonamentar en l'esquema que s'exposa en la figura 1.

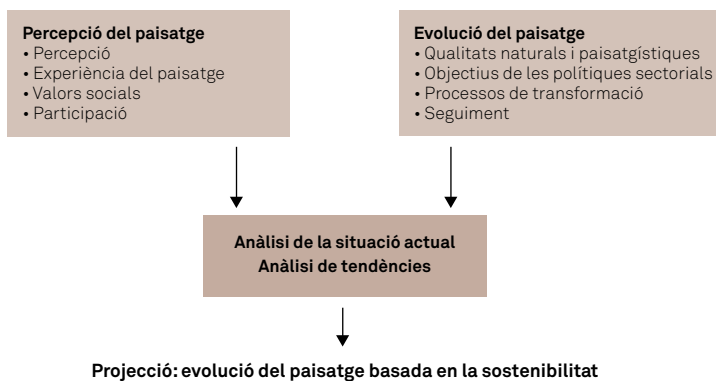

Figura 1. Esquema del projecte Paysage 2020.

Així doncs, per elaborar el projecte Paysage 2020 es van prendre en consideració aspectes associats tant a la relació entre la societat i el paisatge com a l'evolució d'aquest últim. Pel que fa a la percepció, la qüestió cabdal va quedar vinculada als factors que incideixen en les activitats humanes i que modelen el paisatge. En aquest sentit, els factors més importants són els interessos personals, els valors i les referències culturals, la identitat i la percepció subjectiva del comportament que reclama la societat. Pel que fa a l'evolució del paisatge, se'n van estudiar, a partir de les estadístiques territorials disponibles, els principals usos: l'agricultura, la silvicultura, l'urbanisme, els usos hídrics, els transports i el turisme. Posteriorment, una anàlisi de les tendències, en què també es van tenir en compte els objectius de les diferents polítiques sectorials, va permetre avaluar l'evolució del territori en l'horitzó de l'any 2020, una avaluació que va ser sotmesa posteriorment a la revisió i l'actualització dels experts. Gràcies a aquestes iniciatives, es va aconseguir representar l'evolució més probable amb relació a les pautes actuals, la qual es va comparar després amb una possible evolució del paisatge basada en el principi de sostenibilitat.

Desenvolupament sostenible i paisatge: aposta per la coexistència de l'ésser humà i la natura a llarg termini

El desenvolupament sostenible figura a la Constitució Federal de la Confederació Suïssa, en vigor des de l'1 de gener de l'any 2000. En virtut de l'article 75, en aquesta matèria "la Confederació i els cantons han de garantir un equilibri sostenible entre la natura i la seva capacitat de regeneració i els usos humans". Aquest objectiu exigeix una evolució socialment respectuosa i ecològicament duradora que ofereixi garanties de justícia i solidaritat entre les generacions actuals i les futures. Es tracta, per tant, d'un concepte molt vinculat a un repartiment equitatiu dels recursos i de les responsabilitats, un procés que reclama una participació democràticament legitimada de totes les instàncies polítiques i de totes les parts afectades. Des del punt de vista de les preferències de futur en matèria de paisatge, també cal entendre com a desenvolupament sostenible els processos socials de recerca, aprenentatge i ordenació.

Les activitats i els usos humans incideixen tant en els valors patrimonials del paisatge com en els recursos naturals (aigua, sòl, aire, fauna i flora), i tant des de perspectives quantitatives i qualitatives (capacitat de regeneració) com de distribució. Tanmateix, la influència humana ha augmentat considerablement en les darreres dècades, fins a arribar a assolir una dimensió mundial. En aquest sentit, aquestes transformacions afecten tothom pel que fa a l'accés als recursos, a les sensacions i a la manera com s'experimenta la natura. Per tant, de cara al futur més immediat és fonamental garantir que les transformacions paisatgístiques s'ajustin als principis de desenvolupament sostenible. A més, cal vetllar pel bon equilibri entre els drets d'ús del sòl, d'una banda, i els interessos públics en matèria de paisatge, de l'altra, tot concedint una especial importància a les normes que regulen la utilització dels recursos no renovables i dels actius patrimonials del paisatge.

Amb la idea de definir clarament les nocions de desenvolupament sostenible i de paisatge, el projecte Paysage 2020 diferencia dos enfocaments, un de territorial i un de sociocultural. En primer lloc, i des de la perspectiva territorial, se centra en la preservació de l'equilibri paisatgístic pensant en les generacions futures i té en compte la utilització dels recur-

Imatge 2. Un dels objectius de qualitat paisatgística del projecte Paysage 2020 és “un paisatge accessible per a tothom”.

sos naturals i les transformacions paisatgístiques que es poden realitzar. Des d'aquest enfocament, l'objectiu general consisteix a vetllar per tal que cadascun dels usos es dugui a terme respectant la multifuncionalitat dels recursos a llarg termini, sense excloure de manera definitiva altres possibles usos. Concretament, es tracta que el desenvolupament d'aquests usos no es tradueixi en la desaparició d'elements insubstituïbles, ja siguin éssers vius o no, com ara espècies animals, vegetals o geòtops únics. Per tant, per tal de definir una gestió sostenible del paisatge és imprescindible tenir present un factor clau: la capacitat de regeneració dels recursos. En segon lloc, la perspectiva sociocultural considera els aspectes socials i emocionals de la nostra relació amb el paisatge i se centra en l'estètica i en les interaccions entre aquest i la naturalesa humana; és a dir, el paisatge es presenta com un conjunt d'elements naturals i físics que transmeten significats i emocions. Així doncs, la lectura d'un paisatge permet accedir a nombrosos indicadors, unes dades fonamentals per al desenvolupament de les persones, el seu benestar i el seu sentiment de pertinença a un territori i una cultura.

A partir d'aquests principis bàsics, de l'anàlisi bibliogràfica i de les trobades amb experts, es va anar definint una evolució del paisatge fonamentada en els objectius vinculats al desenvolupament sostenible. D'aquesta manera, es va acabar dissenyant un conjunt de 9 criteris i 37 indicadors que han permès caracteritzar l'evolució del paisatge des del prisma del desenvolupament sostenible. Tot i això, cal matisar que actualment encara no es disposa de dades per a tots els indicadors (vegeu la taula 1).

Criteri	Indicador
Ocupació del sòl amb construccions	Grau d'impermeabilització del sòl
	Consum de sòl - Superfícies construïdes - Superfícies ocupades per infraestructures de transport
	Desaparició de terres fèrtils per culpa de construccions
	Construccions i instal·lacions fora de zones edificables - Construccions aptes, fora de les zones edificables - Construccions no aptes, fora de les zones edificables
Explotació del sòl	Contaminació del sòl
	Superfícies de compensació ecològica, en virtut de l'article 76 de la Llei sobre agricultura
	Qualitat ecològica de la producció agrícola
	Gestió forestal - Caràcter natural dels boscos - Tala proporcionada amb el creixement forestal
Aigües i cursos d'aigua	Recursos invertits en el manteniment d'elements naturals i paisatgístics
	Caràcter natural dels cursos d'aigua
	Longitud dels trams de cursos d'aigua que disposen de prou espai
Qualitat dels biòtops	Qualitat de les aigües
	Accessibilitat de les ribes construïdes
	Superfície de zones protegides regides per disposicions adients i mesures respectades
	Percentatge de reserves forestals amb relació al total de l'àrea forestal
	Nombre i qualitat dels tipus de biòtops per quilòmetre quadrat (diversitat dels hàbitats)

	Superfícies sense construccions ni instal·lacions
	Diversitat de les espècies
Estètica del paisatge	Particularitat i visibilitat de les característiques naturals i històriques d'un paisatge, presència de qualitats artístiques, científiques o simbòliques
	Aspecte del paisatge
	Diversitat, expressada per mitjà de:
	- La longitud de les estructures paisatgístiques lineals per quilòmetre quadrat
	- El nombre d'elements paisatgístics naturals i tradicionals diferents per quilòmetre quadrat
	- El nombre d'elements paisatgístics idèntics per quilòmetre quadrat
Identificació i qualitat de l'entorn vital	Oferta de lleure propera al lloc de residència
	Benestar a prop del lloc de residència
	Infraestructures de camins de vianants i senders
Participació	Processos de participació en la gestió del paisatge
	Privatització del paisatge
	Etiquetes de sostenibilitat per a productes i serveis
Processos econòmics i consum de recursos	Superfície d'hàbitat per habitant
	Percentatge de bosc autòcton dins del consum total de bosc
	Consum de grava
	Consum d'energia
	Consum d'energies fòssils i d'energies renovables per habitant
	Mobilitat
	Emissions de gasos amb efecte hivernacle
	Instruments de gestió i de planificació sostenibles
Contribucions públiques	Percentatge de contribucions públiques vinculades a una prestació ecològica
	Percentatge de despeses públiques dedicades a la protecció de la natura, el paisatge i el patrimoni

Taula 1. Llista de criteris i indicadors de sostenibilitat del paisatge. Font: Stremlow, *et al.*, 2003.

L'anàlisi es va completar amb una comparació entre els valors ideals i les tendències observades en cadascun dels indicadors, que va permetre obtenir indicis sobre els camps en què caldria actuar amb més urgència en el marc de la protecció de la natura i el paisatge.

Paysage 2020: principis rectors i programa

Un cop enllestida la fase analítica, que va configurar la base i l'estructura dels principis rectors del projecte Paysage 2020, la finalitat fonamental va ser traçar-ne els principis rectors o, dit d'una altra manera, definir-ne un programa. Les pàgines següents presenten una relació sintètica del contingut més destacat d'aquests principis rectors, fonamentats en els 32 objectius de qualitat que descriu la projecció de futur per al paisatge d'aquí a l'any 2020.

Els 32 objectius de qualitat paisatgística són:

- Presència d'un nombre suficient de grans espais protegits en què es doni prioritat a la natura.
- Espais pensats per a una evolució lliure de la natura, fins i tot a prop de les ciutats.
- Possibilitat que la dinàmica de la natura faci el seu curs en indrets en què els motius econòmics impedeixin continuar amb l'explotació del sòl.
- Preservació integral de les regions d'alta muntanya.
- Preservació o visibilitat de les característiques regionals del bosc, amb plenes garanties quant a les seves funcions.
- Manteniment de la singularitat natural i cultural dels paisatges i preservació dels paisatges rurals característics, com també de les espècies que hi viuen.
- Transformació del paisatge respectuosa amb la capacitat d'adaptació dels éssers humans, els animals i les plantes.
- Superfícies de compensació ecològica que complementin els hàbitats naturals i els relacionin, i també que facin de zones "coixí" per a medis protegits i d'espais de retenció de revingudes fluvials.
- En totes les regions, presència de reserves forestals que preservin les associacions vegetals i les formes de gestió dels boscos més significatives per a la diversitat de les espècies i dels paisatges.
- Xarxa de biòtops protegits com a estructura fonamental per a mantenir la diversitat de les espècies i els medis.
- Reserva suficient de terres de qualitat per a una explotació agrícola sostenible.

- Evitar un creixement de la impermeabilització dels sòls.
- Urbanització concentrada en determinades zones, desenvolupada sense malmetre sòl i dins d'entorns ja construïts.
- Presència d'espais no construïts entre les aglomeracions urbanes, amb una transició clarament visible a les perifèries urbanes.
- Ubicació i traçat de les construccions respectuosos amb el context natural i paisatgístic, i amb les infraestructures lineals agrupades.
- Necessitat que tothom es trobi còmode en el paisatge en què viu.
- Implicació responsable de la població en l'ordenació del seu entorn vital.
- Paisatge accessible per a tothom.
- Cursos d'aigua amb aigües de qualitat i amb presència d'espècies autòctones, segons la seva distribució natural.
- Espai suficient per a rieres i rius.
- Bons cabals dels cursos d'aigua, amb règims d'escolament i arrossegament tan naturals com sigui possible.
- Ordenació natural, o amb característiques naturals, dels cursos d'aigua i les seves ribes.
- Ordenació de zones urbanitzades tenint en compte les necessitats de descans i de socialització, amb una bona gestió dels espais lliures.
- Espais naturals i seminaturals que ofereixin a tothom possibilitats de descans i exploració.
- Possibilitat que tothom tingui a prop un "oasi" de tranquil·litat.
- Necessitat que totes les explotacions agrícoles ofereixin les prestacions ecològiques requerides i que una part important practiqui l'agricultura ecològica.
- Agricultura de muntanya basada en productes de qualitat, prestacions d'interès públic i activitats complementàries.
- Economia de muntanya adaptada a les característiques del paisatge i a la capacitat dels ecosistemes.
- Infraestructures i edificis dissenyats respectant la natura i el paisatge.
- Preservació de biòtops i elements insubstituïbles del paisatge.
- Dins dels teixits construïts, necessitat que els espais dedicats a la compensació ecològica es diversifiquin i es relacionin.
- Caràcter natural dels boscos explotats.

Els objectius de qualitat estan distribuïts en vuit camps d'acció, en gran mesura inspirats en els nou criteris de la llista de la taula 1. Aquests camps d'acció són: paisatge i utilització del sòl; paisatge i política territorial; paisatge i cursos d'aigua; espècies i medi natural; l'ésser humà i el paisatge: percepció i experiències; participació; instruments econòmics i ús dels recursos, i, per acabar, recerca i possibilitats de futur. A continuació es presenta una breu descripció d'aquests vuit camps d'acció, que s'han de valorar com a parts diferenciades integrants d'un conjunt únic.

En primer lloc, el paisatge i la utilització del sòl reflecteixen l'evolució de la manera de viure d'aquesta societat. En aquest sentit, el paisatge rural serveix per a produir aliments i també esdevé un espai de descans i part de la identitat cultural suïssa. Les generacions del futur tindran les mateixes necessitats bàsiques que les actuals i, per tant, cal deixar-los un cert marge d'acció i buscar una explotació agrícola i forestal adaptada a les possibilitats de cada indret. Gràcies a la diversitat d'espais naturals de Suïssa, es pot gestionar un mosaic molt ric de paisatges rurals.

Pel que fa al paisatge i a la política territorial, i tenint present que més de dues terceres parts de la població de Suïssa viu en ciutats i aglomeracions urbanes, l'ordenació i la utilització de l'entorn construït també mereix una gran atenció. La idea bàsica d'una Suïssa com a "metròpoli verda" de gran valor estètic i ecològic reclama una altra manera de gestionar els entorns vitals i espais econòmics. En aquest sentit, les ciutats i aglomeracions urbanes reflecteixen la diversitat cultural i ecològica de les regions. Així, uns espais naturals i unes zones de transició ben definides entre la ciutat i l'entorn rural contribueixen a la qualitat del teixit urbanitzat.

Amb relació al paisatge i als cursos d'aigua, cal dir que l'aigua és vida i que sense aigua no pot sobreviure cap planta, animal ni ésser humà. En el cas de Suïssa, un país conegut com a paradís de l'aigua a Europa, aquest recurs desenvolupa un paper fonamental en l'economia i en la cultura. A més de representar una via de comunicació clau, l'aigua dels llacs, els rius i les rieres aporta vitalitat al paisatge. Per tant, cal reservar-li un lloc important i també la possibilitat de recuperar-ne l'estat més natural.

Imatge 3. El projecte Paysage 2020 aposta per un paisatge caracteritzat per l'existència d'espais no construïts entre les aglomeracions urbanes amb la transició clarament visible a les perifèries urbanes.

En l'àmbit de les espècies i el medi natural, cal recordar que les plantes i els animals simbolitzen l'expressió de la vida al planeta; per tant, deixar espai a la natura representa una mostra de respecte envers la creació de la qual formem part. La xarxa verda suïssa exigeix un comportament responsable amb relació als medis naturals, la fauna i la flora.

En el camp de la relació entre la societat i el paisatge, les seves percepcions i experiències, cal dir que una natura intacta i uns paisatges atractius no són actius que es puguin donar per fets, tot i que de vegades pugui semblar-ho. La diversitat de paisatges de Suïssa s'ha anat formant a poc a poc, amb el pas del temps. Així, els paisatges esdevenen la memòria de la societat i contribueixen a la identificació territorial dels seus habitants. Una transformació ràpida del paisatge pot representar una pèrdua d'arrels i referents de pertinença. Els vincles personals que es van teixint amb el paisatge tenen molt a veure amb l'equilibri personal, físic i emocional. Per tant, protegint i gestionant la natura i el paisatge d'una manera respectuosa es vetlla per la protecció d'elements tan valorats com ara la carn, el peix i els bolets, però també per la pau i la serenitat que aporten uns paisatges

agradables. A més, no es pot oblidar que la bellesa dels paisatges representa un capital econòmic molt valuós.

En l'àmbit de la participació ciutadana, que és la base de la democràcia, cal dir que la possibilitat de participar en la definició dels objectius paisatgístics, la planificació i la materialització de mesures d'ordenació, reforça els lligams entre la població i el paisatge en el qual viu. Una participació d'aquestes característiques s'ha de basar en un enfocament global del paisatge i en una informació suficient per a totes les persones afectades. El contacte directe amb la natura, a través de tots els sentits, permet experimentar i conèixer millor els equilibris ecològics que defineixen el paisatge i també les particularitats regionals.

Pel que fa a l'economia i l'ús dels recursos, cal tenir en compte que la capacitat de disposar de terres fèrtils és limitada, com també ho són les matèries primeres d'origen natural. Les generacions del futur només podran gaudir dels beneficis d'aquest capital natural si es contribueix a preservar-lo. El sòl i els recursos naturals són un bé comú i, per tant, regular-ne els usos ha de ser una tasca de tots.

Per acabar, en el camp de la recerca i les possibilitats de futur, cal dir que l'anàlisi de les tendències actuals demostra que el nombre d'atemptats contra la natura i el paisatge no para d'augmentar. L'eficàcia de les mesures de correcció depèn d'una observació atenta i constant dels fenòmens que influeixen en l'estat del paisatge. Com més aviat es detectin els problemes, més marge de maniobra es tindrà per a resoldre'ls, i, per això, és imprescindible que hi hagi un intercanvi d'informació entre totes les persones afectades.

Cada camp d'acció exposat està vinculat a un seguit de mesures prioritàries que entren dins de l'àmbit de competències de l'Oficina Federal de Medi Ambient o que es poden materialitzar amb la seva col·laboració². Aquestes mesures van des de la creació de nous parcs fins a la valorització ecològica de les aglomeracions urbanes, passant per la compensació ecològica, el seguiment del paisatge i l'elaboració de previsions, algunes amb una visió a llarg termini. En termes generals, els principis rectors de Paysage 2020 serveixen com a punt de partida tècnic per tal que el servei federal

² Les estratègies i les mesures es descriuen de manera detallada en el document *Paysage 2020: Commentaires et programme* (Office Fédéral de l'Environnement, 2003: p. 30-88).

responsable de la protecció de la natura i el paisatge, en aquest cas, l'Oficina Federal de Medi Ambient, pugui prendre decisions i treballar amb els seus col·laboradors.

Referències bibliogràfiques

MEIER, Christine; BUCHECKER, Matthias (2005). *Soziokulturelle Aspekte der Landschaftsentwicklung: Grundlagen für das Projekt Landschaft 2020 des BUWAL*. Hochschule Wädenswil.

OFFICE FÉDÉRAL DE L'ENVIRONNEMENT, DES FORÊTS ET DU PAYSAGE (1998). *Conception "Paysage suisse"*. Berna: Office Fédéral de l'Environnement, des Forêts et du Paysage.

OFFICE FÉDÉRAL DE L'ENVIRONNEMENT (2003a). *Paysage 2020 - Principes directeurs*. Berna: Office Fédéral de l'Environnement.

--- (2003b). *Paysage 2020 - Commentaires et programme. Synthèse réalisée pour les Principes directeurs Nature et Paysage de l'OFEP*. Berna: Office Fédéral de l'Environnement.

STREMLow, Matthias; et al. (2003). *Paysage 2020 - Analyses et tendances. Bases des principes directeurs Nature et Paysage de l'OFEV*. Berna: Office Fédéral de l'Environnement, des Forêts et du Paysage. (Cahier de l'environnement; 352).

L'avaluació del caràcter del paisatge al Regne Unit

Carys Swanwick

L'antiga Countryside Agency (ara Natural England), que fins al 2006 era l'agència responsable d'assessorar el Govern en qüestions relatives al paisatge i en tot allò relacionat amb els factors socials i econòmics que incideixen en l'entorn rural anglès, va publicar l'any 2003 *The State of the Countryside 2020* (Countryside Agency, 2003), un informe que analitza la possible evolució d'aquest entorn des d'ara fins a l'any 2020. Aquest document posa de manifest el canvi inevitable que es produirà en els propers anys en els paisatges rurals anglesos, fruit de l'evolució dels diferents factors socials i econòmics, com ara la producció d'aliments, les necessitats d'habitatge, el transport i els imperatius energètics. Paral·lelament a la presentació de l'esmentat informe, l'agència va donar a conèixer una enquesta d'opinió pública amb un resultat inapel·lable: el 91% de la població anglesa volia que l'entorn rural es conservés exactament tal com és avui. Són dues perspectives del tot incompatibles que obligaran a prendre decisions complicades per tal de donar resposta als requeriments socials en relació amb el territori i amb la conservació del paisatge que tant valora la població. Pel que fa a Escòcia, malgrat que no es disposi dels mateixos estudis sobre el futur dels seus paisatges ni sobre les percepcions de la ciutadania, un treball publicat recentment sobre els canvis a l'entorn rural escocès posa de manifest les mateixes preocupacions.

En el decurs dels darrers cinc anys, el concepte del caràcter del paisatge i el procés d'avaluació d'aquest caràcter han passat a ocupar un lloc cabdal en l'ampli ventall d'activitats vinculades a la planificació i la gestió del paisatge i el medi ambient al Regne Unit. Aquest fet ha tingut un paper fonamental en el desenvolupament del Conveni europeu del paisatge i ara és encara més important, amb el conveni ratificat i en procés d'aplicació al Regne Unit. Aquest capítol presenta una aproximació a l'avaluació i a la cartografia del caràcter del paisatge a Anglaterra (i, breument, a Escòcia) i n'estudia les possibles aplicacions. En les pàgines que segueixen s'analitza l'evolució del concepte de caràcter del paisatge des dels seus orígens, començant per les primeres obres que van abordar l'avaluació del paisatge, i es fa un repàs dels mètodes d'avaluació del caràcter i l'aplicació que se n'ha fet.

Evolució de l'avaluació del caràcter del paisatge

El paisatge és reconegut actualment com un important concepte integrador (vegeu, per exemple, Benson i Roe, 2000). Malgrat que segurament la definició d'un concepte tan eteri i polèmic sempre serà font de debat, la majoria de gent l'entén com una manera d'expressar la relació entre les persones i els llocs. Nombrosos especialistes han recollit les diferents interpretacions d'aquesta relació en una extensa bibliografia acadèmica (compilada recentment a Muir, 1999, i Benson i Roe, 2000), tot i que potser els que millor han sabut copsar la importància social del paisatge són escriptors com ara Richard Mabey, autor de les línies que segueixen:

“Els paisatges són un testimoni físic de la nostra història i esforç, del nostre enginy i sentit de comunitat. Són també un testimoni de l'eterna lluita entre l'ambició privada i les necessitats socials. En aquest sentit, són una mena de llengua comuna concreta... Un nexa entre el que érem i el que som... Els paisatges no són estàtics. Són posseïts, modelats i canviats, de vegades per la mateixa vitalitat del món natural (aquesta pedra angular suposadament intemporal).” (Mabey, 1985)

Si es té en compte el reconeixement social que té el paisatge, no ha d'estranyar que la necessitat d'incorporar consideracions relacionades amb aquesta temàtica en la presa de decisions sobre l'entorn gaudeixi ja d'una llarga trajectòria. Amb tot, tampoc s'ha d'oblidar que aquesta preocupació ha anat prenent força amb l'augment de l'interès per la sostenibilitat. Durant molt temps, i especialment durant la dècada de 1970 (anys en què va tenir lloc la reorganització de l'Administració local a Anglaterra), la reflexió girava al voltant del concepte d'avaluació del paisatge (en anglès, *landscape evaluation*) entès com allò que fa que un paisatge sigui millor que un altre. De tota manera, en aquell moment no es va arribar a un consens sobre la manera d'abordar la qüestió del paisatge. La prioritització d'enfocaments suposadament objectius, científics i, sovint, quantitius utilitzats per a determinar el valor del paisatge (una tendència molt arrelada aleshores i exemplificada per l'estudi *Manchester Landscape Evaluation*

Study [Robinson, *et al.*, 1976]), va provocar un desencís general envers aquest tipus de projectes. La raó era senzilla: molta gent creia que no era adequat que una realitat tan complexa, tan culturalment imbricada i amb un gran component emocional, quedés reduïda a una sèrie de valors numèrics i fórmules estadístiques. El resultat va ser una mena de buit. Així, molts dels especialistes que intervenien en la planificació urbanística es van mostrar reticents a tractar aspectes visuals i perceptius del paisatge, i es van estimar més centrar-se en els aspectes relacionats amb l'ús i la gestió del sòl, més específics i sovint més senzills, com ara l'agricultura, la silvicultura, el lleure i la conservació de la natura.

Aquesta situació va començar a canviar quan l'antiga Countryside Commission es va implicar en l'estudi públic endegat per declarar zona de gran bellesa natural la regió de North Pennines. Aquest va ser el primer estudi que es va realitzar per recollir propostes amb vista a aquesta designació oficial, i en dur-lo a terme, es va evidenciar la inexistència d'una aproximació sistemàtica acceptada per a avaluar els diferents paisatges (Countryside Commission, 1985). Fruit d'aquella experiència, a mitjan dècada de 1980 va sorgir una nova aproximació de l'avaluació del paisatge que en anglès va passar a anomenar-se *landscape assessment*. Es tractava d'una eina completament diferent, que pretenia separar de forma clara la classificació i la descripció del caràcter del paisatge, és a dir, allò que fa que una zona sigui diferent d'una altra, del tipus d'anàlisi que es practicava aleshores, amb una obsessió pel valor relatiu. Un estudi dut a terme a la regió de les terres altes de Mid Wales (Land Use Consultants, 1986) va començar a explorar aquesta nova aproximació metodològica, i aquest va ser el referent que es va recollir més endavant per avaluar les terres baixes d'Anglaterra, en el marc del Warwickshire Landscapes Project (Countryside Commission, 1991). Aquest nou mètode es va acabar de perfilar del tot amb la revisió de la bibliografia existent sobre la pràctica i la recerca en el camp de l'avaluació del paisatge (Landscape Research Group, 1988).

L'avaluació del paisatge (en anglès, *landscape assessment*) va desenvolupar-se arran d'aquestes iniciatives a partir de finals de la dècada de 1980 i principis de la dècada de 1990, a mesura que els tècnics i els responsables polítics adquirien experiència pràctica. Les primeres pautes sobre l'aproximació i els mètodes concrets a seguir van aparèixer en un document intern

Imatge 1. Les muntanyes Cambrianes a la zona de Mid Wales van ser l'àmbit on es va començar a utilitzar la nova metodologia d'avaluació del paisatge.

de la Countryside Commission (Countryside Commission, 1987) i, més endavant, es va publicar una anàlisi més detallada dels principis i la pràctica en el context escocès (Countryside Commission for Scotland, 1991). Val a dir que aquests documents van ser cabdals per a transmetre als professionals el potencial d'aquesta nova eina. Posteriorment, la publicació de la primera guia de la Countryside Commission adreçada als tècnics dels sectors públic i privat (Countryside Commission, 1993a) va servir per a reforçar el missatge de la importància del paisatge i va ser clau per a estimular l'ús de la nova aproximació de l'avaluació del paisatge en una gran quantitat d'aplicacions diferents. S'observa, doncs, que les administracions locals van adoptar una actitud cada vegada més activa, tal com ho demostra un estudi de l'any 1997 (Diacono, 1997), que assegura que un 83% dels comtats anglesos van encarregar avaluacions del seu paisatge i que la meitat es van dur a terme des que va veure la llum l'esmentada publicació de l'any 1993. Altres estudis endegats posteriorment per la Countryside

Agency, i encara no publicats, parlen d'una proporció encara més alta, tot i que també remarquen que la qualitat de les avaluacions és variable.

La taula 1 resumeix les principals diferències entre les diverses aproximacions de l'avaluació del paisatge dels darrers trenta anys.

Avaluació del paisatge (<i>landscape evaluation</i>)	Avaluació del paisatge (<i>landscape assessment</i>)	Avaluació del caràcter del paisatge (<i>landscape character assessment</i>)
<ul style="list-style-type: none"> • Centrat en el valor del paisatge • Procés suposadament objectiu • Comparació del valor d'un paisatge amb el d'un altre • Mesurament quantitatiu dels elements del paisatge 	<ul style="list-style-type: none"> • Reconeixement del paper de la subjectivitat i l'objectivitat • Diferenciació dels conceptes d'inventari, classificació i avaluació del paisatge • Porta oberta a la incorporació de la percepció dels ciutadans sobre el paisatge 	<ul style="list-style-type: none"> • Centrada en el caràcter del paisatge • Separació del procés de caracterització del procés de valoracions • Major potencial d'aplicació a escales diferents • Vinculada a la caracterització històrica del paisatge • Impuls de la participació dels agents implicats
<p>Inici de la dècada de 1970 ⇒</p>	<p>Mitjan dècada de 1980 ⇒</p>	<p>Mitjan dècada de 1990 ⇒</p>

Taula 1. Evolució de l'avaluació del caràcter del paisatge.

L'aparició de l'avaluació del caràcter del paisatge

Des de l'any 1993, el caràcter del paisatge ha anat guanyant pes dins l'avaluació paisatgística. Per reflectir-ho, el terme amb què actualment se sol fer referència a aquesta eina és “avaluació del caràcter del paisatge” (*landscape character assessment*). No obstant això, el concepte del caràcter ja era present en bona part dels estudis elaborats abans d'aquesta data, però la seva presència era més implícita que explícita. La primera vegada que va aparèixer formalment dins l'avaluació del paisatge va ser en l'esmentat projecte de la Countryside Commission que pretenia caracteritzar els paisatges de les terres baixes de Warwickshire (Countryside Commission, 1991).

Avui dia el caràcter del paisatge es defineix com el conjunt d'elements distintius i clarament recognoscibles habitualment presents en un determinat tipus de paisatge. És el resultat d'una combinació específica d'accidents geogràfics, trets geològics, tipologia del sòl, vegetació, usos del sòl, patrons agrícoles i assentaments humans. Així, el caràcter del paisatge és el conjunt d'elements que contribueixen al fet que un paisatge sigui diferent d'un altre, no pas millor o pitjor, i atorga identitat pròpia a una zona determinada. En aquest sentit, cada lloc té el seu propi caràcter i, per tant, tots els paisatges són diferents. La qüestió que els caràcters es valorin pels seus trets distintius o per altres raons forma part d'un altre debat.

Per identificar i descriure el caràcter d'un paisatge no n'hi ha prou de reconèixer aquells elements individuals que el conformen; cal estudiar també la manera com interactuen en la creació de patrons característics. Per aquest motiu, cal analitzar el caràcter del paisatge d'una manera estructurada i sistemàtica. Les aproximacions actuals a l'avaluació del caràcter del paisatge proposen fer-ho servint-se d'un marc comú de referència i emprant un conjunt de mètodes i tècniques que poden utilitzar-se de forma diferent en funció de les circumstàncies de cada cas.

Metodologia de l'avaluació del caràcter del paisatge

L'avaluació del caràcter del paisatge inclou una clara separació entre el procés de caracterització, amb un to poc valoratiu que comprèn la identificació de zones amb un caràcter propi, així com la seva classificació i cartografia, i una segona fase de valoracions, basada en els resultats de la caracterització, que té l'objectiu de facilitar la presa de decisions d'algunes aplicacions específiques de l'avaluació.

La caracterització té com a objectiu identificar una d'aquestes dues realitats, o bé totes dues: tipologies de caràcter del paisatge (*landscape character types*) i àrees amb caràcter paisatgístic (*landscape character areas*). Les primeres són tipus distintius de paisatges dotats d'un caràcter relativament homogeni. Són genèriques, ja que són presents a diferents regions del país, però sempre comparteixen unes combinacions similars de geologia, topografia, xarxa fluvial, vegetació i usos del sòl tradicionals i patrons

d'assentament. D'altra banda, les àrees amb caràcter paisatgístic són àrees geogràfiques diferenciades que tenen un tipus de paisatge específic i són úniques. Cada àrea té un caràcter i una identitat local pròpies, encara que pugui compartir característiques genèriques amb altres àrees on hi hagi el mateix tipus de paisatge.

La caracterització consta de quatre passos. El primer és la definició de l'abast de l'avaluació. L'avaluació del caràcter del paisatge ha d'iniciar-se amb un objectiu clarament definit, ja que aquest condicionarà l'escala i el nivell de detall, però també els recursos necessaris, els agents que hi han de participar i el tipus de valoracions necessàries per a adoptar decisions. En el procés de definició de l'abast de l'avaluació és necessari el reconeixement in situ del paisatge que permeti a les persones que encarreguen l'avaluació o als professionals que la duen a terme conèixer les característiques del paisatge. Un cop definit l'abast de l'avaluació, cal treballar al despatx o laboratori per compilar i analitzar la informació disponible. En aquest segon pas, que pot incloure aportacions dels agents implicats, s'analitzen els informes previs rellevants, les dades existents i la informació cartogràfica per tal de determinar factors naturals i factors socioculturals. Els resultats obtinguts es combinen a través de superposicions cartogràfiques que ajuden a identificar les àrees amb un caràcter comú (que constituïran un primer esborrany de les àrees amb caràcter paisatgístic i de les tipologies de caràcter del paisatge). El treball de camp, que segueix el treball de despatx, permet recollir informació sobre el terreny de manera rigorosa a fi de comprovar i refinar o modificar les àrees amb caràcter paisatgístic i les tipologies de caràcter del paisatge establertes en l'esborrany anterior, identificar qualitats estètiques o perceptives que difícilment es poden intuir amb l'estudi preliminar i deixar constància de l'estat actual dels elements paisatgístics i del seu grau de sensibilitat al canvi. El quart pas, en el qual també es preveuen aportacions de les parts interessades, és la classificació i la descripció dels resultats obtinguts fins ara, classificant el paisatge en àrees amb caràcter paisatgístic i en tipologies de caràcter del paisatge i delimitant-ne l'àmbit a partir de la informació recopilada, la qual cosa desemboca finalment en l'elaboració de les descripcions precises del seu caràcter.

Un cop finalitzada la caracterització, es procedeix a la fase de valoracions, oberta un cop més a les possibles aportacions dels agents implicats.

Primerament cal determinar l'enfocament que permetrà assolir els objectius de l'avaluació. Cal pensar en l'enfocament general, els criteris que es faran servir i la informació necessària per a avaluar les valoracions que sorgeixin. També s'ha de tenir present el paper que han d'assumir les parts interessades (els agents del paisatge) en aquestes decisions. Tot sovint, a l'hora de valorar el paisatge caldrà documentar-se sobre la manera com ha estat percebut aquell paisatge, per exemple, des dels camps de la pintura i la literatura. En altres ocasions, caldrà més treball de camp, especialment quan, una vegada acabada la caracterització, es faci evident la necessitat d'aplicacions complementàries de l'avaluació. La informació obtinguda en el treball de camp s'haurà d'emprar també per a analitzar qüestions com ara l'estat dels elements i les seves característiques o la sensibilitat del paisatge a les transformacions. L'últim pas en el procés d'avaluació del caràcter del paisatge és el de les valoracions, la naturalesa de les quals, així com el tipus de resultats obtinguts, pot variar en funció de quin sigui l'objectiu de l'avaluació (per exemple, propostes de millora del paisatge, informació per a polítiques de planificació, propostes d'emplaçament de nous projectes, etc.).

Cartografia del caràcter del paisatge a diferents escales

L'avaluació del caràcter del paisatge pot realitzar-se a diferents escales, des de l'àmbit nacional o europeu fins al municipal. Al mateix temps, les avaluacions fetes a diferents escales poden encaixar, ja sigui en forma de sèries successives o a través d'una jerarquització d'àrees amb caràcter paisatgístic i/o de tipologies de caràcter del paisatge, per tal que l'avaluació de cada àmbit afegixi més precisió a l'escala superior. Els tres grans àmbits en què se sol aplicar l'avaluació del caràcter del paisatge són: el nacional o regional, el de comtat o districte i el local.

En l'àmbit nacional o regional l'avaluació és a gran escala (normalment a 1:250.000) i pot comprendre tot un país o una gran regió. En aquest àmbit, s'identifiquen patrons generals de variació en el caràcter del paisatge arran de la geologia i els accidents geogràfics, però també per la influència de comunitats vegetals i d'aspectes clau de la història dels assentaments

i dels patrons agrícoles. A escala intermèdia (comtat o districte) és possible estudiar les variacions del caràcter del paisatge de forma més detallada emprant generalment una escala d'1:50.000 o 1:25.000. Finalment, l'escala local serveix per avaluar zones més petites com ara un municipi, una finca o una explotació agrícola de titularitat individual, o bé l'àmbit d'una proposta d'intervenció. Aquestes actuacions normalment tenen lloc a una escala d'1:10.000 o menys i aporten més detall a les avaluacions d'escalas més grans. En general, se sol fer referència a les dues primeres categories presentades com a "avaluació a escala del paisatge", d'acord amb la terminologia de la planificació ecològica del paisatge, mentre que en el cas de la tercera categoria es parla d'"avaluació del lloc".

Aproximacions nacionals a la cartografia del caràcter del paisatge

A començament de la dècada de 1990, com a resultat d'una reflexió estratègica, la Countryside Commission va considerar que havia de mirar més enllà dels paisatges protegits. Aquesta decisió va ser un reflex de la tendència general a passar del tractament exclusiu per als paisatges especials a una preocupació més àmplia pel conjunt de l'entorn rural. El nou enfocament va posar de manifest la inexistència d'una anàlisi exhaustiva i coherent del paisatge anglès (Countryside Commission, 1996), la qual cosa va empènyer la institució a emprendre actuacions innovadores en el marc del programa Countryside Character Initiative. Aquest programa de caracterització de l'entorn rural partia directament dels progressos en l'avaluació del paisatge apuntats més amunt i tenia dos grans objectius. D'una banda, identificar, descriure i analitzar el caràcter del paisatge anglès i, de l'altra, esbrinar les oportunitats específiques de conservació o millora d'aquest caràcter.

Els motius exactes de la substitució del terme "caràcter del paisatge" (*landscape character*), com s'havia anomenat fins aleshores, pel de "caràcter de l'entorn rural" (*countryside character*) no són gaire clars, però sens dubte inclouen el convenciment que "entorn rural" és un concepte més integral que "paisatge", factor especialment important en un moment en què els documents de la Countryside Commission i de l'English Nature

estaven en procés de revisió. D'altra banda, aquest canvi també podia reflectir les reticències existents a utilitzar el terme "paisatge" sense restriccions a causa del debat sobre les seves implicacions culturals i pel fet que, per a molta gent, el paisatge està més vinculat a consideracions estètiques que no pas funcionals. Sigui com sigui, l'actual programa Countryside Character Initiative és el marc de referència de totes les actuacions que es duen a terme a Anglaterra en relació amb el caràcter del paisatge, entre les quals s'inclou també l'avaluació del caràcter del paisatge.

El concepte de caràcter de l'entorn rural va quedar plasmat en el mapa dels caràcters d'Anglaterra, realitzat per la Countryside Agency i l'English Nature amb el suport de l'English Heritage (Countryside Commission, 1996). A vegades conegut com a *joint map*, aquest mapa és el resultat de la combinació de les zones naturals delimitades per l'English Nature, d'una banda, i de les àrees de caràcter de l'entorn rural (*joint character areas*) definides per la Countryside Commission, de l'altra (vegeu la figura 1). El mapa va acompanyat de vuit volums (Countryside Commission, 1998-2000) amb les descripcions de les 159 àrees amb caràcter, la descripció dels factors que determinen aquests caràcters i les dinàmiques existents que poden comportar-ne la transformació.

El mapa nacional de caràcters del paisatge i les descripcions adjuntes conformen el nivell superior de la jerarquia d'escales amb què s'avalua el caràcter del paisatge a Anglaterra, d'acord amb la tendència actual en aquest camp. En aquest nivell només es reflecteixen les diferents àrees amb caràcter paisatgístic, sense definir-ne la tipologia. No obstant això, aquest marc més genèric s'ha potenciat a posteriori amb el desenvolupament d'una tipologia del paisatge nacional, establerta des de la Countryside Agency en col·laboració amb l'English Nature i l'English Heritage, i amb el suport del Departament de Medi Ambient, Transport i Regions (Countryside Agency, 2001). Així, partint de l'enfocament original del projecte cartogràfic nacional, s'acaba atorgant més pes a les valoracions professionals que a les classificacions informàtiques.

El mapa amb les zones de caràcter de l'entorn rural és un marc de referència prou ampli per a acollir avaluacions més detallades, realitzades a escales inferiors de la jerarquia d'avaluació del caràcter del paisatge. En aquest sentit, nombrosos comtats anglesos i diversos consells de districte i

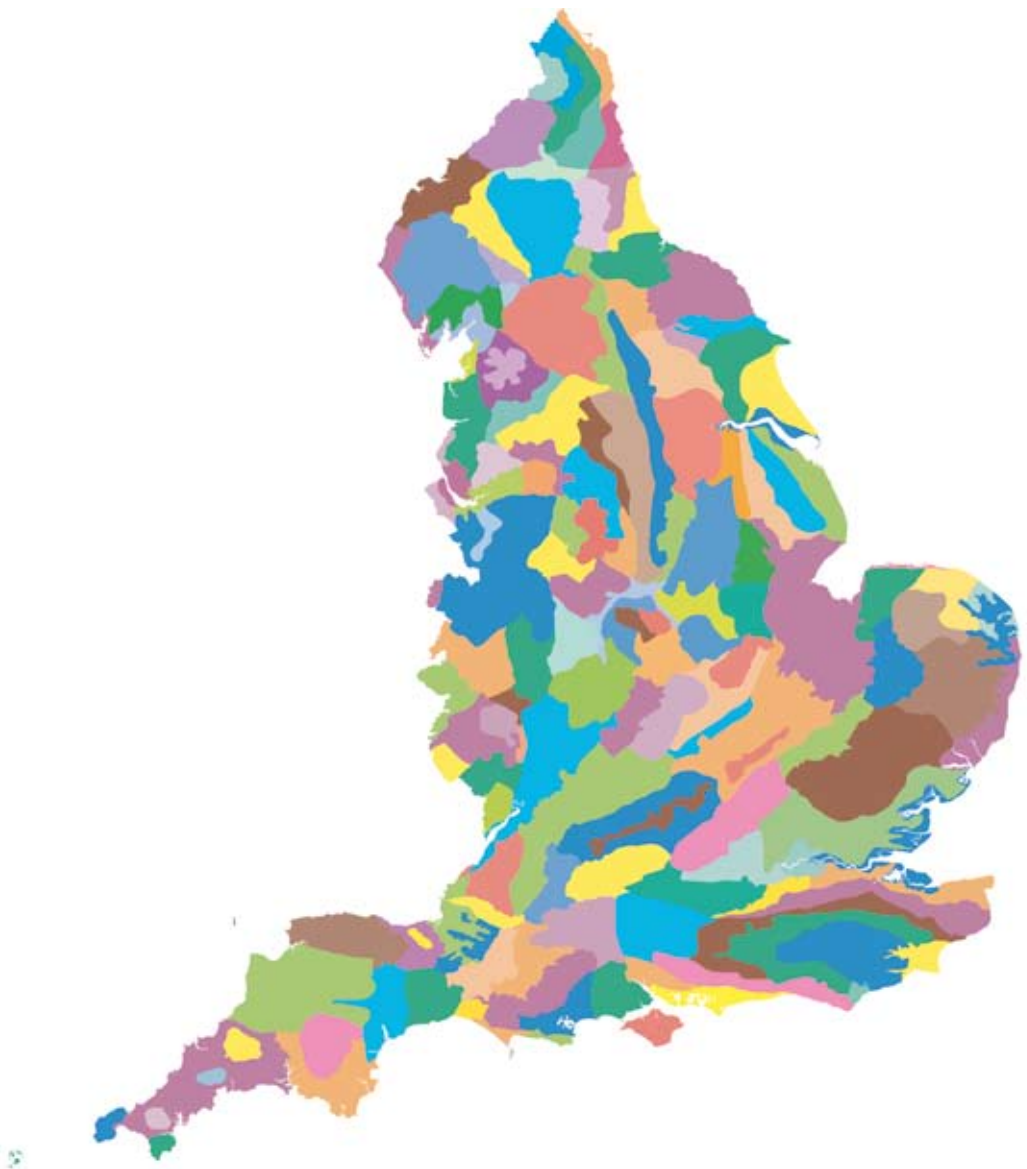

Figura 1. Aquest mapa representa les zones en què s'ha dividit Anglaterra segons el caràcter del paisatge. Les zones han estat definides per la Countryside Agency i l'English Nature.

autoritats unitàries¹ han dut a terme avaluacions on aborden més a fons els canvis del caràcter paisatgístic de les seves zones, a una escala d'1:50.000 o 1:25.000, mentre que la Countryside Agency ha publicat avaluacions de la totalitat de les zones de gran bellesa natural d'Anglaterra. Entre totes aquestes avaluacions existents s'observen diferències substancials pel que fa a l'enfocament adoptat, en part perquè han estat elaborades durant les diferents fases de l'evolució dels mètodes d'avaluació del paisatge, i en part perquè han estat signades per diversos consultors que han tingut encàrrecs molt heterogenis. Així, varien sobretot a l'hora de centrar-se en la identificació de les tipologies de caràcter, en la concreció de les àrees o en tots dos aspectes. A més, una part d'aquestes avaluacions és anterior a la publicació del mapa de caràcters d'Anglaterra i, per tant, no empra el marc nacional. Tanmateix, cada vegada són més els especialistes que fan servir el conjunt nacional d'àrees de caràcter de l'entorn rural definit per la Countryside Commission com a base de referència per a la realització d'una avaluació més detallada.

A Escòcia, en canvi, el plantejament ha estat ben diferent i, per això, val la pena comparar-lo amb el cas anglès. En el decurs dels últims cinc anys, l'Scottish Natural Heritage ha dut a terme un programa nacional exhaustiu d'avaluació del caràcter del paisatge. En aquest període s'han elaborat 29 estudis regionals independents en els quals han col·laborat les administracions locals i altres organitzacions (Hughes i Buchan, 1999). Si s'analitzen en conjunt les diferents avaluacions publicades per l'Scottish Natural Heritage, queda certificada la riquesa del paisatge escocès. Els estudis publicats documenten tots els departaments d'Escòcia i inclouen avaluacions més detallades d'algunes zones, com ara l'entorn rural de determinades ciutats i zones especials com ara el llac Lomond. Les avaluacions individuals classifiquen el paisatge, el cartografien i n'inclouen una descripció, normalment a escala 1:50.000, però en algunes àrees a 1:25.000. Les diferents tipologies de caràcter del paisatge obtingudes s'han agrupat partint de les característiques clau compartides amb l'objectiu de crear una jerarquia que defineixi les tipologies paisatgístiques en tres àmbits, nacional,

¹ Nota dels editors: Les autoritats unitàries són entitats administratives que, al Regne Unit, acumulen els poders de l'autoritat local i regional (<http://iate.europa.eu>).

regional i local, cosa que permet estudiar el caràcter del paisatge a diferents escales.

Tot i que Escòcia no disposa d'un equivalent exacte del mapa de caràcters d'Anglaterra, en les qüestions estratègiques relacionades amb l'ús del sòl i la urbanització, els departaments governamentals, les agències i les organitzacions d'abast nacional poden utilitzar la informació agregada corresponent al nivell més alt del programa nacional d'avaluacions, juntament amb el marc de les zones d'interès natural (Natural Heritage Zones) (Croft, 2004).

Així doncs, Anglaterra i Escòcia han adoptat un enfocament molt similar pel que fa a l'avaluació del caràcter del paisatge i, en tots dos casos, ara ja es disposa d'una base d'informació molt més completa sobre el caràcter del paisatge i sobre els factors que hi incideixen, tant a escala nacional com local. Tota aquesta informació té un paper vital a l'hora de garantir que les decisions que tenen incidència en l'ús del sòl, la gestió i la planificació estiguin ben fonamentades. Ambdós territoris han confiat bona part de la feina d'avaluació del caràcter del paisatge a consultors privats, tot i que en alguns casos concrets se n'han encarregat les administracions locals. En aquest sentit, el plantejament difereix força del de Noruega, per exemple, on una institució estatal s'ha ocupat de cartografiar el caràcter del paisatge de tot el país.

Tenint en compte aquestes similituds en l'enfocament, les diverses agències angleses i escoceses van decidir col·laborar en l'elaboració d'una nova guia d'avaluació del caràcter del paisatge, adreçada a tots aquells que tenen intenció de dur a la pràctica aquest enfocament (Swanwick i Land Use Consultants, 2002). La guia actualitza a fons tant els principis com la pràctica de l'avaluació del caràcter del paisatge, alhora que recull l'àmplia experiència acumulada pels especialistes. Concretament, subratlla la importància del caràcter com la peça clau de l'enfocament, aclareix el paper de la caracterització i de les valoracions en el procés de presa de decisions i defineix la perspectiva jeràrquica.

Ús del caràcter per a definir estratègies relacionades amb el paisatge

La virtut principal de l'avaluació del caràcter del paisatge rau en la capacitat que té per ajudar a gestionar els canvis del nostre entorn. Els paisatges futurs seran el resultat de tota mena de transformacions, però si s'utilitza aquesta eina d'una manera correcta i es combina amb altres eines de política ambiental, es poden assentar les bases perquè aquests canvis tinguin un impacte positiu en lloc de provocar pèrdues, danys irreparables o una degradació del paisatge. Per aquest motiu, la major part d'avaluacions van més enllà de la fase de caracterització per concentrar-se en la fase de valoracions, que ha de servir per prendre certes decisions. En la fase de valoracions, la conservació del caràcter no és l'únic criteri que s'estudia, malgrat que figuri dins dels aspectes presos en consideració. L'objectiu primordial és garantir que els canvis en l'ús del sòl o les propostes d'urbanització que es plantegin, es dissenyin i s'executin, encaixin amb l'entorn i, sempre que es pugui, contribueixin a millorar el paisatge, creant si cal un caràcter totalment nou.

Les valoracions que es basen en el caràcter del paisatge han de tenir en compte diversos factors; un dels més importants és el de decidir qui hi participarà. Per qüestions pràctiques, les avaluacions normalment es deixen a les mans dels experts. Cal destacar, però, que és molt important trobar fórmules per a implicar diversos agents del territori en aquesta part del procés si es vol que les valoracions tinguin un suport ampli. Així, és necessari que un ventall d'agents socials (responsables de la gestió del sòl, membres de les comunitats locals i altres usuaris de l'entorn) diguin la seva sobre el futur del paisatge.

La perspectiva històrica també pot servir per a ajudar a entendre com ha anat evolucionant un paisatge concret fins a arribar al caràcter que presenta en aquell moment, i també el paper de les forces naturals i de la intervenció humana en l'evolució del paisatge. Amb aquesta informació, es poden situar les decisions sobre les transformacions en un context històric i plantejar propostes (com ara la recuperació d'un caràcter històric anterior) més ben fonamentades i basades en una argumentació històrica sòlida.

A l'hora de realitzar la fase de valoracions paisatgístiques s'aplica un enfocament relacionat directament amb el caràcter del paisatge, però tam-

bé es tenen en compte altres consideracions com ara la qualitat, el valor del paisatge i el grau de sensibilitat a les transformacions. Per això, cal entendre bé les diferències i les relacions entre aquests termes si es pretén assolir una certa coherència entre els enfocaments:

- El caràcter del paisatge genera la identitat pròpia de cada zona, i l'avaluació normalment condueix a la identificació de les característiques del paisatge que són clau per al caràcter (característiques clau). Pot elaborar-se una guia per indicar les actuacions que cal dur a terme a fi de garantir la conservació d'aquestes característiques distintives o, si cal, millorar-les.
- La qualitat del paisatge està relacionada amb el caràcter del paisatge dins d'una tipologia concreta; és a dir, no implica comparacions entre diferents tipologies de caràcter. En primer lloc, reflecteix l'estat de conservació o la situació dels diferents aspectes concrets que integren el paisatge, i, en segon lloc, avalua la integritat del paisatge i la presència del caràcter distintiu de cada zona concreta. L'anàlisi de la qualitat sol desembocar en una estratègia del paisatge pensada per orientar la reflexió sobre la conveniència de conservar el caràcter, de millorar-lo, de recuperar un caràcter anterior, de crear-ne un de nou o de combinar diverses opcions.
- El valor del paisatge fa referència al valor relatiu que s'atribueix a diferents paisatges a través de la pràctica política. Acostuma a ser la base del reconeixement dels paisatges d'alt valor, ja sigui a través de la designació de determinades figures de protecció o d'altres mitjans.
- La sensibilitat del paisatge és un concepte que es refereix a la sensibilitat al canvi de cada paisatge i està vinculat als estudis de capacitat, que valoren el grau de transformació que pot assumir una determinada àrea de caràcter paisatgístic o una tipologia de caràcter del paisatge sense registrar efectes adversos en el seu caràcter. Els resultats no són absoluts; la sensibilitat i, per tant, la capacitat, acostumen a variar en funció del tipus de transformació que s'estudia.

A la pràctica, les consideracions relacionades amb el caràcter, la qualitat, el valor i la sensibilitat, així com els diferents enfocaments de les estratègies, les pautes, els reconeixements de valor i els estudis de capacitat, solen combinar-se de diverses maneres en funció dels paràmetres de cada avaluació. A més, l'avaluació del caràcter del paisatge cada cop guanya més presència en altres aproximacions relacionades amb la presa de decisions ambientals, com ara les avaluacions del capital natural i altres projectes d'identificació dels indicadors i de seguiment dels canvis (Swanwick, 2004b).

Aplicacions pràctiques de l'avaluació del caràcter del paisatge

En l'actualitat ja és visible l'ús de l'avaluació del caràcter del paisatge en un gran ventall d'aplicacions arreu de les illes Britàniques, i és molt possible que en el futur la seva presència encara sigui més important. Com a eina metodològica, no està pensada per resistir tots els canvis que poden afectar el paisatge, sinó que més aviat esdevé una eina de suport per a prendre decisions, un instrument dissenyat per entendre el paisatge actual, la manera com ha arribat a ser així i els canvis que poden produir-s'hi. La seva funció, per tant, és vetllar perquè les transformacions no perjudiquin els trets característics o allò que es valora especialment d'un paisatge. A continuació, es resumeixen les principals aplicacions de l'avaluació del caràcter del paisatge.

Planificació

L'avaluació del caràcter del paisatge ha tingut un impacte important en àmbits com ara la redacció de polítiques de planificació estratègiques (plans regionals i directors) i locals. També ha estat útil en projectes de control de desenvolupament, de selecció de sòl destinat a la urbanització, de definició d'estratègies per a determinats tipus d'usos com ara l'energia eòlica, i en l'aportació de dades per a l'avaluació de l'impacte ambiental, tant de tipus estratègic (en el desenvolupament de plans i programes) com en projectes concrets.

Imatge 2. La comprensió del caràcter del paisatge pot ser útil per a prendre decisions sobre el disseny i la ubicació de nous elements en el paisatge.

Tant a Anglaterra com a Escòcia, l'avaluació del caràcter del paisatge s'utilitza habitualment a l'hora de prendre decisions sobre l'ordenació i la gestió del sòl per a diferents tipus d'intervencions. En aquest sentit, es fa servir, sobretot, per a complementar estudis de sensibilitat o capacitat que analitzen el potencial del paisatge a l'hora d'establir-hi nous habitatges, parcs edílics i altres tipus d'infraestructures per a generar energies renovables, nous boscos o instal·lacions importants a escala local, com ara projectes d'aqüicultura a Escòcia. Aquest tipus de projectes impliquen necessàriament l'anàlisi de la sensibilitat de les diferents àrees amb caràcter paisatgístic i/o de les tipologies de caràcter del paisatge, i de la seva capacitat d'assumir determinades transformacions i acollir actuacions d'un tipus concret. Si s'aplica d'una manera efectiva, l'avaluació del caràcter del paisatge pot assumir, en aquestes circumstàncies, un paper molt destacat en la cerca de solucions que obrin la porta a actuacions necessàries, contribuint alhora a conservar el caràcter divers i les qualitats més valorades

de l'entorn rural. La presa de decisions basades en la sensibilitat i la capacitat forma part d'un camp de treball complicat i ple de reptes, però també d'una gran projecció, ja que cada dia es duen a terme més estudis d'aquest tipus (Swanwick, 2004a).

La comprensió del caràcter del paisatge pot ser especialment útil a l'hora de prendre decisions sobre el disseny i la ubicació de nous elements en el paisatge i, sobretot, en relació amb el disseny de noves construccions. En aquest sentit, s'observa que cada vegada és més freqüent l'ús d'assessorament en matèria d'ordenació per a garantir que els canvis respectin el caràcter del paisatge i el millorin, sempre que sigui possible. A Anglaterra, la Countryside Agency ha desenvolupat tècniques complementàries, més enllà de l'avaluació del caràcter del paisatge, per a avaluar el caràcter dels entorns construïts i la relació que mantenen amb el paisatge a través del Design in the Countryside Programme. Aquest programa inclou: els resums d'ordenació de l'entorn rural (*countryside design summaries*), dissenyats per oferir una panoràmica del patró de construcció d'una zona i de la relació que estableix amb el paisatge del seu entorn, i els informes d'ordenació dels assentaments rurals (*village design statements*), que tenen com a objectiu gestionar les transformacions i demostrar que un disseny nou i localment distintiu pot augmentar la qualitat visual dels assentaments rurals (Countryside Commission, 1993b i 1996; Atkins, 1998). Recentment s'ha constatat que és força habitual la preparació en paral·lel, o bé amb una connexió molt estreta, de les avaluacions del caràcter del paisatge i dels resums d'ordenació de l'entorn rural, on aquest darrer document es concentra bàsicament en la interrelació entre les construccions i els assentaments amb el paisatge.

Protecció, gestió i millora del paisatge

En els últims anys l'avaluació del caràcter del paisatge s'ha aplicat de forma generalitzada a la gestió i protecció del paisatge. Tradicionalment s'ha prioritzat el reconeixement d'àrees amb un paisatge d'un valor especial, a través de la seva identificació territorial, la cartografia de la delimitació, la preparació de justificacions que avalin el tractament especial i la col·laboració amb plans de gestió i altres iniciatives d'aquesta mena. Més enllà d'aquest enfocament, guanya cada vegada més pes la definició d'estratè-

gies i guies que ajudin a conservar i a millorar la diversitat del caràcter de tots els paisatges. Aquesta nova tendència ha motivat la inclusió de les avaluacions del caràcter del paisatge per incidir en decisions sobre l'ús del sòl en els àmbits següents: assessorar sobre l'augment de zones boscoses; abordar els objectius dels programes agroambientals, i intervenir en estratègies de regeneració com ara la dels 12 Community Forest d'Anglaterra i iniciatives similars, i, també, en estratègies de millora i recuperació del sòl. Al mateix temps, a través d'aquesta nova metodologia s'observen participacions en iniciatives ambientals a més gran escala, com ara l'Agenda Local 21, els plans d'acció a favor de la biodiversitat i els informes sobre l'estat de l'entorn rural.

L'atenció prioritària que rep l'avaluació del caràcter actual del paisatge no suposa cap barrera per a la creació de nous paisatges. En aquells casos en què l'avaluació indica la idoneïtat d'aplicar una estratègia de millora en alguna determinada àrea amb caràcter paisatgístic i/o una tipologia de caràcter del paisatge, s'obre la porta a realitzar canvis profunds, sovint mitjançant la creació d'un paisatge nou que encaixi en una funció també nova. En molts aspectes, els paisatges amb característiques o elements degradats són els més susceptibles a canvis positius destinats a millorar l'entorn local i la qualitat de vida de la gent. Iniciatives com ara el National Forest i el Community Forests d'Anglaterra o els programes de creació de nous aiguamolls i torberes són exemples molt il·lustratius del tipus d'intervencions a gran escala que les avaluacions del caràcter del paisatge poden propiciar.

Present i futur de l'avaluació del caràcter del paisatge

Avui, l'avaluació del caràcter del paisatge està consolidada com una eina pràctica fonamental per a l'ordenació i la gestió de l'entorn rural així com en altres actius ambientals a qualsevol escala. Però no només això: cada vegada són més els que s'interessen per aplicar-la i desenvolupar-la, tal com ho demostra la Countryside Character Network, una xarxa creada per la Countryside Agency amb l'objectiu d'estrènyer els vincles entre els agents interessats en la matèria que té ja més de 600 membres.

Amb vista al futur caldrà abordar diverses qüestions incipients, una de les quals és l'ampliació de l'abast d'aquest tipus d'avaluació amb la incorporació de tècniques que impliquin els agents i amb la necessitat de tenir en compte la dimensió històrica del caràcter del paisatge. Aquest major abast incrementarà la complexitat i els costos de les avaluacions, la qual cosa pot dissuadir les administracions locals a l'hora de donar-los prioritat. Un altre fet evident és que no es disposa de proves concloents sobre els avantatges d'aquesta tècnica. Malgrat que gaudeixi d'un ús força generalitzat, ningú encara s'ha dedicat a estudiar a fons quin ha estat el valor que ha aportat en termes de qualitat de les decisions adoptades sobre el paisatge, dels canvis ni del caràcter de les noves actuacions.

El valor de les avaluacions del caràcter com a factor que incideix en les decisions de zones molt controvertides, com ara els límits de pobles i ciutats, mereix una atenció especial, ja que és en aquest punt que sorgeixen els problemes més complicats quan es pretén trobar sol per construir-hi mantenint la qualitat ambiental. Així doncs, per seguir avançant sobre aquesta base ja sòlida, cal també un suport fort i ben fonamentat per aplicar de manera més conscient l'avaluació del caràcter del paisatge en el camp de la presa de decisions. I, per fer-ho, són necessàries la conscienciació i la complicitat dels responsables polítics i dels gestors, tant del sector públic com del privat, a fi de complementar l'entusiasme dels professionals.

Referències bibliogràfiques

ATKINS, W.S. (1998). *Design in the Countryside: Monitoring Countryside Design Summaries and Village Design Statements* [treball inèdit]. Countryside Commission.

BENSON, J.F.; ROE, M.H. (eds.) (2000). *Landscape and Sustainability*. Londres: Spon Books.

BISHOP, Kevin; PHILLIPS, Adrian (eds.) (2004). *Countryside Planning – New Approaches to Management and Conservation*. Londres: Earthscan.

BROOKE, D. (1994). "A Countryside Character Programme: a mapping landscapes", *Landscape Research*, vol. 19, núm. 3, p. 128-132.

COUNTRYSIDE AGENCY (2001). "Development of a National Landscape Typology for England", *Countryside Character Newsletter*, núm. 6.

--- (2003). *The State of the Countryside 2020*. Cheltenham: Countryside Agency.

COUNTRYSIDE COMMISSION (1985). *Public Inquiry on the proposed North Pennines Area of Outstanding Natural Beauty* [inèdit].

- (1987). *Landscape Assessment - a Countryside Commission Approach*. Cheltenham: Countryside Commission.
- (1991). *Assessment and Conservation of Landscape Character. The Warwickshire Landscapes Project Approach*. Cheltenham: Countryside Commission.
- (1993a). *Landscape Assessment Guidance*. Cheltenham: Countryside Commission.
- (1993b). *Design in the Countryside*. Cheltenham: Countryside Commission.
- (1996a). *The Countryside Character Programme. Briefing Pack*. Cheltenham: Countryside Commission.
- (1996b). *Village Design: Making Local Character Count in New Development. Parts 1 and 2*. Cheltenham: Countryside Commission.
- COUNTRYSIDE COMMISSION; ENGLISH NATURE (1996). *The Character of England - Landscape, Wildlife and Natural Features* (Map/Leaflet). Cheltenham: Countryside Commission. (11 les sèries corresponents dels volums de Countryside Commission Regional Countryside Character publicats entre 1998 i 2000).
- COUNTRYSIDE COMMISSION FOR SCOTLAND (1992). *Landscape Assessment: Principles and Practice*. Perth: Countryside Commission for Scotland.
- CROFT, R. (2004). "Connecting the Pieces: Scotland's integrated approach to the natural heritage", dins Kevin Bishop; Adrian Phillips (ed.). *Countryside Planning: new approaches to management and conservation*. Londres: Earthscan Books.
- DIACONO, M. (1997). *Landscape Character Assessment - Present Practice and the Future* [Inèdit]. Oxford Brookes University.
- FAIRCLOUGH, Graham (1999). *Historic Landscape Characterisation - "The State of the Art"*. Londres: English Heritage.
- FAIRCLOUGH, Graham; MACINNES, L. (2003). *Understanding Historic Landscape Character*. Cheltenham: Countryside Agency; Scottish Natural Heritage.
- HUGHES, R.; BUCHAN, N. (1999). "The Landscape Character Assessment of Scotland", dins M.B. Usher (ed.). *Landscape Character: Perspectives on Management and Change*. Edimburg: The Stationery Office.
- LAND USE CONSULTANTS (1986). *Mid Wales Uplands: Landscape Assessment* [treball inèdit]. Countryside Commission.
- LANDSCAPE RESEARCH GROUP (1988). *A Review of Recent Practice and Research in Landscape Assessment*. Cheltenham: Countryside Commission.
- MABEY, R. (1985). *In a Green Shade*. Londres: Unwin Paperbacks.
- MACINNES, L. (2004). "Historic Landscape Characterisation", dins Kevin Bishop; Adrian Phillips (eds.). *Countryside Planning: new approaches to management and conservation*. Londres: Earthscan Books.
- MUIR, R. (1999). *Approaches to Landscape*. Londres: MacMillan Press Ltd.
- NEW MAP CONSORTIUM (1993). *New Map of England Pilot Project. Technical Report 1 : Regional Landscape Classification*. Londres: Land Use Consultants.
- ROBINSON, D.G.; LAURIE, I.C.; WAGER, J.F.; TRAILL, A.L. (1976). *Landscape Evaluation*. University of Manchester.
- SCOTTISH NATURAL HERITAGE (2001). *Natural Heritage Trends - Scotland 2001*. Perth: Scottish Natural Heritage.
- SWANWICK, Carys; LAND USE CONSULTANTS (2002). *Landscape Character Assessment Guidance for England and Scotland*. Cheltenham: Countryside Agency; Scottish Natural Heritage.
- SWANWICK, Carys (2004a). *Sensitivity and Capacity*. Cheltenham: Countryside Agency; Scottish Natural Heritage.
- (2004b). "The Assessment of Countryside and Landscape Character in England: an Overview", dins Kevin Bishop, Adrian Phillips (eds.). *Countryside Planning: new approaches to management and conservation*. Londres: Earthscan Books.

Les polítiques del paisatge als Països Baixos

Dirk M. Wascher i Rob Schröder

Com en molts altres països europeus, les polítiques holandeses de temàtica paisatgística tenen l'origen en els moviments conservacionistes de començament del segle XX. La Societat per a la Conservació del Patrimoni Natural (1905), de titularitat privada, va ser la primera institució que va començar a adquirir sòl per tal de preservar-lo. En aquest primer període, els termes “paisatge” i “conservació de la natura” s'usaven indistintament; tanmateix, la diferència entre les qualitats bàsicament estètiques o culturals vinculades al primer terme, i les funcions i els valors purament ecològics del segon, van anar perfilant una distinció cada vegada més visible entre les iniciatives orientades al paisatge i les adreçades principalment a conservar el patrimoni natural.

Abans de la Segona Guerra Mundial, als Països Baixos van aparèixer dues escoles d'estudi del paisatge: d'una banda, l'escola conservacionista, preocupada sobretot pel valor del patrimoni, i, de l'altra, la de l'arquitectura del paisatge, més interessada en la creació i el disseny de nous paisatges. Els Països Baixos han destacat especialment en aquesta darrera disciplina (Schouten i Van Arkel, 1999), fet que no ha de sorprendre si es pren en consideració la seva trajectòria històrica: durant segles, la recuperació de sòl i el seu conreu no només han estat un dels pilars de la història holandesa, sinó també el motiu de la fama del país com a potència tècnica i emprenedora. En efecte, de la mateixa manera que havia succeït molt abans amb altres grans civilitzacions, com ara l'antiga Mesopotàmia, les oportunitats i els reptes vinculats a la gestió de l'aigua han estat un dels motors bàsics del desenvolupament de l'enginyeria i de les estratègies de planificació, però també l'origen de la construcció de tota una visió del món. Encara avui, les estratègies holandeses en matèria d'ús del sòl són de les més avançades i visionàries que existeixen, pel fet que parteixen de la base que (pràcticament) tot és possible i que el territori es pot transformar per tal de disposar de gairebé tots els serveis que les persones necessitin.

Principals instruments de les polítiques del paisatge

No ha d'estranyar que d'ençà de la Segona Guerra Mundial la planificació paisatgística hagi adquirit un protagonisme cada vegada més important, sobretot des que es van posar en marxa les actuacions per atendre les catàstrofiques conseqüències de les inundacions que hi va haver a la regió sud-occidental del Delta¹ l'any 1953. A la vegada, durant la dècada de 1950 es va modificar la divisió territorial i es van desenvolupar grans plans de reforma agrària que ja s'acompanyaven de plans paisatgístics. A partir de la dècada de 1960 la planificació territorial va ser considerada una política estratègica de primer ordre. En aquest sentit, el segon Memoràndum sobre ordenació territorial (*Nota Ruimtelijke Ordening*), de l'any 1967, es va centrar en el desenvolupament urbanístic compacte i va ser el primer document estratègic territorial pensat a llarg termini i d'abast nacional. El reconeixement del paisatge hi va ser present des del primer moment, entès, però, com a espai natural i rural. No va ser fins a la redacció del tercer Memoràndum (1977), que es podria definir com el punt culminant de la planificació integral i integrada, que van començar a aparèixer apartats dedicats tant a les zones urbanes com a les rurals. L'estratègia plantejada per a les zones rurals consistia en la zonificació segons els usos del sòl, destinant prop d'un terç de la superfície a l'agricultura, la natura i altres funcions en petites unitats, anomenades "zones interconnectades". El mateix any 1977 el Govern holandès va presentar el primer document que abordava específicament les polítiques paisatgístiques, anomenat *Perspectiva del desenvolupament del paisatge*. L'instrument més significatiu inclòs en aquest document va ser el dels plans del paisatge, que havien de desenvolupar-se a escala regional i local (municipal), a partir de les pautes polítiques establertes (Schouten i Van Arkel, 1999). Entre les principals actuacions dutes a terme arran de la implementació de la *Perspectiva del desenvolupament del paisatge* (Schouten i Van Arkel, 1999) destaquen:

- La conservació de 10.000 hectàrees de finques històriques i 30.000 hectàrees de paisatges agrícoles d'alt valor historicocultural o eco-

¹ Nota dels editors: la part sud-oest dels Països Baixos està formada pel gran delta que formen els rius Rin, Waal, Mosa i Escalda.

lògic. Per tal de portar-ho a terme es van firmar acords amb més de 5.000 propietaris, on es proposava la preservació d'elements paisatgístics lineals i s'inventariaven 32.000 arbres característics.

- La preservació de la qualitat del paisatge en aquells àmbits territorials on el lleure i el turisme fossin les activitats més importants.
- La incorporació d'aspectes relacionats amb la qualitat del paisatge als plans d'ordenació urbanística i de reforestació.
- La conservació o el desenvolupament de zones verdes en àrees densament urbanitzades, com ara la part centroccidental dels Països Baixos.
- L'ampliació de la inversió destinada a la millora paisatgística al voltant de carreteres i vies fluvials.
- L'estimulació de la recerca en els camps de la percepció i l'experiència del paisatge, l'ecologia del paisatge, el disseny i la planificació paisatgístiques, i la història cultural del paisatge.

El Memoràndum del paisatge

Les bases de la política holandesa actual en matèria de paisatge s'estableixen al Memoràndum del paisatge (*Nota Landschap*) de l'any 1992. Seguint la tendència europea (Stanners i Bourdeau, 1995), el document defineix el paisatge com la part visible del món que és el resultat de la interacció entre la natura i l'ésser humà. Al mateix temps, el memoràndum planteja com a objectius principals el foment de la conservació, la recuperació i el desenvolupament d'un paisatge de qualitat, és a dir, d'un paisatge que tingui com a trets distintius la identitat i la sostenibilitat. D'aquesta manera, la qualitat del paisatge, entesa en termes estètics, ecològics i econòmics, queda definida com l'aspecte més rellevant de la política del paisatge.

La qualitat estètica d'un paisatge està molt vinculada a la seva evolució històrica, als elements visuals i a la noció de bellesa. La bellesa ha estat objecte de diferents conceptualitzacions entorn de diversos principis formals, com ara l'ordre, la diferenciació i les variacions, tot i que al final s'ha acabat reconeixent la subjectivitat com quelcom inherent al mateix concepte. La qualitat ecològica del paisatge, en canvi, està relacionada tant amb els criteris de conservació del patrimoni natural com amb els fenòmens estructurals del paisatge. Es considera també que la diversitat o la variació

del paisatge, com també la coherència, són factors que contribueixen a les funcions ecològiques. Pel que fa a la qualitat econòmica i funcional del paisatge, el memoràndum subratlla especialment la idea que les tendències i les transformacions en els usos del sòl són fets absolutament normals, i defensa la multifuncionalitat.

Mentre que la Perspectiva del desenvolupament del paisatge i el tercer Memoràndum territorial de les zones rurals (ambdós del 1977) tenien un caràcter més integrador, el Memoràndum del paisatge es basa més en el principi de la segregació funcional, característica associada internacionalment a la política ambiental i paisatgística dels Països Baixos. En aquest sentit, aquest enfocament proposa una separació clara entre les funcions poc dinàmiques, vinculades a l'estabilitat de l'ús del sòl a llarg termini, com ara la silvicultura, la protecció de la natura i la retenció d'aigües, i aquelles funcions més dinàmiques, exposades a les tendències del mercat i als avenços tecnològics, com es dona, per exemple, en molts tipus d'agricultura. En aquest enfocament, les funcions poc dinàmiques s'integren al màxim en una matriu estable de paisatge, mentre que les funcions molt dinàmiques gaudeixen de la màxima flexibilitat en els anomenats "espais dels usuaris" (Schouten i Van Arkel, 1999). Una de les conseqüències d'aquest model segregatiu és el desenvolupament de l'estructura ecològica principal dels Països Baixos. El Pla de política natural (1990) es va pensar per potenciar la conservació, la rehabilitació i el desenvolupament de la natura i del paisatge. El Govern va introduir en aquest pla el concepte de l'estructura ecològica principal amb la finalitat de crear una xarxa coherent de zones naturals connectades per corredors ecològics. Per mitjà de l'estructura ecològica principal, es va iniciar una nova aproximació a la conservació de la natura que substituïa la protecció de l'estat original de les zones naturals per un tipus de protecció i desenvolupament més actiu, i fixava clarament les prioritats en un context (inter)nacional (Jongman i Kamphorst, 1999).

El Memoràndum del paisatge aborda paral·lelament dos àmbits d'aplicació diferents: el de polítiques genèriques i el de polítiques específiques. Les polítiques genèriques, amb una escala geogràfica que comprèn tot el territori holandès, tenen com a objectius millorar la qualitat i el caràcter de tot tipus de paisatges (vegeu l'apartat "Avaluació de la política de paisatge") i obtenir el suport públic. D'altra banda, el conjunt de polítiques

específiques s'adreça als camps d'actuació següents: el patró paisatgístic natural, que recull una selecció dels patrons i els elements que determinen la identitat del paisatge holandès a escala nacional; les zones amb característiques històriques, culturals, geològiques i geomorfològiques de gran valor, anomenades paisatges culturals valuosos; les zones amb una obertura o un tancament visual singular, que es tradueix en la voluntat de conservació dels límits visuals a escala de paisatge; les zones on la qualitat del paisatge és tan minsa que cal plantejar-se una nova estructura del paisatge mitjançant plans de millora, i, per acabar, el paisatge periurbà que limita amb les grans ciutats situades al centre del país.

Imatge 1. El Memoràndum del paisatge es basa en el principi de la segregació funcional, característica associada internacionalment a la política ambiental i paisatgística dels Països Baixos.

L'aplicació del Memoràndum del paisatge té un pressupost anual que gira al voltant dels 15 milions d'euros. Pel que fa a l'avaluació del seu impacte, tant Schouten i Van Arkel (1999) com Koomen i Wascher (2002) consideren que és extremadament difícil de mesurar però, en tot cas, posen de manifest que no tots els objectius han estat assolits. En aquest sentit, l'Agència de Control Mediambiental (Planbureau voor de Leefomge-

ving) va manifestar recentment que considerava poc probable l'assoliment dels objectius de la política paisatgística nacional, atès que aquesta té una posició dèbil davant d'altres polítiques d'àmbit nacional. Concretament, menciona que el paisatge és un valor col·lectiu, que sovint les seves problemàtiques no són responsabilitat de cap agent concret i que no sempre és permeable als mecanismes clàssics del mercat. A més, freqüentment les polítiques paisatgístiques reben la crítica que són massa toves o massa vagues, i que les seves declaracions i mesures de foment tenen poca força si es comparen amb altres instruments jurídics i financers, sobretot relacionats amb l'urbanisme (Kuiper, 2008). Tanmateix, cal destacar en aquest punt la contribució de les polítiques paisatgístiques en la designació, per exemple, de paisatges nacionals i cinturons verds (*green belts*), dues figures que han estat integrades posteriorment en el marc de l'Estratègia nacional de planificació territorial del 2004.

Avaluació de la política del paisatge

Amb l'aplicació del Memoràndum del paisatge, la definició i delimitació de les tipologies paisatgístiques i les avaluacions del paisatge van esdevenir decisives, malgrat que als Països Baixos l'avaluació del paisatge ja formés part del planejament territorial i regional des de feia molt temps (Coeterier, 1996; Kuiper, 1998). Quan es va celebrar la primera conferència de l'Associació Internacional de l'Ecologia del Paisatge (IALE, de l'anglès International Association for Landscape Ecology), organitzada per l'Associació Holandesa d'Ecologia del Paisatge (Zonneveld, 1982), els ecologistes holandesos van presentar una projecció de futur i exemples pràctics d'eines científiques innovadores vinculats amb conceptes holístics més amplis i objectius pràctics (Klijn i Vos, 2000; Tress, *et al.* 2001, 2005). En aquells moments, un dels camps que van merèixer més atenció va ser la identificació de la coherència dels paisatges (Van Zoest, 1994). Així doncs, tal com apunten Wascher, Schröder i Pedrolí (2008), les referències científiques holandeses utilitzades a l'hora d'elaborar i aplicar polítiques de planificació territorial, conservació de la natura i gestió de l'aigua han estat estretament vinculades a les tècniques d'avaluació desenvolupades per les ciències naturals i, especialment, per l'ecologia del paisatge.

- 1977 Perspectiva del desenvolupament del paisatge (*Visie Landschapsbouw*): introdueix els plans del paisatge que han de desenvolupar-se a escala regional i municipal.
- 1992 Memoràndum del paisatge (*Nota Landschap*): aborda actuacions de tipus genèric i específic.
- 1992 Regulació dels acords per a la conservació d'elements paisatgístics (*Regeling onderhoud Landschapselementen*). Aquesta regulació fa referència als acords entre agricultors i entitats privades per a la protecció de determinats elements paisatgístics. Els participants reben una compensació econòmica. Els acords són competència de les províncies des de l'any 1992.
- 1996 Conclusions de polítiques sobre paisatges urbans (*Balans Visie Stadslandschap*): ofereix pautes per a avançar en qüestions relacionades amb l'ordenació de zones urbanes.
- 1999 Memoràndum Belvedere (*Nota Belvedere*): defineix la relació entre la història cultural i la planificació territorial. Es basa en els documents *Cultuurnota* i *Nota Architectuurbeleid* (1997-2000).
- 2005 Manifest del Paisatge (*Landschaps Manifest*): una iniciativa transversal impulsada des de la ciutadania arran de l'aparició del Conveni europeu del paisatge.

Taula 1: Principals instruments de les polítiques del paisatge.

Paral·lelament, cal destacar que als Països Baixos hi ha nombrosos projectes per a cartografiar el paisatge holandès, com ara el del Memoràndum del paisatge (9 mapes del paisatge), la cartografia de les tipologies de caràcters del paisatge (19 grups i 167 zones), el *Histland* (11 tipus únics) i la cartografia de les regions geogràfiques físiques (política ambiental de l'IKC), que coexisteixen i s'utilitzen amb finalitats diferents.

El Memoràndum Belvedere

Després del Memoràndum del paisatge han aparegut altres iniciatives relacionades amb la política paisatgística, i un bon exemple n'és el Memoràndum Belvedere, de l'any 1999. Tot i que és el resultat d'una iniciativa col·lectiva de quatre ministeris holandesos (el Ministeri de Cultura, el Ministeri de Gestió Natural, el Ministeri d'Ordenació Territorial i el Ministeri d'Obres Públiques), l'eix central del memoràndum és el paisatge cultural i, per tant, el document pot ser considerat una política paisatgística de primer ordre. Comparable a una mena de projecció de futur sobre les qualitats culturals i històriques dels Països Baixos, el memoràndum pretén salvar, desenvolupar i recuperar la identitat històrica i cultural com un

factor determinant en la futura planificació territorial, objectiu per al qual el Govern ha de crear les condicions adients (Dutch Ministry of Education, Culture and Science, *et al.*, 1999).

El Memoràndum Belvedere afirma que cal prendre la identitat històrica i social de les ciutats i de l'entorn rural com a punt de partida per al desenvolupament, una idea que ha donat lloc al lema de "conservació per mitjà del desenvolupament". En el document, la promoció i l'accés a la història cultural es consideren font d'inspiració per a la planificació (Roetemeijer, 2005). Ara bé, l'aspecte més important que incorpora el memoràndum és la creació d'un grup de treball amb experts en història i planejament, i la dotació d'un pressupost per a fomentar les bones pràctiques i acompanyar els plans de desenvolupament. L'aplicació pràctica del Memoràndum Belvedere conclourà a la fi del 2009 i no n'està prevista la continuïtat.

El Manifest del Paisatge

L'aparició del Manifest del Paisatge holandès, signat el novembre del 2005, s'emmarca en l'actual context de desregulació i descentralització administrativa dels Països Baixos, on s'observa una tendència creixent de transferència de responsabilitats a les províncies i als municipis. El manifest és el resultat d'un conjunt d'iniciatives impulsades per unes 30 organitzacions no governamentals i diverses entitats arran de l'aprovació del Conveni europeu del paisatge (Consell d'Europa, 2000). L'objectiu era impulsar una sèrie de mesures i activitats des de les entitats signants en el marc d'un programa de tres anys. Els principis bàsics del document es poden resumir en els següents cinc punts (Schröder, 2008): el paisatge és de tothom i per a tothom; cal que l'accés al paisatge sigui més fàcil i la bellesa sigui un aspecte més important a l'hora de plantejar-ne el desenvolupament; les noves actuacions d'ordenació han de vetllar per la qualitat del paisatge; el paisatge ha d'integrar-se ecològicament, econòmicament, socialment i culturalment, i, per acabar, el paisatge és un fenomen que va més enllà de les fronteres i, per tant, per avaluar-lo es requereix una perspectiva europea.

Durant els seus primers anys de vida, el manifest ha aconseguit l'adhesió de més agents, concretament, de diversos ministeris, administracions d'àmbit regional i empreses. Així, els més de 40 agents que s'han com-

promès amb el paisatge, treballen per a la creació d'una fundació financera d'ampli abast, amb un caràcter mixt públic i privat, amb l'objectiu de continuar recuperant i desenvolupant el paisatge.

Instrumentos secundaris o sectorials: polítiques territorials, ambientals i culturals

Als Països Baixos, la dimensió política del paisatge s'integra també en altres àmbits, dels quals la planificació territorial és el més important. Partint d'una definició operativa del paisatge, són tres els àmbits d'acció política del paisatge organitzats pels seus respectius ministeris: en primer lloc, la planificació territorial, que inclou la planificació del conjunt del territori, així com l'arquitectura del paisatge; en segon lloc, les polítiques ambientals, vinculades especialment a la conservació de paisatges culturals i a la creació de nous espais verds o naturals, i, per acabar, les polítiques culturals, especialment la conservació de monuments històrics i panoràmiques d'interès quotidià i d'especial bellesa.

Una de les principals figures recollides per les polítiques de planificació territorial són els paisatges nacionals, considerats com àrees amb unes qualitats paisatgístiques que cal protegir de la urbanització. L'Estratègia nacional de planificació territorial (2004) en va delimitar 20, amb una superfície total de 800.000 ha. Les seves dimensions territorials oscil·len entre 10.000 i 180.000 ha, mentre que la mitjana se situa al voltant de les 40.000 ha. A tall d'exemple, a la província de Noord-Holland hi ha els següents: la Línia de Defensa d'Amsterdam, una antiga línia defensiva integrada per diversos forts d'Amsterdam per a protegir la capital de possibles invasors; la Nova Línia d'Aigua d'Holanda, una altra antiga línia de defensa situada a l'est d'Amsterdam; el paisatge nacional de Laag Holland, situat al nord d'Amsterdam, on destaquen els camps de pastura i els polders, i el paisatge nacional de Groene Hart (literalment, 'cor verd'), format per polders i zones de llacs i situat entremig de les grans ciutats de la conurbació de Randstad: Amsterdam, Utrecht, Rotterdam i l'Haia.

Els paisatges nacionals holandesos comprenen paratges singulars, béns culturals i monuments nacionals, i les qualitats bàsiques que es tenen

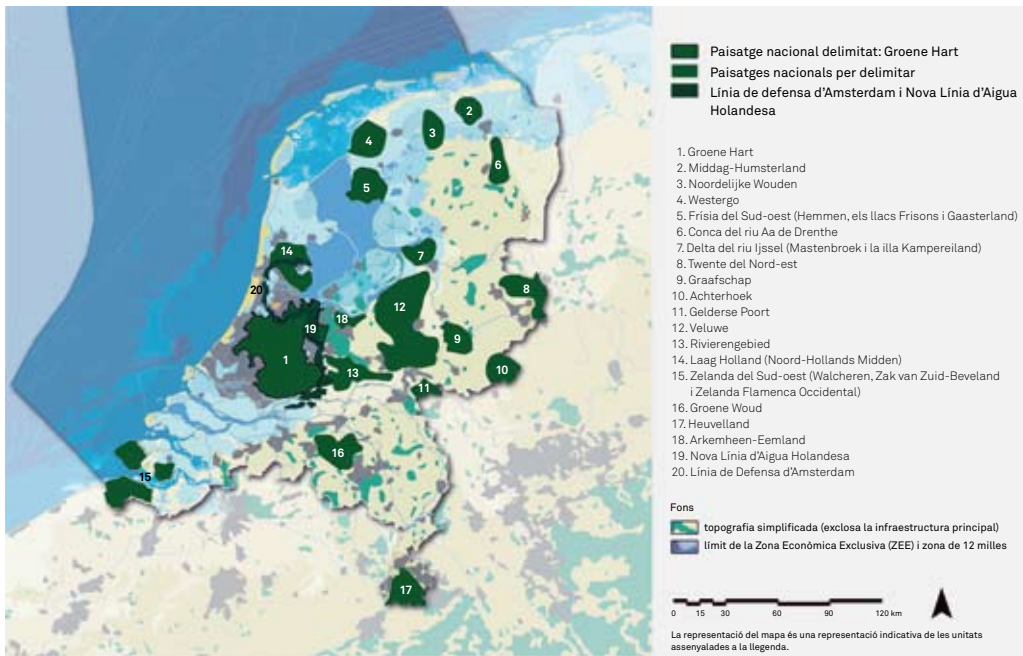

Figura 1. Mapa dels 20 paisatges nacionals. Font: Dirk M. Wascher.

en compte a l'hora de concedir-los aquesta designació estan relacionades amb les característiques morfològiques: l'estructura i l'escala del paisatge (unitats obertes i àmplies o unitats petites més fragmentades), la compartimentació històrica, la singularitat dels elements estructurals (dics, plantacions), els patrons poblacionals o els estils arquitectònics, entre d'altres. L'objectiu de la designació dels paisatges nacionals és conservar aquests espais i els seus valors tenint en compte els usos actuals i futurs. Els paisatges nacionals, competència de l'autoritat provincial, han de ser incorporats als plans regionals i dotats dels programes d'aplicació corresponents.

Pel que fa als parcs nacionals, entesos com a espais amb un valor natural únic o destacat, als Països Baixos se n'han delimitat un conjunt de 20. Des de l'àmbit polític, els parcs nacionals es gestionen com si formessin una sola unitat, integrada en el sistema holandès de parcs nacionals. Tot i que aquests espais protegits posen un èmfasi especial en la natura, els

paisatges que s'hi emmarquen tenen un gran protagonisme per l'obtenció d'ingressos derivats d'activitats de lleure i del turisme.

Imatge 2. Parc nacional de Loonse en Drunense Duinen.

Tal com ja s'ha mencionat, el Govern ha delegat bona part de la responsabilitat sobre els detalls d'aquestes polítiques a les administracions provincials. Entre les seves funcions, hi ha l'aplicació de mesures polítiques, com ara plans d'ús del sòl i d'inversió, i la implicació i conscienciació de ciutadans i altres agents locals. Segons l'Agència de Control Mediambiental, el procés d'aplicació d'aquestes mesures continua, tot i que la qualitat dels espais oberts està sotmesa a una intensa pressió, fins i tot als paisatges nacionals (Kuiper, 2008).

En l'Estratègia nacional de planificació territorial no hi apareix cap definició formal de paisatge, i el concepte de qualitat del paisatge es descriu fent referència a diferents aspectes, com ara els valors naturals, culturals, funcionals i de lleure. En la nova Llei de planificació territorial (aprovada l'any 2008), el terme "paisatge" ni tan sols hi figura. En canvi, en la Llei de preservació de la natura (1998) i en la Llei de monuments i edificis històrics (1988) es defineix el paisatge com un marc visual, i se'n prioritzen els

valors estètics i la bellesa. Així doncs, i sintetitzant, es pot dir que en les polítiques holandeses s'utilitzen dos tipus de definicions del terme "paisatge": d'una banda, una perspectiva àmplia i integradora sobre diversos aspectes qualitius en tota mena d'entorns (urbans i rurals) relacionada amb l'enfocament de la qualitat espacial que fa la planificació territorial o integrada; i, de l'altra, a la pràctica, una perspectiva més restringida sobre la qualitat (natural, cultural, recreativa o estètica) de les zones rurals i els espais oberts. L'aplicació de les polítiques del paisatge és coordinada, en zones urbanes, pel ministeri responsable de la planificació territorial i de medi ambient, i, en zones rurals, pel ministeri responsable de l'agricultura i la natura.

Urbanització i paisatge

Ja des dels inicis, les polítiques territorials holandeses es van marcar com a objectiu prioritari la zonificació de les àrees urbanitzades i la conservació d'espais verds o oberts entre ciutats. Als Països Baixos, la zona de Randstad, d'alta densitat i concentració de població, però amb la presència de l'espai verd Groene Hart al mig, ha aconseguit amb força èxit evitar el poblament dispers i la urbanització al voltant de les carreteres. No obstant això, actualment, amb l'augment de la desregulació i la descentralització als Països Baixos, ha disminuït el poder del Govern central per promoure aquesta urbanització concentrada. Segons les avaluacions i els informes d'àmbit nacional emesos pel Ministeri d'Habitatge, Medi Ambient i Ordenació Territorial, el paisatge obert del país està sotmès a una pressió considerable. Diversos autors han tractat el fenomen del *landscape cluttering*, que s'evidencia en la construcció de zones industrials al voltant de les autopistes i als afores de les ciutats, i que dona al paisatge un caràcter urbanitzat i fragmentat. El desordre i l'acumulació d'elements en el paisatge augmenta de forma subtil i és el resultat no volgut de l'intent de satisfer diferents interessos a mesura que apareixen, en lloc d'aplicar les directrius definides prèviament per un pla.

Imatge 3. Tren d'alta velocitat i autopista al sud d'Holanda.

Pel que fa a la política nacional de cinturons verds (*Rijksbufferzone-beleid*), segons l'Agència de Control Mediambiental els resultats han estat força positius. En aquest camp, el Govern central ha exercit des de la dècada de 1950 una gran influència en els plans de planificació regionals i locals, mitjançant la compra de terrenys per utilitzar-los com a espais verds i de lleure. En la major part dels casos, com a Midden Delftland, les administracions locals han compartit aquesta preocupació pels espais verds i han col·laborat activament en el manteniment i el control de les polítiques territorials. Tot i així, l'espai de lleure de la regió de Randstad encara és insuficient, i al voltant de les grans ciutats encara hi ha pocs llocs per anar amb bicicleta o caminar (Kuiper, 2008). Aquesta manca d'espais verds per a activitats de lleure és un dels problemes persistents de les polítiques holandeses.

- 1928 Llei de protecció natural (*Natuurschoonwet*): estipulava avantatges fiscals per a propietaris privats en contraprestació per la protecció, la gestió i el manteniment natural de les seves propietats.
- 1988 Llei de monuments i edificis històrics.
- 1990 Pla de política natural (*Natuurbeleidsplan*): va introduir el concepte estructura ecològica principal (*Ecologische Hoofdstructuur*).
- 1993 Pla estructural d'espais verds (*Structuurschema Groene Ruimte*): integra el Memoràndum del paisatge, el Pla de política natural nacional i el Document de polítiques de lleure (*Kiezen voor Recreatie*, 1991).
- 1993 Pla de polítiques forestals: pretén promoure la protecció i la gestió sostenible dels boscos i ampliar les zones forestals a escala global.
- 1993 Regulació dels acords per a la conservació d'espais d'interès ambiental (*Beschikking Beheersovereenkomsten*). Aquesta regulació defineix dos tipus de zones sensibles des del punt de vista ambiental: les zones gestionades (amb la signatura d'acords amb agricultors per a fomentar l'agricultura ecològica) i les reserves naturals (que comporta l'adquisició d'espais agrícoles per crear reserves naturals).
- 1993/1995 *Structuurschema Groene Ruimte*. En aquest informe es desplega el Pla de política natural, amb efectes directes sobre el sistema de planificació. Inclou les polítiques agràries, de conservació de la natura i del lleure a l'aire lliure.
- 1998 Llei de preservació de la natura.
- 2004 Estratègia nacional de planificació territorial: estableix les bases per a la creació dels paisatges nacionals.
- 2008 Nova Llei de planificació territorial i Llei d'explotació del sòl (*Grondexploitatiewet*).

Taula 2. Instruments de les polítiques sectorials o secundàries amb incidència en el paisatge.

A tall de conclusions

Les característiques de les polítiques paisatgístiques dels Països Baixos es poden sintetitzar en quatre punts. En primer lloc, cal dir que els instruments principals de les polítiques del paisatge tenen uns 30 anys d'història, i que es complementen amb polítiques sectorials (secundàries), com ara les orientades a la preservació de la natura i a la planificació territorial.

En segon lloc, cal destacar l'ús de dues definicions diferents per a referir-se al paisatge. D'una banda, hi ha una perspectiva àmplia i integradora sobre diversos aspectes qualitius en tota mena d'entorns (urbans i rurals) vinculada a la planificació territorial. De l'altra, i a la pràctica, hi ha una perspectiva més restringida que es refereix a la qualitat de les zones rurals i dels espais oberts. En tercer lloc, cal dir que el concepte de qualitat vinculat al paisatge no és gens fàcil de delimitar i ha donat peu a projectes i a estratègies ben diferents al llarg de la història. En aquest sentit, la dialèctica entre la preservació i el desenvolupament és molt important, en la mesura que els Països Baixos han apostat per un desenvolupament dinàmic i innovador des del punt de vista tecnològic. Finalment, cal dir que els resultats tangibles de les polítiques del paisatge tenen poc pes si es comparen amb la influència dels sectors econòmics o urbanístics en la configuració del paisatge, els quals disposen de molts més instruments. Tanmateix, després d'una etapa de desregulació i descentralització, gràcies a l'impuls del Manifest del Paisatge signat el 2005, sembla que s'és a les portes d'una revitalització de la coordinació i el control de les polítiques paisatgístiques basada en consensos amplis.

Referències bibliogràfiques

COETERIER, J.F. (1996). "Dominant attributes in the perception and evaluation of the Dutch landscape", *Landscape and Urban Planning*, núm. 34, p. 27-44.

CONSELL D'EUROPA (2000). *Conveni europeu del paisatge* [en línia]. http://www.mma.es/secciones/desarrollo_territorial/paisaje_dt/convenio_paisaje/pdf/cep_catala.pdf > [consulta: 07.10.2009].

DUTCH MINISTRY OF EDUCATION, CULTURE AND SCIENCE, et al. (1999). *The Belvedere Memorandum. A policy document examining the relationship between cultural history and spatial planning*. L'Haia: Ministeries de OC&W, VROM, LNV, V&W.

JONGMAN, R.H.G., i KAMPHORST, D.A. (1999). *Organisation of nature conservation and nature policy in the European Union Member States*

and the Accession Countries. Wageningen Agricultural University.

KLIJN, J.; VOS, W. (2000). *From Landscape Ecology to Landscape Science. Documents del congrés europeu "Landscape Ecology: things to do - Proactive thoughts for the 21st century", organised in 1997 by the Dutch Association for Landscape Ecology (WLO) on the occasion of the 25th anniversary* ". Dordrecht: Kluwer.

KOOMEN, A.J.M.; WASCHER, Dirk (2002). *Aspecten van succes en falen van het landschapsbeleid*. Wageningen: Alterra.

KUIPER, J. (1998). "Landscape quality based upon diversity, coherence and continuity. Landscape planning at different planning-levels in the River area of The Netherlands", *Landscape-and-urban-planning*, vol. 43, núm. 1-3, p. 91-104.

- KUIPER, R., et al. (2008). *Landschap beschermen en ontwikkelen; evaluatie en beleidsopties*. Bilthoven: Planbureau voor de Leefomgeving.
- MINISTERIE VAN LANDBOUW, NATUUR EN VOEDSELKwaliteit (1977). *Visie Landschapsbouw*. L'Haia: Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.
- (1990). *Natuurbeleidsplan, regeringsbeslissing*. L'Haia: Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.
- (1991). *Kiezen voor recreatie, Beleidsnota Openluchtrecreatie 1991-2010, beleidsvoornemen*. L'Haia: Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.
- (1992). *Nota Landschap*. L'Haia: Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.
- (1998). *Natuurbeschermingswet* [Llei de conservació de la natura]. L'Haia: Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.
- (2000). *Nature for People, People for Nature: policy document addressing international nature management in Central and Eastern Europe*. L'Haia: Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.
- POELMANN, P.; DISTEL, A. (2007). *Landscape Policy of the Province of Noord-Holland. The Laag Holland National Landscape*. Haarlem: Provincie Noord-Holland.
- ROETEMEIJER, Wanne (2005). *The European Landscape Convention and the Netherlands, a perfect match? An ex-ante evaluation of the implementation of the European Landscape Convention in the Netherlands*. Wageningen: Department of Environmental Sciences, Wageningen University.
- SCHOUTEN, M.G.C.; Van ARKEL, M.J. (1999). "Landscape Planning and Landscape Conversation in the Netherlands", dins *Policies and Priorities for Ireland's Landscape*. Kilkenny: The Heritage Council, p. 23-34.
- SCHRÖDER, Rob (2008). *Landschaftspolitik in den Niederlanden - Aktuelle Initiativen "von oben" und "von unten"*. Beitrag zum Seminar des Bundesamter für Naturschutz "Landschaftspläne in Europe", 17-20 de setembre del 2008. Wageningen: Alterra.
- STANNERS, D.; BOURDEAU, P. (ed.) (1995). *Europe's Environment. The Dobriř Assessment*. Copenhagen: European Environmental Agency.
- TRESS, Gunter; TRESS, Bärbel; FRY, Gary (2005). "Clarifying integrative research concepts in landscape ecology", *Landscape Ecology*, vol. 20, núm. 4, p. 479-493.
- TRESS, Bärbel; TRESS, Gunter; DÉCAMPS, Henri; D'HAUTESERRE, Anne-Marie (2001). "Bridging human and natural sciences in landscape research", *Landscape and Urban Planning*, vol. 57, núm. 3-4, p. 137-141.
- WASCHER, Dirk; SCHRÖDER, R.; PEDROLI, Bas (2008). *Benchmarking of Landscape Policy in North-West Europe. Manuscript for WOT Studies*. Wageningen: Alterra.
- ZOEST, J.G.A. Van (1994). *Landschapskwaliteit: uitwerking van de kwaliteitscriteria in de nota landschap*. Wageningen: DLO-Staring Centrum.
- ZONNEVELD, I.S. (1982). *6th International Symposium on Landscape Research in Piestany, Czechoslovakia*. Zonneveld va inaugurar la primera conferència de l'Associació Internacional de l'Ecologia del Paisatge, de la qual Richard Forman va ser escollit vicepresident.

Els instruments de protecció i valorització del paisatge a Itàlia: el cas de la Toscana

Cinzia Gandolfi

La protecció del paisatge a Itàlia, entès com a bé cultural, té un origen molt antic, però no va ser fins a l'any 1939 que es va promulgar la primera Llei orgànica de protecció de les belleses naturals (Llei 1497/1939, de 29 de juny, de protecció de les belleses naturals). La Llei, que va constituir la normativa de referència en matèria de paisatge durant més de mig segle, identificava una sèrie de béns com, per exemple, les “belleses panoràmiques considerades quadres naturals” o “els miradors des dels quals es poden observar aquestes belleses”, que per la seva rellevància estètica o històrica necessitaven una protecció particular. Aquesta protecció es concretava en la prohibició de transformar l'aspecte exterior dels llocs sense una valoració i autorització prèvies del Ministeri d'Educació Nacional (més tard convertit en Ministeri dels Béns Culturals) i de les superintendències. Així doncs, la protecció dels béns paisatgístics prevista per la llei no prohibia de forma explícita la possibilitat d'edificar, però obligava a valorar si les possibles transformacions eren compatibles amb els valors paisatgístics del lloc, una valoració que, en la majoria de casos, depenia de la discrecionalitat de l'opinió del funcionari ministerial encarregat de la tramitació. En tot cas, la llei va introduir, per primer cop a Itàlia, el pla territorial paisatgístic (*piano territoriale paesistico*) com a instrument amb capacitat per a definir els límits de les transformacions del territori.

Aquest marc normatiu es va mantenir inalterat fins a l'aprovació de dues noves disposicions legislatives. La primera, que data de l'any 1977, va delegar a les regions les competències nacionals de protecció de les belleses naturals en matèria d'identificació i protecció, així com d'aplicació de sancions administratives. La segona, de l'any 1985, ampliava els continguts de la Llei 1497/1939 amb l'extensió del règim especial de protecció paisatgística (*vincolo*) a una sèrie de categories de béns, entre les quals destaquen, per exemple, costes marines i ribes fluvials, rius i torrents, boscos, muntanyes per damunt d'una certa cota, glaceres i circs, i zones d'interès arqueològic. Al mateix temps, s'establia que les regions havien de disposar, obligatòriament, d'una normativa específica d'ús i valorització ambiental per mitjà de dues figures alternatives: plans paisatgístics o bé plans urbanístics territorials amb una consideració específica dels valors paisatgístics i ambientals. Aquest nou marc normatiu tenia un doble objectiu: d'una banda, identificar aquells béns concrets que contribueixen a

preservar la qualitat ambiental, i, de l'altra, deixar al parer de les regions l'elecció entre reconduir la gestió dels béns paisatgístics com a part del procés de planificació o bé mantenir el paisatge com a àmbit independent.

Després de la signatura del Conveni europeu del paisatge (2000) i d'una esmena introduïda a la Constitució italiana (2001), es va refer i reorganitzar la legislació paisatgística italiana per mitjà del Codi dels béns culturals i del paisatge (*Codice dei beni culturali e del paesaggio*)¹. En conseqüència, es van redefinir les competències paisatgístiques de l'Estat i les regions, distingint entre la protecció i la valorització, i entre els béns paisatgístics i el paisatge. En efecte, pel que fa als béns paisatgístics, és a dir, aquells elements del paisatge als quals es reconeix un valor estètic especial, es va mantenir una forma de protecció idèntica a la que presentaven les lleis anteriors, basada en la identificació dels béns i en la possibilitat de posar-los sota un règim de protecció. La valorització del paisatge, en canvi, quedava en el camp de la planificació del territori. Amb el codi, la protecció esdevenia una competència exclusiva de l'Estat i de les regions, mentre que la valorització era una competència compartida entre les regions i les entitats locals.

Malgrat que l'elaboració del Codi dels béns culturals i del paisatge va representar una gran confrontació metodològica entre l'Estat i les regions italianes, la seva concepció es pot qualificar de poc innovadora, especialment pel que fa a l'escassa integració dels preceptes del Conveni europeu del paisatge, que Itàlia no va ratificar fins al 2006. En efecte, el conveni proposa considerar com a paisatge també aquelles àrees del territori mancades de qualitats especials que constitueixen els escenaris de la vida quotidiana (i no només les àrees d'especial bellesa); defineix el paisatge com un recurs econòmic que pot contribuir a crear llocs de treball; convida a integrar el paisatge en totes les polítiques, ja siguin de planificació territorial, urbanístiques o que incideixin directament o indirectament en el paisatge; considera la transformació del paisatge des del punt de vista del desenvolupament, i posa l'accent en la qualitat i en la construcció dels paisatges contemporanis (Consell d'Europa, 2000). Contràriament, el codi, tot i citar en nombroses ocasions el conveni, manté el paisatge com quelcom es-

1 Decret legislatiu 42/2004, de 22 de gener.

pecial dins del camp dels béns culturals, seguint així una tradició cultural italiana que ja havia deixat empremta en la legislació precedent.

Imatge 1. A Itàlia, les regions han participat activament en projectes comunitaris d'aplicació dels principis del Conveni europeu com la regió de Lombardia amb el projecte Pays.doc. A la foto llac de Como, Lombardia

Així doncs, la legislació nacional, malgrat la llarga tradició italiana en el camp de la conservació del patrimoni cultural, o potser precisament per això, no és un bon exemple de l'aplicació del Conveni europeu del paisatge ni dels seus principis més innovadors, que en cas d'haver-se adoptat i desenvolupat haurien pogut crear una nova política per al paisatge d'Itàlia. En conseqüència, són les regions les que han dut a terme, dins dels límits de la seva autonomia legislativa, les experimentacions més avançades i interessants. N'és un exemple l'àmplia participació de les regions italianes en projectes comunitaris centrats en el paisatge, en el marc dels quals s'ha experimentat l'aplicació dels principis del conveni. Entre aquests projectes destaquen especialment els programes Interreg, que han permès la consti-

tució i consolidació d'una xarxa de regions interessades a definir metodologies comunes per al reconeixement, l'avaluació i la gestió de les transformacions del paisatge mediterrani.

Mentre les regions començaven a definir les seves lleis a partir de les disposicions del codi i a establir els criteris metodològics per a redactar els seus propis plans paisatgístics, l'Estat va preparar una modificació del text (Decret legislatiu 157/2006, de 24 de març), que es va acabar aprovant el 2006 tot i la valoració desfavorable de les regions. Es tracta d'una esmena que suposava una forta involució, sobretot pel que fa a dos aspectes centrals com són la subsidiarietat en matèria de protecció del paisatge i la posada en marxa del Conveni europeu del paisatge. En el nou text, l'Estat tornava a apropiarse de forma exclusiva de la competència sobre els béns paisatgístics i establia que els plans paisatgístics s'havien de sotmetre obligatòriament a la coplanificació amb l'Estat, fet que demostra una gran desconfiança per part de l'Estat en la capacitat de les regions per a protegir de forma adient els seus paisatges. A més, els plans es van buidar de continguts innovadors i projectuals, com, per exemple, la formulació dels objectius de qualitat paisatgística, eliminats en ser considerats poc apropiats per a l'instrument.

En definitiva, la modificació del codi desatenia el Conveni europeu (malgrat que durant aquest període havia esdevingut ja llei estatal), en la mesura que reforçava clarament el posicionament que només considera objecte de protecció algunes zones d'excel·lència i no té en compte el conjunt del territori; confirmava la voluntat de mantenir la separació entre les polítiques de paisatge i les del territori; sostenia una posició estàtica i conservadora de gestió del paisatge que continuava lligada prioritàriament al *vincolo*, i, finalment, ometia la participació ciutadana.

Amb tot, l'any 2008 el Govern va modificar de nou el text del codi, amb el Decret legislatiu 63/2008, de 26 de març, només dos anys després de l'última modificació. Amb aquest nou pas normatiu, el marc general no canvia, simplement es detalla amb més precisió el contingut del pla paisatgístic, que torna a incloure els objectius de qualitat paisatgística i limita l'obligació d'elaborar el pla paisatgístic en col·laboració amb l'Estat a la part referent als béns paisatgístics.

La política del paisatge a la Toscana

El Govern regional de la Toscana ha inserit la protecció i la valorització del paisatge dins l'àmbit unitari de la planificació territorial des dels seus inicis, al contrari de moltes altres regions que han gestionat la protecció del paisatge amb instruments específics i separats d'aquells del pla territorial. El primer referent d'aquesta política va ser la Llei regional 52/1982 sobre normes per a la formació del sistema d'àrees protegides, parcs i reserves naturals. Aquesta llei es va redactar amb la finalitat de racionalitzar, integrar i aclarir els diversos tipus de protecció existents en el territori i de desenvolupar un sistema regional d'àrees protegides basat no només en característiques de valor ambiental, sinó també d'interès paisatgístic i historicoartístic. En aquest sentit, si bé la llei definia els perímetres de les àrees a protegir, deixava a les mans dels municipis i les províncies la possibilitat de ratificar-los o modificar-los, amb la garantia que fins a la seva delimitació final se'ls aplicaria un règim de protecció específic. Paral·lelament, el text concretava els límits i les restriccions quant a la utilització dels recursos presents en aquelles àrees, així com les funcions i els usos compatibles amb la seva conservació i reproducció.

En aplicació de la Llei estatal 431/1985, de 8 d'agost, que establia que les regions havien d'elaborar una normativa específica d'ús del territori mitjançant la redacció de plans paisatgístics o de plans urbanístics territorials tenint en compte els valors del paisatge, la Llei del 52/1982 va anar seguida de l'Acta del Consell Regional 296/1988 sobre la formació de plans urbanístics territorials amb consideració dels valors paisatgístics i ambientals. Tot i no ser un vertader pla paisatgístic, l'acta n'assumia la funció de facto i identificava àrees amb valor paisatgístic i ambiental a partir de les característiques presents a cada àrea, això és, àrees amb valors comuns i àrees amb valors singulars de caire natural i historicoartístic, la definició precisa de les quals es confiava a la planificació d'àmbit provincial. A les àrees amb valors comuns, les transformacions urbanístiques i d'edificació estaven regulades per directives, un conjunt d'indicacions que eren competència de les províncies i que estaven orientades a la protecció, mentre que les àrees amb valors singulars disposaven d'una sèrie de prescripcions i restriccions d'ús per a regular tant les noves intervencions previstes pels

plans municipals com les transformacions, encara que només fossin parcials, de les estructures existents.

En aquests primers preceptes normatius ja es pot reconèixer la perspectiva innovadora assumida pel Govern de la Toscana en la protecció del paisatge, una posició que esdevindrà encara més explícita amb la Llei regional 4/1990, de 26 de gener, sobre continguts paisatgístics del planejament urbanístic, i la Llei regional 5/1995, de 16 de gener, en matèria de planificació del territori. En efecte, la primera llei sotmetia tot el territori regional a una normativa d'ús i de valorització ambiental mitjançant la consideració específica dels valors paisatgístics i ambientals en tota la planificació territorial i urbanística, fet que manifestava de manera clara la voluntat d'abandonar definitivament l'opció del pla paisatgístic regional i reforçava la idea d'integrar el paisatge en la planificació ordinària. D'aquesta manera es fixaven dos principis bàsics: d'una banda, la consideració de la unitat del territori i la unitat de la planificació i del seu procés de construcció i gestió, que no pot ser diferent en les seves dimensions paisatgística, territorial i urbanística; i, de l'altra, l'extensió de la cura de l'entorn no només a les àrees protegides sinó al conjunt del territori. Aquest plantejament, orientat a la superació de la separació entre la planificació paisatgística i ambiental i la planificació territorial i urbanística, es perfecciona amb la Llei regional 5/1995, de 16 de gener, de planificació del territori, que situa el paisatge entre les principals variables en consideració.

Més recentment, mentre l'Estat aprovava el text del Codi dels béns culturals i del paisatge el 2004, el Govern de la Toscana se'n diferenciava cada vegada més amb la nova Llei regional 1/2005, de 3 de gener, d'ordenació del territori, a l'empara de la qual es defineixen els principis del Pla paisatgístic regional en funció de la filosofia del Conveni europeu del paisatge. La nova llei regional estableix que tots els instruments de planificació territorial (pla director territorial regional [*piano di indirizzo territoriale regionale*], pla territorial de coordinació provincial [*piano territoriale di coordinamento provinciale*] i pla estructural municipal [*piano strutturale comunale*]) han de tenir una estructura doble formada per una part estatutària i una part estratègica. D'una banda, la part estatutària ha de ser una representació de l'estructura del territori toscà amb una perspectiva a llarg termini, i, en aquest sentit, ha de detallar els principis de la territorialitat,

representats per tots els elements físics, morfològics i culturals, que cal respectar tant en els processos de planificació com en els de programació. Al mateix temps es concep com un plantejament de futur de les normes no negociables del territori, a saber, els elements configuradors que han de romandre invariables, els principis per a l'ús i el rendiment dels recursos, i les normes evolutives del paisatge. D'altra banda, la part estratègica representa una visió de futur de la Toscana a partir de la definició d'uns objectius de qualitat paisatgística, d'unes directrius i d'unes accions projectuals estratègiques, a més de constituir el contingut territorial del Pla regional de desenvolupament. Finalment, atès que el Codi dels béns culturals i del paisatge confia a l'àmbit regional la definició d'unes directrius de protecció dels béns paisatgístics i d'uns criteris en matèria de paisatge, la llei toscana ha disposat que aquests dos elements han de ser inclosos dins la part estatutària del Pla director territorial de la Toscana (*Piano di indirizzo territoriale della Toscana*).

El Pla paisatgístic de la Toscana

L'elaboració del Pla paisatgístic regional, iniciada el 2004, s'ha ressentit de les modificacions que s'han donat en aquest període en la legislació estatal. La primera versió, realitzada basant-se en el principi de subsidiarietat introduït per la Llei regional 1/2005 i en coherència amb les modificacions introduïdes en la Constitució italiana, preveia que els instruments de planificació territorial dels diferents nivells de l'Administració (regional, provincial i municipal) concorreguessin, cadascun segons les seves competències, a compondre un segment del Pla paisatgístic. Concretament, havien de definir, a l'escala apropiada, les transformacions compatibles amb els valors paisatgístics, les accions de requalificació i recuperació dels immobles i les àrees protegides, i, finalment, les intervencions de valorització del paisatge des de la perspectiva del desenvolupament sostenible.

Les modificacions realitzades en la legislació estatal van provocar, però, que alguns passatges de la llei regional esdevinguessin il·legítims, en concret, la part que establia el contingut del Pla paisatgístic regional com a suma de plans. D'aquesta manera es va imposar a la regió una reforma de

l'estructura del mateix Pla paisatgístic, que ha hagut d'incloure els continguts confiats anteriorment a altres institucions. Va començar així una fase molt estimulante de debat amb totes les altres institucions implicades que ha permès recollir de manera sistemàtica l'immens patrimoni de coneixements i sabers provinents de la societat toscana. D'aquesta manera, no només s'ha pogut elaborar la part dedicada a la protecció dels béns paisatgístics, sinó que també s'han construït normes de valorització compartides i coherents amb les dinàmiques dels diversos paisatges toscans, entesos no només com a àmbits dotats de valor sinó també pel seu paper com a llocs identitaris.

Els principis del Pla paisatgístic

El Pla paisatgístic parteix de tres principis bàsics: en primer lloc, el reconeixement del valor universal del paisatge toscà en funció del desenvolupament cultural i econòmic de la societat toscana i, per tant, l'assumpció del paper del paisatge en les polítiques de competitivitat dels territoris i de les empreses; en segon lloc, la consideració que el paisatge comprèn no només els espais d'excel·lència sinó també els escenaris de la vida quotidiana i els àmbits degradats, i que es manifesta com a relació entre el territori i les persones, i, per acabar, la importància de la capacitat de gestió com a premissa fonamental per a aplicar els continguts del Pla paisatgístic.

L'estructura i els documents del Pla paisatgístic

El Pla paisatgístic conté documents diferenciats: l'*Atlante ricognitivo dei caratteri strutturali dei paesaggi della Toscana* i dos tipus de fitxes (vegeu la figura 1). El punt de partida del pla ha estat la subdivisió de tot el territori regional en àmbits delimitats no tant a partir de característiques d'homogeneïtat, o de la major o menor presència o rellevància dels valors paisatgístics, sinó en tant que representació de territoris entesos com a resultat de la seva pròpia història, és a dir, com a manifestació i compenetració de valors ambientals, socials i productius, als quals s'associa també un significat identitari, tant per part dels seus habitants com dels que no ho són.

Aquesta operació ha portat a la identificació de 38 territoris o àmbits de paisatge amb límits del tot difusos i sobreposats que reflecteixen les variacions en el caràcter del paisatge més que no pas els límits administra-

tius. Paral·lelament, s'ha realitzat una lectura dels elements configuradors que els connoten i els identifiquen. El reconeixement s'ha portat a terme mitjançant un vol fotogramètric de 12.000 km de recorregut que ha travessat tots els municipis de la regió com a mínim una vegada. Com a resultat s'han obtingut més de 3.500 fotografies, les més representatives de les quals s'han triat per documentar els elements configuradors del paisatge.

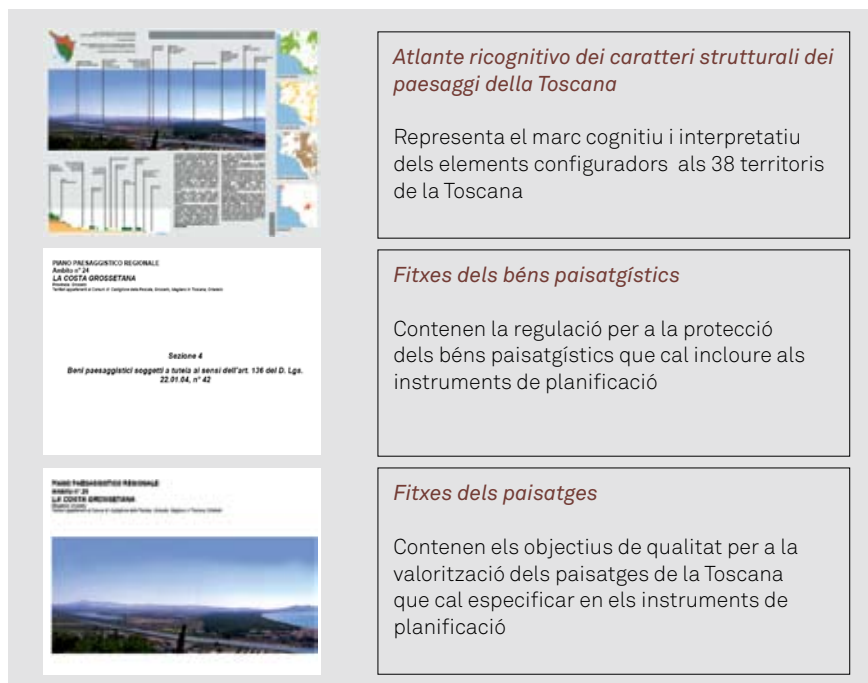
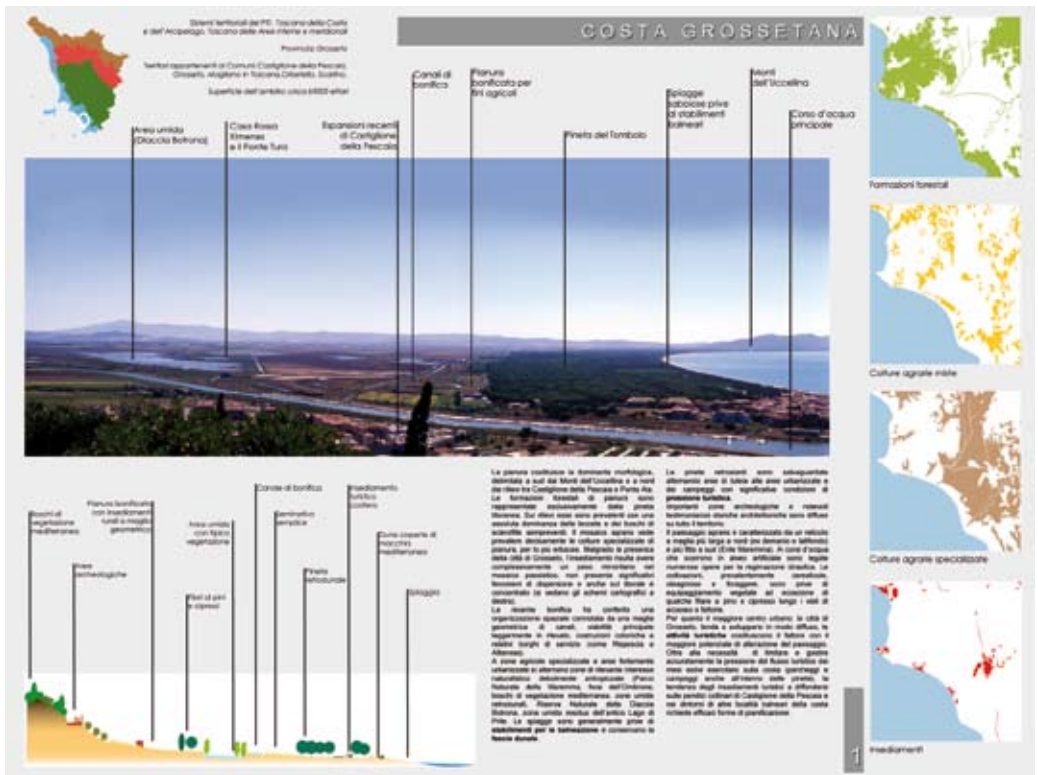

Figura 1. Els documents del Pla paisatgístic de la Toscana.

Els fruits d'aquest treball de camp fotogràfic i d'interpretació del caràcter dels diversos paisatges locals han estat organitzats i distribuïts en fitxes (una per a cada àmbit), i recollits a l'atles *Atlante ricognitivo dei caratteri strutturali dei paesaggi della Toscana* (Valentini, 2006). Cadascuna d'aquestes fitxes es compon de tres parts. La primera part (vegeu la imatge 2) conté una descripció general amb els següents elements: una imatge el màxim de representativa del caràcter general de l'àmbit amb al-

gunes indicacions sobre els principals elements del paisatge; una secció amb ideogrames que posa en relleu la distribució dels elements del paisatge amb relació a la morfologia; un text descriptiu i sintètic de les principals característiques del paisatge amb referència explícita a la vegetació, els assentaments i les infraestructures, i les tendències evolutives; i quatre esquemes cartogràfics realitzats amb les dades Corine Land Cover² referents a les següents categories d'usos del sòl: formacions forestals, cultius agraris mixtos, cultius agraris especialitzats i assentaments urbans.

Imatge 2. Exemple de la primera part de la fitxa general de l'Atlante ricognitivo dei caratteri strutturali dei paesaggi della Toscana.

² Nota dels editors: Corine Land Cover és un projecte dirigit per l'Agència Europea de Medi Ambient que té com a objectiu fonamental la captura de dades de tipus numèric i geogràfic per a la creació d'una base de dades europea sobre la cobertura i l'ús del territori. La interpretació es fa per mitjà de les imatges recollides pels satèl·lits Landsat i SPOT.

Aquests esquemes cartogràfics han estat utilitzats per a documentar el pes i la distribució territorial de les quatre categories que representen, i permeten una identificació immediata de les característiques dominants en el paisatge a cada àmbit (per exemple, predomini de les formacions forestals respecte als assentaments o predomini dels cultius mixtos respecte als especialitzats) i de la incidència relativa de les quatre categories.

La segona i la tercera parts de la fitxa, que presenten els elements configuradors del paisatge i la dinàmica evolutiva del paisatge, tenen la finalitat de contribuir a la identificació de les identitats paisatgístiques locals. Els elements configuradors s'han subdividit en dos tipus: els elements configuradors identitaris (vegeu la imatge 3), que comprenen els elements del paisatge que més contribueixen a caracteritzar la identitat dels territoris, i

COSTA GROSSETANA

Caratteri strutturali identificativi del paesaggio

1. Il tratto di costa comprendente il Porto Reale della Maremma, a Porto dell'Isola, in cui spiaggia e costa sono caratterizzati dai resti dei terrazzi antropici della sedimentazione del mare, e dalla sottogestione dei fenomeni di abrasione ma sotto del primario segno di erosione della linea costiera (Dibetto).
2. La fascia pianeggiante costiera è dominata da una pineta monumentale litoranea e sul delle praterie della collina dei Monti dell'Isola di Capraia (Maremma) (Albergo).
3. Un pineta identificata in un'altitudine notevole una immagine geometrica ricomposta dai dossi delle baucelle, con un sottogestimento vegetazionale fatto di arbusti e di specie di macchia monumentale concentrate in praterie degli edifici corali (Dibetto).
4. In grandi estese agricole, che oggi caratterizzano anche edifici agricoli, sono contraddistinte da viali di accesso con cipressi alti e fini (Dibetto) che creano un forte segno identificativo nel paesaggio agrario (Castiglione della Pescaia).
5. Castiglione della Pescaia, posta sulla sponda sud-ovest che si affaccia sul mare affiorando sopra del mare dell'Isola, "Maremma", la grande, pineta monumentale, costituisce un elemento fortemente visibile nel paesaggio costiero. In campo dietro il è segnata l'intersezione recente tra le coste che lungo il fiume Bruna verso l'interno (Castiglione della Pescaia).
6. In Costa Brava Maremma, suddivisione della zona di boschi e arbusti monumentali della del Quadrato Pisto (capote di Livorno, è oggi un nuovo monumento dell'area protetta della Riserva Biadene, uno delle più significative aree umide toscane (Castiglione della Pescaia).
7. Affioranti monumentali dei Monti dell'Isola, l'insediamento di Talamone, dal cui nucleo storico è conservato la fattoria e la città nuova, costituisce una emergenza risale nel paesaggio costiero (Dibetto).

geomorfologia
foto 1, 2

idrografia naturale

idrografia antropica

mosaico forestale
foto 1, 2

mosaico agrario
foto 3, 4

insediamento storico
foto 5, 6

insediamento moderno e contemporaneo
foto 5

reti ed impianti viari e tecnologici

alterazioni paesistiche puntuali e profonde

alterazioni paesistiche indotte

emergenze paesistiche
foto 5, 6, 7

2

Imatge 3. Exemple de la segona part de la fitxa, on es descriuen els elements configuradors identitaris.

Caratteri strutturali ordinari del paesaggio

1. Il settore idrografico della pianura boschiva è costituito da corsi generalmente piovosi di vegetazione arborea, la quale si intensifica in prossimità della costa. I Canali Coltelloni all'interno del Pineto di Castiglione (Dacia della Pescaio).
2. La pineta del Tombato, un paesaggio generato dall'uomo, rappresenta oggi un ecosistema di grande valore. Lo strada statale delle Colacicchie (SS 332) mostra l'effetto di interno della Pineta (Grosseto).
3. Il rilievo collinare tra la pianura del fiume Arno (Punta Ala) e Castiglione della Pescaio presenta una densa copertura di boschi con tipica vegetazione mediterranea (Castiglione della Pescaio).
4. Il mosaico agricolo interno alla collina mostra una maggiore varietà di colture rispetto al paesaggio di pianura; vigneti, seminativi della Favina della Badia (Castiglione della Pescaio).
5. Importanti aree archeologiche, ben integrate con il paesaggio circostante, rappresentano l'identità del luogo: l'antico (Castiglione della Pescaio).
6. Le recenti espansioni di Castiglione della Pescaio si sviluppano dalla costa verso l'interno, sui versanti dei rilievi collinari, producendo un alto carico insediativo con architetture, di tipo seriale, generalmente prive di idonee misure di insediamento nel paesaggio circostante (Castiglione della Pescaio).
7. La pressione turistica è particolarmente forte su tutto il tratto costiero, attività ricreative all'interno della Pineta del Tombato presentano strutture prefabbricate, ma non temporanee, sugli accessi principali (Grosseto).
8. La città di Grosseto si espande nella pianura verso una specifica caratterizzazione del luogo e con il tessuto urbano che si stringe nel paesaggio agricolo circostante (Grosseto).
9. Opere e cantieri per la realizzazione del braccio viario Seno - Grosseto, con caratteristiche di alta velocità, introducono nuovi elementi strutturali e innescano processi di trasformazione nel paesaggio (Grosseto).
10. L'attività estrattiva rappresenta un elemento di grande fragilità visuale; cave di Roselle, ben visibili dalla pianura dove è attivo la città di Grosseto (Grosseto).

geomorfologia

idrografia naturale

idrografia antropica

foto 1

mosaico forestale

foto 2, 3

mosaico agrario

foto 4

insediamento storico

foto 5

insediamento

moderno e contemporaneo

foto 6, 7, 8

reti ed impianti

viali e tecnologici

foto 9

alterazioni paesistiche

puntuali profonde

foto 10

alterazioni paesistiche

indolte

emergenze paesistiche

foto 5

3

Imatge 4. Exemple de la tercera part de la fitxa, on es descriuen els elements configuradors comuns.

els elements configuradors comuns (vegeu la imatge 4), que comprenen els elements paisatgístics més habituals i estesos pel territori regional com, per exemple, alguns tipus de vegetació o de sistema agrari recurrent, i, per tant, menys rellevants com a factors configuradors de la identitat local, però no per això subordinats als precedents des del punt de vista de la rellevància paisatgística.

Les dades obtingudes han permès consolidar progressivament una llista temàtica, quasi un llistat d'indicadors d'aspectes paisatgístics, per mitjà de la qual s'han classificat les fotografies amb l'objectiu de descriure els elements configuradors. Els indicadors utilitzats per a documentar el caràcter dels paisatges han estat els següents: geomorfologia, hidrografia natural i artificial, mosaic agrari i forestal, assentaments històrics i con-

temporanis, i xarxes i instal·lacions viàries i tecnològiques. Les imatges documenten també les transformacions paisatgístiques, com, per exemple, les derivades de l'abandonament de les àrees agrícoles o de la degradació d'àrees forestals o urbanes, així com les zones de paisatge destacades, és a dir, les configuracions naturals o antròpiques d'especial rellevància. D'aquesta manera, cada fotografia queda vinculada a la classificació dels elements configuradors que s'afegeix al marge dret de la pàgina, amb l'objectiu de destacar la qüestió que es pretén representar prioritàriament. A més, les imatges van acompanyades d'un peu de foto que conté una descripció sintètica dels elements configuradors representats i de les dinàmiques a què estan sotmesos.

Cal tenir en compte que l'*Atlante ricognitivo dei caratteri strutturali dei paesaggi della Toscana*, a més de ser una part del Pla paisatgístic, també és un instrument per a comunicar, divulgar i compartir la interpretació del paisatge amb les altres parts implicades. Per aquest motiu, s'ha optat per privilegiar la documentació visual com a eina per a representar la complexitat del paisatge i fer les descripcions amb un llenguatge preferentment no tècnic. L'atles és l'instrument amb el qual s'ha començat a construir el conjunt compartit de continguts identitaris del paisatge toscà conjuntament amb les províncies i els municipis; a més, ha estat el punt de partida per a elaborar els successius documents necessaris per a la definició de les normatives. Pel que fa a aquestes últimes, tant en allò que es refereix als béns paisatgístics com al paisatge s'ha optat per una formulació capaç de comunicar de forma sintètica els continguts del Pla paisatgístic.

A banda de l'*Atlante ricognitivo dei caratteri strutturali dei paesaggi della Toscana*, els documents previstos en el Pla paisatgístic es completen amb dos tipus de fitxes diferents per a cada àmbit del paisatge, proveïdes tant de continguts interpretatius com normatius. La primera és la relativa als béns paisatgístics, això és, a les àrees delimitades d'interès públic pel seu valor paisatgístic d'acord amb la Llei nacional i que el pla considera àrees d'excel·lència dins del conjunt del paisatge toscà. Per a aquestes àrees, han estat posats en relleu els valors presents tant en el moment en què es van delimitar com a àrea protegida com en el moment actual, i es descriuen els riscos que poden comprometre la integritat dels valors reconeguts derivats d'accions en curs o potencials. A més, la identificació de l'estat dels

elements paisatgístics de més valor, la presència de riscos i el reconeixement de les parts degradades han portat a la definició de prescripcions de protecció i conservació per a les àrees rellevants i sensibles, i de recuperació o de requalificació per a les parts en què la qualitat paisatgística està en risc de veure's afectada o ja està afectada irreversiblement. Per acabar, les fitxes s'acompanyen d'una cartografia a escala 1:10.000 amb la delimitació de totes les àrees.

La segona fitxa, que s'aplica als 38 àmbits en què se subdivideix tot el territori regional, mostra la qualitat paisatgística del territori mitjançant una descripció dels elements configuradors del paisatge i una identificació dels valors naturals, historicoculturals i esteticoperceptius, la relació entre els quals es representa en una matriu que vincula aquests tres àmbits de valor amb les tres categories d'elements constitutius del paisatge (naturals, antròpics, i assentaments i infraestructures). La configuració de la matriu de valors representa la síntesi d'un ampli treball d'intercanvi entre totes les institucions implicades en l'elaboració del Pla paisatgístic (municipis, províncies, comunitats de muntanya, ens de gestió de parcs i representants del Ministeri dels Béns Culturals), que s'ha desenvolupat durant més de 60 reunions.

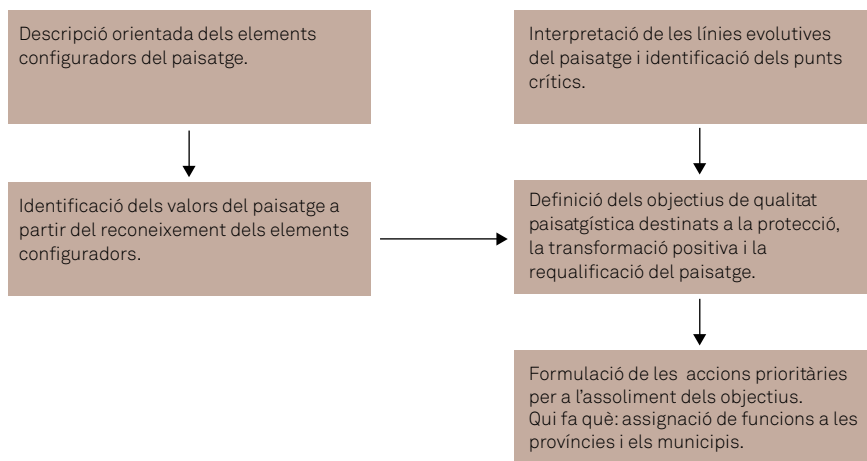

Figura 2. Contingut de les fitxes dels 38 àmbits de paisatge del Pla paisatgístic de la Toscana.

La darrera part d'aquesta segona fitxa, aquella relativa a la normativa, està precedida d'una part descriptiva que conté la interpretació de les relacions entre els components del paisatge, en la qual es descriuen les dinàmiques actuals, les tendències evolutives i les transformacions més destacades. Per a tots aquests continguts es defineixen uns objectius de qualitat paisatgística orientats a garantir o a millorar els nivells de qualitat paisatgística existents, i a guiar en la protecció i la transformació positiva dels paisatges i també en la requalificació de les situacions actuals de degradació, a fi d'endegar la construcció de nous paisatges caracteritzats per la qualitat. A més, es defineixen les accions prioritàries per a aconseguir els objectius de qualitat paisatgística, expressades com a directrius per als instruments de planificació territorial i per als plans sectorials que poden tenir rellevància amb relació al paisatge (plans de desenvolupament rural, plans d'energia i plans de les activitats extractives). Aquesta part de la fitxa, i especialment la formulació dels objectius de qualitat, han estat el resultat d'un treball que ha tingut en compte les indicacions de totes les entitats involucrades en l'elaboració del contingut paisatgístic del Pla territorial regional.

El Pla paisatgístic aviat se sotmetrà a examen per part de la Junta Regional, i està previst que durant l'any 2009 s'estipulin els acords amb el Ministeri dels Béns Culturals i es pugui obtenir el vistiplau definitiu del Consell Regional.

Referències bibliogràfiques

CONSELL D'EUROPA (2000). (2000). *Conveni europeu del paisatge* [en línia]. <http://www.mma.es/secciones/desarrollo_territorial/paisaje_dt/convenio_paisaje/pdf/cep_catala.pdf> [consulta: 07.10.2009].

DECRETO LEGISLATIVO 42, 22 gennaio 2004, Codice dei beni culturali e del paesaggio, ai sensi dell'articolo 10 della legge 6 luglio 2002, n. 137. *Gazzetta Ufficiale*, 24 febbraio 2004, núm. 45, supl. 28.

DECRETO LEGISLATIVO 157, 24 marzo 2006, disposizioni correttive ed integrative al decreto legislativo 22 gennaio 2004, n. 42, in relazione al paesaggio. *Gazzetta Ufficiale*, 27 aprile 2006, núm. 97, supl. 102.

DECRETO LEGISLATIVO 63, 26 marzo 2008, Ulteriori disposizioni integrative e correttive del decreto legislativo 22 gennaio 2004, n. 42, in relazione al paesaggio. *Gazzetta Ufficiale*, 9 aprile 2008, núm. 84.

DELIBERAZIONE CONSIGLIO REGIONALE 296, 19 luglio 1988, attuazione del disposto di cui all'art. 1 bis della Legge 431/85 sulla formazione di piani urbanistici territoriali con specifica considerazione dei valori paesistici e ambientali. Disciplina relativa al sistema regionale delle aree protette L.R.52/82 e successive modificazioni. *Bollettino Ufficiale della Regione Toscana*, 26 aprile 1989, núm. 25.

LEGGE 1497, 29 giugno 1939, protezione delle bellezze naturali. *Gazzetta Ufficiale*, 30 giugno 1939, núm. 241.

LEGGE 431, 8 agosto 1985, (Legge Galasso), conversione in legge con modificazioni del decreto legge 27 giugno 1985, n. 312 concernente disposizioni urgenti per la tutela delle zone di particolare interesse ambientale. *Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana*, 22 agosto 1985, núm. 197.

LEGGE 14, 9 gennaio 2006, ratifica ed esecuzione della Convenzione Europea sul Paesaggio, fatta a Firenze il 20 ottobre 2000. *Gazzetta Ufficiale*, 20 gennaio 2006, núm. 16.

LEGGE REGIONALE 52, 29 giugno 1982, norme per la formazione del sistema delle aree protette, dei parchi e delle riserve naturali. *Bollettino Ufficiale della Regione Toscana*, 6 luglio 1982, núm. 38.

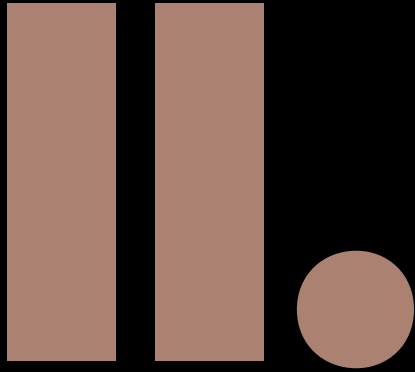
LEGGE REGIONALE 4, 26 gennaio 1990, modifiche ed integrazioni alle LL.R.R. 74/84 i 52/82. Contenuti paesistici ed ambientali della pianificazione urbanistica. *Bollettino Ufficiale della Regione Toscana*, 21 febbraio 1990, núm. 11.

LEGGE REGIONALE 5, 16 gennaio 1995, norme per il governo del territorio. *Bollettino Ufficiale della Regione Toscana*, 20 gennaio 1995, núm. 6.

LEGGE REGIONALE 1, 3 gennaio 2005, norme per il governo del territorio. *Bollettino Ufficiale della Regione Toscana*, 12 gennaio 2005, núm. 2.

REGIONE TOSCANA (2008). *Piano regionale di indirizzo territoriale* [en línea]. <http://www.rete.toscana.it/sett/pta/territorio/pit_2005_2010/menu.htm>[consulta: 26.03.2009].

VALENTINI, Antonella (coord.) (2006). *Atlante ricognitivo dei caratteri strutturali dei paesaggi della Toscana*. Florencia: Dipartimento delle Politiche Territoriali e Ambientali della Regione Toscana.

Eines
d'integració
paisatgística

Els estudis d'impacte i integració paisatgística a Catalunya

Jaume Busquets

A Catalunya, els estudis d'impacte i integració paisatgística són documents tècnics previstos per la legislació sobre paisatge. En concret, el Decret 343/2006, de 19 de setembre, pel qual es desenvolupa la Llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge de Catalunya (Generalitat de Catalunya, 2006a) i es regulen els estudis i informes d'impacte i integració paisatgística, estableix la finalitat d'aquests estudis (art. 9), determina els supòsits en què es requereixen de forma prescriptiva (art. 20) i en descriu el contingut (art. 21).

Així, els estudis d'impacte i integració paisatgística tenen la finalitat de considerar les conseqüències que pot tenir sobre el paisatge l'execució d'actuacions, projectes d'obres o activitats, i la d'exposar els criteris adoptats per integrar-los. Els supòsits en què es requereix un estudi d'impacte i integració paisatgística corresponen a diversos requeriments del planejament territorial o urbanístic, en concret: en aquelles actuacions, usos, activitats i noves construccions en sòl no urbanitzable que s'han d'autoritzar pel procediment previst en l'article 48 del Decret legislatiu 1/2005, de 26 de juliol, pel qual s'aprova el text refós de la Llei d'urbanisme (Generalitat de Catalunya, 2006b); en els casos en què així es requereixi pel planejament territorial o urbanístic, i en tots aquells altres supòsits en què s'estableixi en qualsevol llei o disposició de caràcter general. Pel que fa al contingut, els estudis han d'incloure la descripció de l'estat del paisatge, les característiques del projecte i els criteris i les mesures d'integració paisatgística adoptats.

L'esmentat Decret 343/2006 estableix també els requisits dels informes d'impacte i integració paisatgística, que tenen l'objectiu d'avaluar la idoneïtat i suficiència dels criteris o les mesures adoptats en els estudis d'impacte i integració paisatgística per tal d'integrar en el paisatge les actuacions, els usos, les obres o les activitats a realitzar. Els informes d'impacte i integració paisatgística els emet la Direcció General d'Arquitectura i Paisatge de la Generalitat de Catalunya i s'incorporen, com a document consultiu, en els expedients d'actuacions o plans especials del sòl no urbanitzable abans que les comissions territorials d'urbanisme acordin, respectivament, l'atorgament d'autorització o l'aprovació definitiva.

Els estudis i informes són, doncs, dos instruments complementaris de la Llei del paisatge que persegueixen la integració paisatgística de les activitats i la incorporació dels valors paisatgístics en el planejament territorial i urbanístic. Ambdós documents s'inscriuen en el marc de l'actual política territorial, que promou un creixement urbà compacte, la complexitat dels assentaments urbans i la cohesió territorial.

Els estudis i els informes d'impacte i integració paisatgística són els únics instruments de la legislació catalana específicament destinats a tractar la integració paisatgística de les activitats en sòl no urbanitzable. Amb un caràcter més general, la legislació ambiental tracta el paisatge en els instruments d'avaluació d'impacte ambiental de projectes, segons el Decret 114/1988 d'avaluació d'impacte ambiental, i en els instruments d'avaluació ambiental de plans i programes, segons la Llei 6/2009, de 28 d'abril del 2009, d'avaluació ambiental de plans i programes (Generalitat de Catalunya, 2009).

Imatge 1. La proliferació de noves activitats en sòl no urbanitzable planteja el repte d'integrar-les en el paisatge.

Activitats periurbanes i estudis d'impacte i integració paisatgística

La formació d'extensions suburbanes en els entorns rurals de les grans ciutats té les arrels contemporànies en el moviment de la ciutat jardí iniciat a tombant del segle XIX. En aquella etapa, la urbanització de sectors molt limitats del camp responia a l'aspiració de les classes mitjanes de residir en espais més habitables, a l'accessibilitat que proporcionaven el ferrocarril i l'automòbil i a l'ideal d'estil de vida que preconitzava els avantatges de fer compatibles la residència al camp i el treball a la ciutat. A Catalunya aquest moviment no va assolir el desenvolupament propi dels països anglosaxons i va tenir un caràcter restringit i localitzat que no va alterar significativament la fesomia dels paisatges rurals ni el caràcter compacte del poblament.

De tota manera, l'extensió de les àrees suburbanes s'ha eixamplat considerablement el darrer quart del segle XX, a mesura que la xarxa de comunicacions i la velocitat dels transports ha millorat i ha permès el moviment diari regular entre el lloc de treball i el de residència. Vinculat a aquest moviment, el fenomen periurbà, és a dir, la presència i dispersió d'activitats de caràcter urbà en entorns rurals, ha alterat els paisatges rurals tradicionals i ha generat uns paisatges híbrids i complexos que esdevenen cada cop més comuns. De fet, la proliferació de les activitats periurbanes en sòl no urbanitzable figura entre les principals dinàmiques que ha experimentat el territori català en els últims anys i que han configurat els nostres paisatges actuals.

Sense voluntat de ser exhaustius, a continuació s'exposa una tipologia de les activitats presents en sòl no urbanitzable, a partir de les seves funcions bàsiques, que permet comprendre la diversitat d'activitats i el seu abast:

- Activitats relacionades amb l'aprofitament dels recursos naturals. Juntament amb les activitats tradicionals (com ara les pedreres, les extraccions d'àrids, els embassaments i les serradores), en els darrers anys han sorgit en el sòl no urbanitzable noves activitats relacionades amb la producció d'energies renovables (com, per exemple, els parcs eòlics, els parcs fotovoltaics i les instal·lacions termosolars).

- Activitats comercials que històricament estaven integrades en els teixits urbans s'han allunyat de la ciutat i han contribuït decisivament a canviar la mobilitat i les pautes de consum. És el cas de les grans superfícies comercials, els *outlet villages* i els centres de jardineria, entre d'altres.
- Activitats de gaudi de la naturalesa i del paisatge relacionades amb la valoració social del patrimoni natural i cultural (com, per exemple, centres d'interpretació del medi natural, granges escola, cases de colònies i centres de recuperació de fauna).
- Activitats relacionades amb l'oci, la pràctica de l'esport i, en general, el temps lliure (com ara pavellons poliesportius, circuits de velocitat, hípiques i parcs temàtics).
- Activitats de transport relacionades amb la mobilitat i els serveis associats (per exemple, les infraestructures viàries, les estacions de servei de carburants, els tallers mecànics, les àrees de descans i els dipòsits de caravanes), el transport de mercaderies (centres logístics) i el transport de persones (com ara els aeroports i els intercanviadors).
- Activitats de gestió ambiental relacionades amb el sanejament i amb el tractament dels residus (com, per exemple, les estacions depuradores, els dipòsits controlats de residus i les plantes de triatge).
- Activitats de subministrament relacionades amb els fluxos energètics (per exemple, els gasoductes, les línies elèctriques i les estacions transformadores) o les telecomunicacions (com ara els centres de comunicacions, les línies telefòniques, les antenes de telefonia mòbil i els repetidors de televisió).
- Activitats de turisme i hostaleria relacionades amb l'allotjament i els serveis turístics (com, per exemple, hotels, cases rurals, àrees de càmping i restaurants).
- Activitats relacionades amb grans equipaments d'interès públic (com ara escoles, centres penitenciaris, hospitals i cementiris).

En aquesta relació es fa evident que de la gran diversitat d'activitats existents en els espais periurbans només una petita part tenen relació amb l'economia agrària i amb el tipus de vida rural. Així doncs, un ventall molt

ampli d'activitats es relacionen amb funcions econòmiques i socials alienes a les activitats agràries i estan vinculades directament o indirectament a necessitats de caràcter urbà. En aquest context de proliferació, dispersió i diversificació de les activitats periurbanes, l'actual política del paisatge dirigeix una part important dels seus esforços a preveure la integració paisatgística de les actuacions en el sòl no urbanitzable. Com és sabut, tot i que conceptualment el sòl no urbanitzable exclou l'edificació, el Text refós de la Llei d'urbanisme, aprovat pel Decret legislatiu 1/2005, de 26 de juliol, detalla per a aquest tipus de sòl (art. 47) una sèrie d'usos admesos (relacionats d'una banda amb les activitats agràries i de l'altra amb actuacions d'interès públic o equipaments comunitaris) que, segons com es desenvolupin, poden arribar a comprometre la qualitat dels paisatges.

Els estudis d'impacte i integració paisatgística esdevenen instruments que contribueixen a minimitzar els impactes de les activitats en el paisatge i a estimular la incorporació de criteris paisatgístics en els projectes d'activitats. El Servei de Paisatge, de la Direcció General d'Arquitectura i Paisatge, és l'òrgan del Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya encarregat d'informar aquests estudis, que s'incorporen als expedients d'actuacions o plans especials en sòl no urbanitzable. Són, però, les comissions territorials d'urbanisme les que acorden atorgar l'autorització de l'actuació o aprovar definitivament el document urbanístic.

Concepte d'integració paisatgística i característiques dels estudis d'impacte i integració paisatgística

El concepte d'integració paisatgística subjacent en la Llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge de Catalunya, és la inserció harmònica dels projectes en el paisatge, o sigui, la introducció de nous components en el paisatge de forma que les característiques essencials i la qualitat d'aquest no es vegin afectades negativament. En conseqüència, com a criteri de partida, el procés d'integració paisatgística ha de ser inherent al procés de concepció de cada projecte, és a dir, que l'autor o els autors han d'incorporar el paisatge com un element essencial de creació i disseny

del projecte. Aquest enfocament dels projectes és més efectiu que la generació de projectes desvinculats del seu context paisatgístic i la incorporació posterior de mesures d'integració paisatgística, que en el millor dels casos només contribuiran a atenuar els efectes de les mancances inicials.

Els estudis d'impacte i integració paisatgística presenten unes característiques pròpies en relació amb altres treballs i no gaudeixen d'una pràctica consolidada en el nostre país. Per aquest motiu, i per tal de facilitar la feina dels redactors dels estudis, la Direcció General d'Arquitectura i Paisatge ha posat a disposició dels promotors de projectes i de la societat en general una guia pràctica (Direcció General d'Arquitectura i Paisatge, 2009) que serveix de pauta per a realitzar-los. En l'elaboració d'aquesta guia s'han aplegat les aportacions dels referents existents en altres països que disposen d'instruments de caràcter similar (Benzenet, 2008; Di Bene i Scazzosi, 2006; Landscape Institute i Institute of Environmental Management & Assessment, 2003).

D'acord amb la guia esmentada, els estudis d'impacte i integració paisatgística han de reunir quatre condicions bàsiques: han de ser operatius, perquè han de servir de base per tal que l'Administració determini la compatibilitat dels projectes amb els requeriments establerts per la legislació vigent en matèria de paisatge; han de ser concisos, perquè s'han de centrar a argumentar, de forma sintètica i predominantment gràfica, aquelles decisions que fonamenten la integració paisatgística del projecte; han de ser complets, perquè han de contenir tota la documentació necessària per tal que l'òrgan competent pugui valorar la presa de decisions i les mesures adoptades en el projecte, i han de ser flexibles, perquè s'han d'adaptar al caràcter específic de cada projecte, és a dir, han de seleccionar en cada cas les variables més significatives del projecte en qüestió i el tipus de documents que cal aportar. És per aquesta raó que l'extensió i la importància relativa dels diversos apartats dels estudis poden variar d'un projecte a l'altre.

En tots els casos, però, després d'haver caracteritzat el paisatge del lloc i els efectes derivats del projecte en el paisatge, els estudis d'impacte i integració paisatgística han de raonar suficientment les decisions adoptades i han d'aportar la documentació necessària per procedir a la seva avaluació. Quant a la documentació gràfica, juntament amb les fonts convencionals (mapes, plànols o fotografies), els sistemes d'informació geogràfica

i els mètodes assistits per ordinador aporten nombroses possibilitats en la redacció dels estudis, tant per a la caracterització del paisatge com per a l'expressió de la inserció de l'activitat en el lloc i la seva integració en el paisatge (representació en tres dimensions, *renders*, models visuals, entre d'altres).

Contingut dels estudis d'impacte i integració paisatgística

El mètode que proposa la guia pràctica per a la realització d'estudis d'impacte i integració paisatgística segueix una seqüència de sis fases d'anàlisi que corresponen a sis apartats de l'estudi: identificació de les dades bàsiques del projecte; detecció del planejament i dels instruments del paisatge que l'afecten; caracterització del paisatge; descripció del projecte en relació amb el lloc i el paisatge; exposició de les estratègies, les mesures i els criteris d'integració paisatgística adoptats, i conclusions.

Identificació de les dades bàsiques del projecte

Els estudis d'impacte i integració paisatgística s'inicien amb la identificació de les dades bàsiques del projecte, que ha d'incloure necessàriament: el títol complet, una breu descripció de l'objecte o la finalitat del projecte, la situació (municipi, comarca, paratge), la localització en relació amb els principals trets fisiogràfics i humans (situació i accessos), la superfície transformada (en hectàrees), els noms del promotor del projecte i del redactor de l'estudi i les bases legals que determinen l'estudi.

En el moment de presentar la documentació, aquest apartat ha d'anar acompanyat del mapa topogràfic i de l'ortofotomapa de l'àrea d'influència del projecte, ambdós documents a la mateixa escala, i ha d'incloure les coordenades geogràfiques que en permeten la localització exacta.

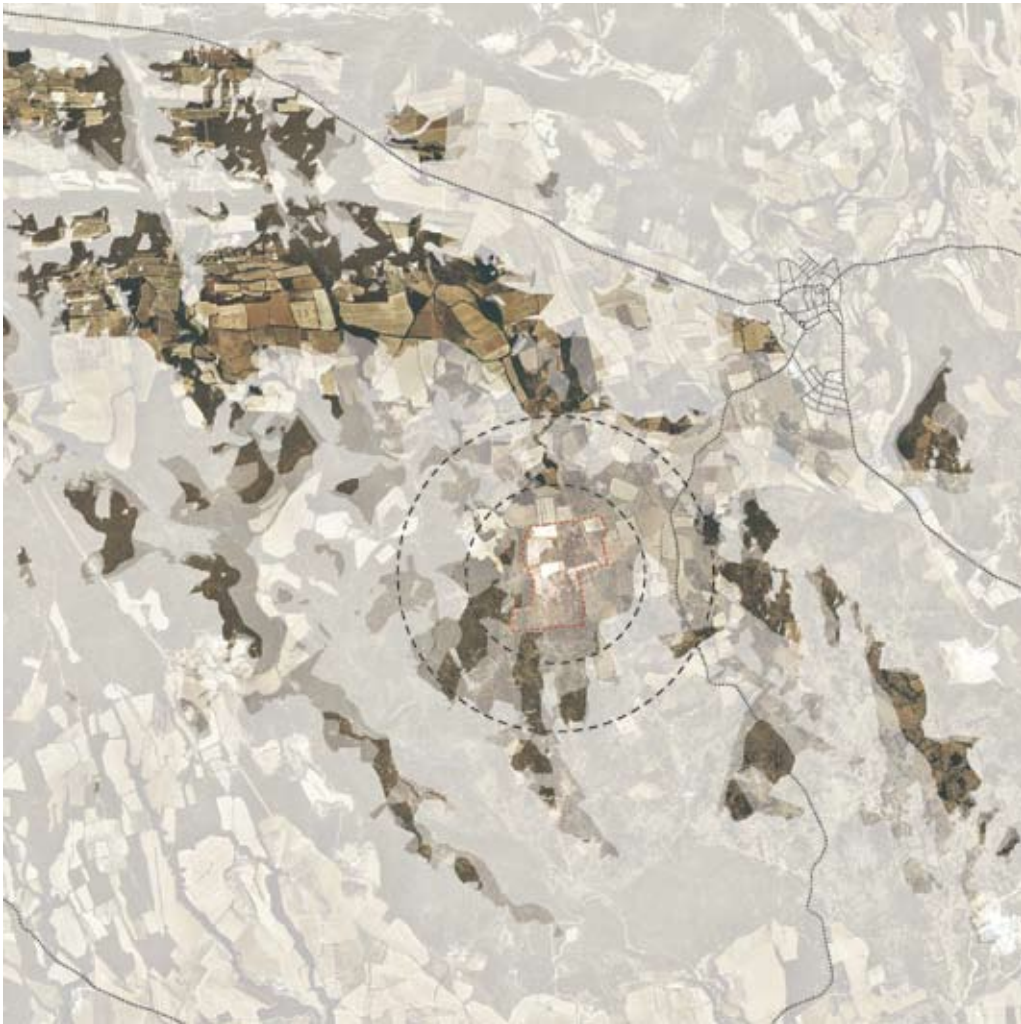

Figura 1. La determinació de la visibilitat és una condició essencial en tots els estudis d'impacte i integració paisatgística. Font: Fernando Gil.

Detecció del planejament i dels instruments del paisatge que l'afecten

La informació concreta sobre el planejament vigent, o en tramitació, permet verificar que els redactors dels estudis d'impacte i integració paisatgística coneixen el context normatiu que afecta o pot afectar l'emplaçament del projecte i que n'han tingut en compte les limitacions i oportunitats. Aquest tipus d'informació comprèn els instruments de planejament i els instruments del paisatge. Entre els primers, s'hi inclouen el planejament territorial (plans territorials parcials, plans directors territorials, plans directors urbanístics), el planejament sectorial (els plans de carreteres, els plans d'espais d'interès natural i els plans de sectors econòmics, entre d'altres) i el planejament municipal (planejament general i derivat). Entre els instruments del paisatge, s'hi inclouen els catàlegs de paisatge, les cartes del paisatge i altres instruments de caràcter local.

Aquest apartat de l'estudi ha d'incloure l'articulat que afecta el tipus d'actuació i s'ha de documentar amb els mapes i plànols dels plans corresponents a la zona d'influència del projecte, indicant la delimitació de l'àrea directament afectada. En concret, s'hi inclourà el mapa o els mapes de la unitat o les unitats de paisatge delimitades en el catàleg de paisatge corresponent i els seus trets característics. Finalment, en el cas que el projecte es vulgui desenvolupar en un indret dotat d'una carta del paisatge, s'hi inclouran els objectius de qualitat de la carta i les actuacions previstes en el programa de gestió de la carta.

Caracterització del paisatge

En el context dels estudis d'impacte i integració paisatgística, la caracterització del paisatge ha de ser breu i concisa, i ha de posar de manifest aquells trets característics de la unitat de paisatge o àrea geogràfica on s'insereix el projecte: els seus components (elements i estructures), les dinàmiques o tendències evolutives que experimenta i els seus principals valors. Aquest tipus de caracterització s'allunya de les descripcions analítiques exhaustives pròpies d'altres tipus d'estudis o instruments del paisatge.

En relació amb els components paisatgístics, es pretén que el redactor de l'estudi posi de manifest que ha aplegat el caràcter del paisatge, entès com una combinació única d'elements físics (com ara el relleu, la hidrogra-

fia, la vegetació, els cultius i els elements construïts) i visuals (com ara els elements dominants, les línies de força, el cromatisme, els contrastos i les textures) que si s'alteren de forma substancial modifiquen i poden comprometre el manteniment dels seus valors.

En relació amb les dinàmiques paisatgístiques, cal partir de la premissa de la naturalesa canviant dels paisatges, és a dir, del seu caràcter evolutiu, que s'explica tant per factors endògens com exògens, naturals com humans. Fins i tot aquells paisatges aparentment estables estan sotmesos a les tensions pròpies de les dinàmiques territorials associades al seu emplaçament concret. La lectura de les dinàmiques paisatgístiques, manifestes o potencials, forma part, també, de la fase de caracterització del paisatge i es pot documentar, entre d'altres, amb parelles o sèries diacròniques de fotografies o mapes.

Finalment, en relació amb els valors paisatgístics, cal considerar que tot paisatge està dotat de valors, amb independència que aquests tinguin un reconeixement legal o que estiguin protegits per una o altra figura legal. En el pitjor dels casos, si més no, sempre es pot parlar de valors potencials del paisatge. Els estudis d'impacte i integració paisatgística han de demostrar que en la concepció i formalització dels projectes s'han considerat, a més del caràcter del lloc, els seus valors paisatgístics. Els catàlegs de paisatge determinen els tipus de valors més destacats per cada unitat de paisatge (naturals i ecològics, estètics, històrics, simbòlics, entre d'altres) i són, per tant, la primera font de consulta per a obtenir una visió general dels valors paisatgístics del lloc d'emplaçament dels projectes. Correspon als redactors dels estudis completar aquesta visió, si s'escau, amb el treball de camp i la consulta d'estudis específicament referits al lloc. Així mateix, la valoració dels aspectes perceptius i de les imatges socials, a través de fonts documentals (literàries, periodístiques, iconogràfiques) o de fonts personals (enquestes o entrevistes), permet comprendre els vincles de les comunitats amb els paisatges i els seus valors socials.

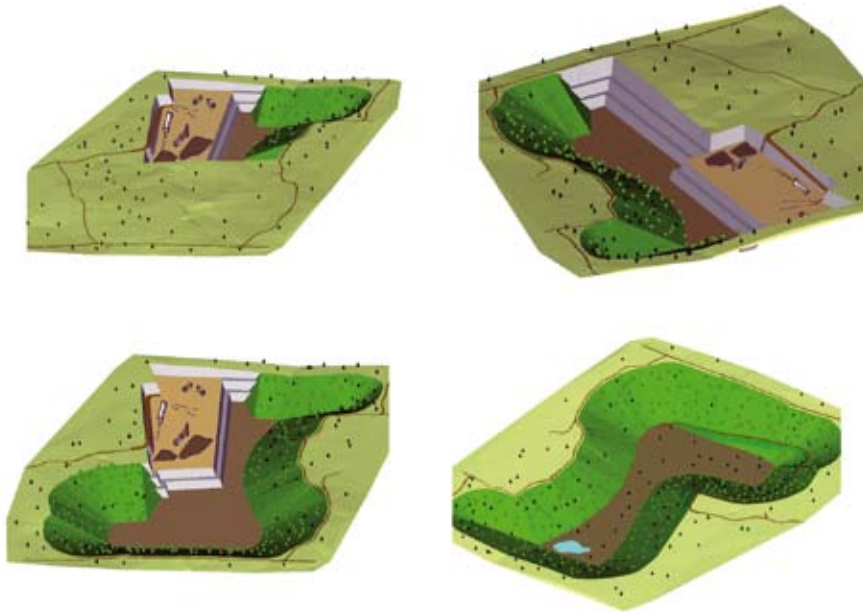

Figura 2. La utilització de models gràfics (blocs diagrames, fotomuntatges, imatges virtuals...) és un recurs molt apropiat per a representar els processos i els canvis induïts pels projectes. Font: Martí Franch.

Descripció del projecte en relació amb el lloc i el paisatge

La concepció de projectes de qualitat en el sòl no urbanitzable s'ha de fonamentar en el reconeixement dels valors del lloc i del paisatge, per tal que sigui possible l'establiment de relacions significatives entre els components paisatgístics preexistents i els nous components. A partir d'aquesta premissa, a continuació s'exposa un protocol d'aproximació cognitiva del paisatge, apropiat per als estudis d'impacte i integració paisatgística, que parteix de la visió unitària de les complexes relacions formals i funcionals que s'estableixen entre el projecte, el lloc i el paisatge.

Anàlisi de l'emplaçament i visibilitat del projecte

Qualsevol projecte que aspiri a la integració paisatgística ha de partir de l'anàlisi del lloc, és a dir, de la parcel·la o l'espai concret on s'insereix. No existeixen dos llocs idèntics; per aquest motiu, és cabdal la relació que s'estableix entre els projectes i els llocs on s'ubiquen. La identificació del

genius loci, és a dir, d'allò que aquell indret té de diferent, d'irrepetible, és un valor essencial a l'hora de concebre els projectes o d'elegir una o altra estratègia d'integració. Un mateix projecte localitzat en dos emplaçaments diferents, o canviant-ne simplement l'orientació geogràfica, pot generar un impacte o un significat molt distint en el paisatge. Així, la lectura atenta del lloc aporta les claus per decidir la millor inserció del projecte. No hi ha una única manera de procedir a la lectura dels llocs, però l'anàlisi geogràfica i l'estudi del terreny per al desenvolupament d'un projecte (Faye, *et al.*, 1974; LaGro, 2007) permeten realitzar una lectura basada en l'anàlisi de quatre variables bàsiques: la topografia; la descoberta de les relacions espacials entre els components; la detecció de les relacions entre els usos i la configuració territorial, i la determinació dels fluxos i els seus sentits.

Directament lligada amb l'anàlisi del lloc, l'anàlisi de la visibilitat té una importància cabdal en la integració paisatgística dels projectes i ha de ser objecte d'un tractament rigorós. La visibilitat d'un projecte depèn de les seves dimensions, del seu emplaçament i de la seva orientació. Alhora, és el resultat de la configuració territorial i de les conques visuals que aquesta conforma. Per analitzar l'impacte visual que un projecte pot provocar en un determinat paisatge, és essencial considerar les següents variables: les conques visuals (forma, profunditat, direcció), els punts d'observació (nombre, localització, freqüentació), els recorreguts visuals (carreteres, camins i senders), la insolació (recorregut del sol, àrees d'ombra, temporalitat) i l'accessibilitat (les vies d'accés i la situació dels nuclis de població propers). El traçat de les conques visuals, és a dir, la delimitació del sector o els sectors del territori des dels quals és visible el projecte, és un recurs molt emprat i molt útil per valorar el possible impacte visual que aquest pot comportar. L'anàlisi de la intervisibilitat i la identificació de les zones d'ombra en les conques visuals (originades per la morfologia, la presència d'edificacions o de masses vegetals) són dos aspectes que contribueixen a una lectura més acurada de la visibilitat dels projectes.

Les característiques de l'emplaçament dels projectes en els estudis d'impacte i integració paisatgística s'han d'expressar preferentment de forma gràfica, evitant les descripcions extenses i l'acumulació de dades. En aquest sentit, a més de la utilització dels documents cartogràfics (mapes topogràfics, ortofotomapes, plànols), el traçat de seccions i el dibuix de

croquis (confeccionats a mà o generats por ordinador) són recursos molt apropiats per descriure l'estructura dels llocs i la inserció dels projectes en un determinat paisatge. Per expressar la visibilitat és convenient acompanyar els mapes de conques visuals amb fotografies fetes des de punts d'observació crítics i preses a l'altura de la vista humana, així com de representacions del paisatge abans i després dels projectes, mitjançant models virtuals. D'altra banda, en els casos en què els projectes hagin considerat més d'una alternativa d'ubicació en funció de la visibilitat, l'estudi d'impacte exposarà els principals inconvenients i avantatges de cadascuna, raonant l'elecció de l'opció adoptada.

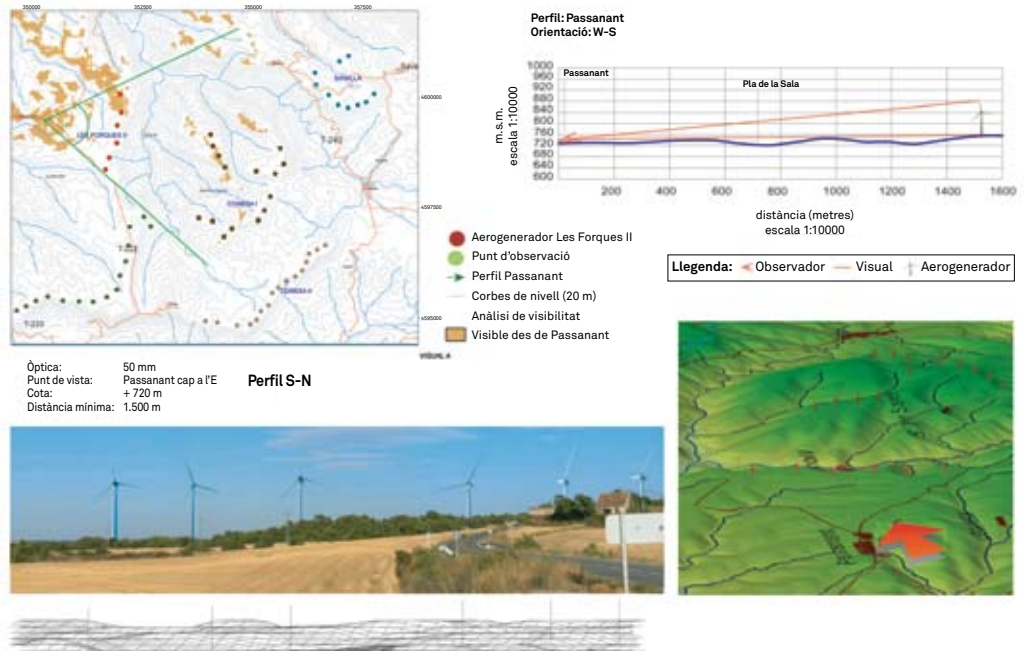

Figura 3. Els estudis d'impacte i integració paisatgística són documents de caràcter sintètic i amb un important component gràfic que han de documentar els aspectes més rellevants de la inserció dels projectes en el lloc i en el paisatge. Font: ARDA.

Requisits i programa del projecte

Aquest apartat dels estudis d'impacte i integració paisatgística té l'objectiu d'exposar els principals components del projecte i els seus requisits funcionals (vinculats a les activitats específiques que ha de desenvolupar). La consideració dels principals components (edificis, infraestructures, construccions auxiliars, etc.) i dels processos que determinen l'ocupació de l'espai i l'ordenació del lloc (fases, processos, moviments) són fonamentals en la concepció del projecte. Aspectes tan importants com ara l'ordenació dels espais, les superfícies ocupades, els accessos i la topografia s'estableixen en funció de les necessitats funcionals de cada projecte i de les possibilitats que ofereix la particular configuració del lloc, però, en la seva concepció, un bon projecte també ha d'atendre les característiques i els valors específics del paisatge.

El programa del projecte pot estar documentat gràficament (plànols, seccions, croquis) quan es puguin representar els components amb independència del projecte (per exemple, plànols tècnics d'aerogeneradors o captadors solars).

Visió integral del projecte

La finalitat d'aquest apartat és explicar la inserció o l'encaix del projecte en el seu emplaçament, és a dir, concretar les relacions (espacials, territorials i paisatgístiques) que s'estableixen entre els diversos components del projecte i del lloc. Es tracta de descriure una imatge unitària del projecte i del lloc, en tant que és precisament la particular relació establerta entre ambdós la que configura el paisatge resultant, més o menys diferent del paisatge existent abans de l'execució del projecte.

Si l'estudi d'impacte i integració paisatgística ha plantejat projectes alternatius, s'hauran de caracteritzar els condicionants de cada alternativa i justificar l'opció adoptada. Les diverses opcions poden preveure canvis en les variables que intervenen en la proposta (ubicació, aspectes compositiu, disseny formal, tipologia constructiva, processos, materials, cromatisme, tractament de la vegetació, entre d'altres) i poden seguir estratègies d'integració diferenciades.

Anàlisi sistemàtica de les transformacions

Tota actuació en el territori comporta una transformació més o menys intensa del paisatge, amb independència que pugui ser valorada positivament o negativament. En l'àmbit dels estudis d'impacte i integració paisatgística, quan les transformacions tenen un caràcter negatiu o indesitjat (perquè posen en crisi el manteniment de certs valors del paisatge) es qualifiquen d'"impacte paisatgístic".

L'apartat anterior de l'estudi ja ofereix una descripció global de les transformacions produïdes per l'actuació. Tanmateix, els estudis d'impacte i integració han de contenir una descripció detallada de les transformacions o els impactes substancials induïts pels projectes. Com que la naturalesa, la diversitat i la intensitat dels impactes és diferent segons el tipus de projecte i el lloc d'emplaçament, les variables tractades i la seqüència descriptiva dels impactes s'adaptaran a l'abast, el programa i les característiques específiques de cada projecte.

És important que, a part de les accions que tenen efectes directes en el paisatge, o sigui, aquelles que estan associades a l'execució del projecte (com ara la presència de noves edificacions, desmunts o terraplens i desforestació), també es considerin els efectes indirectes o associats a les seves funcions (com ara els accessos, els subministraments i la freqüentació). L'anàlisi de les transformacions o els impactes paisatgístics ha de partir sempre de la identificació dels components afectats i de la descripció detallada dels efectes previstos de l'actuació. En aquest punt és important destacar la rellevància de l'anàlisi de la visibilitat del projecte i particularment la d'aquells components que són de nova introducció o objecte de transformació.

La determinació dels impactes paisatgístics sempre presenta una dimensió objectiva i una dimensió perceptiva i cultural, raó per la qual la valoració de les transformacions té sempre un factor relatiu (en "relació amb" uns valors) i un factor qualitatiu (segons una escala de magnituds). Aquests factors comporten l'exigència d'un rigor metodològic que es basa en la necessitat d'avaluar els impactes en funció dels valors reconeguts en el paisatge (determinats en els catàlegs de paisatge i/o en altres treballs elaborats per experts) i en la conveniència de definir clarament els criteris adoptats per a assignar magnituds als impactes.

Estratègies, objectius i mesures d'integració paisatgística

De forma general, la integració paisatgística s'associa a les idees d'ordre, respecte i coherència i, en les actuacions concretes, es manifesta a través del tipus de relacions perceptibles que s'estableixen entre el paisatge pre-existent i els elements introduïts pel projecte. La integració paisatgística consisteix en la incorporació del paisatge com a variable significativa en la concepció i el disseny dels projectes mitjançant el seguiment d'unes determinades estratègies, criteris i mesures.

Estratègies d'integració paisatgística

Les estratègies d'integració paisatgística fan referència a l'actitud o l'enfocament general amb el qual els autors d'un projecte n'aborden la integració paisatgística; és a dir, els mecanismes a través dels quals estableixen una relació amb el caràcter del lloc i del paisatge perceptible com a harmònica, respectuosa i coherent. Entre les estratègies possibles d'integració, la naturalització, basada en la recuperació de la naturalitat dels llocs, és la que ha estat aplicada amb major freqüència, sobretot pel fet que s'ha emprat habitualment en la correcció dels impactes ambientals de les obres públiques. Tanmateix, una integració basada només en la naturalització resulta limitada, sobretot quan s'aplica a paisatges amb un alt nivell d'artificialització, com ara en paisatges urbans o industrials. En aquests casos, es poden emprar altres estratègies basades en la utilització d'altres recursos i en la prioritització d'altres objectius. A continuació es descriuen de forma sintètica les principals estratègies d'integració i el tipus de recurs emprat per cadascuna:

- **Naturalització:** Pretén recuperar la imatge de naturalitat dels llocs mitjançant la potenciació de la presència dels components naturals (per exemple, del sòl, la vegetació o l'aigua) i del restabliment de l'equilibri ecològic.
- **Contextualització:** Busca l'establiment de continuïtats entre els elements preexistents i els nous mitjançant la referència a determinades pautes perceptibles (tipològiques, volumètriques, cromàtiques, escalars) que permeten a l'observador establir una relació lògica entre ambdós tipus d'elements.

- **Ocultació:** Pretén amagar, total o parcialment i des de certs punts de vista, la visió de determinats elements que es considera poc desitjable. En aquest cas, el recurs més emprat consisteix en la interposició d'elements (com ara pantalles vegetals, motes o estructures) entre l'observador i els elements que es volen ocultar.
- **Mimetització:** Té per finalitat confondre els elements introduïts pel projecte amb elements preexistents, mitjançant la repetició de patrons paisatgístics (cromàtics, materials, formals, entre d'altres), de manera que la percepció dels nous elements resulti poc evident.
- **Singularització:** Consisteix en l'establiment de noves relacions entre els elements del paisatge mitjançant el contrast o l'èmfasi expressiu d'un o més elements nous.

La integració paisatgística dels projectes es pot basar en el seguiment d'una de les estratègies descrites o bé, com passa sovint, combinant-ne més d'una. Tant en un cas com en l'altre les estratègies es materialitzaran mitjançant l'establiment d'uns determinats criteris i l'adopció de mesures paisatgístiques concretes.

Objectius d'integració paisatgística

Els objectius d'integració paisatgística són decisions clau que condicionen de manera rellevant el resultat final de l'actuació. La lectura meticulosa de l'emplaçament, la discriminació dels elements dominants del paisatge i el reconeixement dels seus valors són requisits previs imprescindibles per tal que els objectius establerts siguin eficaços i contribueixin a l'assoliment d'una bona integració paisatgística dels projectes. Els objectius d'integració han de ser concrets, estar destinats a exercir un efecte determinat sobre un cert component o tipus de components del paisatge i han d'estar anunciats de forma concisa. Cadascun dels objectius donarà peu a un seguit d'accions destinades tant a resoldre impactes específics com a generar una imatge unitària i coherent del projecte.

Mesures d'integració paisatgística

Les mesures d'integració paisatgística són accions específiques establertes amb la finalitat d'obtenir els resultats desitjats. L'establiment d'aquestes

accions depèn, òbviament, de l'estratègia i dels objectius adoptats, però, en tot cas, els estudis d'impacte i integració han d'establir de forma clara la correlació existent entre els objectius i les mesures, i aquestes han de tenir el grau de detall suficient perquè siguin precises i resultin comprensibles. Les mesures d'integració poden referir-se tant a l'execució material d'accions com a l'adopció de criteris sobre aspectes que contribueixin a definir la formalització i l'encaix final del projecte en el lloc i en el paisatge (com ara patrons de localització, selecció de materials, definició d'acabats o pautes de disseny).

Imatge 2. La millor estratègia d'integració paisatgística és la que considera, en la mateixa concepció del projecte, la relació d'aquest amb el paisatge.

Conclusions dels estudis d'impacte i integració paisatgística

Els estudis d'impacte i integració paisatgística han de contenir un apartat de conclusions, destinat a exposar de manera clara, concisa i fiable la informació bàsica del projecte i la seva integració paisatgística. Aquest apartat ha de tenir els continguts mínims perquè es pugui llegir de forma independent de la resta del document. Les conclusions han de descriure les característiques essencials de l'actuació, les transformacions paisatgístiques més

destacades a què indueix i les principals estratègies adoptades en la concepció i resolució formal del projecte per tal d'assolir-ne la integració paisatgística.

Resultats

Després de quatre anys d'obligatorietat dels estudis d'impacte i integració paisatgística en els projectes d'activitats en sòl no urbanitzable, resulta oportuna la reflexió sobre si aquest instrument s'ha mostrat eficaç per a assolir les finalitats previstes per la llei. En aquest sentit, es pot parlar de dos tipus d'efectes dels estudis: directes i indirectes. Els primers estan relacionats amb la millora de la integració paisatgística de projectes mitjançant els informes corresponents, mentre que els segons estan vinculats a la incorporació progressiva de criteris paisatgístics en la concepció dels projectes.

Atès l'escàs temps transcorregut, és encara prematur avaluar els resultats de forma completa, però sí que es pot afirmar que els gairebé 3.000 projectes d'actuacions informats pel Servei de Paisatge de la Direcció General d'Arquitectura i Paisatge han servit per augmentar l'exigència quant a mesures d'integració paisatgístiques, mitjançant l'establiment de condicions o de recomanacions establertes en els informes d'impacte i integració paisatgística o bé a través de la reformulació dels projectes. Alhora, al llarg del període de quatre anys, s'ha experimentat una millora incipient de la qualitat dels projectes que posa de manifest una atenció creixent vers les variables paisatgístiques com a elements de qualitat dels projectes.

Ben segur, però, que un canvi d'actitud en els promotors i en els autors dels projectes en sòl no urbanitzable en relació amb el respecte dels valors dels llocs i els paisatges no es pot assolir en pocs anys, i que l'èxit dels estudis d'impacte i integració paisatgística dependrà en bona mesura de la continuïtat de l'aplicació d'aquest instrument i de l'aprofundiment del seu coneixement i objectius últims. Per a aconseguir aquest canvi de mentalitat i un millor coneixement d'aquest instrument, en els darrers anys, els col·legis professionals, les universitats i l'Administració pública han promogut l'organització de jornades, cursos i seminaris amb la finalitat de difondre els mètodes de treball, intercanviar experiències i aprofun-

dir en les estratègies d'integració paisatgística en general i en concret en les actuacions en sòl no urbanitzable.

Referències bibliogràfiques

- BENE, Anna di; SCAZZOSI, Lionella (2006). *La Relazione Paesaggistica. Finalità e contenuti*. Roma: Gangemi Editore.
- BENZENET, Yvain (2008). "La prise en compte du paysage dans les études d'impact", dins *Séminaire national sur le paysage d'Andorre: actes, Andorra, 4-5 juin 2007*. Estrasburg: Council of Europe, p. 67-74. (Aménagement du Territoire Européen et Paysage; 85).
- DECRET 114/1988, d'avaluació d'impacte ambiental, *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 3 de juny de 1988, núm. 1000.
- DIRECCIÓ GENERAL D'ARQUITECTURA I PAISATGE (2009). *Estudis d'impacte i integració paisatgística. Guia pràctica*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques.
- FAYE, Paul; et al. (1974). *Sites et sitologie: comment construire sans casser le paysage*. París: Editions J.-J. Pauvert.
- GENERALITAT DE CATALUNYA (2006a). *Llei 8/2005 i Reglament de protecció, gestió i ordenació del paisatge*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. (Quaderns de Legislació; 65).
- (2006b). *Text refós i reglament de la llei d'urbanisme: Decret legislatiu 1/2005, de 26 de juliol, pel qual s'aprova el Text refós de la Llei d'urbanisme*. 2a edició. Barcelona: Generalitat de Catalunya. (Quaderns de Legislació; 36).
- (2009). *Llei 6/2009, de 28 d'abril de 2009, d'avaluació ambiental de plans i programes*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. (Quaderns de Legislació; 80).
- LAGRO, James A. (2007). *Site analysis: a contextual approach to sustainable land planning and site design*. Nova Jersey: John Wiley & Sons.
- LANDSCAPE INSTITUTE; INSTITUTE OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT & ASSESSMENT (2003). *Guidelines for Landscape and Visual Assessment*. 2a edició. Londres: Spon Press.

L'avaluació dels impactes paisatgístics i visuals al Regne Unit

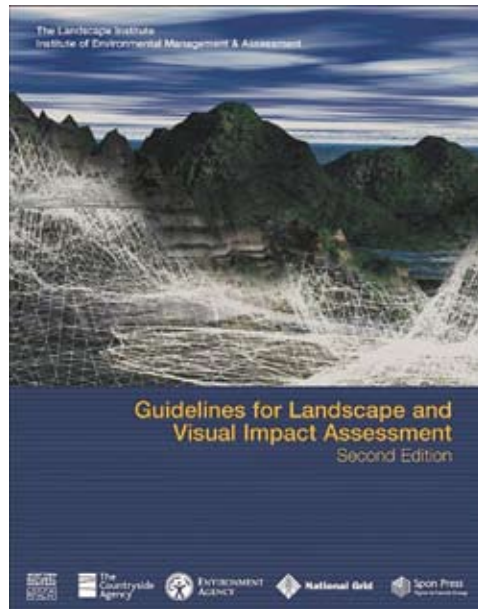
Carys Jones

Al Regne Unit, la presa de decisions entorn de les propostes d'intervenció en el paisatge té molt en compte l'avaluació dels impactes paisatgístics i visuals. Aquests impactes es valoren, normalment, mitjançant els processos d'avaluació d'impacte ambiental (*environmental impact assessment* o EIA), que estableix la Directiva 97/11/CE, del Consell d'Europa, de 3 de març del 1997, per la qual modifica la Directiva 85/337/CEE, relativa a l'avaluació dels efectes de determinats projectes públics o privats sobre el medi ambient (Consell d'Europa, 1997). Aquesta directiva europea s'ha transposat fidelment a les legislacions de les administracions implicades (Anglaterra, Escòcia, Irlanda del Nord i Gal·les), establint que l'avaluació ambiental ha d'"identificar, descriure i avaluar els efectes directes i indirectes sobre: els éssers humans, la fauna i la flora; el sòl, l'aigua, l'aire, el clima i el paisatge; els béns materials i el patrimoni cultural, així com la interacció entre tots aquests elements" (Consell d'Europa, 1997, art. 3). Així doncs, el paisatge i els seus impactes constitueixen uns dels elements fonamentals d'aquesta directiva i de la legislació britànica posterior, mentre que els impactes visuals només queden recollits dins del subgrup d'impactes paisatgístics o, simplement, com un impacte més dels molts als quals estan sotmesos els éssers humans.

L'avaluació dels impactes paisatgístics i visuals també va quedar incorporada a l'elaboració de plans i programes arran de la implementació de la Directiva 2001/42/CE del Parlament Europeu i del Consell, de 27 de juny del 2001, relativa a l'avaluació dels efectes de determinats plans i programes en el medi ambient, i coneguda com la Directiva d'avaluació ambiental estratègica o directiva SEA (de l'anglès *strategic environmental assessment*) (Consell d'Europa, 2001). Aquesta directiva, exigeix aportar informació sobre els efectes ambientals més probables dels plans i programes quant a aspectes com ara "la biodiversitat, la població, la salut humana, la fauna, la flora, el sòl, l'aigua, l'aire, els factors climàtics, els béns materials, el patrimoni cultural, incloent-hi el patrimoni arquitectònic i arqueològic, el paisatge i la interrelació entre aquests factors" (Directiva d'avaluació ambiental estratègica, annex I). De forma similar a l'avaluació d'impacte ambiental, en l'avaluació ambiental estratègica es menciona específicament el paisatge, mentre que els impactes visuals només queden recollits a través de les categories referides a la població, als béns materials, al patrimoni cultural o al mateix paisatge.

Sembla evident que, en un projecte d'intervenció, els impactes paisatgístics i visuals no necessàriament han de coincidir. Per exemple, la construcció d'una nau industrial en una zona destinada a aquests usos pot tenir un impacte visual notable, però un impacte menor en el paisatge. Tanmateix, aquests casos normalment són l'excepció, i en la majoria de propostes cal tenir en compte ambdós tipus d'impactes, que s'han d'analitzar conjuntament, però a través de procediments independents. De fet, la informació d'una avaluació sovint es pot emprar en l'altra, partint de la base que l'avaluació dels impactes paisatgístics pot servir de referència per avaluar els impactes visuals.

La guia pràctica més reconeguda i utilitzada per avaluar els impactes paisatgístics i visuals al Regne Unit és *Guidelines for landscape and visual impact assessment*, publicada conjuntament per Landscape Institute i Institute of Environmental Management and Assessment (2002). De fet, pràcticament tots els informes i balanços ambientals britànics, així com molts documents governamentals, fan referència a aquest document i al seu enfocament de l'avaluació dels impactes.

Imatge 1. La guia *Guidelines for landscape and visual impact assessment* és la més utilitzada al Regne Unit per avaluar els impactes paisatgístics i visuals.

Definició dels impactes paisatgístics i visuals

El paisatge es pot concebre simplement com l'aparença del territori (Scottish Natural Heritage, 2005) o es pot interpretar com el resultat de la interacció de les persones i els indrets (Carroll i Turpin, 2002). L'avaluació dels impactes paisatgístics considera primer de tot els canvis que experimenten els llocs i després avalua com la població percep aquests canvis (The Macaulay Institute, 2008a).

El paisatge, entès com a recurs, està format per diferents aspectes, que s'han de tenir en compte de forma exhaustiva a l'hora d'avaluar els efectes que pot tenir un determinat projecte d'intervenció. Són els següents:

- Elements, entesos com cadascuna de les peces que conformen els paisatges, per exemple els boscos, els llacs, els edificis i les carreteres, i que són fàcils de descriure i de quantificar.
- Característiques, és a dir, les contribucions concretes que un o més elements aporten al caràcter d'una zona i que poden ser percebudes pels usuaris; és el cas, per exemple, de la tranquil·litat o la naturalitat.
- Caràcter, entès com el patró diferenciat d'elements que s'articula en un determinat tipus de paisatge i la manera com és percebut per les persones. El caràcter pot reflectir la combinació dels accidents geogràfics, els sòls, la vegetació, els usos del sòl i els assentaments humans, i contribueix a associar una identitat pròpia a cada paisatge. La caracterització d'un determinat paisatge es produeix a través d'un procés de classificació, descripció i representació cartogràfica dels resultats. (Landscape Institute; Institute of Environmental Management and Assessment, 2002: pàg. 12).

Per tant, el paisatge comprèn tots els elements físics, mesurables i tangibles, com ara els accidents geogràfics i els edificis, i també els elements espacials, subjectius i intangibles, relacionats amb l'escala, els patrons, el color i la textura. A més, també hi ha aspectes no visibles del paisatge, com ara els sorolls i les connotacions culturals (Scottish Natural Heritage, 2005; Highways Agency, 2008).

Els impactes visuals solen ser definits com a canvis en les panoràmiques provocats per algun tipus d'intrusió o obstrucció que poden empitjorar, o millorar, les vistes ja existents (Scottish Natural Heritage, 2005, apèndix 1). Aquests canvis en la panoràmica normalment són conseqüència de canvis en el paisatge, i les persones que els experimenten els poden viure de manera diferent, en funció de les seves respostes personals a aquestes variacions i dels efectes globals en termes de qualitat visual (Landscape Institute; Institute of Environmental Management and Assessment, 2002).

El caràcter subjectiu que sovint tenen els impactes paisatgístics i visuals (Therivel, 2001) fa que l'avaluació pugui arribar a ser polèmica o generadora de grans debats entre els agents implicats, especialment entre l'opinió pública. Per tant, és important aplicar metodologies clares i reconegudes, i garantir una bona documentació del procés.

Avaluació dels impactes paisatgístics i visuals

Tal com passa davant de qualsevol impacte, quan s'avaluen els impactes paisatgístics i visuals és important entendre la magnitud del canvi que es pot produir arran de l'execució del projecte proposat, però també avaluar la transcendència o la importància d'aquesta transformació. Una manera de fer-ho és quantificar els canvis en funció d'uns paràmetres de referència determinats. Per exemple, a l'hora d'avaluar un impacte sonor, com ara el sofert per un canvi de 3dBA¹ en els nivells ambientals, es pot comparar la modificació amb criteris o pautes de tipus tècnic. Però quan es tracta d'impactes paisatgístics i visuals, la situació esdevé més complexa, i l'avaluació dels efectes s'ha de basar tant en avaluacions quantitatives com qualitatives. Aquesta combinació de valoracions objectives i subjectives, que també es produeix en el cas d'altres efectes ambientals, obliga a adoptar un enfocament coherent i estructurat que diferenciï clarament entre l'opinió (per exemple, a l'hora d'avaluar el valor d'un paisatge) i els paràmetres més

¹ Nota dels editors: el dBA és la unitat amb què es mesura el nivell de soroll (pressió sonora) a l'escala de ponderació A, mitjançant la qual el so que rep l'aparell mesurador és filtrat de forma semblant a com ho fa l'oïda humana (www.uhu.es/master2007/teoria/Check_List%2013).

quantificables (relacionats amb la magnitud probable de la transformació, com per exemple la desaparició de cinc hectàrees d'un bosc històric).

En l'avaluació dels impactes visuals i paisatgístics, també pot ser útil diferenciar entre els termes “efecte” i “impacte”. En aquest sentit, “impacte” fa referència al canvi previst en el paisatge entès com a recurs ambiental, mentre que “efecte” fa referència a la percepció de les persones que interactuen amb el paisatge transformat. A la pràctica, però, aquests dos termes s'empren indistintament.

L'avaluació també ha de tenir en compte que els efectes o els impactes poden ser negatius o positius; directes o indirectes; secundaris o acumulats; de curt, mitjà o llarg termini; permanents o temporals (Consell d'Europa, 1997, Annex IV), i que poden produir-se en diversos àmbits: internacional, nacional, regional o local, i tenir-hi diferents nivells de transcendència.

Per avaluar els impactes paisatgístics i visuals, primerament s'han de definir les condicions prèvies a la intervenció i, tot seguit, avaluar els efectes de l'execució dels projectes. Els estudis preliminars compilen, documenten i analitzen la situació present, però tenint en compte els possibles canvis futurs. L'avaluació ha de valorar la magnitud i la transcendència que pot arribar a tenir l'execució dels projectes en el paisatge i en la qualitat visual i, alhora, definir les mesures d'integració per evitar, reduir, atenuar o compensar aquests efectes. A més, cal tenir en compte els efectes residuals observats després d'aplicar les mesures d'integració, i també com s'han d'aplicar aquestes mesures.

El caràcter subjectiu i tècnic de bona part de l'avaluació dels impactes paisatgístics i visuals exigeix que el procés quedi a les mans de persones amb coneixements especialitzats (Highways Agency, 2008), que en el cas del Regne Unit acostumen a ser personal qualificat de consultories dedicades a temàtiques paisatgístiques i visuals.

Avaluació dels impactes paisatgístics

Els estudis preliminars del paisatge

El primer pas a l'hora d'avaluar els impactes en qualsevol dels paràmetres d'una avaluació d'impacte paisatgístic consisteix a definir l'estructura de

l'estudi preliminar i l'enfocament dels estudis i les avaluacions posteriors. D'aquesta manera, es documenten les característiques del paisatge que poden quedar afectades, els usos que en fan els agents, el valor o la importància associats a aquests trets i característiques, i les visibilitats de l'entorn del projecte proposat (Landscape Institute; Institute of Environmental Management and Assessment, 2002). La recollida de la informació preliminar per classificar i analitzar el paisatge afectat implica tant treball d'oficina com de camp.

L'estudi preliminar del paisatge, que documenta i analitza els recursos paisatgístics de l'àrea afectada, s'elabora a partir del treball de camp i de la recopilació de mapes i documents existents. En aquesta primera fase cal tenir en compte tant la proposta concreta de l'emplaçament on s'ha de portar a terme la intervenció com l'àrea que l'envolta, per tal de comprendre en profunditat les característiques del context paisatgístic. El treball d'oficina es pot dur a terme a partir de diferents fonts d'informació, com ara avaluacions del caràcter del paisatge; documents cartogràfics actuals i històrics; mapes geològics; mapes d'usos del sòl; mapes hidrològics; fotografies aèries; planejaments d'àmbit estatal; parcs nacionals i altres àrees protegides; plans d'usos del sòl i altres polítiques de planificació; dades meteorològiques; mapes de zones públiques i servituds de pas; dades sobre arqueologia, ecologia, edificis, assentaments i altres elements patrimonials susceptibles de ser protegits; plànols de situació amb estudis topogràfics; estudis de l'estat de l'arbrat, i propostes de desenvolupament, entre d'altres (Landscape Institute; Institute of Environmental Management and Assessment, 2002: p. 67).

Més endavant, aquestes dades es poden validar a través del treball de camp, realitzat sempre que sigui possible amb un mètode d'estudi estandarditzat. Cal fer-hi constar tant les descripcions de la zona com les impressions més subjectives, des de punts d'observació representatius, amb l'objectiu d'elaborar un informe estructurat. L'estudi ha de reflectir i documentar la importància i el valor dels receptors sensibles, és a dir, de les persones o grups de persones i els aspectes del paisatge (vegeu l'apartat anterior sobre la definició dels impactes visuals i paisatgístics) que poden veure's afectats per la proposta d'intervenció. Entre els aspectes del paisatge s'inclouen elements físics (boscos, litoral, rius o ponts), característiques del paisatge (cultura local, qualitat visual o estat natural) o el caràcter del

paisatge (la identitat pròpia nascuda de la combinació d'elements i característiques).

Per tant, l'estudi preliminar ha de definir cadascun dels elements i de les característiques del paisatge, amb tots aquells valors que s'hi associen i, tot seguit, analitzar com es combinen per tal d'estructurar el caràcter particular del paisatge. En aquest sentit, al Regne Unit es reconeixen paisatges amb un caràcter paisatgístic particular, articulat a través de combinacions úniques d'elements, tal com il·lustra la imatge 2 (vegeu també la Landscape Character Network per obtenir-ne més informació). La vàlua que la societat atribueix a un paisatge constitueix per força una valoració subjectiva, basada en una sèrie d'opinions que han d'incloure també les de la ciutadania. Per això, cal conèixer l'opinió de la població que viu al territori, de les persones que el visiten, de grups d'interès especials (com ara els vinculats a activitats ecologistes o culturals) i potser, fins i tot, del públic en general en els casos en què el paisatge susciti un gran interès a escala nacional o internacional. En aquest sentit, també val la pena tenir en compte l'àmbit d'interès de cadascun dels paisatges (local, regional, nacional o internacional) així com l'existència de qualsevol reconeixement específic (com ara els parcs nacionals).

Els paisatges amb un reconeixement específic són aquells als quals s'atribueix la més alta qualitat, per bé que sovint les seves delimitacions no coincideixen amb les àrees que comparteixen, és a dir, amb les àrees que comparteixen un mateix caràcter paisatgístic. En aquest sentit, al Regne Unit s'observa una tendència majoritària que opta per emfasitzar el caràcter del paisatge del territori, la diversitat dels tipus de paisatge del país i l'ampli ventall d'usos que poden oferir. D'aquesta manera, el paisatge es concep més com la representació d'una àrea àmplia que no pas com una simple panoràmica (Therivel, 2001). Aquest èmfasi en el caràcter del paisatge també reforça la diferència entre els impactes paisatgístics i els visuals, una diferència que en el passat havia quedat sovint més difuminada.

Una altra de les finalitats dels estudis preliminars és aportar informació sobre l'estat del paisatge, bo i recordant que un paisatge malmès o degradat també pot sostenir un cert valor local, per exemple, pels seus vincles socials i culturals. Aquest fet, per tant, obliga a reflexionar sobre la capacitat que pugui tenir la proposta en qüestió per a contribuir a la re-

Imatges 2 i 3. Exemples il·lustratius de diferents caràcters del paisatge del Regne Unit: llac Maree i muntanya Slioch, zona de Ross and Cromarty, Escòcia (esquerra); Dorset, Anglaterra (dreta).

cuperació o la millora paisatgística. L'ús de materials il·lustratius, com ara fotografies, pot ajudar a transmetre una descripció detallada del caràcter del paisatge, tot i que cal procurar que la selecció es faci amb criteris estrictament objectius.

Avaluació dels efectes paisatgístics

L'avaluació dels efectes paisatgístics del projecte descriu la naturalesa i la magnitud dels canvis previstos en relació amb els elements i les característiques del paisatge i, per tant, els canvis que podria experimentar el caràcter del paisatge (Countryside Agency i Scottish Natural Heritage, 2002). El grau de sensibilitat al canvi del paisatge afectat per la proposta dependrà de les seves característiques, com ara els usos actuals, el seu valor i les possibilitats d'integrar el projecte. No obstant això, cal puntualitzar que la sensibilitat mai no serà homogenia en el conjunt de l'àmbit afectat.

Si bé no existeix cap mètode estàndard de quantificació de la magnitud dels efectes sobre el paisatge, aquests se solen classificar entre negatius i positius, i també en funció del grau de transformació. A partir d'aquests principis generals, hi ha diferents exemples de criteris (Landscape Institute i Institute of Environmental Management and Assessment, 2002), com ara: alt (pèrdua total o alteració significativa), mitjà (pèrdua o alteració parcial), baix (pèrdua o alteració parcial mínima) i imperceptible (pèrdua o alteració insignificant).

La quantificació es basa molt sovint en una combinació del grau de transformació, del tipus d'efectes que genera, de la seva durada i de si es tracta de canvis temporals o permanents. Inevitablement, la categorització final s'obté després de calibrar cadascun d'aquests aspectes i, per això, és important incloure els arguments necessaris per a reforçar la valoració des dels inicis de l'avaluació. Així, existeixen efectes que es poden quantificar amb dades més tangibles, com ho exemplifiquen els casos de pèrdua d'un element concret, com ara deu castanyers d'Índia (*Aesculus hippocastanum*) o cinc hectàrees de bosc de roure pèrol (*Quercus robur*).

La transcendència dels efectes paisatgístics es determina normalment a partir d'una valoració basada en les característiques dels canvis en el paisatge i en la capacitat del paisatge per integrar-los. En aquest sentit, és especialment important definir clarament com s'ha dut a terme aquesta valoració, així com especificar el pes dels diferents elements o trets del paisatge perduts, la importància que se'ls atribueix i els possibles reconeixements legals. A tall d'exemple, vegeu la taula 1.

Àrea temàtica	Descripció de l'impacte	Magnitud	Sensibilitat	Àmbit geogràfic implicat	Impacte	Tipus	Importància
Àmbit regional	Canvi en característiques, elements o qualitats del paisatge						Insignificat
Àmbit local							
Característica física	Àmbit/context del canvi	I	B	Lo	N	LT / IR	Insignificat
Ús del sòl	Àmbit/context del canvi	M	B	Lo	N	LT / IR	Mitjana-baixa
Ocupació del sòl	Àmbit/context del canvi	M	B	Lo	N	LT / IR	Mitjana-baixa
Caràcter del paisatge	Efectes globals	M	B	Lo	A	CT / IR	Mitjana-baixa
Qualitat del paisatge	Efectes globals	M	B	Lo	A	LT / IR	Mitjana-baixa
Emplaçament							
Característica física	Àmbit/context del canvi	MB	B		N	LT / IR	Insignificat
Ús del sòl	Àmbit/context del canvi	MA	B		N	LT / IR	Mitjana-alta
Ocupació del sòl	Àmbit/context del canvi	MA	B		N	LT / IR	Mitjana-alta
Característiques	Pèrdua de bardisses	MiB	MiB	Lo	A	CT / IR	Mitjana-alta
	Pèrdua de bosc	MiB	B		A	CT / IR	Mitjana-baixa

Llegenda

Magnitud i sensibilitat: I = Imperceptible; MB = Molt baix; B = Baix; MiB = Mitjà-baix; M = Mitjà; MiA = Mitjà-alt; A = Alt; MA = Molt alt

Àmbit geogràfic: I = Internacional; N = Nacional; R = Regional; D = Districte; Lo = Local

Impacte: A = Advers; N = Neutre; B = Beneficiós

Tipus: CT = Curt termini; LT = Llarg termini; R = Reversible; IR = Irreversible

Taula 1. Quadre resum de previsió d'impactes paisatgístics. Font: Landscape Institute; Institute of Environmental Management and Assessment, 2002: p. 147.

Avaluació dels impactes visuals

Els estudis preliminars en els impactes visuals

A l'hora de valorar els impactes visuals, és possible que s'avaluï el conjunt de l'àrea des de la qual és visible la transformació. Tanmateix, a la pràctica, sovint l'avaluació es limita a la zona específica en la qual es concentren els impactes visuals més significatius. Mitjançant un treball previ d'oficina, s'analitzen les dades perimetrals i es defineixen la zona preliminar d'influència visual, els principals punts de percepció i els receptors visuals sensibles, és a dir, aquells individus o grups que experimenten, de forma positiva o negativa, els canvis en el paisatge. A més, l'estudi ha de reflectir la naturalesa del paisatge analitzat i si és més obert o tancat, fet que normalment exigeix treball de camp. Aquest darrer pot servir també per a identificar fites valuoses tant de la rodalia com de la zona afectada, així com per comprovar els efectes sobre la visibilitat d'elements més concrets, com ara parets, arbres i edificis. Entre els receptors visuals, cal incloure-hi els residents, treballadors i altres usuaris dels diferents elements del paisatge (com ara les carreteres i els camins). Finalment, és possible que calgui tornar-hi de nit per tal de valorar els possibles impactes de la il·luminació associada al projecte.

Imatge 4. L'avaluació dels impactes visuals requereix l'anàlisi sobre el terreny.

L'anàlisi del material il·lustratiu fruit del treball d'oficina i de camp definirà l'abast i la naturalesa de la panoràmica del lloc en qüestió i també la qualitat visual dels receptors. Aquesta informació s'inclou posteriorment en un mapa o plànol amb tècniques cartogràfiques de visibilitat (The Macaulay Institute, 2008b), com ara zones d'influència visual, conques visuals o corredors visuals, que a la vegada es complementen amb fotografies, esbossos i notes per a destacar els aspectes més importants. Igual com passa amb l'avaluació del paisatge, l'ús del material il·lustratiu ha de ser sempre escrupolosament imparcial a l'hora de justificar la selecció dels punts d'observació.

Avaluació dels efectes visuals

L'avaluació dels efectes visuals ha de permetre avaluar els canvis en les panoràmiques produïts per l'execució del projecte i també els canvis en la qualitat visual que afecten els receptors. El primer pas consisteix a determinar quins tipus d'efectes visuals poden incidir sobre determinats receptors, fent servir per exemple una matriu. En segon lloc, es poden categoritzar les panoràmiques considerant les distàncies que separen la ubicació del projecte i els punts d'observació, el grau d'intrusió visual, la visibilitat de la intervenció i si la visió és estàtica o forma part d'una seqüència (per exemple, des d'un vehicle en moviment). Totes aquestes categories es poden descriure emprant criteris per a indicar la proporció visible de la transformació, com ara: tot, gairebé tot, una part o gens.

Un altre factor que val la pena prendre en consideració és la variació estacional, ja que una determinada panoràmica pot veure's modificada en funció de si és estiu o hivern. En aquest sentit, les guies pràctiques d'avaluació ambiental referides a projectes viaris recomanen realitzar dues avaluacions diferents dels impactes visuals (Highways Agency, 2008). La primera, cal fer-la en un dia d'hivern del primer any de funcionament de la via i, la segona, a l'hivern i a l'estiu, 15 anys després de l'entrada en funcionament. En la segona ocasió l'avaluació ha de tenir en compte la vegetació plantada a la zona.

El grau de sensibilitat dels receptors visuals dependrà d'un conjunt de factors vinculats als mateixos receptors: la seva situació en relació amb el projecte proposat, l'hora del dia, el grau d'exposició o la mateixa interacció

amb el paisatge. Per tant, l'avaluació ha de plantejar els impactes sobre els diferents receptors més que no pas un impacte visual global.

La magnitud del canvi dels efectes visuals comprèn els canvis en la panoràmica, l'aparició de nous trets paisatgístics i com aquests es relacionen amb els ja existents, la durada i naturalesa dels efectes, la percepció de la nova panoràmica per part dels receptors i l'àmbit en el qual els canvis són visibles. Aquesta informació es pot descriure en informes posteriors, tot i que pot ser més útil visualitzar-la en mapes o fotomuntatges amb anotacions complementàries. La importància dels efectes visuals s'ha de valorar tenint en compte les característiques tant dels efectes com dels receptors.

Un exemple dels criteris emprats per l'empresa Terence O'Rourke per descriure els diferents graus dels efectes sobre la qualitat visual, es pot trobar en el document *Guidelines for landscape and visual impact assessment* (Landscape Institute i Institute of Environmental Management and Assessment, 2002). Els efectes es classifiquen en: greus, quan la transformació és el tret dominant i, per tant, el caràcter experimenta un canvi significatiu; substancials, quan la transformació és una característica destacada i, per tant, el caràcter canvia; moderats, quan la transformació és visible i perceptible; lleugers, quan la transformació és un component secundari i pot passar desapercebuda pels receptors, és a dir, la percepció de la transformació no té un efecte global significatiu; imperceptibles, quan només una mínima part de la transformació és perceptible, o bé està situada a tanta distància que té uns efectes mínims, i, finalment, inexistents, quan no hi ha cap part de la transformació que sigui perceptible.

Integració

La integració dels impactes visuals i paisatgístics sempre tindrà més garanties d'èxit si es planteja en la fase inicial del procés de valoració, concretament durant el disseny d'un projecte. Si aquest és el cas, a més, es poden valorar les possibilitats de millora del paisatge. Tanmateix, a la pràctica, la integració dels efectes visuals i paisatgístics d'un projecte no acostuma a realitzar-se fins més endavant (Therivel, 2001) i implica canvis en els edificis que formen part del projecte proposat (com ara l'alçada, la forma, els

materials emprats i el color); l'ús de talussos per dissimular la intervenció, que alhora poden provocar altres impactes, com ara la modificació del drenatge de les aigües superficials o, fins i tot, més intrusions visuals; l'ús de pantalles vegetals formades per vegetació existent i noves plantacions, tant a la zona afectada com al perímetre, i altres elements, com ara el disseny de les vies d'accés i la il·luminació.

És fonamental que aquestes mesures d'integració es dissenyin pensant en el paisatge i en el caràcter concret de cada zona, independentment de la fase d'avaluació en què es desenvolupin (Therivel, 2001). En aquest sentit, els informes d'avaluació també han de procurar indicar l'horitzó temporal de les mesures d'integració, ja que, per exemple, en el cas de projectes que impliquin la plantació de nova vegetació, cal tenir en compte el període de creixement (Highways Agency, 2008). En altres ocasions s'ha fet esment de la possibilitat que la intervenció proposada esdevingui un catalitzador de canvis en el paisatge i en la qualitat visual. Així doncs, cal valorar molt atentament si les mesures d'integració han de mantenir les característiques i la panoràmica existents o bé han de donar lloc a nous paisatges.

El seguiment dels projectes que han obtingut el permís d'execució és una part important de l'avaluació d'impacte ambiental, tot i que al Regne Unit no és gaire habitual que s'apliqui en relació amb els impactes visuals i paisatgístics (Quinn, 1997). Encara que important, el seguiment no és un requisit obligat de l'avaluació d'impacte ambiental i, mentre que altres paràmetres ambientals com ara l'aigua, l'aire i el sòl es controlen aplicant altres legislacions, el paisatge o la qualitat visual queden desatesos. Tanmateix, és molt possible que les circumstàncies canviïn a mesura que les disposicions del Conveni europeu del paisatge (2000) comencin a aplicar-se més a bastament i que la materialització pràctica de la Directiva d'avaluació ambiental estratègica integri el seguiment de les transformacions com a part del procés d'avaluació.

Impactes paisatgístics i visuals en l'avaluació ambiental estratègica

Al Regne Unit, la legislació relativa a l'avaluació ambiental estratègica representa una transposició fidel de la directiva europea corresponent. En

el cas d'Anglaterra, els especialistes en planificació territorial han estat els responsables de desenvolupar la guia pràctica per aplicar aquesta directiva, la qual s'aplica en el marc d'un procés global d'anàlisi de la sostenibilitat d'acord amb les polítiques governamentals en matèria de desenvolupament sostenible.

Les guies genèriques relatives a l'avaluació ambiental estratègica (Office of the Deputy Prime Minister, 2005) subratllen clarament el caràcter fonamental que té el paisatge en el procés d'avaluació, malgrat que no defineixen quin tipus d'avaluació del paisatge cal aplicar. A l'hora d'aportar exemples de mètodes i enfocaments del procés d'avaluació, apareixen diferents referències al paisatge, com ara els estudis preliminars, els objectius i els indicadors, les alternatives o els efectes secundaris, acumulats i sinèrgics. Aquests exemples obren la porta a un gran nombre d'interpretacions. Així, sembla que els estudis preliminars poden abastar el paisatge, l'avaluació del caràcter del paisatge, les característiques del paisatge, l'arquitectura del paisatge i altres aspectes relacionats amb elements actuals i històrics, el caràcter rural o la pèrdua de tranquil·litat.

Aquesta interpretació heterogènia es troba també en l'exemple de paisatge i patrimoni cultural dels objectius i indicadors de l'avaluació ambiental estratègica, que combina la cobertura d'indrets i zones protegides amb la dels espais més quotidians. Tanmateix, l'exemple d'avaluació d'alternatives als objectius de l'avaluació ambiental estratègica pel que fa a la qualitat dels paisatges (*landscapes*) i dels paisatges urbans (*townscapes*) (amb les implicacions que té aquesta diferència de matís) ens podria fer pensar en una interpretació del paisatge a partir només de l'impacte visual. L'avaluació dels efectes acumulats pretén fer més èmfasi en els receptors, grup que inclou també els recursos naturals (entre els quals, el paisatge), tot i que no indica com s'ha de materialitzar. En general, aquestes guies tenen en compte una perspectiva del paisatge molt més global, que va més enllà de les delimitacions en matèria de paisatges protegits presents en la Directiva d'avaluació ambiental estratègica (Consell d'Europa, 2001) i que se situa més en la línia del Conveni europeu del paisatge, el qual considera el paisatge com un conjunt integrat pel patrimoni natural i cultural, tant si és quotidià com excepcional, urbà com rural, terrestre com aquàtic (Consell d'Europa, 2007).

La guia pràctica publicada pel govern d'Escòcia (Scottish Executive, 2006) en matèria d'avaluació ambiental estratègica (amb el títol *Strategic Environmental Assessment Tool Kit*) inclou referències sobre el paisatge més explícites. Incorpora, per exemple, un apartat específic a la llista d'aspectes ambientals que cal tenir en compte, així com referències als requisits legislatius. Els paisatges protegits hi tenen un protagonisme especial, tot i que també s'esmenten aspectes com ara el caràcter del paisatge i la importància dels “espais oberts que contribueixin al caràcter distintiu o a la identitat dels assentaments” (Scottish Executive, 2006: cap. 6, pàg. 15). Les prediccions es basen en la identificació dels canvis en funció d'uns estudis preliminars contrastats mitjançant un conjunt de criteris d'avaluació que, sovint, poden adoptar la forma d'objectius d'avaluació ambiental estratègica. Els canvis es poden descriure en funció, per exemple, d'aspectes com ara l'escala geogràfica, el període temporal en què es produeixen, si tenen caràcter directe o indirecte i si es tradueixen en efectes secundaris, acumulats o sinèrgics. Les prediccions quantitatives, sempre que siguin possibles, poden tenir una certa utilitat, però també es poden expressar a través de tendències, en funció de si s'allunyen més o menys dels objectius d'avaluació ambiental estratègica, o bé en una escala que vagi del valor més positiu al més negatiu, passant per un valor neutre (Scottish Executive, 2006: cap. 9, pàg. 5).

Conclusions

L'avaluació dels impactes paisatgístics i visuals al Regne Unit està totalment integrada al procés d'avaluació d'impacte ambiental, mentre que la implementació dels criteris d'avaluació ambiental estratègica han permès abordar-los des d'un punt de vista estratègic. En el cas britànic, s'observa una tendència a caracteritzar tots els paisatges, sense centrar-se exclusivament en aquells que es puguin considerar de prou qualitat per ser reconeguts legalment. I precisament en aquesta línia se situa també l'esperit del Conveni europeu del paisatge, un plantejament que ha de servir per a tenir en compte els paisatges quotidians i per a millorar les condicions dels paisatges degradats, especialment a les zones urbanes. Convé especialment

reconèixer i potenciar el valor que el paisatge i els seus usos tenen per a la societat si, de cara al futur, es vol garantir-los una protecció continuada i unes transformacions respectuoses.

Referències bibliogràfiques

- CARROLL, Barbara; TURPIN, Trevor (2002). *Environmental Impact Assessment Handbook: A practical guide for planners, developers and communities*. Londres: Thomas Telford.
- CONSELL D'EUROPA (1997). Directiva 97/11/CE del Consell, de 3 de març de 1997, per la qual es modifica la Directiva 85/337/CEE relativa a l'avaluació de les repercussions de determinats projectes públics i privats sobre el medi ambient. *Diari Oficial de la Comunitat Europea*, núm. L 073, 13 de març de 1997, p. 5-15.
- (2000). *Conveni europeu del paisatge* [en línia]. <http://www.mma.es/secciones/desarrollo_territorial/paisaje_dt/convenio_paisaje/pdf/cep_catala.pdf> [consulta: 07.10.2009].
- (2001). Directiva 2001/42/CE del Parlament Europeu i del Consell, de 27 de juny del 2001, relativa a l'avaluació dels efectes de determinats plans i programes en el medi ambient. *Diari Oficial de la Comunitat Europea*, núm. L197, 21 de juliol del 2001, p. 30.
- COUNTRYSIDE AGENCY; SCOTTISH NATURAL HERITAGE (2002). *Landscape Character Assessment: Guidance for England and Scotland* [en línia]. <<http://www.landscapecharacter.org.uk/files/pdfs/LCA-Guidance.pdf>> [consulta 12.01.2009].
- HIGHWAYS AGENCY (2008). *Design Manual for Roads and Bridges: Volume 11, Section 3: Environmental Assessment Techniques, Part 5 Landscape Effects* [en línia]. <<http://www.standardsforhighways.co.uk/dmrb/vol11/section3/11s3p05.pdf>> [consulta: 31.03.2009].
- LANDSCAPE CHARACTER NETWORK [en línia] <http://www.landscapecharacter.org.uk/node/10> [consulta: 13.01.2009].
- LANDSCAPE INSTITUTE; INSTITUTE OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT AND ASSESSMENT (2002). *Guidelines for Landscape and Visual Impact Assessment*. 2a edició. Londres: Spon Press.
- MACAULAY INSTITUTE (2008a). *Review of Existing Methods of Landscape Assessment and Evaluation* [en línia]. <http://www.macauley.ac.uk/ccw/task-two/evaluate.html> [consulta: 08.12.2008].
- (2008b). *Visual Impact Assessment*. [en línia]. <<http://www.macauley.ac.uk/ccw/task-three/via.html>> [consulta: 31.03.2009].
- OFFICE OF THE DEPUTY PRIME MINISTER (2005). *A Practical Guide to the Strategic Environmental Assessment Directive*. Wetherby: ODPM Publications [en línia]. <<http://www.communities.gov.uk/documents/planningandbuilding/pdf/practicalguidesea.pdf>> [consulta: 31.03.2009].
- QUINN, Elaine (1997). "Mitigating and monitoring ecological and visual impacts of EIA projects", dins Yvonne Rydin; Andy Thornley (ed.). *Planning in the UK: Agendas for the New Millennium*. Farnham: Ashgate, p. 297-316.
- SCOTTISH EXECUTIVE (2006). *Strategic Environmental Assessment Tool Kit* [en línia]. <<http://www.scotland.gov.uk/Resource/Doc/148434/0039453.pdf>> [consulta: 8.12.2008].
- SCOTTISH NATURAL HERITAGE (2005). *Environmental Assessment Handbook - Guidance on the Environmental Impact Assessment Process*. 4a edició [en línia]. <<http://www.snh.org.uk/publications/on-line/heritagemanagement/EIA/>> [consulta: 08.12.2008].
- THERIVEL, Riki (2001). "Landscape", dins P. Morris; R. Therivel (eds.). *Methods of Environmental Impact Assessment*. 2a edició. Londres: Spon Press, p. 105-121.

L'avaluació de l'impacte paisatgístic de les infraestructures viàries a Suïssa

Marguerite Trocmé

Des de l'època romana, les carreteres han marcat el paisatge suís. Les rutes que creuen els Alps han anat configurant la personalitat de les valls amb construccions que reflecteixen els avenços tècnics de cada època, primer a través de senders estrets i després amb camins i carreteres cada vegada més ambiciosos. La selecció dels traçats de les vies de comunicació també respon a la història econòmica i social, amb els seus corresponents moviments d'intercanvi comercial i avenços tècnics.

Les vies de comunicació preindustrials s'adaptaven a la topografia i escollien sempre els punts de pas més fàcils en dependre de les formes naturals del paisatge (vegeu la imatge 1), el perfil de les quals resseguien d'una manera harmoniosa. Amb l'evolució de les tècniques d'enginyeria, els traçats de les vies de comunicació van començar a alliberar-se de les limitacions de la topografia gràcies a ambiciosos obres civils (ponts i túnels), i es van lliurar a les mans dels imperatius econòmics, que apostaren sempre pels recorreguts més rectes, per tal d'escurçar les distàncies. En aquest context, les carreteres van passar de ser simples enllaços entre pobles o regions a esdevenir autèntics instruments d'ordenació del territori. En efecte, a partir d'aquest moment, la millora dels accessos d'una àrea determinada significaria que les vies projectades acabarien condicionant les futures àrees de creixement. Al mateix temps, però, les infraestructures de comunicació esdevindrien un element d'interrupció de la continuïtat del paisatge i posarien en perill la qualitat dels hàbitats existents.

L'actual paisatge suís està fortament marcat per les infraestructures de transport: segons l'Oficina Federal d'Estadístiques, el 2007 es van comptabilitzar més de 5.000 km de ferrocarril i 71.200 km de carreteres, incloent-hi totes les categories menys les vies agrícoles, forestals i turístiques. Actualment, els principals projectes viaris consisteixen en la finalització de la xarxa d'autovies i en l'ampliació de les carreteres existents amb l'objectiu de millorar la fluïdesa del trànsit i augmentar la seguretat a través de correccions del traçat. En les zones urbanes també existeixen nombrosos projectes de circumval·lació pensats per a reduir les molèsties provocades pel trànsit.

Imatge 1. El traçat austere i sinuós de la carretera del coll de Julier s'adapta al relleu com una subtil invitació a endinsar-se en un paisatge infinit.

Instrumentos legislatius i pautes per a la integració de les vies en el paisatge

La Llei federal, d'1 de juliol del 1966, sobre la protecció de la natura i el paisatge, marca les línies mestres a seguir en matèria paisatgística. Segons els articles 2 i 3 de la llei, les instàncies federals han de procurar, en compliment de les seves obligacions, “gestionar els trets característics, les singularitats naturals i els actius històrics del paisatge”. L'article 18 estableix el principi de prevenció: “Cal prevenir la desaparició d'espècies animals i vegetals autòctones tot mantenint un espai vital prou ampli (biòtops), com també aplicant altres mesures adequades”. Pel que fa concretament a la planificació de les infraestructures, la Llei de protecció de la natura i del paisatge especifica que primer de tot cal evitar qualsevol perjudici i si,

malgrat valorar tots els interessos en joc, finalment és impossible evitar perjudicis de tipus tècnic als biòtops que són objecte de protecció especial, els causants d'aquest perjudici han de mirar d'adoptar les mesures concretes que calgui per garantir-ne la màxima protecció, la reconstrucció o, si no és possible, la substitució.

Més enllà de la Llei de 1966, els projectes d'infraestructures viàries estan regits per la Llei federal suïssa, de 7 d'octubre de 1983, en matèria de protecció de l'entorn, que esmena la Llei de protecció de la natura i del paisatge, i l'Ordenança, de 19 d'octubre de 1988, d'estudi d'impacte ambiental.

D'altra banda, la Conception Paysage Suisse, aprovada pel Consell Federal el 19 de desembre de l'any 1997, és un principi director vinculant de protecció de la natura i del paisatge en el sentit que estableix l'article 13 de la Llei federal en matèria d'ordenació del territori. En relació amb el sector dels transports, aquest principi director estableix els següents objectius vinculants: en primer lloc, les autoritats competents han de valorar l'impacte dels nous projectes sobre el paisatge i l'entorn natural; en segon lloc, cal minimitzar les interrupcions de la continuïtat ecològica provocades per les obres construïdes o pendents de construir, i, en darrer lloc, cal aprofitar l'oportunitat que ofereixen les transformacions o les ampliacions d'una via de comunicació per resoldre les situacions poc satisfactòries des del punt de vista natural i paisatgístic, sempre segons les possibilitats tècniques i financeres.

La Conception Paysage Suisse parteix d'un enfocament interdisciplinari que integra les necessitats de protecció de la natura i el paisatge en les diverses polítiques sectorials. Així, per exemple, a Suïssa es parla d'acompanyament paisatgístic de projectes, que és un plantejament que aborda tant els aspectes estètics com les interaccions ecològiques del medi. En aquest sentit, la Societat Suïssa d'Enginyers i Arquitectes ha elaborat una guia que sintetitza aquests enfocaments, titulada *Planifier et construire en respectant le paysage* (Kleiner i Schmitt, 2001). Des d'aquesta perspectiva, cal dissenyar tot traçat viari buscant integrar-lo en el context paisatgístic, tenint present la conservació, la restauració i l'ordenació d'entorns ecològicament funcionals i la introducció de construccions en els quals s'hagi tingut en compte l'aspecte estètic (vegeu la figura 1).

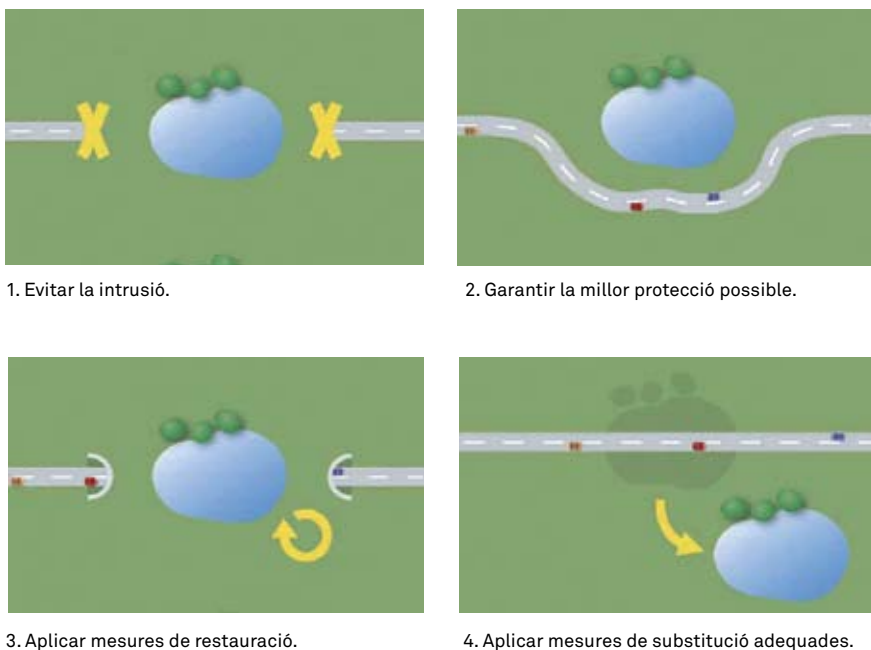

Figura 1. Paquet de mesures per a millorar el disseny dels projectes viaris segons la Llei federal, d'1 de juliol de 1966, sobre la protecció de la natura i el paisatge. Font: Kägi, et al., 2002: p. 38.

A causa de l'alta densitat d'infraestructures existent, sempre que sigui possible s'ha de procurar que els nous projectes s'integrin en els corredors de comunicacions ja creats. En una segona guia, titulada *Esthétique du paysage: guide pour la planification et la conception de projets* (Gremming et al., 2001), s'insisteix en la importància d'inspirar-se en la realitat de cada moment i de respectar els valors paisatgístics existents per tal d'evitar malmetre les singularitats locals. D'aquesta manera, quan els atributs paisatgístics existents són importants, s'opta per ocultar la infraestructura o fusionar-la amb el seu entorn, però si el camuflatge no és factible o si les construccions existents són banals, també es pot pensar a crear contrastos. En tot cas, tant l'èmfasi en l'ordenació dels nombrosos detalls com la selecció del traçat contribueixen a determinar l'èxit de la integració, especialment en zones de muntanya, on els projectes solen ser tècnicament més complexos.

De totes aquelles estructures amb més impacte paisatgístic, les que requereixen una atenció especial a l'hora d'integrar-se paisatgísticament són els murs de contenció. En aquest sentit, cal evitar les grans superfícies de formigó nues, ja que generen un fort impacte visual i suposen una important fractura paisatgística.

Les tècniques d'enginyeria emprades a la carretera del coll de Jaun, a la imatge 2, esdevenen un exemple clar d'integració de les estructures de contenció, que es camuflen perfectament en el vessant natural. En canvi, la carretera de la imatge 3 mostra un contrast poc estètic entre dues tècniques, formigó i pedres naturals: el formigó llis presenta un aspecte ofensiu i no ofereix refugi ni per a la fauna ni per a la flora.

Imatge 2. Estructures de contenció amb recobriment vegetal.

Imatge 3. Estructures de contenció amb formigó i pedres naturals.

Un bon exemple d'integració paisatgística: l'autopista A-1 entre Yverdon-les-Bains i Avenches

Selecció del traçat

El procés de planificació i construcció de l'autopista A-1 entre Yverdon-les-Bains i Avenches constitueix un exemple de bona pràctica d'integració d'una infraestructura en el paisatge, així com una mostra de l'evolució de la legislació i dels principis de planificació que han marcat la realitat de Suïssa durant els darrers 30 anys.

El traçat inicial general, proposat durant la dècada de 1960, recorria la riba sud del llac de Neuchâtel, que forma part de la zona humida més gran

de Suïssa i es caracteritza per una gran biodiversitat. A més, es tracta d'una regió turística reconeguda on es desenvolupen moltes activitats de lleure. Amb la primera consulta pública del projecte, durant la dècada de 1970, els habitants de la regió i les associacions de protecció de la natura es van mobilitzar per intentar aturar el projecte. El 1981 es va desestimar el traçat de la riba del llac i es va començar a estudiar-ne alternatives. Finalment, l'any 1988 es va seleccionar un nou traçat que passava pels turons boscosos situats darrere del llac. Aquell mateix any va entrar en vigor l'ordenança relativa a l'estudi d'impacte ambiental, i el tram proposat va ser una de les primeres autopistes que van quedar sotmeses a un estudi d'impacte ambiental i que incorporaven un seguit de mesures ambientals al projecte (vegeu les figures 2 i 3).

Figura 2. Traçat definitiu de l'A-1 entre Yverdon-les-Bains i Avenches. Font: Departament d'Infraestructures del Cantó de Vaud, Divisió de Carreteres Nacionals, 1991.

L'estudi d'impacte es va realitzar paral·lelament a l'elaboració del projecte general i, per tant, va incidir en l'elecció del traçat, ja que la decisió final va tenir en compte tant les necessitats tècniques com els condicionants ambientals. D'aquesta manera, l'elecció del traçat definitiu va haver

Figura 3. Propostes del traçat incorporades al projecte de l'A-1. Font: Departament d'Infraestructures del Cantó de Vaud, Divisió de Carreteres Nacionals, 1991.

de respectar dos criteris fonamentals: la protecció de les ribes del llac de Neuchâtel i la dels terrenys agrícoles. Ateses aquestes circumstàncies, el traçat actual mesura 34 km, que van des de la plana de l'Orbe, a 430 m d'alçada, fins als turons que s'alcen davant del llac de Neuchâtel, a 630 m, i descendeix cap a la plana de la Broye, a 420 m. A causa de la complexa orografia dels turons del rerepaís, el tram inclou 8,5 km de túnels i 5 km de ponts. A la plana de la Broye, el traçat es va construir sobre un terraplè.

El traçat escollit destaca principalment perquè ofereix a la fauna una gran permeabilitat i permet als usuaris contemplar el meravellós paisatge del llac de Neuchâtel sense causar-hi perjudicis. Cal tenir present que les

Imatge 4. L'autopista A-1 a l'altura del pont de la Mentue.

carreteres són autèntiques targetes de presentació d'un país i, en una regió turística com aquesta, aquests actius tan valuosos no es poden deixar de banda. La imatge 4 il·lustra l'elegància de l'obra del pont de la Mentue i el recorregut del traçat que s'enfila com una serp per les carenes que s'aboquen sobre el llac.

Mesures de tipus paisatgístic

Malgrat l'acurada planificació del traçat, l'A-1 encara té un impacte considerable. Així, per exemple, s'ha destruït part de l'hàbitat natural, fragmentant més de 28 ha de terreny i fent desaparèixer marges arbustius, cursos d'aigua i zones humides. Paral·lelament, també s'han observat perturbacions en els entorns circumdants i el trencament de la continuïtat ecològica. Per a aquestes situacions, la legislació suïssa preveu diferents tipus de mesures paisatgístiques. Així, per exemple, en l'àmbit forestal, una rompada s'ha de compensar amb superfície i qualitat i, per tant, cal emprendre mesures de reforestació. Al seu torn, en el camp de la protecció natural i

paisatgística, es proposen mesures de protecció, integració, restauració i substitució.

Les mesures de protecció estan pensades per a reduir els perjudicis en els hàbitats naturals situats a prop de les obres (vegeu la imatge 5) o per a evitar accidents amb la fauna existent (com ara els tancats per a animals). En el cas de l'A-1, la selecció d'un traçat allunyat de les zones més fràgils representa la mesura de protecció més important.

Imatge 5. Embassament de retenció d'aigües d'escolament de l'autopista A-1 en un biòtop humit.

Les mesures d'integració se centren a optimitzar la inserció de la totalitat de la construcció en el territori. Les mesures comprenen totes les actuacions d'embelliment aplicades a les estructures, el tractament dels talussos, els materials utilitzats o mesures com ara la construcció d'embassaments de retenció. Així, el tractament de talussos és una de les principals mesures d'integració dels projectes viaris. Es condicionen amb elements naturals, afavorint la presència de prats amb flora autòctona diversa, arbusts i zones amb pedres per als rèptils. La tria de la intervenció es planteja d'acord amb les característiques de la regió afectada. Aquests hàbitats seminaturals creen una nova xarxa ecològica al llarg de les vies de comunicació. Sempre que sigui possible, cal dotar-los de tancats per als animals

fets amb arbustos per tal d'oferir a la fauna un corredor de pas exterior. Amb aquest tractament, els talussos adquireixen un doble paper: ecològic i estètic. Cal tenir en compte que a Suïssa, per motius de seguretat, totes les autopistes estan tancades per evitar-hi la possible presència de grans mamífers, com ara els senglars i els cérvols.

Entre les mesures d'integració emprades en el projecte de l'A-1, destaquen els embassaments de retenció (vegeu la imatge 5), que permeten combinar funcions tècniques amb funcions ecològiques.

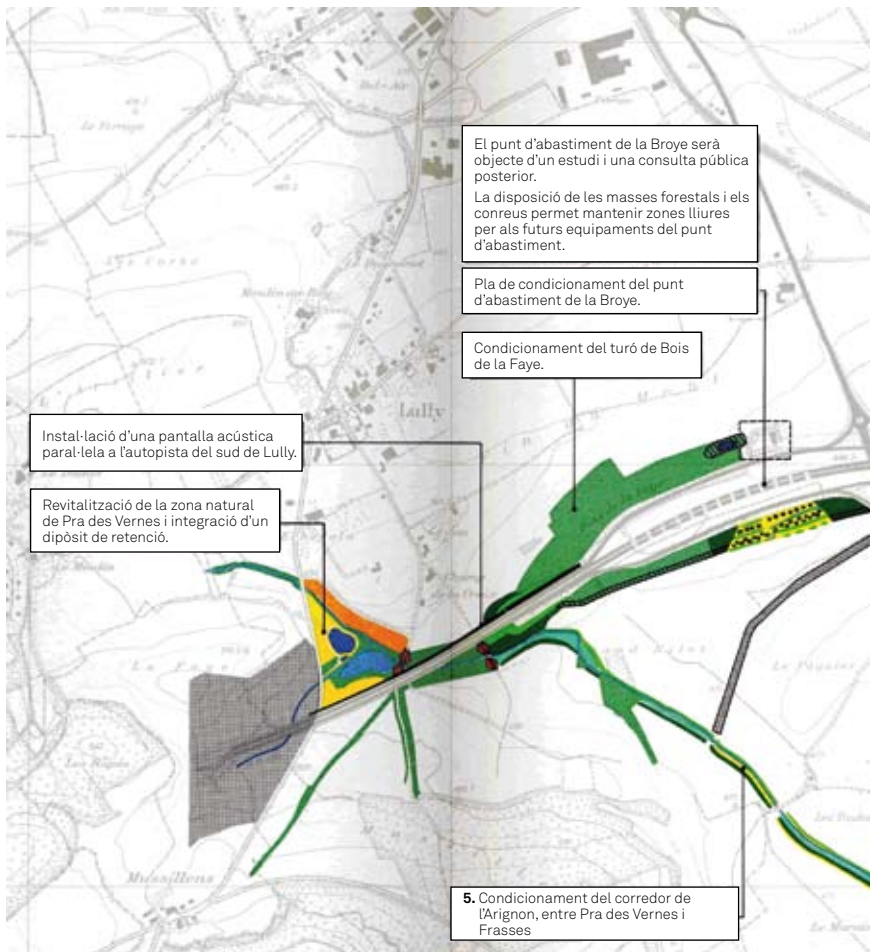

Figura 4. Esquema de mesures per al viaducte de Lully, extret de l'estudi d'impacte ambiental.

Les mesures de restauració serveixen per a garantir la continuïtat dels hàbitats als dos costats de la carretera, potenciant les rieres i/o construint corredors per a la fauna (vegeu les imatges 6 i 7). En aquest sentit, l'esquema de la figura 4 presenta les mesures d'integració i de reconstrucció adoptades en el viaducte de Lully. Concretament, el fons de la vall humida i el seu rierol es van reconstituir de manera natural. En aquesta ocasió, l'estructura de la construcció va quedar fortament condicionada per les dificultats que plantejava el pas per aquesta zona d'aiguamolls. Així, el sistema "flotant" realitzat, amb 11 pilars connectats en els fonaments amb un suport fix articulat i juntes de dilatació, aporta una elegància i una sensació de lleugeresa molt destacables (vegeu la imatge 8). D'altra banda, la

Imatge 6. Pas per a animals de petites dimensions.

Imatge 7. Pas superior específic per a animals de grans dimensions.

Imatge 8. Detall del condicionament sota el viaducte.

Imatge 9. Gravera de Vursis.

introducció de corredors de fauna, des dels canals situats al terraplè per a animals de petites dimensions (vegeu la imatge 6) fins als passos superiors específics per a animals de grans dimensions (vegeu la imatge 7), van permetre garantir la connexió entre hàbitats que l'autopista havia fracturat.

Finalment, les mesures de substitució (o de compensació) tenen l'objectiu de compensar els impactes indirectes i col·laterals de les infraestructures en els ecosistemes, com ara amb la revitalització d'hàbitats que completin la xarxa biològica regional. A diferència del que passa amb altres tipus de mesures, aquestes queden fora de l'àmbit d'influència de l'A-1. La major part de les mesures tenen relació amb la reconstrucció i la gestió dels hàbitats existents. Per exemple, l'antiga gravera de la imatge 9, situada a prop del pont de la Mentue, va actuar com a mesura de compensació, ja que s'hi van condicionar deu embassaments de diferents profunditats. Es tracta d'una zona de 8,5 ha que té la consideració d'indret d'interès nacional pels amfibis que acull.

Reflexió final

Els informes d'impacte ambiental tot sovint no valoren prou les dinàmiques de desenvolupament territorial que planteja la construcció d'una autopista. Cal remarcar que una autopista no està acabada un cop se n'enllesteix la construcció, sinó que és una infraestructura que dóna lloc a noves dinàmiques territorials i que, per tal d'integrar-la a la regió afectada, exigeix una reflexió prèvia que permeti trobar els instruments adequats per canalitzar-les. Fins i tot, la creació de parcs industrials o zones de lleure al voltant de la nova infraestructura pot obligar a replantejar, a llarg termini, les mesures d'integració i la funció de les mesures de compensació. D'altra banda, els enllaços o les connexions assumeixen el paper de nusos de desenvolupament, que generen conflictes, per la qual cosa no s'haurien de situar en llocs propers a zones naturals o a corredors ecològics importants. En definitiva, la integració final d'una autopista dependrà tant de les mesures adoptades pensant en la mateixa infraestructura com de la idea de desenvolupament en la qual se sustenta.

Referències bibliogràfiques

DÉPARTEMENT DES INFRASTRUCTURES DU CANTON DE VAUD, DIVISION DES ROUTES NATIONALES (1991). *Urbaplan mai 1991 Etude d'impact N1 Yverdon –Avenches N1 projet définitif*.

DIRECTION DES TRAVAUX PUBLICS DU CANTON DE FRIBOURG, BUREAU DES AUTOROUTES (1991). *Urbaplan mai 1991 Etude d'impact N1 Yverdon –Avenches N1 projet définitif*.

GREMMINGER, T. et al. (2001) (ed.). *Esthétique du paysage. Guide pour la planification et la conception de projets*. Berna: Office Fédéral de l'Environnement des Forêts et du Paysage. (Guide de l'Environnement; 9).

KÄGI, B.; STALDER, A.; THOMMEN, M. (2002). *Reconstitution et remplacement en protection de la nature et du paysage*. Berna: Office Fédéral de l'Environnement des Forêts et du Paysage. (Guide de l'Environnement; 11).

KLEINER, J.; SCHMITT, H-M. (2001). *Planifier et construire en respectant le paysage*. SIA D 0167.

OFFICE FÉDÉRAL DE L'ENVIRONNEMENT DES FORÊTS ET DU PAYSAGE (1998). *Conception "Paysage Suisse"*. Berna: Office Fédéral de l'Environnement des Forêts et du Paysage.

OFFICE FÉDÉRAL DE LA STATISTIQUE (2009). *Infrastructure et véhicules – Données, indicateurs* [en línia]. <<http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/fr/index/themen/11/03/blank/key/infrastruktur.html> 9.12.07> [consulta: 12.02.2009].

L'avaluació de l'impacte paisatgístic a Itàlia

Anna di Bene

El Conveni europeu del paisatge, ratificat per la major part dels països del Consell d'Europa, ha establert una nova definició de paisatge a partir de la qual s'han anat elaborant els nous principis per a la seva protecció. Ara, el paisatge s'entén com un lloc d'història i cultura, caracteritzat per la concurrència entre el passat i el present, que testimonia en les seves empremtes la història dels pobles. Els principis de preservació del paisatge es posen en pràctica a través d'accions, programades i planificades, de conservació, de valorització, de gaudi i de millora de la qualitat. Val a dir que, des de sempre, Itàlia ha estat un referent tant pel que fa a l'evolució jurídica de les normatives de protecció paisatgística com per la mateixa evolució cultural, cosa que ha permès identificar i definir les pràctiques que han fet possible una política activa de protecció del paisatge.

La protecció del paisatge des d'una perspectiva històrica

Fent una retrospectiva històrica, es pot afirmar que les primeres lleis que tenien com a objectiu defensar el paisatge, entès com a entorn natural, es remunten a l'època romana amb el dret justinià. En aquell moment, les raons que van impulsar la necessitat de conservació de la natura van ser d'ordre higiènic i gaudi estètic. Amb aquesta finalitat es van promulgar les primeres limitacions a la propietat privada a través de la instauració de normes de “bon veïnatge”, com ara les distàncies entre edificacions i l'expropiació per a ús públic, entesa com a utilitat social i ampliació del bon veïnatge.

Des del període romà i fins a final del segle XVIII, la preservació de les belleses naturals es va inspirar exclusivament en el reconeixement de valors estètics i hedonistes. L'any 1755, Carles III de Borbó del Regne de Nàpols va promulgar les primeres lleis de protecció de les antiguitats per tal de limitar-ne les excavacions i les exportacions clandestines. Uns anys més tard, el 1773, la República de Venècia va realitzar el primer inventari de patrimoni històric, que va dibuixar tant la relació existent entre pro-

tecció i inventari com la mateixa naturalesa de l'inventari com a eina de coneixement científic adreçada a la preservació del patrimoni.

En l'època del romanticisme van aparèixer nous conceptes de protecció i conservació de la natura. Per als romàntics, la preservació de la natura significava la defensa de la centralitat de l'ésser humà, el qual trobava en l'aprehensió de la natura la innovació i el desenvolupament dels seus sentits. Aquests es nodrien de les sensacions que produeixen els colors i la llum, els quals estan íntimament relacionats amb la natura o, fins i tot, en formen part, perquè la natura es revela a través dels colors i de la llum. Aquest nou enfocament, doncs, està íntimament lligat amb valors ètics, morals i socials. Les belleses naturals d'un país esdevenen el símbol i l'expressió de la seva grandesa, i per tant l'Estat, a través de la conservació de les belleses naturals, mostra un interès clar per preservar les memòries nacionals. Però encara són més significatives les lleis de protecció incloses en els *Rescritti Borbonici* dels anys 1841 al 1843, que visionàriament prohibien la construcció d'edificis que impedissin la contemplació d'alguns paisatges italians, com ara la Mergellina, el Posillipo i el Capodimonte.

Imatge 1. El palau Donn'Anna caracteritza el litoral del Posillipo a Nàpols, un dels paisatges protegits pels *Rescritti Borbonici*.

Durant els primers anys del segle XX es van promulgar una sèrie de lleis que donaven forma a un marc normatiu complex, del qual val la pena mencionar la Llei de Rosadi (Llei de 20 de juny de 1909, núm. 364, que estableix i fixa normes per a la inalterabilitat de les antiguitats i les obres d'art), que en l'article 1 especifica per primera vegada que les disposicions de la llei de protecció s'aplicaran "a totes les coses mobles i immobles que tinguin un interès històric, arqueològic, paleontològic o artístic". En aquest període, la discussió jurídica es va centrar especialment en la concepció del terme "coses". Es pretenia que inclogués les belleses naturals, però la vaga definició de la norma no va afavorir-ne aquesta interpretació. De fet, no va ser fins a la següent llei, anomenada Llei Croce, de l'any 1922 (778/1922), que es va definir un mecanisme de declaració individualitzada de l'interès públic de determinats immobles que calia preservar per la seva bellesa natural. La seva aplicació va suposar la imposició dels primers règims especials de protecció (els anomenats *vincoli*) en àrees disperses del territori. Aquesta llei va ser vigent fins a l'aprovació de la llei del ministre Bottai del 1939, que ha estat considerada una peça clau de la protecció del paisatge. De tota manera, malgrat que l'article 5 d'aquesta darrera llei preveia la submissió de les grans àrees protegides a plans paisatgístics, no va ser possible el desenvolupament d'un model de planejament i, en conseqüència, es va acabar desenvolupant una protecció fragmentària i irregular.

Després de la Segona Guerra Mundial, va començar a Itàlia la fase de reconstrucció de les infraestructures, de desenvolupament industrial i de reedificació d'habitatges, que va marcar profundament l'actual estructura territorial italiana. Va ser en aquest període que es van reforçar els dispositius de protecció del paisatge amb l'objectiu de conservar diverses àrees d'excel·lència paisatgística. De fet, la Constitució de la República Italiana¹ va determinar que la protecció del paisatge constituïa una obligació de l'Estat.

A mitjan anys setanta es va iniciar a Itàlia el traspàs de competències estatals cap a les regions, alhora que es van atribuir a l'Estat les funcions d'orientació i coordinació en matèria de protecció i gestió del paisatge. Paral·lelament, es va produir un intens debat jurídic al voltant de la temà-

¹ Nota dels editors: la Constitució italiana va entrar en vigor el gener del 1948.

tica de la protecció dels béns culturals. El resultat més visible va ser la instauració de les comissions de treball, les quals van fer possible l'aprovació de noves normatives, i la constitució del Ministeri dels Béns i les Activitats Culturals, cosa que, al seu torn, va portar a la definició i l'aprovació de la Llei núm. 431 de l'any 1985, el Text Únic de l'any 1999 i, finalment, l'actual instrument normatiu constituït pel Decret Legislatiu 42/2004, el Codi dels béns culturals i del paisatge (*Codice dei beni culturali e del paesaggio*).

La Llei 431 del 1985 i el Codi dels béns culturals i del paisatge

La Llei 431 de l'any 1985 va provocar una autèntica revolució en relació amb la protecció del paisatge, que va estar marcada per diferents factors: el pas definitiu d'una concepció que considerava el paisatge un bé estètic i cultural a una concepció emmarcada en el planejament urbanístic; la submissió de gran part del territori italià per llei al *vincolo* (règim de protecció) juntament amb la introducció de noves categories de béns paisatgístics, i la reafirmació de la necessitat de disposar d'un model de planificació per a la protecció de tot el paisatge italià. Així doncs, l'aplicació d'aquesta llei va suposar una ampliació dels horitzons de la protecció paisatgística, ja que, d'una banda, prescrivia l'obligatorietat per part de les regions de sotmetre el seu territori a la normativa de pla paisatgístic, i, de l'altra, habilitava la utilització d'eines de planificació disponibles en la pràctica administrativa regional, és a dir, els plans urbanístics territorials, amb consideració especial pels valors paisatgístics i ambientals.

El Codi dels béns culturals i del paisatge del 2004, en canvi, s'inspira en els principis del Conveni europeu del paisatge i desenvolupa els seus continguts a través d'un conjunt d'articles dedicats exclusivament a la protecció del paisatge. L'article 132 del Codi conté les disposicions generals sobre la protecció del paisatge, mentre que els articles 146 i 156 descriuen les eines necessàries per posar-la en pràctica, vinculades a l'aprovació de decrets del president del Consell adoptats per acord en la Conferència Estat-Regions. Aquests dos darrers articles també plantegen l'acord entre l'Estat i les regions per a l'elaboració conjunta del pla paisatgístic i per a la

comprovació i adaptació dels plans paisatgístics existents. Així, es preveu “un esquema general de convenció amb les regions amb la finalitat d’establir les metodologies i els procediments d’identificació, anàlisi, cens i catalogació dels immobles i de les àrees sotmeses a protecció, incloent-hi les tècniques per a representar-los cartogràficament i per a definir les característiques adients per tal de garantir la interoperabilitat² dels sistemes d’informació” (Codi dels béns culturals i del paisatge, article 156.2).

El document que actualment està preparant el Ministeri, tot i que encara no s’ha debatut en la Conferència Estat-Regions, defineix una metodologia que té com a objectiu aconseguir un sistema informatitzat únic per a tot el territori italià. A través de procediments d’interoperabilitat, aquest sistema únic ha de permetre compartir el coneixement existent de tots els elements i factors naturals, culturals i ambientals que, amb els seus significats i les seves interrelacions, contribueixen a formar el paisatge. En aquest sentit, algunes regions ja han endegat diversos protocols informàtics per a portar a terme procediments d’interoperabilitat entre els sistemes operatius regionals i els del Ministeri (SITAP). Així, per exemple, el banc de dades que s’està creant farà possible l’anàlisi i l’avaluació dels riscos paisatgístics. Aquests es determinaran a partir de la interpolació del risc natural (derivat dels factors relatius a les situacions crítiques de sismicitat, hidrologia i morfologia) i del risc antròpic (fruit de les transformacions territorials caracteritzades per intervencions incoherents i perjudicials).

D’aquesta manera, el propòsit del Ministeri (a qui correspon la preparació de l’esquema de convenció marc), consisteix a dissenyar, amb l’avenença de les regions, metodologies comunes, amb l’objectiu d’aprofundir en el coneixement del paisatge i que alhora permetin identificar i posar en marxa normes territorials comunes a través de les quals sigui possible la protecció del paisatge.

² Nota dels editors: la interoperabilitat és la capacitat dels sistemes d’informació, i per extensió, dels procediments als quals donen suport, de compartir dades i possibilitar l’intercanvi d’informació i coneixement entre ells.

L'informe paisatgístic

La voluntat del Ministeri de definir metodologies comunes per a protegir el paisatge s'ha plasmat també en la creació de l'informe paisatgístic (*relazione paesaggistica*), establert pel Decret del president del Consell de Ministres (DPCM), del 12 de desembre del 2005, i basat en diversos aspectes del Codi dels béns culturals i del paisatge. El decret disposa i defineix la documentació necessària per tal de comprovar la compatibilitat paisatgística d'intervencions previstes en zones afectades per un règim de protecció especial. Consta d'uns pocs articles normatius i d'un apartat tècnic, formulat a partir dels continguts descriptius i analítics de les actes i dels documents emesos per les regions italianes i els estats europeus en relació amb les indicacions que tot promotor, tant públic com privat, ha de tenir presents en l'execució d'un projecte de transformació del territori. Aquest apartat tècnic descriu la metodologia de l'informe paisatgístic, que permet conèixer els trets característics del paisatge a través de la identificació, per procediments de cribatge, dels criteris necessaris per a comprovar la compatibilitat de les intervencions previstes amb els llocs proposats. Concretament, la metodologia de l'informe identifica els criteris tècnics a través dels quals és possible projectar i valorar els projectes d'intervenció prenent en consideració el conjunt complex d'aspectes que intervenen en la transformació del territori, com ara els canvis en els elements o en els significats que caracteritzen el sistema paisatge amb les seves interrelacions (estructura relacional), dotant-lo de valors (naturals, culturals, simbòlics, identitaris i estètics).

L'anàlisi de les intervencions requereix una metodologia interdisciplinària pel fet que ha d'indagar en la multiplicitat dels elements, dels significats i de les interrelacions que se sotmeten a transformació, per tal de poder avaluar com quedaria modificada l'estructura relacional que caracteritza aquell determinat sistema paisatge. Cal tenir en compte que cada intervenció en el territori produeix transformacions en el sistema paisatge i que la complexitat de l'avaluació de les intervencions augmenta a mesura que augmenten també la importància i la intensitat del canvi de l'estructura relacional que caracteritza aquell sistema paisatge. L'avaluació d'aquesta transformació es concep, en darrer terme, com l'anàlisi quantitativa d'aquest canvi.

L'informe paisatgístic té diverses finalitats. En primer lloc, mitjançant el mètode de coneixement del paisatge-territori, pretén ésser una eina d'ajuda per als projectistes que contribueixi a desenvolupar la consciència i la capacitat de dissenyar intervencions concebudes com quelcom nou que s'integra amb coherència a allò que ja existeix, tot respectant els valors paisatgístics dels quals no es pot prescindir. Aquests valors estan constituïts per elements i significats que en cap cas no es poden transformar i als quals no es poden aplicar criteris de reversibilitat i encara menys de compensació paisatgística. En segon lloc, l'informe pretén contribuir a la creació d'un coneixement col·lectiu sobre la protecció del paisatge, afavorint el desenvolupament d'un sentiment de pertinença en la població mitjançant el coneixement dels llocs. Finalment, té la voluntat d'esdevenir una metodologia útil per generar una nova política de desenvolupament del paisatge-territori. Aquest últim objectiu s'ha d'aconseguir mitjançant la implicació de les institucions centrals i locals en les accions de protecció i de posada en valor del paisatge, cosa que implica el reconeixement de la seva importància a l'hora d'impulsar el creixement social i econòmic.

Així doncs, l'informe paisatgístic es planteja com un document d'orientació per a les transformacions territorials que té com a objectiu identificar, a partir de l'anàlisi interdisciplinària del sistema paisatge, estratègies adients per a la projecció i l'avaluació de les intervencions, atès que la valoració del paisatge pot considerar-se l'indicador de sostenibilitat en la construcció del territori. Però, a més, amb el nou instrument normatiu s'ha volgut dotar l'Administració, la ciutadania, els tècnics i els projectistes d'una sèrie de paràmetres per a identificar les característiques paisatgístiques dels llocs, d'una banda, i per a comprovar la incidència de les intervencions sobre el context paisatgístic (modificacions) i els seus possibles efectes negatius (alteracions, impactes), de l'altra. En concret, pel que fa al caràcter del paisatge, l'informe paisatgístic enumera diversos paràmetres de lectura de les qualitats i els punts crítics del paisatge (diversitat, integritat, qualitat visual, raresa, degradació), així com del risc paisatgístic, antròpic i ambiental (sensibilitat, vulnerabilitat/fragilitat, capacitat d'absorció visual, estabilitat, inestabilitat). A més, presenta una llista, acompanyada d'exemples, d'aquelles modificacions que més poden incidir en el caràcter d'un paisatge, com són, per exemple, les modificacions de la morfo-

logia; del perfil o *skyline* natural o antròpic; de l'estructura històrica dels assentaments; de la vegetació; de les panoràmiques i dels fons escènics; de la funcionalitat ecològica; dels marges construïts; de les característiques dels materials, els colors i les construccions dels assentaments humans, i del caràcter estructurador del territori agrícola, entre d'altres. La llista dels principals tipus d'alteracions posa de manifest la pèrdua de qualitat dels sistemes paisatgístics a través d'intervencions que comporten, entre d'altres, intrusió, subdivisió, fragmentació, reducció, eliminació progressiva de les relacions (visuals, historicoculturals o simbòliques), concentració, interrupció i desestructuració. També se suggereix que cal tenir en compte el caràcter de les alteracions: totalment o parcialment destructiva, reversible o irreversible.

Imatge 2. L'informe paisatgístic té en compte les possibles modificacions dels perfils o *skylines* més característics.

Més enllà dels informes paisatgístics, el Ministeri dels Béns i les Activitats Culturals ha iniciat la publicació de guies de bones pràctiques en relació amb les principals categories de projectes amb l'objectiu de millorar

la qualitat arquitectònica de les transformacions i comprovar-ne la compatibilitat paisatgística. El contingut que es recull en les guies té en compte tots els aspectes que intervenen en l'anàlisi de coneixement del paisatge. Les primeres guies publicades pretenen oferir criteris i orientacions per a donar resposta a les necessitats de programació, projectació i avaluació en la instal·lació de parcs èdics.

L'objectiu d'aquestes eines és evitar que una aplicació poc curosa de la normativa de protecció tingui efectes perjudicials en el paisatge. En aquest sentit, es fa necessari que tots els individus i entitats que operen i participen en les decisions sobre la gestió del paisatge prenguin consciència dels conceptes de compatibilitat paisatgística de les intervencions i de millora de la qualitat del paisatge. Aquests conceptes estan encaminats a la protecció i transformació integrada dels recursos existents, tant dels naturals com dels creats per l'home a diferents escales, és a dir, d'aquells recursos econòmics i productius que influeixen en el territori urbà i no urbà, o bé, d'aquells recursos que realment determinen la qualitat de la vida associada als territoris corresponents.

Valoració final

Les transformacions paisatgístiques enteses com a fenòmens que no depenen de factors naturals són el senyal de les vivències que van caracteritzar, i que encara caracteritzen, la història de la humanitat. Les transformacions territorials són l'empremta que el desenvolupament socioeconòmic de la població ha deixat sobre el paisatge. Així doncs, és més que evident que el desenvolupament que s'ha produït durant el segle XX ha deixat una marca molt més profunda en el paisatge que el dels 30 segles anteriors. L'anàlisi dels efectes derivats del progrés sobre el territori obliga a pensar que avui és més necessari que mai trobar formes de desenvolupament que siguin efectivament compatibles amb els recursos naturals, i, també, amb el nostre patrimoni cultural, constituït per béns culturals i paisatgístics. Tanmateix, s'ha vist que ni la feina dels legisladors ni les avantguardes culturals han pogut evitar la destrucció del paisatge de grans zones habitades del planeta.

És per això que és urgent que el concepte de desenvolupament sostenible de l'Informe Brundtland (1987) (“desenvolupament que satisfà les necessitats del present sense comprometre la possibilitat que les futures generacions satisfacin les seves pròpies necessitats”) o el de la Unió Internacional per a la Conservació de la Natura (“millora de la qualitat de vida sense excedir la capacitat de càrrega dels ecosistemes de suport dels quals depèn la vida”), o d'altres definicions existents, s'associïn a un ampli programa d'informació i formació cultural que es fixi com a objectiu principal implantar, en les noves generacions, la consciència i el coneixement del valor de la protecció del paisatge com a conjunt de béns culturals que cal preservar i respectar. Només així la participació ciutadana en les polítiques de paisatge, garantida pel Conveni europeu del paisatge i les legislacions nacionals, deixarà de ser una mera fórmula de difícil aplicació i esdevindrà una exigència de la qual no es podrà prescindir.

Referències bibliogràfiques

AMIRANTE, Domenico; DE FALCO, Vincenzo (ed.) (2005). *Tutela e valorizzazione dei beni culturali*. Torí: G. Giappichelli Editore.

BENE, Anna di; SCAZZOSI, Lionella (2006). *La Relazione Paesaggistica: finalità e contenuti*. Roma: Gangemi Editore.

BERMEJO, José Luis (2002). *La Pianificazione del Paesaggio: I piani paesistici e la nuova tutela delle risorse naturali*. Santarcangelo di Romagna: Maggioli Editore.

DECRETO DEL PRESIDENTE DEL CONSIGLIO DEI MINISTRI, 12 dicembre 2005, individuazione della documentazione necessaria alla verifica della compatibilità paesaggistica degli interventi proposti, ai sensi dell'articolo 146, comma 3, del Codice dei beni culturali e del paesaggio di cui al decreto legislativo n. 42, 22 gennaio 2004. *Gazzetta Ufficiale*, 31 gennaio 2006, núm. 25.

DECRETO LEGISLATIVO 42, 22 gennaio 2004, Codice dei beni culturali e del paesaggio, ai sensi dell'articolo 10 della legge 6 luglio 2002, n. 137. *Gazzetta Ufficiale*, 24 febbraio 2004, núm. 45, suppl. 28.

LEGGE 364, 20 giugno 1909, la “legge Rosadi” che stabilisce e fissa norme per l'inalienabilità delle antichità e delle belle arti”. *Gazzetta Ufficiale*, 28 giugno 1909, núm. 150.

LEGGE 204, 11 giugno 1922, la “legge Croce”, sulle bellezze naturali. *Gazzetta Ufficiale*, 24 giugno 1922, núm. 148.

LEGGE 1497, 29 giugno 1939, la “legge Bottai”, protezione delle bellezze naturali. *Gazzetta Ufficiale*, 30 giugno 1939, núm. 151.

LEGGE 431/1985, 8 de agosto, la “legge Galasso”, conversione in legge, con modificazioni, del decreto-legge 27 giugno 1985, n. 312, recante disposizioni urgenti per la tutela delle zone di particolare interesse ambientale. *Gazzetta Ufficiale*, 22 agosto 1985, núm. 197.

TESTO UNICO delle disposizioni legislative in materia di beni culturali e ambientali a norma dell'art. 1 della legge 8 ottobre 1997, n. 352. *Gazzetta Ufficiale*, del 27 dicembre 1999, núm. 302.

VENTURI FERRIOLO, Massimo (2002). *Etiche del paesaggio*. Roma: Editori Riuniti.

Eines de
concertació
d'estratègies
sobre el paisatge

Les cartes del paisatge a Catalunya

Albert Cortina

La carta del paisatge és un instrument voluntari de participació, concertació i mediació entre els agents públics i privats d'un territori orientat a promoure la millora dels paisatges i la qualitat de vida de les persones i de les comunitats. La carta opera mitjançant l'establiment d'objectius de qualitat, acords sobre les estratègies d'intervenció i compromisos per a executar les actuacions fixades en un programa.

Segons estableix el protocol elaborat pel Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya titulat *La Carta del paisatge: un instrument col·lectiu i voluntari de compromís a favor del paisatge* (Direcció General d'Arquitectura i Paisatge, 2006), la carta del paisatge no és una simple declaració testimonial de principis, sinó que és un document de caràcter públic i de compromís a favor del paisatge. En aquest sentit, les parts signants es comprometen davant la societat a formar part d'un projecte col·lectiu, a treballar en conseqüència per assolir els compromisos signats i a desenvolupar mesures i accions territorials, urbanístiques, agràries, de potenciació del patrimoni natural i cultural, turístiques, de custòdia del territori i de desenvolupament local, amb l'objectiu principal de dinamitzar els valors del lloc on s'arribi a consensuar un pacte a favor del paisatge.

Es pot dir que la carta del paisatge és un "full de ruta" que ha de ser útil per traçar un marc comú de referència que faciliti l'enteniment i el consens entre els agents implicats en les transformacions i la gestió dels paisatges d'una determinada comarca, mancomunitat o conjunt de municipis. Els diversos agents del territori (administracions locals, associacions empresarials dels diferents sectors econòmics, entitats de custòdia del territori i associacions culturals, entre d'altres) poden promoure l'elaboració d'una carta del paisatge i incentivar-ne la concertació, la mediació i la participació. El procés requereix, però, que un dels agents implicats assumeixi el lideratge del projecte, és a dir, que n'assumeixi la redacció, que es coordini amb les diverses parts, que impulsi la signatura dels compromisos i de les adhesions i que, posteriorment, dinamitzi el desenvolupament i seguiment dels acords i de les mesures d'intervenció. Així doncs, són els mateixos agents locals els que participen, a través d'un procés de concertació i

mediació territorial, en la definició de les propostes i actuacions de la carta, amb l'aplicació de noves conductes i pautes d'intervenció paisatgístiques basades en el reconeixement del seu caràcter com a bé d'interès col·lectiu que dinamitza el desenvolupament econòmic i cultural d'un territori determinat. En els casos en què se sol·liciti, la Direcció General d'Arquitectura i Paisatge de la Generalitat de Catalunya pot revisar i validar el contingut de la carta del paisatge (d'acord amb els objectius de la Llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge, i del Decret 343/2006, de 19 de setembre, que la desenvolupa), així com establir el tipus de col·laboració institucional i assessorar els agents durant el procés de preparació, redacció i implementació dels acords i dels programes de gestió.

Així doncs, com a instrument de participació, concertació i mediació territorial, la principal funció de la carta del paisatge és facilitar l'entesa i el consens entre els agents implicats en les transformacions i la gestió del paisatge d'un territori concret, que sovint tenen visions i interessos no coincidents. És a dir, el procés de redacció, signatura i seguiment d'una carta del paisatge ha de permetre ampliar la cultura de la col·laboració entre els agents públics i privats d'un determinat territori, i dotar la societat civil organitzada de processos de participació i d'implicació en les decisions que afecten l'evolució i transformació dels seus paisatges, incrementant així el capital social del conjunt del país.

Però, a més, la diagnosi, els objectius i les propostes d'intervenció i gestió elaborades en la carta del paisatge proporcionen dades específiques que podran ser tingudes en compte en els instruments i processos de planificació territorial i urbanística endegats per les administracions, en la redacció dels catàlegs del paisatge que elabora l'Observatori del Paisatge de Catalunya i en les polítiques sectorials d'incidència paisatgística. Finalment, el progressiu assoliment dels objectius establerts en la carta ha de contribuir a la consolidació d'un model de desenvolupament econòmic sostenible per a tot el territori.

En el document *Recommendation of the Committee of Ministers to member states on the guidelines for the implementation of the European Landscape Convention (Adopted by the Committee of Ministers on 6 February 2008 at the 1.017th meeting of the Ministers' Deputies)* (Consell d'Europa, 2008), es determina que els mitjans per a aplicar les polítiques del

paisatge o introduir la dimensió paisatgística en les polítiques sectorials poden ser de naturalesa reguladora o contractual. L'aplicació contractual es basa en l'establiment d'acords, cartes o contractes entre les autoritats i els agents implicats. Això significa que en el cas d'una política de protecció, les cartes, els convenis, els contractes (o qualsevol altre tipus d'acord) poden fer referència al manteniment d'un paisatge concret. En aquestes ocasions, si es creu necessari, poden acordar-se compensacions a les parts afectades per les incidències d'una mesura de protecció. Si es tracta d'una política de gestió, les cartes, els convenis, els contractes (o qualsevol altre tipus d'acord) podran preveure el manteniment d'estructures de paisatges existents i, si és necessari, pot acordar-se finançament equivalent al cost de manteniment (per exemple, manteniment de canals de reg o camins). Finalment, en el cas d'una política d'ordenació, les cartes, els convenis, els contractes (o qualsevol altre tipus d'acord) podran establir la creació de noves estructures o equipaments i la construcció de nous paisatges amb un finançament apropiat. Aquestes noves estructures o equipaments haurien d'encaixar, però, en el paisatge existent o en el paisatge ja construït, respectant als objectius de qualitat paisatgística formulats.

criteris per a l'elaboració i la signatura d'una carta del paisatge

La Llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge, aprovada pel Parlament de Catalunya, i especialment el Decret 343/2006, de 19 de setembre, que la desenvolupa, estableixen que el contingut de les cartes del paisatge és: la diagnosi de les dinàmiques del paisatge, els objectius de qualitat paisatgística a assolir per a l'àmbit territorial que abraça la carta; i el programa de gestió en què es concreten les accions específiques i les mesures d'intervenció que han d'emprendre els diversos agents.

Al mateix temps, el protocol *La Carta del paisatge: un instrument col·lectiu i voluntari de compromís a favor del paisatge*, elaborat per la Direcció General d'Arquitectura i Paisatge de la Generalitat de Catalunya, estableix un conjunt de requisits per a la redacció i signatura de les cartes del paisatge. A continuació es detallen cadascun d'aquests requisits a partir de l'esquema orientatiu establert per l'esmentat protocol (vegeu la figura 1),

enquadrant-los en les tres grans fases d'elaboració de la carta: la diagnosi, la mediació i la signatura dels acords.

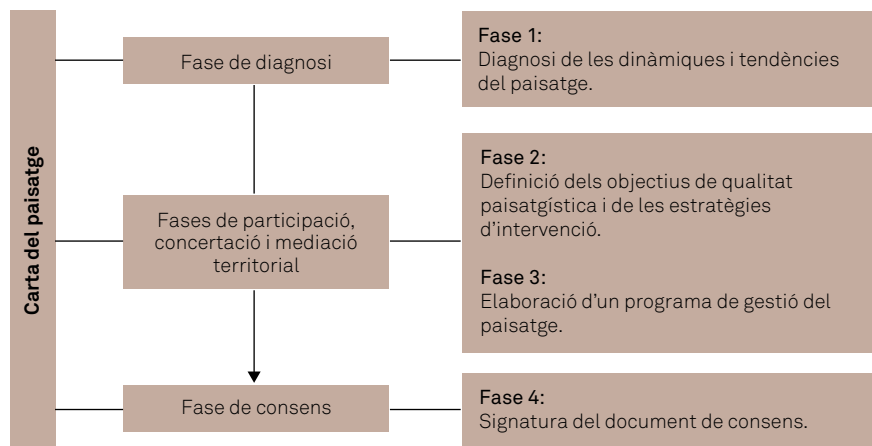

Figura 1. Fases d'elaboració d'una carta del paisatge. Font: Estudi DTUM.

Fase 1: Diagnosi de les dinàmiques i tendències del paisatge

La fase de la diagnosi consisteix a detectar les dinàmiques paisatgístiques que són objecte de la carta i a definir les variables i els agents associats a aquestes dinàmiques, determinant els riscos que comprometen el manteniment de la qualitat del paisatge. Concretament, cal analitzar les dinàmiques paisatgístiques i els valors del paisatge, identificar els impactes i riscos del paisatge de la zona de la carta així com detectar els reptes i les oportunitats.

Per determinar les dinàmiques que incideixen en l'evolució del paisatge caldrà detectar les principals dinàmiques territorials que tinguin incidència en el paisatge, els processos generadors de canvis significatius, les tendències evolutives dominants o incipients en la transformació del paisatge i la regulació i l'estatus jurídic del territori a través de l'anàlisi de les normatives i figures de protecció que incideixen en l'evolució dels paisatges. Pel que fa als valors del paisatge, la diagnosi ha de permetre enunciar els principals valors del lloc des del punt de vista patrimonial, ambiental, cultural, productiu, turístic, social, educatiu i espiritual, per tal d'assenya-

lar les potencialitats del paisatge a través, per exemple, dels miradors i les principals conques visuals. Durant aquesta fase del procés d'elaboració de la carta, també és important identificar els impactes i riscos, amb especial incidència sobre els punts crítics del paisatge i les amenaces sobre els seus valors. Al mateix temps s'hauran d'analitzar les oportunitats i els reptes del paisatge, fent aflorar les principals iniciatives d'interès existents envers el paisatge, les entitats implicades i les experiències de gestió i de custòdia del territori.

Fase 2: Definició dels objectius de qualitat del paisatge i de les estratègies d'intervenció

Una vegada s'ha elaborat la diagnosi, s'inicien les fases de participació, concertació i mediació territorial. En aquest moment del procés, l'equip redactor de la carta exposa els resultats de la diagnosi i defineix els objectius de qualitat del paisatge tenint en compte les aportacions, els interessos i els punts de vista manifestats pels diferents agents implicats. La finalitat és arribar a establir el màxim de consens possible en la definició dels objectius de qualitat paisatgística per tal de fixar, posteriorment, les estratègies d'intervenció en el paisatge. El Conveni europeu del paisatge, aprovat l'any 2000 a Florència pel Consell d'Europa i en vigor a l'Estat espanyol des de l'1 de març del 2008, estableix que els objectius de qualitat paisatgística són “la formulació que fan les autoritats públiques competents de les aspiracions que tenen les poblacions pel que fa a les característiques paisatgístiques del seu entorn” (Consell d'Europa, 2000: art. 1c).

Cal tenir present que els objectius que es determinin en la carta del paisatge han de ser coherents amb els objectius de qualitat establerts en el catàleg de paisatge corresponent i amb les directrius de paisatge incloses en el pla territorial parcial, assolint, no obstant això, un major nivell de concreció. En la definició dels objectius de qualitat, és imprescindible el procés participatiu del màxim nombre d'agents implicats en les transformacions que tenen lloc en el paisatge.

Aquesta segona etapa d'elaboració de la carta del paisatge es caracteritza per desenvolupar-se mitjançant un procés complex en què coexisteixen la participació ciutadana, la concertació social i la mediació territorial. És un procés de participació ciutadana en què la implicació de la població,

que pot suposar contradiccions per la diversitat de sistemes de valors expressats pels diferents grups socials, permet validar coneixements i definir objectius i accions per a la gestió dinàmica del paisatge. La participació implica comunicació en els dos sentits, des dels experts i científics cap a la població i a la inversa, de la població cap als experts i científics. Segons un document de recomanacions per a la implementació del Conveni europeu de paisatge, “la població posseeix un coneixement empíric (local, cultural i naturalista) que pot ser útil per a completar i relativitzar el coneixement científic” (Consell d’Europa, 2008).

L’agent o els agents que liderin el procés d’elaboració de la carta hauran d’elegir el model i els mitjans de participació tenint en compte els hàbits de consulta, les diverses organitzacions administratives, les característiques de les diferents realitats territorials, les tipologies d’instruments operatius, les escales d’intervenció i l’experiència tant passada com present, així com el grau de cultura de cooperació i participació existent en el territori afectat per la carta del paisatge. En qualsevol cas, la participació ha d’anar adreçada a tots els agents implicats: administracions públiques, població en general, societat civil organitzada (associacions, entitats i fundacions), agents econòmics, mitjans de comunicació, centres educatius i universitaris, així com als científics, artistes, professionals i tècnics més motivats pels aspectes territorials i del paisatge.

Imatge 1. La participació ciutadana és imprescindible en la definició dels objectius de qualitat paisatgística i de les estratègies d'intervenció.

En la definició de les modalitats de participació, es poden utilitzar de forma particular o simultàniament els diferents instruments ja experimentats en altres territoris, com, per exemple, l'enquesta d'opinió, els jurats ciutadans, els comitès consultius ciutadans, les estructures de participació veïnal, els fòrums de discussió, les conferències de consens o la “democràcia electrònica” a través d'Internet (Font, 1998). En qualsevol cas, el procés de redacció d'una carta del paisatge seguirà les determinacions del Conveni sobre l'accés a la informació, la participació del públic en la presa de decisions i l'accés a la justícia en matèria de medi ambient, adoptada en la Conferència Ministerial Medi Ambient per Europa celebrada a Åarhus (Dinamarca), el 25 de juny del 1998.

Tal com ja s'ha mencionat anteriorment, aquesta fase de l'elaboració de la carta també és un procés de concertació social, perquè implica l'ampliació de les xarxes socials i l'augment de confiança entre la societat civil organitzada i les institucions d'un determinat territori, i potencia el creixement del capital social que fa referència als valors, les normes i les xarxes socials que capaciten les persones per actuar col·lectivament. Així doncs, la carta del paisatge, com a instrument de concertació i negociació, haurà d'implicar la validació de la identificació i la caracterització dels paisatges, la definició dels objectius de qualitat detallats per a aquell territori i les estratègies d'intervenció a mitjà i llarg termini a desenvolupar pels diferents agents del paisatge. En aquest sentit, la carta, com a document contractual, ha d'incloure els compromisos recíprocs per a una millor aplicació de les polítiques del paisatge a través del programa de gestió que establirà accions concretes i mesures d'intervenció específiques.

Finalment, també és un procés de mediació territorial, ja que l'elaboració i la signatura d'una carta del paisatge pot resultar un bon instrument de resolució de conflictes territorials i paisatgístics entre administracions, i entre aquestes i els actors afectats per les decisions públiques. Com apunta Font, “la mediació es un mètode col·laboratiu de resolució de conflictes en què les parts implicades, sota la direcció d'un mediador neutral, arriben a solucions operatives” (Font, 1998: p. 58). Així doncs, la mediació està basada en la participació voluntària i en la recerca de solucions consensuades per a resoldre conflictes, en aquest cas territorials o paisatgístics, on els poders públics ja no ocupen una posició dominant i jeràrquica, sinó que

són una de les parts implicades en la negociació o concertació. El mediador, que en aquest cas pot ser un membre de l'equip redactor de la carta expert en gestió del paisatge, ha de ser una persona acceptada per totes les parts implicades i ha de tenir un paper actiu. La seva funció principal és assegurar la comprensió general dels aspectes tècnics de les opinions dels participants, organitzar reunions amb les parts implicades, corregir la falta de comunicació, suggerir actuacions per a ajudar a resoldre qüestions controvertides i proposar acords alternatius per tal d'arribar a resultats satisfactoris per a tothom.

Un cop s'han consensuat els objectius de qualitat paisatgística, la carta presentarà les estratègies d'intervenció per implementar-les de forma concertada. En aquest sentit, cal recordar que el Conveni europeu del paisatge enuncia com a intervencions paisatgístiques la protecció, la gestió i l'ordenació. La protecció integra la idea que el paisatge està sotmès a evolucions que necessàriament s'han d'acceptar dins d'uns certs límits. La gestió, en canvi, es defineix com una acció contínua en el temps destinada a influir en qualsevol activitat susceptible de modificar el paisatge. I, per acabar, l'ordenació és assimilable a la noció de projecte de territori i comprèn les formes de transformació que tenen la capacitat d'anticipar les noves necessitats socials mitjançant la consideració de les evolucions en curs (Consell d'Europa, 2008). La intervenció paisatgística és, per tant, una combinació de protecció, gestió i ordenació en un mateix territori: certes parts i elements poden ser protegits; altres aspectes, en particular els processos, poden ser gestionats, i altres, transformats voluntàriament.

El protocol elaborat per la Generalitat de Catalunya estableix, amb caràcter orientatiu, que en aquesta fase del procés es poden determinar mesures generals de protecció i/o millora del paisatge; concretar actuacions prioritàries de millora dels paisatges en àmbits degradats; definir criteris paisatgístics per a aportar als instruments de planejament territorial, sectorial i urbanístic; establir projectes pilot de millora del paisatge; elaborar codis de bones pràctiques envers el paisatge destinats als sectors socials i econòmics, i realitzar campanyes de sensibilització, educació i comunicació en matèria de paisatge, entre altres possibles actuacions.

Fase 3: Elaboració d'un programa de gestió del paisatge

En la tercera fase, la de l'elaboració del programa de gestió, es concreten les accions específiques que els diversos agents han d'emprendre per tal d'assolir els objectius de qualitat paisatgística definits en la carta del paisatge i en les estratègies d'intervenció. Així, en aquesta fase s'han d'assignar responsabilitats per a complir cadascun dels objectius de qualitat i les estratègies d'intervenció, seleccionar els instruments d'acció i gestió més apropiats en cada cas, determinar recursos i mitjans econòmics, i establir un calendari per al compliment dels compromisos de cadascuna de les parts signants. També és important que la carta del paisatge contingui un programa de comunicació i difusió dels seus continguts i compromisos.

Fase 4: Signatura del document de consens de la carta del paisatge

Un cop s'han superat les tres primeres fases del procés, cal redactar un document de consens que constitueixi el pacte per a la protecció, ordenació, gestió i millora del paisatge, redactat de tal forma que pugui ser signat per la major part dels agents públics i privats implicats directament en la promoció de la carta del paisatge.

Experiències de cartes del paisatge a Catalunya

Actualment a Catalunya hi ha diverses cartes del paisatge en procés d'elaboració i unes quantes, poques, que ja estan signades¹. A continuació es descriuen breument, a tall d'exemple, dues experiències de redacció de cartes del paisatge: la de l'Alt Penedès i la del Berguedà.

La Carta del paisatge de l'Alt Penedès

Els antecedents de la Carta del paisatge de l'Alt Penedès es remunten a la signatura d'un conveni l'any 2002 entre l'associació Terra Vitium (integrada per la patronal del vi i del cava de la Denominació d'Origen Penedès i els principals sindicats agraris de la comarca) i els departaments de Política Territorial i Obres Públiques, Medi Ambient i Agricultura, Ramaderia i

¹ Nota dels editors: per tenir informació actualitzada sobre l'estat de desenvolupament de les cartes del paisatge a Catalunya es pot consultar el web <http://www.catpaisatge.net/cat/cartes.php>

Pesca de la Generalitat de Catalunya, en el qual es va acordar redactar una carta del paisatge².

Imatge 2. Acte de signatura de la Carta del paisatge de l'Alt Penedès.

La Carta del paisatge de l'Alt Penedès es va formular des de l'inici com un instrument de concertació entre els diferents agents del territori amb l'objectiu de fer compatible l'evolució econòmica de la comarca amb el manteniment d'un paisatge de qualitat a través d'accions de promoció i millora del paisatge vitivinícola productiu de l'Alt Penedès (Busquets i Cortina, 2005).

Els agents socials que l'any 2004 van subscriure la Carta del paisatge de l'Alt Penedès³ van assolir el compromís de protegir i promoure la gestió

² L'equip redactor de la Carta del paisatge de l'Alt Penedès el van coordinar Jaume Busquets i Carme Farré (LANDTRA), i Albert Cortina (Estudi DTUM) (Busquets, Farré i Cortina, 2004).

³ El 9 de desembre de 2004 varen signar la Carta del paisatge el president del Consell Comarcal de l'Alt Penedès; el director general d'Arquitectura i Paisatge, el subdirector general de Paisatge i el director general del Programa de Planejament Territorial de la Generalitat de Catalunya; els 27 alcaldes de la comarca; el president de l'entitat Marca Penedès; els representants dels sindicats agraris Unió de

responsable del paisatge de la comarca tot estipulant quatre acords bàsics. El primer considera que és necessari protegir, millorar i valorar el paisatge de l'Alt Penedès mitjançant una gestió dinàmica del territori. El segon preveu que cal implementar criteris paisatgístics en els diferents instruments de planificació territorial, sectorial i urbanística mitjançant la integració dels requeriments paisatgístics en el planejament, la formulació d'objectius de qualitat del paisatge, la determinació dels criteris paisatgístics generals d'ordenació i regulació, i finalment, l'establiment dels criteris paisatgístics específics a implementar en el planejament territorial i urbanístic amb relació als nuclis urbans existents, els creixements urbans, les urbanitzacions forestals, els espais industrials, els usos agraris, la xarxa d'espais oberts, els usos periurbans, les infraestructures de transport i de serveis, les activitats extractives i els equipaments comunitaris en sòl rural. El tercer dels acords fa referència a l'adopció del Codi de les bones pràctiques vitivinícoles per a preservar el paisatge de l'Alt Penedès, el qual va dirigit a evitar l'erosió del sòl i a afavorir-ne la conservació, a mantenir el paisatge agroforestal, a garantir la biodiversitat, a millorar el paisatge construït i a promocionar el paisatge vitivinícola. Finalment, el quart acord estableix la creació d'un òrgan de participació per al desenvolupament de la Carta del paisatge i una oficina tècnica per tal de dur a terme les tasques de redacció i aprovació del programa de gestió del paisatge i la definició dels objectius de qualitat. A la vegada, aquesta oficina tècnica ha d'impulsar l'adopció dels criteris paisatgístics en el planejament territorial, sectorial i urbanístic fent el seguiment adequat per a implementar-los; impulsar iniciatives públiques i/o privades exemplars en la línia de les proposades en el catàleg de propostes de restauració i millora del paisatge, i per acabar, fomentar l'adopció del Codi de les bones pràctiques vitivinícoles, fer el seguiment de la seva implantació i promoure el paisatge de la vinya de l'Alt Penedès com a marca turística de qualitat.

Pagesos, Unió Vinícola del Penedès i Joves Agricultors i Ramaders de Catalunya; el representant de l'Institut del Cava; els delegats de la Unió Empresarial del Penedès, de l'Associació d'Empresaris Garraf, Alt Penedès i Baix Penedès (ADEG) i dels sindicats de treballadors CCOO (Unió Intercomarcal Alt Penedès-Garraf) i UGT (Unió Intercomarcal Anoia-Alt Penedès-Garraf); el director general de l'Institut Català del Vi (INCAVI), i finalment, el president de l'associació Terra Vitium, promotora de la iniciativa.

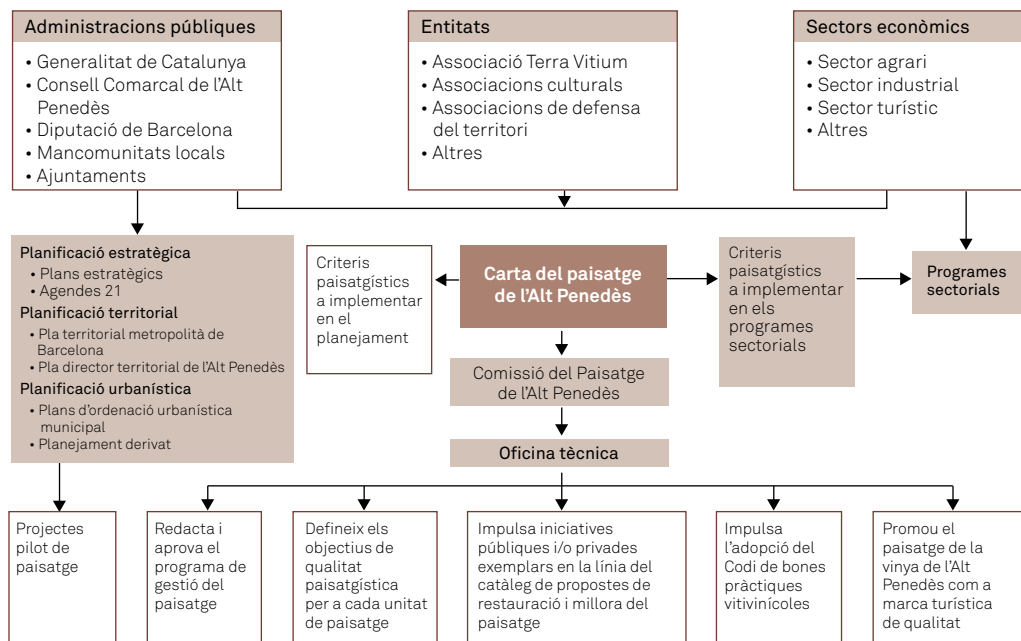

Figura 2. Quadre síntesi de les propostes de la Carta del paisatge de l'Alt Penedès. Font: Estudi DTUM.

Actualment, els acords i els objectius de la Carta del paisatge de l'Alt Penedès els desenvolupa el Consell Comarcal mitjançant quatre accions paral·leles. Una d'aquestes és l'elaboració d'actuacions d'integració paisatgística per als polígons industrials de l'Alt Penedès (vegeu la imatge 3). En el marc de les directrius de la carta del paisatge, i amb la participació del Consell Comarcal, els ajuntaments implicats, la Direcció General d'Arquitectura i Paisatge de la Generalitat de Catalunya i les juntes de propietaris dels polígons d'activitat econòmica, s'han realitzat, des del mes de novembre del 2006, obres d'integració paisatgística en diversos polígons industrials: La Plana d'en Florit (les Cabanyes), Can Merlines (Avinyonet del Penedès), Sant Pere Molanta (Olèrdola), La Masia (Sant Cugat Sesgarrigues), Vilobí (Vilobí del Penedès), Domenys II (Vilafranca del Penedès), Can Bas (Subirats) i Casanova (Santa Margarida i els Monjos).

El segon bloc d'actuacions vol integrar paisatgísticament les rotondes i les entrades dels municipis de l'Alt Penedès (vegeu la imatge 3). En aquest

sentit, el Consell Comarcal ha signat convenis de col·laboració amb vuit ajuntaments de la comarca per a executar projectes d'integració paisatgística dins del programa de desenvolupament de la carta del paisatge. Les actuacions s'han previst en espais característics dels municipis escollits, les entrades als nuclis de població i determinades zones de lleure tradicionals.

Imatge 3. Catàleg de propostes de restauració i millora del paisatge: integració paisatgística dels polígons industrials i de les entrades a nuclis urbans de la Carta del paisatge de l'Alt Penedès. Font: equip redactor de la Carta del paisatge de l'Alt Penedès.

A la vegada, també s'ha portat a terme una publicació de fitxes que recullen les bones pràctiques per al paisatge vitivinícola del Penedès. Aquesta publicació ha estat coordinada per la Direcció General d'Arquitectura i Paisatge de la Generalitat de Catalunya i l'associació Al Penedès, Vinyes!, i també hi han col·laborat les principals empreses del sector. L'última acció és la redacció d'una ordenança tipus del paisatge per a la comarca de l'Alt Penedès.

La Carta del paisatge del Berguedà

Els antecedents de la Carta del paisatge del Berguedà es remunten a la signatura, el 22 de febrer del 2006, del conveni de col·laboració amb el Pla

de Foment Turístic de la comarca (2005-2006), concedit per la Direcció General de Turisme del Departament de Comerç, Turisme i Consum de la Generalitat de Catalunya. El Pla de Foment tenia com a objectiu principal realitzar millores per a l'economia del Berguedà; concretament, potenciar el sector turístic i determinar unes accions que sorgien de les indicacions del Pla de Màrqueting Turístic realitzat durant el darrer semestre del 2004 i el primer trimestre del 2005 per encàrrec de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona a instàncies dels empresaris turístics de la comarca. Entre les accions enunciades, una de les més importants va ser la redacció de la Carta del paisatge del Berguedà⁴. El document de consens de la carta del paisatge, que té el nom de Pacte per a la protecció, ordenació, gestió i millora dels paisatges del Berguedà, va ser signat l'any 2007 pels principals agents de la comarca amb el lideratge del Consell Comarcal del Berguedà⁵.

L'elaboració de la carta del paisatge d'aquesta comarca s'ha basat en quatre principis. Primer de tot, en el reconeixement que l'ordenació i la protecció del paisatge com a bé d'interès col·lectiu és una responsabilitat no únicament dels poders públics, sinó dels ciutadans i la resta dels agents socials i econòmics que actuen sobre el territori. En segon lloc, en el fet que en qualsevol intervenció sobre el territori i en els diferents instruments existents o futurs per a la planificació i gestió del territori haurà de tenir-se en compte el paisatge pel seu caràcter integrador. El tercer principi és que

⁴ L'equip redactor de la Carta del Paisatge del Berguedà el van coordinar Albert Cortina (Estudi DTUM) i Josep Gordi (Laboratori d'Anàlisis i Gestió del Paisatge - Universitat de Girona) (Cortina i Gordi, 2007).

⁵ L'acte públic de signatura de la Carta del paisatge del Berguedà es va realitzar el 26 de març del 2007. Varen signar la Carta els alcaldes dels 31 municipis de la comarca, els representants dels set organismes o entitats que varen signar el conveni de col·laboració del Pla de Foment Turístic del Berguedà (el Consorci de Turisme de l'Alt Berguedà, el Consorci de la Ruta Minera, el Consorci del Parc Fluvial del Llobregat, el Consorci de Formació i Iniciatives Cercs-Berguedà, la delegació al Berguedà de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona, el Gremi Comarcal d'Hostaleria i Turisme del Berguedà i l'Associació d'Agroturisme del Berguedà) i les institucions impulsores del projecte: el Consell Comarcal del Berguedà, la Diputació de Barcelona i la Generalitat de Catalunya (la Direcció General de Turisme del Departament d'Innovació, Universitat i Empresa; la Direcció General d'Arquitectura i Paisatge; la Direcció del Programa de Planificació Territorial del Departament de Política Territorial i Obres Públiques; la Direcció General de Medi Natural del Departament de Medi Ambient i Habitatge; la Direcció General de Patrimoni Cultural del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, i el Departament d'Agricultura, Alimentació i Acció Rural). Posteriorment, s'han adherit a la carta entitats, col·legis professionals, empreses, sindicats, mitjans de comunicació, entitats financeres, professionals i tècnics municipals.

els poders públics adopten el compromís d'establir les polítiques i les mesures concretes que permetin la millor protecció, gestió i ordenació dels paisatges de la comarca. I, finalment, que els agents privats que signen la carta adopten el compromís d'integració del paisatge en els seus respectius projectes i actuacions, implementant les mesures específiques per a la conservació dels paisatges del Berguedà.

Imatge 4. Acte de signatura de la Carta del paisatge del Berguedà.

El mes de març del 2007 els agents del territori, a través de la signatura del document de consens de la carta del paisatge, es van comprometre a protegir i promoure la gestió del paisatge estipulant els següents acords:

- Afavorir l'evolució harmònica dels paisatges del Berguedà d'acord amb els objectius estratègics d'utilització racional del territori, de desenvolupament urbanístic sostenible i de funcionalitat dels ecosistemes i dels connectors ecològics.
- Garantir, amb l'adopció de mesures de protecció del paisatge, el dret social dels ciutadans a viure en un entorn cultural i natural divers i de qualitat.

Imatge 5. Paisatge de muntanya a l'Alt Berguedà.

- Potenciar el paisatge com un element de benestar individual i col·lectiu que, a més de valors estètics i ambientals, té una dimensió econòmica, cultural, social, patrimonial, identitària i espiritual.
- Avaluar les conseqüències sobre els paisatges de qualsevol actuació d'ordenació i gestió del territori, així com els efectes del procés constructiu i urbanitzador sobre el paisatge.
- Cooperar amb les diverses administracions públiques en la formulació de les polítiques del paisatge, en l'elaboració dels instruments de planificació i en l'execució de les mesures de gestió territorial i del paisatge.
- Promoure la implicació de la iniciativa privada i fomentar la col·laboració de les empreses i dels agents econòmics, culturals i socials amb les diferents administracions públiques, amb l'objectiu de prendre decisions sobre el paisatge de la comarca conjuntament.

- Fomentar la participació en les polítiques del paisatge dels agents socials, professionals i econòmics.
- Concertar estratègies i actuacions concretes per tal de conservar i mantenir els aspectes significatius o característics dels paisatges del Berguedà; guiar i harmonitzar les transformacions induïdes pels processos socials, econòmics i ambientals, a més d'impulsar actuacions de caràcter prospectiu, amb l'objectiu de mantenir o millorar els paisatges de la comarca.
- Sensibilitzar la ciutadania respecte als paisatges del Berguedà com a components importants de la seva identitat col·lectiva.
- Impartir en els centres educatius de la comarca la formació en matèria de paisatge a través del projecte Ciutat, territori, paisatge, impulsat per la Generalitat de Catalunya i l'Observatori del Paisatge de Catalunya, per tal de contribuir a l'actualització dels coneixements dels alumnes sobre la ciutat i el territori de la comarca, els processos urbans i l'ordenació de l'entorn, i alhora promoure la sensibilització en relació amb el paisatge.
- Implicar els artistes plàstics, escriptors, músics, arquitectes, professionals dels mitjans audiovisuals i publicitaris, perquè aportin una mirada renovada sobre els paisatges tradicionals de la comarca i una interpretació contemporània dels nous paisatges transformats del Berguedà.

Així doncs, la comarca del Berguedà, amb la carta del paisatge, disposa d'un instrument consensuat molt potent que inclou un programa d'actuacions que permet anar avançant en els compromisos de protecció, ordenació i gestió del paisatge acordats pels diferents agents del territori. La carta estableix diferents línies d'actuació prioritàries a impulsar des del Consell Comarcal del Berguedà i la Generalitat de Catalunya. Entre aquestes actuacions destaquen la formulació del Pla integral per al desenvolupament local i millora del paisatge rural relacionat amb una actuació economico-social en l'àmbit supramunicipal de muntanya; la signatura d'un conveni de gestió del paisatge amb els agents implicats per a l'ordenació, gestió i integració paisatgística dels horts urbans a la Colònia Vidal, dins del Parc Fluvial de les Colònies del Llobregat; l'aplicació d'un pla pilot d'integració

paisatgística dels contenidors en els nuclis urbans i rurals; la implantació d'una xarxa de miradors del paisatge vinculats a les carreteres i vies locals del Berguedà; la realització d'actuacions paisatgístiques de millora als accessos urbans mitjançant avingudes arbrades, i l'elaboració d'una guia de recomanacions per a la integració paisatgística dels establiments de turisme rural i els càmpings, entre d'altres.

Imatge 6. Una de les línies d'actuació que estableix la Carta del paisatge del Berguedà és la implantació d'una xarxa de miradors del paisatge vinculats a les carreteres i vies locals.

Perspectives de futur i propostes per a la signatura de cartes del paisatge a Catalunya

Des de l'aprovació l'any 2005 de la Llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge, ha anat augmentant el nombre de sol·licituds a la Direcció General d'Arquitectura i Paisatge de la Generalitat de Catalunya, per part dels agents del territori, per a iniciar noves cartes del paisatge. A mesura que es van redactant i, per tant, van prenent forma com a instrument, es fa cada cop més necessària una reflexió metodològica so-

bre aquest instrument de concertació per tal que es vagi consolidant com una eina realment útil per a la gestió dinàmica dels paisatges.

En aquests moments ja s'han signat algunes cartes del paisatge que comporten actuacions específiques, responsabilitats, calendari i necessitats concretes de recursos econòmics per a desenvolupar els compromisos adquirits. Són molts els ajuntaments, les comarques, les mancomunitats i els grups de municipis que volen iniciar el seu propi procés de redacció i signatura d'una carta del paisatge. Per aquest motiu, i per concloure aquest capítol, a continuació es presenten, de forma sintètica, quatre punts de reflexió breu sobre l'elaboració i la signatura de cartes del paisatge.

En primer lloc, i amb relació al model català de cartes del paisatge com a instrument participatiu de mediació i concertació de les propostes d'intervenció en el paisatge, val a dir que a Catalunya es perfila un model de carta del paisatge força vinculat als instruments de governança, a mig camí entre el model francès, que té un alt component polític, i el model italià, que dóna com a resultat uns projectes paisatgístics més formalitzats. Així doncs, a Catalunya, la carta del paisatge es va configurant com un instrument per a fer participar la ciutadana de les decisions que fan referència a la protecció, ordenació i gestió dels seus paisatges; com una eina eficaç de concertació social respecte als objectius i a les estratègies d'intervenció per a uns paisatges que es transformen constantment, i com un procés de mediació entre els diferents interessos que poden confluir en un determinat indret per tal d'evitar o resoldre els conflictes que sovint es generen en el territori, i arribar a signar consensuadament un pacte a favor del paisatge que millori la qualitat de vida de les persones i del medi que les envolta. No obstant això, aquest pacte signat pels agents institucionals i socials requereix finançament i recursos econòmics per desenvolupar-se amb eficiència i no convertir-se en un simple document retòric sense capacitat real d'intervenció i transformació. És per això que, posteriorment a la signatura de la carta del paisatge i ja en la fase de desplegament de les estratègies i dels acords, pren protagonisme la figura dels convenis de gestió del paisatge entesos com a contractes-programa, que han de permetre executar projectes característics al lloc on s'ha signat una carta obtenint els recursos econòmics necessaris per a garantir l'execució de les actuacions prioritàries establertes en el programa de gestió.

En segon lloc, i pel que fa a la valoració de l'escala més idònia per a la signatura d'una carta del paisatge, cal dir que l'escala d'aplicació d'una carta ha de ser necessàriament supramunicipal. En aquest sentit, la redacció i signatura de la carta ha de ser un procés que permeti aprofundir en la nova cultura del territori, fet que implica adoptar formes de cooperació i coordinació interadministratives en què els poders públics i els agents privats col·laborin per a desenvolupar els objectius i les estratègies d'intervenció en el paisatge i executar projectes territorials d'abast nacional o supramunicipal.

En tercer lloc, i pel que fa a la metodologia d'elaboració de les cartes del paisatge i a la seva funcionalitat, cal esmentar que la diagnosi no ha de ser excessivament llarga ni detallada, ja que no es tracta d'un catàleg de paisatge reduït, sinó que ha de ser intencionada i dirigida a aportar una lectura clara de cap a on es dirigeix aquell paisatge, quins són els seus dèficits, les seves oportunitats, els seus riscos i els seus punts crítics. Ha de ser, doncs, una "diagnosi amb argument" que serveixi per a crear el consens necessari en les fases posteriors de concertació dels objectius, de les estratègies d'intervenció i dels programes de gestió. De fet, la carta del paisatge no pretén solucionar tots els problemes paisatgístics del territori, sinó que vol teixir complicitats i consens al voltant d'alguns temes que es detecten com a fonamentals.

En aquest sentit, és important que els criteris paisatgístics i les mesures d'intervenció que es fixin es reflecteixin en els instruments de planejament territorial i urbanístic i en les polítiques sectorials amb incidència sobre el paisatge. Al mateix temps, les actuacions prioritàries de la carta del paisatge haurien de vincular-se amb els programes dels diferents departaments de la Generalitat de Catalunya, especialment els establerts per la Direcció General d'Arquitectura i Paisatge. La signatura d'una carta del paisatge hauria de ser un segell de qualitat que permetés situar-se en una millor posició dins els programes d'ajuts de les polítiques públiques del paisatge. A escala institucional, la signatura d'una carta del paisatge segueix tot un procés participatiu, de concertació i de mediació territorial, i això permet legitimar les relacions transversals entre els diferents agents, augmentar el capital social i assolir un bon estat de governança territorial.

La informació recopilada en el procés d'elaboració converteix la carta del paisatge en un autèntic arxiu del territori on es poden fer diverses lectures en funció de les característiques dels problemes detectats. La carta també ha de permetre fer pedagogia i ampliar el grau de sensibilització de la població vers el paisatge.

En quart lloc, i pel que fa a la gestió i el seguiment de les actuacions derivades de les cartes del paisatge, es proposa que per a cadascuna d'aquestes es constitueixi un consell del paisatge que estigui format pels agents que hagin signat la carta i que faci un bon seguiment del compliment dels compromisos adquirits. A més, la creació d'una oficina tècnica permetria, en cada cas, dinamitzar la gestió i l'execució de les actuacions derivades dels acords adoptats.

Referències bibliogràfiques

BUSQUETS, Jaume (dir.) (2006). *Fitxes de bones pràctiques en el paisatge vitivinícola del Penedès*. Barcelona: Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Direcció General d'Arquitectura i Paisatge; associació Al Penedès, Vinyes!

BUSQUETS, Jaume; CORTINA, Albert (2005). "La Carta del paisatge de l'Alt Penedès: un instrument de concertació d'estratègies de gestió del paisatge", *Espais*, núm. 50, p. 104-111.

--- (eds.) (2009). *Gestió del paisaje. Manual de protección, gestión y ordenación del paisaje*. Barcelona: Ariel.

BUSQUETS, Jaume; FARRÉ, Carme; CORTINA, Albert (2004). *Carta del paisatge de l'Alt Penedès: per a la protecció, millora i valorització del paisatge de l'Alt Penedès* [en línia]. <http://www.maresme2015.net/documents/cartapaisatge_altpenedes.pdf> [consulta: 25.06.2009].

CONSELL D'EUROPA (2000). *Conveni europeu del paisatge* [en línia]. <http://www.mma.es/secciones/desarrollo_territorial/paisaje_dt/convenio_paisaje/pdf/cep_catala.pdf> [consulta: 07.10.2009].

--- (2008). *Recommendation of the Committee of Ministers to member states on the guidelines for the implementation of the European Landscape Convention (Adopted by the Committee of Ministers on 6 February 2008 at the 1017th meeting of the Ministers' Deputies)*. Estrasburg.

CORTINA, Albert (2008). "La sociedad civil organizada en la planificación territorial sostenible y en la gestión del paisaje", dins Andrés de Sousa, Moisés R. Simancas (coord.): *Sociedad civil organizada y desarrollo sostenible*. Santa Cruz de Tenerife: Consejería de Presidencia y Justicia del Gobierno de Canarias, p.131-164.

CORTINA, Albert; GORDI, Josep (dir.) (2007). *Carta del paisatge del Berguedà, document de consens. Pacte per a la protecció, ordenació, gestió i millora dels paisatges del Berguedà* [en línia]. <<http://www.catpaisatge.net/fitxers/cartes/cartapaisatgebergueda.pdf>> [consulta: 25.06.2009].

DIRECCIÓ GENERAL D'ARQUITECTURA I PAISATGE (2006). *La carta del paisatge: un instrument col·lectiu i voluntari de compromís a favor del paisatge*. Barcelona: Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya.

FONT, Núria (1998). *Democràcia i participació ciutadana: algunes experiències innovadores*. Polítiques 22. Barcelona: Editorial Mediterrània.

GENERALITAT DE CATALUNYA (2006). *Llei 8/2005 i Reglament de protecció, gestió i ordenació del paisatge*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. (Quaderns de Legislació).

MATA, Rafael; TARROJA, Àlex (coord.) (2006). *El paisaje y la gestión del territorio*. Barcelona: Diputació de Barcelona. (Territorio y Gobierno: Visiones; 5).

NOGUÉ, Joan; SALA, Pere (2006). *Prototipus de catàleg de paisatge. Bases conceptuals, metodològiques i procedimentals per elaborar els catàlegs de paisatge de Catalunya*. Olot: Observatori del Paisatge.

PRIORE, Riccardo (2006). *Convenzione Europea del Paesaggio. Il testo tradotto e commentato*. Reggio Calabria: Università degli Studi Mediterranea de Reggio Calabria.

Les cartes del paisatge a França

Marie Guibert

En el marc de l'aplicació del Conveni europeu del paisatge, que a França va entrar en vigor l'1 de juliol del 2006, el Ministeri d'Ecologia, Energia, Desenvolupament Sostenible i Ordenació del Territori ha apostat pel desenvolupament de cartes del paisatge. Les cartes del paisatge són instruments, sense càrrega jurídica fruit d'un compromís entre els agents d'un territori. Es creen amb la voluntat de dur a terme un projecte territorial que integri els objectius de qualitat paisatgística i que es plasmi en accions concretes a favor de la protecció, la gestió i la construcció de nous paisatges.

A França, s'ha elaborat una metodologia de treball per tal d'estimular el desenvolupament d'aquestes cartes, on es defineixen tant els instruments com la seva aplicació. La metodologia permet als organismes de l'Estat i, sobretot, a les direccions regionals de medi ambient, que són els organismes responsables de les polítiques del paisatge, donar suport als diferents col·lectius interessats en l'elaboració de cartes. Per il·lustrar aquest mètode, es presentaran dos exemples de cartes del paisatge: la Carta arquitectònica, urbanística i paisatgística de la vall de Salagou i del circ de Moureze, i la Carta del paisatge i del medi ambient de Costières de Nîmes.

Plantejament d'una carta del paisatge

Per a la realització d'una carta del paisatge cal un promotor que sol·liciti assessorament per al desenvolupament del projecte als serveis estatals o bé que els serveis propis de l'Estat trobin una administració territorial o més d'una que es constitueixi com a promotora de la carta. En tots dos casos, la direcció regional de medi ambient corresponent ofereix les seves competències i també el suport financer. Més endavant, es crea un comitè de seguiment que ha d'aplegar els representants polítics afectats, els serveis de l'Estat, el consell d'arquitectura, urbanisme i medi ambient de la zona i altres agents locals rellevants per al desplegament de la iniciativa. Segons la superfície del territori afectat o dels reptes existents, es poden constituir comitès tècnics per a donar suport al comitè de seguiment. Un cop creat, el comitè de seguiment ha de definir les perspectives i els objectius de la carta del paisatge, participar en la redacció del plec de condicions, trobar finançament per a l'estudi i la dinamització i, per acabar, escollir l'equip de

treball que elaborarà la carta. Generalment, es tracta d'un equip de paisatgistes que col·labora, segons el cas, amb arquitectes, geògrafs, sociòlegs, naturalistes o altres professionals.

Contingut i desplegament d'una carta del paisatge

Les fases bàsiques d'elaboració d'una carta del paisatge són quatre: el coneixement i la diagnosi; els objectius de qualitat i les accions; l'estratègia i el programa d'accions, i finalment, la dinamització i el desplegament del projecte. Les tres primeres fases defineixen el que es coneix com a pla del paisatge. Quan les orientacions incloses en el pla del paisatge són signades per totes les parts afectades, la iniciativa adquireix un valor formal i moral, i passa a tenir la consideració de carta del paisatge.

La fase de diagnosi és, sens dubte, fonamental, ja que permet conèixer i entendre el territori on es desenvoluparà l'actuació. La informació pot extreure's, en part, de l'atles del paisatge de la zona objecte d'estudi, sempre que n'existeixi algun. Tanmateix, a diferència del que succeeix amb els atles del paisatge, que han de ser exhaustius per la seva vocació d'elements de coneixement del paisatge d'una zona, la diagnosi d'una carta ha d'anar lligada als reptes específics de la carta. Així doncs, és important que posi de manifest els valors paisatgístics del territori, els seus aspectes identitaris i els reptes o les dinàmiques del paisatge tenint sempre en compte l'acotament de les escales.

Per garantir l'èxit d'aquesta primera fase, el promotor podrà servir-se d'estudis previs o iniciatives ja existents (com ara observatoris fotogràfics dels paisatges), del treball de camp (indispensable per a conèixer el paisatge a fons) o d'intercanvis d'impressions amb els agents del territori. La diagnosi ha de proporcionar les bases geogràfiques, històriques i culturals del paisatge, així com la identificació precisa de les diferents unitats de paisatge que conformen el territori, amb les seves pròpies identitats i reptes. A més, el coneixement de les dinàmiques de l'evolució del paisatge permet il·lustrar-ne els canvis, assenyalar les incoherències entre les diferents actuacions dutes a terme o bé, en cas contrari, ressaltar les iniciatives exemplars. En aquesta fase, el comitè de seguiment ha de posar tots els seus co-

neixements a l'abast del promotor, el qual ha de vetllar perquè la diagnosi sigui harmònica, sintètica i útil per al projecte paisatgístic en qüestió i no un simple recull de dades.

La segona fase d'elaboració de la carta consisteix a definir els objectius de qualitat paisatgística del territori estudiat i determinar les accions que han de permetre assolir-los. En aquesta fase es defineix un projecte global per a tot el territori que, posteriorment, caldrà desglossar en accions més locals. El projecte global ha de basar-se en els resultats obtinguts en la fase anterior, la de diagnosi. Els objectius poden materialitzar-se de manera diferent en funció dels reptes de cada territori, com ara la conservació dels recursos hídrics, o en funció de les unitats de paisatge identificades, segons siguin, per exemple, urbanes o rurals. En aquesta fase de la carta, el promotor ha d'aportar la seva visió com a impulsor, però serà el comitè de seguiment l'ens encarregat de vetllar perquè el projecte tingui en compte la singularitat del paisatge, les expectatives dels seus habitants i la realitat del territori.

La tercera fase ha de permetre establir les estratègies de desplegament de la carta amb l'objectiu d'anar concretant el projecte paisatgístic. És una feina molt important, ja que consisteix a seleccionar les accions a desenvolupar, identificar els agents afectats i inventariar els mitjans de què es disposa. És indispensable transmetre al territori afectat les accions previstes en la carta així com intentar prolongar el període de dinamització, ja que l'evolució del paisatge es mesura de vegades a curt termini, però altres vegades a molt llarg termini. En aquest punt, el comitè de seguiment ha d'orientar i informar el promotor per tal de garantir un projecte paisatgístic realista i pragmàtic. És important que el promotor s'informi sobre altres projectes tant del territori de la carta com d'altres zones; això li permetrà conèixer projectes sectorials que no tenen en compte el paisatge però que poden ser útils per a la carta, projectes que competeixen entre si, o que, fins i tot, són incompatibles, a més de qüestionar les diferents polítiques existents.

La darrera fase de la carta del paisatge consisteix en el desplegament del projecte i la seva dinamització. En aquest cas, els objectius específics són l'adaptació dels documents urbanístics al pla del paisatge, la seva aplicació pràctica i la sensibilització ciutadana. El paper del dinamitzador en

aquest moment és cabdal. Malgrat haver finalitzat les quatre fases d'elaboració, cal continuar treballant amb el comitè de seguiment perquè controli el desplegament de la carta, avalui la feina feta i reorienti les accions que es volen dur a terme si es considera necessari.

Dos exemples de cartes del paisatge

La Carta del paisatge de la vall de Salagou i del circ de Mourèze

La vall de Salagou i el circ de Mourèze són indrets amb un paisatge molt singular vinculat al llac de Salagou, creat artificialment l'any 1968 amb una extensió de 750 ha, i a la típica zona de roca de color rogenc anomenada *ruffe*, que remet inevitablement al desert del Wadi Rum de Jordània. Aquesta unitat de paisatge s'ubica al departament de l'Erau, en una zona interior propera a Montpellier i a poca distància de l'autopista A75, i té una superfície total de 9.833 ha dividida administrativament en 14 municipis. Des de l'any 2006, el Sindicat Mixt de Gestió de Salagou és el responsable de desplegar les diferents polítiques territorials en aquesta àrea.

A principi de la dècada del 2000, la decisió de portar a terme una sèrie de projectes a la zona va generar malestar entre els agents locals perquè es considerava que les iniciatives no s'adequaven al paisatge ni a l'activitat econòmica i social del territori. Aquest fet va desencadenar que els representants polítics de l'àrea sol·licitessin la protecció d'aquest territori, que va entrar en vigor l'any 2003. La voluntat de preservar la zona i el seu medi va acabar comportant l'aplicació d'una mesura legislativa. Tanmateix, com que aquesta mesura no va donar resposta a totes les necessitats de gestió i valorització de la zona, la Direcció Regional de Medi Ambient va acabar proposant l'elaboració d'una carta arquitectònica, urbanística i paisatgística.

Des del punt de vista del paisatge, els reptes que presenta aquesta zona són nombrosos. És un territori fràgil on es donen processos d'abandonament del sòl agrícola i de periurbanització, i s'hi realitzen moltes activitats d'oci a l'aire lliure: cada any hi passen un milió de persones per practicar-hi senderisme, BTT i pesca, entre d'altres activitats. Per aquest motiu és cabdal analitzar, estudiar, preservar i valoritzar-ne el paisatge, que molts viticultors empen com a imatge de marca per vendre els seus vins.

Aquest és el context en què es desenvolupa la carta, cofinançada per l'Estat, el Consell General i el Consell d'Arquitectura, Urbanisme i Medi Ambient. Aquest darrer òrgan és el responsable de l'elaboració de la carta, mentre que la direcció del projecte la duu a terme el Sindicat Mixt de Gestió de Salagou. A la vegada, també s'ha constituït un comitè format per representants polítics del Consell General Llenguadoc-Rosselló, el Consell Regional, la Prefectura, la Direcció Regional de Medi Ambient, la Direcció Departamental d'Equipaments i la Direcció Departamental d'Agricultura i Boscos, encarregats de fer el seguiment del procés d'elaboració de la carta.

Un dels trets característics de la carta de Salagou és la metodologia emprada, que ha combinat la participació activa de la població amb l'elaboració d'un document marc a càrrec d'especialistes en matèria paisatgística. L'activa participació ciutadana ha obligat els especialistes a adaptar la informació gràfica i conceptual perquè fos comprensible per al conjunt de la població i perquè aquesta pogués explicar la seva visió del paisatge i la manera com li agradaria que evolucionés (vegeu les imatges 1 i 2). Així, els redactors de la carta, per tal de deixar constància de l'abandonament agrícola, del tancament d'espais i de la concentració de parcel·les agràries, han elaborat esquemes sintètics i aquarel·les que copsen l'estat actual i la situació futura prevista si no es realitza cap tipus d'intervenció en el paisatge.

Imatges 1 i 2. A partir d'una fotografia de l'estat actual, els redactors de la carta imaginem una possible evolució del paisatge fent servir un sistema de representació accessible a tothom. Font: CAUE de l'Hérault, 2008.

Els habitants, les associacions i els serveis de l'Estat han escoltat i dialogat sobre la problemàtica paisatgística de la seva zona amb l'objectiu d'integrar una visió global del territori que anés més enllà dels propis interessos. Aquesta dinàmica no sempre ha estat un procés fàcil però en tot moment els redactors de la carta han vetllat per mantenir la visió de conjunt i l'enfocament transversal.

El treball amb la població s'ha dut a terme de diverses maneres. Per començar, paral·lelament a l'elaboració de la carta, es va posar en marxa un programa d'assistència arquitectònica per a nous projectes de parcel·lació i construcció de nous habitatges. Aquesta iniciativa pragmàtica i concreta va permetre iniciar una tasca informativa, de sensibilització i de consulta entre els representants polítics, el Consell d'Arquitectura, Urbanisme i Medi Ambient i la població local (vegeu la imatge 3). Cal tenir present que el paisatge de Salagou es caracteritza per la presència de petits llogarrets agrícoles perfectament integrats en el paisatge i en sintonia amb l'activitat agrícola del territori. Ara bé, arran de l'arribada de nous habitants, desconexors de les característiques del paisatge i, per tant, de les particularitats socials i econòmiques de la zona, es va fer necessari un assessorament que permetés adaptar els seus projectes a la identitat particular del territori. Aquesta primera tasca va servir per a reflexionar sobre els mecanismes de comunicació de la informació de la carta a la població local i per a intuir els obstacles que calia evitar i els entrebancs a què s'hauria de fer front.

Més endavant, es va organitzar un viatge de treball per a comparar una situació semblant en una altra regió i analitzar de quina manera podien abordar-se aquestes problemàtiques en el context concret de Salagou. Finalment, es van organitzar tallers temàtics per a acabar de perfilar la carta. Així doncs, es va intentar crear nous espais d'intercanvi de coneixement i de debat abans de la redacció final de les recomanacions. A la vegada, cada fase de la carta va anar acompanyada de presentacions i intercanvis d'opinions amb els agents locals amb la voluntat d'incorporar el màxim d'expectatives i apreciacions de la població que viu el paisatge i del paisatge, i aconseguir que perfillessin la seva pròpia proposta.

Imatge 3. Reunió entre un representant polític, el Consell d'Arquitectura, Urbanisme i Medi Ambient, el promotor i els habitants per a adaptar una urbanització al context i a la manera de viure locals.

Així doncs, aquesta carta és fruit de la reacció d'una part de la població i dels representants polítics de la zona davant de diverses iniciatives que consideraven que podien destruir inexorablement el paisatge i, per tal de garantir-ne la conservació, van demanar el suport de l'Estat. La carta del paisatge ha aconseguit que els habitants prenguin consciència de la fragilitat de la zona i del valor que té. A més, ha provocat una apropiació comunitària del lloc, que de vegades ha desembocat en discussions agitades, però també constructives, sobre el futur d'aquesta regió. Les administracions, per la seva banda, han pres consciència dels impactes a què està exposat el paisatge sense una adequada gestió. En aquest cas concret, el fet de rebre un milió de visitants en un espai no preparat per a aquest propòsit ni gestionat en aquest sentit havia ocasionat una progressiva pèrdua del seu valor original. Gràcies a la carta, les administracions locals han entès millor la relació existent entre paisatge i economia, i entre paisatge i benestar de la població. Es pot dir que la carta del paisatge ha permès crear un autèntic

projecte territorial, amb el suport d'una estructura de gestió adient per a dur a bon port aquesta iniciativa.

En aquests moments, malgrat que la carta del paisatge sigui la que aplega totes les qüestions i els àmbits relacionats amb el paisatge, també s'han endegat iniciatives més específiques per a donar resposta a altres problemes que tenen com a referent el pla del paisatge i les recomanacions que se'n desprenen. Concretament, el Sindicat Mixt de Gestió de Salagou, que té més efectius arran de l'elaboració de la carta del paisatge, ha decidit impulsar quatre noves mesures, que són: l'ordenació i gestió d'un espai rural en col·laboració amb l'Administració regional; una *operation grand site*¹ amb el suport de la Direcció Regional de Medi Ambient; la gestió de l'espai protegit per la Xarxa Natura 2000 amb el suport de la Direcció Departamental d'Agricultura i Boscos, i una iniciativa vinculada al projecte de l'Agenda 21 en col·laboració amb la Direcció Regional de Medi Ambient.

L'elaboració de la carta del paisatge (que està previst que se signi durant l'any 2009) ha aconseguit una important mobilització ciutadana. Tanmateix, actualment s'observa una certa pèrdua d'interès per part de les persones implicades, ja que encara no s'ha endegat cap projecte concret. La impressió general és que la carta del paisatge és simplement una mena d'esborrany que ha quedat sobre el paper. Per això, és urgent concretar-ne la traducció pràctica, posant en marxa les accions que els habitants esperen amb impaciència per poder viure el paisatge que anhelen.

La carta del paisatge i del medi ambient de Costières de Nîmes

La denominació d'origen controlada (AOC, del francès *appellation d'origine contrôlée*) de Costières de Nîmes presenta una superfície de 25.000 ha i administrativament queda dividida en 24 municipis, una mancomunitat i quatre comunitats de municipis que pertanyen al departament de Gard. Aquest territori limita amb el riu Vistre a l'oest, amb el Gard al nord-est, el Roine a l'est i el canal del Roine a Sète al sud. De fet, aquesta regió marca la transició entre dos paisatges molt diferents: la ciutat de Nîmes, al nord, dominada per un paisatge eminentment urbà, i la Camarga, al sud, dominada per un paisatge de llacs molt poc poblat.

¹ Nota dels editors: *operation grand site* són programes de rehabilitació d'indrets notables pel seu paisatge, la seva història o la seva identitat.

El paisatge de la denominació Costières de Nîmes és un paisatge de vinyes amb dues singularitats molt marcades: d'una banda, la presència de garrigues i vergers, i, de l'altra, les explotacions vitivinícoles formades per camps closos i enfilades en pendents, amb unes extensions quasi infinites. L'any 2006 els viticultors i el Sindicat de la Denominació van decidir fer-se per endegar un autèntic projecte territorial. La pressió urbanística vinculada a la crisi vitivinícola havia afavorit l'abandonament dels camps que va comportar una posterior banalització del territori. Conscients que la qualitat del paisatge és l'eix central de la identitat de la zona i el principal reclam del territori, van prendre la determinació d'incidir en les transformacions del món agrícola i periurbà dotant-se d'una carta del paisatge.

La Carta del paisatge i del medi ambient de Costières de Nîmes és una iniciativa col·lectiva i participativa fruit d'una col·laboració entre els representants polítics, els viticultors i les associacions del territori. El finançament, amb un import total de 48.000 euros, ha anat a càrrec del Sindicat de Costières de Nîmes, Nîmes Métropole i la Direcció Regional de Medi Ambient. L'Atelier Territoires et Paysages, un equip de geògrafs amb una experiència contrastada en el camp dels paisatges vitivinícoles, s'ha encarregat de l'elaboració de la carta, que ha durat 18 mesos. Un comitè de seguiment i un comitè tècnic han aportat coneixements precisos del territori en els àmbits abordats per tal d'enriquir i validar les diferents fases de treball. A més, les entrevistes amb viticultors i altres agents del territori han fomentat la reflexió.

La iniciativa s'ha dividit en tres fases diferents: la de diagnosi paisatgística i ambiental, la d'elaboració d'un pla d'acció compartit i la de redacció dels documents de comunicació. En cadascuna d'aquestes fases, el comitè de seguiment ha determinat els objectius que s'havien d'assolir, les eines i els mitjans disponibles, els resultats esperats i els documents que s'havien de produir. Per exemple, la fase de comunicació es va concretar en una jornada de la carta amb la ratificació d'una vintena d'entitats col·laboradores (Nîmes Métropole, el Consell d'Arquitectura, Urbanisme i Medi Ambient de Gard, la Cambra d'Agricultura de Gard i l'Institut Nacional de Denominacions d'Origen, entre d'altres). Amb motiu d'aquesta jornada, es van editar tríptics i CD-ROM, que es van repartir entre els membres del Sindicat de la Denominació, els representants polítics i els organismes col·

laboradors (locals i nacionals). A més, es van crear materials de difusió de la carta (vegeu la imatge 4).

Imatge 4. Logotip de la Carta del paisatge de Costières de Nîmes. Font: AOC Costières de Nîmes, 2007.

La signatura de la carta va marcar l'inici de la segona etapa de treball: la de dinamització. És, de fet, una fase fonamental, ja que amb el pla del paisatge no n'hi ha prou i sempre cal una bona feina de dinamització per donar-li vida. El pla d'acció s'ha estructurat al voltant de tres eixos: la conservació dels recursos naturals i la biodiversitat; la gestió de la identitat rural i agrícola del territori, i el reconeixement de la importància de l'activitat agrícola per al turisme i la comunicació.

La feina de dinamització ha consistit a plantejar, coordinar i fer un seguiment de l'aplicació dels tres eixos del pla d'acció. Per dur-la a terme, els cofinancadors de la carta (als quals van afegir-se, el mes de gener de 2008, el Consell General de Gard i el Consell Regional de Llenguadoc-Rosselló) han subvencionat un lloc de treball de dinamitzador, que informa periòdicament de les seves actuacions el comitè de seguiment i els representants de la carta, un grup format per deu viticultors. Els representants de la carta tenen l'objectiu d'identificar les accions prioritàries i d'actuar d'enllaç sobre el terreny. En canvi, el comitè de seguiment, que aplega un nombre més gran d'agents (entre els quals, els que financen el projecte) té la funció d'assessorar, fomentar l'intercanvi d'experiències i avaluar la feina feta.

El dinamitzador, en canvi, és l'encarregat d'ocupar-se directament del territori i de conèixer tots els projectes en curs que puguin tenir alguna mena d'impacte sobre el paisatge, per tal d'informar els responsables de l'existència de la carta i oferir assessorament a les iniciatives sectorials per

Axe III - Valoriser l'activité agricole par le tourisme et la communication

2 - Parcourir le vignoble

ACTION 25 - CHEMIN VIGNERON

Un projet possible pour chaque vigneron, réalisable en fonction des moyens, pour une découverte du vin à travers le vignoble.

Facteurs de projet	Objectifs
<small>Chaque participant est l'acteur principal</small>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ utiliser le vignoble comme cadre de dégustation ✓ mêler découverte et dégustation

Mise en œuvre

Technique

- ✓ identifier un parcours mettant en avant un fil conducteur traduisant "l'histoire" du lieu (l'histoire du domaine, une géologie spécifique à la cuvée, l'adéquation cépage/terroir...);
- ✓ mettre en avant les symboles à découvrir (substrat, vigne centenaire, bosquet favorable à la faune...);
- ✓ proposer un accompagnement pour une découverte-dégustation dans le vignoble;
- ✓ réaliser une plaquette de présentation du parcours pour laisser libre court à la visite (sous forme de carte postale, d'étiquette de vin...).

Préconisations

- ✓ emprunter uniquement les chemins propriétés de la cave et/ou les chemins communaux;
- ✓ veiller à la sécurité et à la tranquillité du parcours en évitant de traverser des routes à fort trafic ainsi que leurs abords;
- ✓ implanter éventuellement des supports d'interprétation;
- ✓ d'un point de vue administratif : avertir sa compagnie d'assurance.

Réalisation du vignoble

Budget indicatif

- Coût variable selon les projets

Calendrier

- flexible

Délaix de réalisation

- 6 à 8 semaines avant la plantation du matériel

Localisation

- territoire de l'appellation

Actions complémentaires

- Périmètre vignoble sélectionné
- Abords de la cave
- Musée des vins

Charte paysagère et environnementale de l'INAO Costières de Nîmes - Page 7 - plan d'actions - 2007 - www.costieresnimes.com

Imatge 5. Fitxa d'acció de la Carta del paisatge de Costières de Nîmes.

què adoptin un enfocament més transversal que tingui en compte el valor del paisatge. També és l'encarregat de construir les aliances necessàries per a desenvolupar les accions que recull la carta en funció de les prioritats fixades. L'any 2008 es va posar en marxa una primera sèrie d'accions: l'elaboració d'una guia sobre la construcció agrícola amb el Consell d'Arquitectura, Urbanisme i Medi Ambient de Gard adreçada al conjunt de representants polítics i agricultors amb l'objectiu de millorar la inserció d'aquestes construccions al paisatge de Costières de Nîmes; la creació de paquets d'enoturisme anomenats Vi i patrimoni i Vi i golf amb l'Oficina de Turisme de Nîmes; el registre d'espais i selecció de materials per a la

senyalització d'“eixos del paisatge”, i la inscripció d'accions de la carta vinculades al descobriment i al coneixement del paisatge en el marc de la candidatura del Pays Vidourle Camargue per al projecte europeu Leader (senyalització d'eixos del paisatge i d'indrets de la denominació, i creació d'una xarxa d'acollida i de camins d'interpretació de la natura).

El dinamitzador també serveix de pont entre els diferents municipis de la carta per a portar a terme les accions previstes. Aquesta tasca ha estat molt útil, per exemple, per a elaborar un mapa dels valors paisatgístics i ambientals potencials dels 24 municipis (vegeu la figura 3) que conformen la denominació, on s'indiquen les zones amb un potencial més alt, les zones amb un potencial més baix i també aquelles amb un potencial en procés

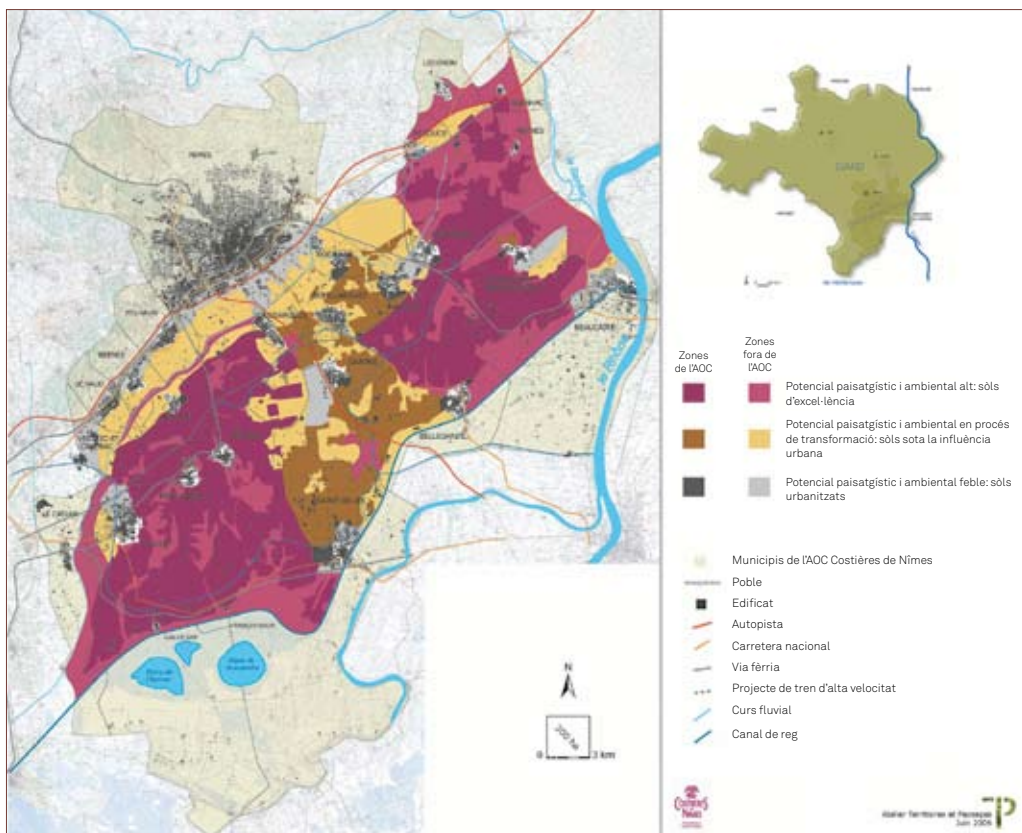

Figura 3. Mapa de punts d'interès paisatgístics i ambientals de la carta. Font: AOC Costières de Nîmes, 2007.

de canvi. Aquest mapa va néixer amb la vocació d'orientar l'elaboració de documents urbanístics que permetessin millorar el reconeixement dels paisatges de la denominació Costières de Nîmes. Durant l'any 2009 s'aplicarà a escala cadastral a alguns municipis de la denominació com a part d'un projecte pilot. En definitiva, es pot dir que el dinamitzador fa d'enllaç entre la carta del paisatge i els representants polítics, amb l'objectiu de donar més rellevància als interessos paisatgístics de la denominació en l'ordenació paisatgística.

Cal tenir en compte que la dinamització de la carta del paisatge va més enllà del marc local. Per tal de conèixer experiències interessants, esdevé necessari que els agents de la carta intercanviïn coneixements amb altres territoris que s'enfronten a uns problemes semblants de gestió de paisatges vitivinícoles i d'una economia agrícola en procés de canvi. Per aquest motiu, el dinamitzador s'encarrega de fer difusió de la iniciativa en diferents xarxes vitivinícoles, turístiques i paisatgístiques, tant per donar a conèixer la carta del paisatge com per conèixer altres experiències similars que puguin ser d'interès. Així, per exemple, es va decidir fer difusió de la carta en el vuitè Congrés Internacional de Zones Vitivinícoles de l'Organització Internacional de la Vinya i el Vi (OIV). A més, properament la carta del paisatge i del medi ambient de la denominació Costières de Nîmes s'adherirà a la Carta Internacional de Fontevraud, fruit de la iniciativa conjunta de la Mission Val de Loire Patrimoine Mondial i de la Interprofession des Vins du Val de Loire. Aquesta carta internacional s'estructura entorn de quatre compromisos: el coneixement profund dels paisatges vitivinícoles, l'intercanvi entre els diferents sectors i organismes institucionals, la preservació dels espais vitivinícoles i dels seus patrimonis, i la valorització dels seus paisatges. L'adhesió de Costières de Nîmes a la Carta Internacional de Fontevraud representa un reconeixement i una difusió de la qualitat de la feina feta i expressa la voluntat de pertànyer a una plataforma d'intercanvi i d'informació.

A data d'avui es pot dir que la carta de Costières de Nîmes ha permès aplegar parcialment els viticultors al voltant d'un projecte comú, tot i que l'adhesió dels agricultors i dels representants polítics a la iniciativa no està encara del tot consolidada i cal mantenir una feina de dinamització constant. La carta del paisatge s'anticipa a l'evolució del territori i vol dur

a terme una funció d'acompanyament per tal que aquest no es resigni a les dinàmiques d'evolució del seu paisatge sense intervenir-hi, sinó que les integri i construeixi nous paisatges amb un valor propi. A més, la iniciativa s'inscriu en diverses xarxes, en les quals hi ha un flux important d'intercanvi d'experiències, fet que permet obrir el territori a diferents cultures i pràctiques, així com aprendre a posicionar-se de manera diferent. La iniciativa també és positiva per al comitè de seguiment, ja que l'experimentació sobre el territori és un bon laboratori per a reflexionar sobre les polítiques aplicades, la seva rellevància i coherència, per a imaginar i pensar noves pràctiques i per a endegar nous projectes.

La població local implicada en la carta n'espera resultats palpables a curt termini, i el temps transcorregut des de l'inici del procés és considerat un factor negatiu. Tanmateix la creació de xarxes i marcs de col·laboració, la cerca i l'obtenció de finançament i la conscienciació dels agents locals suposen un esforç considerable que implica temps de dedicació per part de l'equip de treball, el dinamitzador, la denominació Costières de Nîmes i els cofinançadors. A part dels reptes identificats inicialment, concretament el de manteniment de l'activitat vitivinícola i la gestió de l'abandonament del sòl agrícola, se n'hi han afegit d'altres de molt pes, com ara el projecte de la línia d'alta tensió entre Nîmes i Montpellier i diversos projectes de camps fotovoltaics. Cal no oblidar tampoc que les eleccions municipals del març de 2008 van modificar el context i van fer necessari integrar els polítics nousvinguts a la iniciativa i impulsar una segona signatura de la carta, fet que va endarrerir encara més l'inici de les actuacions concretes.

Arribats a aquest punt, es plantegen algunes qüestions importants, com ara avaluar l'impacte de la carta i de la dinamització sobre el territori; quines plusvàlues econòmiques, socials i, evidentment, paisatgístiques aporta; o quina mena d'indicadors de seguiment cal utilitzar. Malgrat aquests dubtes i algunes altres dificultats, el projecte va fent el seu camí. Seguint l'exemple de la denominació Costières de Nîmes, altres viticultors de la regió Roine-Alps, amb la denominació Brouilly, han pres la determinació de posar en marxa una iniciativa semblant. El territori que limita amb Costières de Nîmes, per la seva banda, ha sol·licitat a la direcció regional de medi ambient que elabori una carta del paisatge en vista de l'evidència que moltes polítiques sectorials no tenen en compte la qüestió del paisatge.

Així doncs, els dos exemples de cartes presentats repassen dues experiències diferents i singulars. En el primer cas, unes actuacions que pretenien transformar el territori sense una reflexió global i sense tenir en compte l'activitat agrícola present van provocar el rebuig de la població. Tanmateix, gràcies a una iniciativa de protecció i a una carta del paisatge, la població ha definit un projecte de territori que respon al model de paisatge que vol, en aquest cas, un paisatge idíl·lic. En canvi, en el segon cas es parteix d'una representació social marcada per la pèrdua de valor: els paisatges s'havien quedat sense cultivar a causa d'una situació econòmica difícil, i el territori es va preguntar què calia fer per posar en marxa un projecte que permetés recuperar-ne el valor. Evidentment, cada carta del paisatge presenta unes característiques específiques, però hi ha unes línies mestres que sens dubte poden servir com a referència per a altres iniciatives similars.

Límits i oportunitats de les cartes del paisatge

Les cartes del paisatge presenten un seguit de punts febles però també d'oportunitats que s'han de tenir en compte. Per començar, estan sotmeses a una situació contractual. Això implica, per exemple, que en un territori extens, a causa de la periòdica renovació dels mandats polítics, és possible que el consens al voltant de la carta no s'assoleixi o es qüestioni, o bé que una fracció del territori no en vulgui formar part, cosa que pot plantejar una incoherència amb l'àmbit d'una unitat de paisatge.

A més, per tal d'endegar una carta del paisatge, és imprescindible disposar d'una bona dinamització a l'hora de gestionar els projectes, difondre la carta i sensibilitzar els actors locals. Per això, si hi ha una estructura de control activa i legítima en un territori, com passa sovint en el cas de França amb els parcs naturals regionals, la gestió i la dinamització de la carta són més fàcils. A vegades, però, quan es posa èmfasi en la importància d'elaborar una carta d'un territori concret, es deixa de banda el paper del control, indispensable en aquesta mena d'iniciatives. I és que cal aprendre a convèncer les entitats locals dels beneficis de disposar d'una carta del paisatge, però sobretot cal garantir que passaran de la teoria a la pràctica un cop la iniciativa estigui en marxa. Tampoc es pot subestimar la importància de les

estructures econòmiques locals. Per això, els viticultors de la denominació Costières de Nîmes van participar en la iniciativa de la concepció de la carta del paisatge i es van encarregar de mobilitzar els representants polítics.

El disseny, però sobretot la dinamització i l'aplicació de la carta del paisatge, necessiten finançament. També en aquest cas, el dinamitzador té un paper molt important a l'hora de trobar socis financers i d'analitzar les subvencions disponibles. I és que, tot i que per a les fases inicials d'estudi és relativament senzill obtenir entre 20.000 i 50.000 euros, és molt més difícil disposar de prou pressupost per a contractar un dinamitzador, finançar accions o fer tasques de difusió. A aquest problema s'hi afegeix el fet que els agents locals reclamen resultats visibles i, en aquest cas que aquests no es donin a curt termini, deixen d'interessar-se per la iniciativa. Una solució estratègica pot ser proposar algunes accions fàcils de dur a terme tant des d'un punt de vista pràctic com financer, així com trobar un municipi disposat a iniciar una acció concreta. Tot i que és important afrontar aquestes iniciatives amb ambició, no cal renunciar a un cert pragmatisme.

El procés d'una carta del paisatge reclama un compromís constant entre els socis locals i la implicació dels agents afectats, ja que finalment seran aquests els responsables de donar vida a la carta del paisatge. És important, per tant, impulsar un autèntic diàleg amb la població, que, tot i que no sempre té a l'abast les claus de lectura del paisatge, sí que té un coneixement ric del territori i de les accions que s'hi duen a terme. La carta del paisatge és una iniciativa amb vocació integral que planteja una reflexió global sobre el territori, amb un especial interès en els seus paisatges, i que es desenvolupa a través d'accions molt concretes i locals. A diferència dels plans urbanístics, es tracta d'un autèntic projecte territorial que té en compte les diferents escales dels indrets, des de la unitat del paisatge fins als seus elements més valuosos.

Un dels avantatges de la carta del paisatge és que es fonamenta en un pla del paisatge amb un enfocament transversal i no sectorial. D'aquesta manera, permet tenir en compte les diferents lògiques i dinàmiques que actuen en un territori per tal d'assimilar les transformacions paisatgístiques que provoquen. A França, els esquemes de coherència territorial són instruments que aborden la planificació territorial a una escala intermunicipal, tot i que no abracen el conjunt del territori i no tenen vo-

ció de plantejar específicament el tema del paisatge. Per tant, les cartes del paisatge poden ajudar a pal·liar aquesta mancança, per la qual cosa cal procurar que les pautes recomanades s'integrin bé en aquests documents urbanístics.

De fet, la carta del paisatge té la voluntat d'anticipar-se a les transformacions previstes en el paisatge. Es tracta d'un document de projeccions que no es limita a estudiar un paisatge, sinó que és un projecte que reclama la implicació dels diferents actors d'un territori, per tal que es pronunciïn sobre el marc vital que volen construir. Així doncs, la carta obliga a fer projeccions de futur, tot i que sovint els interessos a curt termini o les decisions individuals acaben influint més directament en les dinàmiques del paisatge. És important, doncs, que la carta del paisatge tingui en compte tant el marc vital dels habitants com els problemes econòmics del territori. Es tracta d'un projecte global que no té intenció de frenar el desenvolupament d'una regió, sinó més aviat d'acompanyar-lo. La filosofia no és tant definir el paisatge ideal que es voldria conservar de totes totes, sinó valoritzar el paisatge adaptat a la realitat de cada indret. En aquest sentit, el comitè de seguiment, o bé el promotor, no ha de canalitzar les seves pròpies voluntats ni les seves referències culturals a través de les propostes, sinó que ha d'escoltar tots els actors locals. Per tant, un dels punts fonamentals de la carta del paisatge és la dinamització del territori entorn d'un projecte que s'adreci al conjunt de la població. En aquest sentit, i a tall d'exemple, en una jornada sobre el paisatge un representant polític va compartir la seva experiència amb relació a la carta del paisatge i el balanç que en feia uns quants anys més tard. De les seua perspectiva, se n'extreia que, per manca de finançament, moltes accions no havien pogut fer-se realitat i que les construccions que s'hi feien continuaven sent similars a la majoria de construccions de França, sense tenir en compte la marcada identitat d'aquell poble de la Losera. Tanmateix, la iniciativa de la carta del paisatge havia servit per a impulsar altres accions, com ara la recollida selectiva de residus, que finalment va aconseguir evitar un projecte d'abocador que hauria modificat considerablement el paisatge del municipi, i un treball pedagògic per als nens, que a partir de llavors van dur a terme accions de recuperació de determinats indrets. La població va tornar a utilitzar els camins del terme, fet que en garantia el manteniment constant. Un dels

aspectes més destacats, en resum, és que els habitants es van cohesionar al voltant d'aquest projecte, que els va ajudar a reapropiar-se del paisatge.

Un altre factor positiu de la carta del paisatge és que permet valoritzar i gestionar un territori per tal de reforçar-ne l'atractiu i la imatge comercial i turística. És un aspecte que es pot emprar com a punt de partida per a sensibilitzar els col·lectius del territori o els grups socioprofessionals més reticents envers la iniciativa. En casos en què l'estat del paisatge doni lloc a una imatge desfavoridora o poc atractiva del territori, una carta del paisatge pot ser un bon instrument per a abordar aquests problemes.

A tall de conclusió, es pot dir que per tal que una carta del paisatge es tradueixi en resultats, és fonamental que abans cristal·litzi una mobilització social o política, que més endavant podrà evolucionar vers un projecte de paisatge que reflecteixi el territori en tots els seus elements: entorn vital, suport econòmic, llocs d'activitat, entre d'altres. Sense aquesta mobilització del conjunt dels actors locals, la carta corre el risc de quedar reduïda a una simple transposició d'un model idealitzat del paisatge. Potser una part de la població se la farà seva, però no ho farà el seu conjunt. I sense aquest procés, la carta no passarà de ser un document sense futur, no serà un projecte de territori social, econòmic i, per tant, polític.

Referències bibliogràfiques

AOC COSTIÈRES DE NÎMES (2007). *Charte paysagère et environnementale des Costières de Nîmes* [en línia]. <<http://www.costieres-nimes.com/content/index.php?option=content&task=view&id=130>> [consulta: 07.04.2009].

ASSOCIATION DU PAYS LAURAGAIS; PARC NATUREL RÉGIONAL DES PYRÉNÉES CATALANES (2004). *Charte architecturale et paysagère du Pays Lauragais* [en línia]. <<http://www.payslauragais.com/online/sommaire.pdf>> [consulta: 06.04.2009].

CAUE DE L'HÉRAULT (2008). *Charte architecturale, urbanistique et paysagère de la vallée du Salagou et du Cirque de Mourèze*.

CHOAY, Françoise (2006). *Pour une anthropologie de l'espace*. Paris: Edition du Seuil, p. 345-373.

CLEMENT, Gilles (2006). *Où en est l'herbe. Réflexions sur le Jardin Planétaire*. Arles: Editions Actes Sud, p. 55 -66.

FOLLEA, Bertrand (2001). *Guide des Plans de Paysage, des chartes et des contrats*. Paris: Ministère de l'Aménagement du Territoire et de l'Environnement.

GORGEU, Yves; JENKINS, Catherine (1995). *La charte paysagère, outil d'aménagement de l'espace intercommunal*. Paris: Documentation Française.

GUISEPELLI, Emmanuel; FLEURY, Philippe, (2007). "Le paysage à la croisée des choix de développement local: Quelles connaissances pour quels enjeux? Quels outils pour l'action?", dins Martine Berlan-Darque; Yves Luginbühl; Daniel Terrason (eds.). *Paysages: de la*

connaissance à l'action. Versailles: Éditions Quae, p. 251-262.

HESSE, Hermann (2004). *Description d'un paysage*. Paris: Editions Corti.

LUGINBÜHL, Yves (2001). *La demande sociale de paysage*. Paris: Ministère de l'Aménagement du Territoire et de l'Environnement. Disponible a: <<http://lesrapports.ladocumentationfrancaise.fr/BRP/014000726/0000.pdf>>.

PAQUOT, Thierry (2006). *Terre urbaine: cinq défis pour le devenir urbain de la planète*. Paris: Edition la Découverte, p.144-146.

PARC NATUREL RÉGIONAL DES PYRÉNÉES CATALANES (2008). *Chartes de paysage et d'urbanisme du Parc naturel régional des Pyrénées catalanes* [en línia]. <<http://parc-pyrenees-catalanes.fr/francais/comprendre/telechargement/etudes-du-parc.php>> [consulta: 06.07.2009].

SCOT OU PAYS (2006). *Charte Paysagère du SCOT Uzège - Pont du Gard* [en línia]. <http://www.uzege-pontdugard.fr/Local/uzege/dir/documents/FA_contractualisees_2005/charte%20paysagere.pdf> [consulta: 06.04.2009].

La custòdia del territori: un nou instrument de concertació basat en la implicació ciutadana per a conservar el paisatge

Jordi Pietx i Xavier Basora

Fins fa pocs anys, la responsabilitat de conservar la natura, el paisatge i el patrimoni cultural ha recaigut quasi exclusivament en les administracions públiques, que han anat implantant diverses mesures de protecció com ara la declaració d'espais naturals protegits, la protecció de determinats paisatges a través de la planificació urbanística i la catalogació i declaració de diferents béns culturals. No obstant això, els poders públics no poden cobrir totes les necessitats existents (els recursos humans i econòmics són limitats) i, al mateix temps, alguns dels valors que cal conservar no tenen prou entitat per a requerir l'actuació de les administracions superiors. Aquests serien els casos, per exemple, d'espais i elements de valor local i comarcal, d'iniciatives d'intervenció complexa a causa de les característiques de la negociació, l'actuació o el seu caràcter innovador, o actuacions d'aliança de diferents agents. Per aquests motius cal la implicació d'altres agents socials en la gestió del paisatge. La custòdia del territori possibilita, precisament, la participació d'aquests altres actors: els propietaris i usuaris del territori, la resta de la ciutadania i, fins i tot, les empreses privades.

Darrerament, els poders públics han començat a mostrar confiança en les possibilitats que ofereix la custòdia del territori i, per tant, en la participació d'entitats sense ànim de lucre en la conservació de la natura i el paisatge. Un bon exemple n'és la Llei de protecció, gestió i ordenació del paisatge de Catalunya aprovada l'any 2005, la primera norma de l'Estat espanyol que considera la custòdia del territori com un instrument de concertació per a la protecció del paisatge. Atès que el terme "concertar" comporta les accions de pactar i posar-se d'acord, encaixa a la perfecció amb la filosofia de la custòdia del territori, que es basa, precisament, en l'entesa entre entitats sense ànim de lucre i propietaris de terrenys amb valors a conservar. D'altra banda, la Llei estatal 42/2007 del patrimoni natural i de la biodiversitat, també de gran importància per a la conservació paisatgística, estableix que les administracions públiques han de fomentar la custòdia del territori i, més específicament, diu que han de regular els mecanismes i les condicions per a incentivar les externalitats positives dels terrenys on s'hagin establert acords de custòdia entre els seus propietaris i entitats de custòdia.

En aquest context, doncs, cal entendre la custòdia del territori com una estratègia complementària (i no substitutiva) d'altres mecanismes

que ja existeixen per a la conservació de la natura i el paisatge. Així, per exemple, pot utilitzar-se per a reforçar les funcions d'altres instruments, com ara les cartes del paisatge, els plans urbanístics municipals i els plans directores territorials i urbanístics que protegeixen indrets de gran interès paisatgístic en sòl no urbanitzable, o els espais naturals protegits. Tanmateix, també són habituals les iniciatives de custòdia que es posen en marxa sense cap vinculació directa amb aquestes figures públiques de protecció i ordenació del paisatge.

Aquest capítol pretén mostrar les particularitats i les oportunitats que ofereix la custòdia del territori entesa com una eina de concertació útil per a conservar i gestionar els nostres paisatges. A més d'explicar-ne els fonaments teòrics, s'exposa l'encaix de la custòdia del territori en la legislació catalana sobre paisatge (i els instruments que se'n deriven) i com les entitats de custòdia, tant les d'aquí com les d'altres parts del món, porten a terme els acords per conservar els valors paisatgístics del territori. Finalment, es presenten les perspectives de futur amb relació a la custòdia del paisatge.

Què és la custòdia del territori? Fonaments, beneficis i situació a Catalunya

La custòdia del territori, que és com s'ha traduït en català el terme anglès *land stewardship*, aplega un conjunt d'estratègies i instruments que pretenen implicar els propietaris i usuaris del territori en la conservació i el bon ús dels valors i els recursos naturals, culturals i paisatgístics. Per aconseguir-ho, les anomenades entitats de custòdia cerquen acords i altres mecanismes de col·laboració contínua amb propietaris de terrenys, diferents usuaris del territori (com per exemple pagesos, pastors i ramaders, silvicultors o societats de caça i pesca), i altres agents públics i privats. L'objectiu principal de la custòdia del territori és assegurar la conservació a llarg termini dels valors naturals, culturals i paisatgístics d'un lloc determinat. Sovint, la conservació d'aquests valors comporta la necessitat de dur a terme una gestió responsable dels recursos que s'aprofiten en les finques objecte d'un acord, de manera que la custòdia del territori persegueix també un aprofitament sostenible dels recursos naturals.

Les entitats de custòdia, els autèntics promotors d'aquesta estratègia, són organitzacions públiques o privades sense ànim de lucre que participen activament en la conservació de la natura i el paisatge a través de les tècniques de custòdia del territori (vegeu la taula 1). Poden actuar com a entitat de custòdia organitzacions tan diverses com ara una associació de veïns, una entitat conservacionista (d'àmbit local o més ampli), una fundació o un centre excursionista, però també ens públics com ara un ajuntament, un consorci o algun altre organisme de caràcter local. A Catalunya, una gran part de les entitats de custòdia i d'altres organitzacions interessades en aquesta estratègia de conservació s'apleguen en la Xarxa de Custòdia del Territori.

El principal instrument que utilitzen aquestes entitats són els acords de custòdia. En general, cada acord va associat a una finca que presenta uns valors naturals, culturals o paisatgístics que es volen preservar. L'acord establert comporta un conjunt de compromisos i pautes de col·laboració a mitjà i llarg termini que assumeixen tant l'entitat de custòdia com el propietari o usuari dels terrenys i que, habitualment, es materialitzen per escrit en un document que pot prendre formes diferents. A la vegada, aquests acords es basen en el principi de voluntarietat. És a dir, les parts hi accedeixen sempre de forma voluntària, sense cap tipus d'imposició. Aquesta característica és important, ja que diferencia la custòdia del territori dels mecanismes tradicionals d'obligat compliment com ara la declaració d'espais protegits i de classificació i qualificació urbanística del sòl. A més, aquest aspecte és especialment valorat per les organitzacions de propietaris i els agents socials del territori.

Els pactes inclosos en els acords de custòdia són lliures i negociables entre les dues parts que hi intervenen, de manera que cada acord és diferent perquè depèn de les condicions de la finca i dels objectius i de les possibilitats que tinguin tant l'entitat com la propietat. Per exemple, aspectes com ara el percentatge de la finca sotmesa a l'acord, la durada, el grau de compromís o la responsabilitat de cada part en la gestió, s'han de pactar cas per cas. A més, cada acord sol implicar un propietari i una entitat, tot i que es poden establir amb més d'un propietari i també poden participar-hi dues o més entitats.

- Acords de custòdia per al manteniment de paisatges tradicionals o naturals.
- Intervencions paisatgístiques en finques en custòdia (revalorització, millora, restauració, paisatgisme).
- Recuperació de paisatges locals i d'identitat (fonts, arbres monumentals, ermites, llocs).
- Protecció de paisatges d'inspiració artística.
- Creació de miradors i punts d'observació del paisatge.
- Manteniment de senders i itineraris per a interpretar el paisatge.
- Conservació de paisatges històrics i per a la interpretació històrica.
- **Gestió i manteniment del paisatge en finques, edificis i jardins nobles.**
- Recuperació de patrimoni rural de pedra seca i altres elements arquitectònics associats al medi rural.
- Acords per a mantenir parcs i jardins urbans.
- Acords amb agricultors per a promoure pràctiques agràries sostenibles o tradicionals i mantenir el paisatge agrari i el patrimoni associat.
- Exposicions i altres accions de divulgació sobre paisatges locals.

Taula 1. Activitats de gestió i conservació del paisatge que promouen o porten a terme les entitats de custòdia¹.

Els acords de custòdia són el principal instrument que utilitzen les entitats de custòdia, però no són l'únic. Les activitats de sensibilització i formació de propietaris rurals, les campanyes educatives adreçades a la ciutadania, els assessoraments o les accions de suport puntuals a propietaris, les actuacions dels voluntaris de les entitats en finques privades i el reconeixement per part de les entitats de la bona gestió que fa un propietari de la seva finca, són altres instruments que utilitzen les entitats de custòdia. La Fundació Global Nature, per exemple, organitza dinars amb els propietaris del centenar de finques amb les quals manté acords de custòdia (convenis) per tal de reconèixer la seva contribució en la conservació de la tortuga mora a la serralada litoral de Múrcia (Fundación Global Nature, 2008).

A part de propietaris, usuaris i entitats de custòdia, existeixen altres agents socials que poden participar, d'una forma més o menys directa, en el desenvolupament de la custòdia del territori. Així, els ciutadans interes-

¹ Només s'indiquen activitats estrictament vinculades al concepte de paisatge; s'exclouen aquelles més relacionades amb la conservació de patrimoni natural o cultural. S'han marcat en color grana les activitats que no s'han portat a terme habitualment a Catalunya o a l'Estat espanyol.

sats en la natura i el paisatge s'hi poden implicar com a socis o voluntaris, participant en activitats organitzades per entitats de custòdia, o efectuant donacions econòmiques o materials a les entitats, entre d'altres. I les empreses o altres organitzacions patrocinadores poden contribuir econòmicament en iniciatives de custòdia del territori com una acció de responsabilitat social corporativa.

Els acords de custòdia: tipologia i seguiment

A grans trets, existeixen tres tipus d'acords en funció del grau d'implicació i compromís que vulguin assumir propietaris i entitat (Asensio, Collado, Cortina i Pietx, 2005). En primer lloc, hi ha els acords en els quals el propietari manté la gestió de la finca, però assumeix determinats compromisos de conservació. En general, aquests acords solen preveure diversos instruments de col·laboració entre la propietat i l'entitat. Habitualment, l'entitat ofereix suport i assessorament (bàsic o avançat) a la propietat amb relació a la interpretació de l'acord i les actuacions que vulgui impulsar, la informació dels canvis o les novetats tècniques i legals que puguin afectar la finca i li facilita oportunitats d'ajut i voluntariat. En aquest sentit, és important mantenir el contacte entre propietari i entitat a través, per exemple, de trucades, intercanvi d'informació o butlletins. En segon lloc, hi ha els acords en què es transfereix la gestió de la finca a l'entitat de custòdia (via arrendament o cessió d'ús, per exemple), que es compromet a gestionar-la segons els objectius de conservació fixats en l'acord. Aquesta modalitat és útil quan el propietari té dificultats per a gestionar la seva finca, sigui pel motiu que sigui. Finalment, hi ha els acords que impliquen la transmissió de la propietat a l'entitat de custòdia, només útils per a aquelles finques amb uns valors naturals o culturals molt rellevants, o amb una gran importància estratègica. Lògicament, aquests acords només són a l'abast de les entitats amb més recursos, si bé en el futur, en un escenari amb més mitjans destinats a la custòdia del territori, es pot incrementar el nombre d'entitats que els utilitzin.

En qualsevol dels casos, esdevé fonamental el seguiment dels acords, fet que implica visites periòdiques (amb un mínim d'una cada any) a través de les quals l'entitat examina l'estat de conservació de la finca per a garantir que es compleixen els compromisos de l'acord. La Xarxa de Custòdia

del Territori ha elaborat un model de seguiment (Asensio i Collado, 2007) que recomana, entre altres mesures, l'ús de fotografies per tal de determinar l'evolució del paisatge i dels altres valors que són objecte de l'acord.

Els beneficis i avantatges de la custòdia del territori

Qui contacta per primer cop amb la custòdia del territori se sol preguntar quins beneficis reals obtenen els propietaris que accedeixen a signar acords de custòdia en les seves finques. En aquells països on els mecanismes de custòdia estan més avançats, s'han establert per llei beneficis fiscals per als propietaris que s'acullin a aquest tipus d'iniciatives. Als Estats Units, a França i al Canadà, per exemple, existeixen reduccions fiscals pel fet de mantenir acords amb entitats amb objectius conservacionistes a llarg termini, o per deixar en herència o donar i vendre propietats a aquest tipus d'entitats. I, en el cas del Brasil, es donen incentius als municipis que promouen iniciatives de conservació en finques privades (Pietx, 2008). A l'Estat espanyol no existeix encara, ni a escala estatal ni regional, cap marc legislatiu ni fiscal específic per a promoure els acords de custòdia, ja sigui a través d'incentius econòmics o desgravacions fiscals. Tanmateix, diverses organitzacions de l'àmbit conservacionista estan treballant perquè aviat hi hagi incentius d'aquest tipus. De tota manera, existeixen alguns instruments administratius i fiscals que es poden interpretar en clau de custòdia i que són perfectament aplicables. És el cas, per exemple, dels incentius fiscals previstos per la Llei 49/2002 de règim fiscal de les entitats sense finalitats lucratives i dels incentius fiscals al mecenatge, també aplicables a la donació de terrenys i de drets en aquests terrenys (Lladó, 2003).

Malgrat el que s'acaba d'apuntar, els propietaris que signen acords de custòdia sí que obtenen uns beneficis directes. Així, per exemple, les entitats de custòdia els proporcionen suport i assessorament per gestionar la seva finca, ja sigui en l'àmbit legal o a través d'informació sobre ajuts o desgravacions fiscals disponibles. En aquest sentit, gràcies als acords de custòdia, els propietaris tenen noves possibilitats per a portar a terme actuacions de conservació a les seves finques, mitjançant subvencions (en aquest cas les entitats de custòdia poden assessorar-los en la tramitació), a través de l'aportació directa de recursos per part d'aquelles entitats amb més capacitat econòmica, amb voluntaris que duguin a terme activitats

puntuals (per a l'estudi, el manteniment o la millora de les finques) o ajudant els propietaris a planificar el futur de la finca, si s'escau, amb un pla de gestió.

A més, cal tenir en compte que la custòdia del territori no es limita només a un plantejament mercantilista sinó que parteix de la idea que existeixen beneficis de caire immaterial que també poden motivar els propietaris a implicar-se en iniciatives de custòdia. És el cas, per exemple, del reconeixement social que proporciona participar en una iniciativa de conservació del patrimoni natural o cultural, de la satisfacció personal que dóna llegar a les generacions futures un patrimoni ric o de l'aprenentatge mutu (sobre tècniques de conservació i gestió del territori) que comporta la col·laboració contínua entre propietaris i entitats de custòdia².

Les grans xifres de la custòdia del territori

La Xarxa de Custòdia del Territori elabora regularment un inventari dels acords i les entitats de custòdia existents a Catalunya, les Illes Balears i Andorra (Moreno i Pietx, 2003; Surinyac i Moreno, 2005; Comerma, 2007). Aquests inventaris permeten conèixer l'estat actual del desenvolupament de la custòdia del territori en l'àmbit territorial esmentat. Segons el tercer inventari, corresponent a l'any 2007, existeixen 69 entitats de custòdia que actuen a Catalunya, a les Illes Balears i a Andorra. D'aquestes, un 60% són ONG i la resta són organismes públics, dels quals la major part són ajuntaments i consorcis. Les entitats que tenen més acords de custòdia en aquest àmbit territorial són l'Obra Social de Caixa Catalunya (112), fins fa poc Fundació Territori i Paisatge, el Consell Insular de Menorca (87), els Minyons Escoltes i Guies de Sant Jordi de Catalunya (64) i la Fundació Escolta Josep Carol (53). Aquesta quasi setantena d'entitats mantenen vigents 445 acords de custòdia, els quals representen una superfície aproximada de 147.500 ha. A Catalunya, el Pallars Sobirà és la comarca amb més acords (42), mentre que a les Illes Balears destaca l'illa de Menorca, amb 97 acords.

² Per a més informació sobre els avantatges que representa la custòdia del territori per als propietaris privats, vegeu Asensio, Collado, Cortina i Pietx (2005: p. 13-14).

Imatge 1. L'Obra Social de Caixa Catalunya va adquirir sòl del perímetre de l'estany d'Ivars i Vila-sana, al Pla d'Urgell, per protegir-ne els valors ecològics i paisatgístics.

Malgrat que els valors a preservar són de tipologia diversa, predominen els valors de caire forestal, l'existència d'hàbitats on viuen espècies singulars o amenaçades, les zones humides i els valors paisatgístics. Entre les principals actuacions que es duen a terme en les finques custodiades, destaquen l'ús sostenible dels recursos, les accions per conservar els valors naturals i patrimonials, l'habilitació per a l'ús públic i la restauració de la finca.

Xarxa de Custòdia del Territori, una agrupació d'organitzacions que promou la custòdia del territori

La Xarxa de Custòdia del Territori, constituïda l'any 2003, és una associació sense ànim de lucre integrada principalment per entitats jurídiques públiques i privades diverses (associacions, fundacions, ajuntaments, consorcis, empreses, centres universitaris i de recerca) i particulars. El juliol del 2009, la Xarxa de Custòdia del Territori, tenia 153 membres. El seu objectiu principal és promoure el desenvolupament i l'ús de la custò-

dia del territori. Per assolir-ho, facilita informació, promou la formació, assessora i dóna suport, engega projectes de recerca i impulsa campanyes de difusió a favor de la custòdia. Tanmateix, la xarxa no manté acords de custòdia amb propietaris, sinó que facilita que les entitats de custòdia que en formen part els assoleixin; per això, es considera una agrupació o entitat de segon nivell³.

El segon Pla director de la Xarxa de Custòdia del Territori, fixat per al període 2007-2011, és el marc de referència de l'organització. Els objectius principals d'aquest pla són reforçar les entitats de custòdia per a aconseguir un augment significatiu en la seva capacitat d'actuació i augmentar i consolidar el suport institucional, legislatiu i social a la custòdia del territori. Així, l'entitat té el suport del Departament de Medi Ambient i Habitatge, l'Àrea de Territori i Paisatge de l'Obra Social de Caixa Catalunya, la Universitat de Vic i les organitzacions i persones que en són membres.

La custòdia del territori en el marc legislatiu català del paisatge i els instruments que se'n deriven

La custòdia del territori es fonamenta en la voluntat de les persones per conservar indrets que aprecien i valoren. El Conveni europeu del paisatge també pren en consideració la participació ciutadana i l'exemple més clar es pot trobar ja en la mateixa definició de paisatge: "Una part del territori tal com la percep la població, el caràcter de la qual resulta de l'acció dels factors naturals i/o humans i de les relacions que s'estableixen entre ells" (Consell d'Europa, 2000: art. 1). D'acord amb els postulats del conveni, no només cal tenir present les persones a l'hora de definir un paisatge, sinó que, a més, cal implicar-les quan s'implementen les polítiques i es posen a la pràctica els instruments de protecció i gestió paisatgística. Atès que el paisatge es fonamenta en la percepció de la gent, és coherent que s'impliqui activament les persones per tal de protegir-lo. En aquest sentit, el conveni afirma que cada una de les parts es compromet a "aplicar procediments de participació pública, de participació de les autoritats locals i

³ Per a més informació sobre la Xarxa de Custòdia del Territori, vegeu http://www.custodiaterritori.org/quees_xct.php.

regionals i d'altres actors vinculats a la definició i a la implementació de les polítiques del paisatge” orientades a la protecció, gestió i ordenació del paisatge (Consell d'Europa, 2000: art. 5c).

En aquest sentit, la custòdia del territori esdevé una via directa d'implicació i participació ciutadana en la conservació dels paisatges. De les tres accions que el conveni inclou amb relació al paisatge (protecció, gestió i ordenació), la que encaixa millor amb els objectius de la custòdia del territori és la de protecció, ja que es tracta d'un conjunt de mesures destinades a preservar el caràcter i la qualitat d'uns paisatges als quals s'atorga un valor especial vinculat a la seva pròpia configuració natural o cultural. No obstant això, la gestió i l'ordenació del paisatge també poden formar part de les iniciatives o relacionar-se amb l'activitat de les entitats de custòdia.

La custòdia del territori en la legislació catalana del paisatge

La legislació catalana del paisatge, com a instrument que s'inspira directament en el Conveni europeu, incorpora diferents principis i propostes amb l'objectiu d'implicar la ciutadania en tot allò relacionat amb l'ordenació i la gestió dels paisatges. A continuació es presenten les consideracions, explícites i implícites, que fan referència a la custòdia del territori i que queden incloses en aquest marc legislatiu. Inicialment, aquestes referències es van identificar en el taller Paisatge i entitats de custòdia que va tenir lloc el setembre del 2006 a Girona i que va ser organitzat per la Xarxa de Custòdia del Territori (Basora i Sabaté, 2006). A l'acte, que s'emmarcava en la II Setmana de la Custòdia del Territori, es va debatre formalment, per primera vegada, el paper que té la custòdia del territori en la protecció i gestió del paisatge de Catalunya.

La Llei 8/2005 de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge de Catalunya comporta oportunitats clares per a les entitats de custòdia i, a la vegada, la custòdia del territori pot tenir un paper clau en les estratègies de protecció, gestió i ordenació del paisatge. Més concretament, les entitats de custòdia poden intervenir en cinc de les vuit finalitats de les actuacions paisatgístiques previstes per la Llei. La taula 2 especifica aquestes cinc finalitats amb exemples d'iniciatives de custòdia concretes.

Finalitat	Exemples
Preservar paisatges que requereixen intervencions específiques i integrades	<ul style="list-style-type: none"> · Bosc de Tosca (Garrotxa, Obra Social Caixa Catalunya) · Els Canyerets (Terra Alta, Fundació el Solà) · La Trapa (Mallorca, GOB-Mallorca) · Fonts de Corbera de Llobregat (Baix Llobregat, Grup d'Estudi del Medi de Corbera) · Adopció de la Riera Gavarresa (Bages, Grup Ecologista d'Avinyó - Projecte Rius)
Millorar el paisatge de la perifèria de ciutats i viles	<ul style="list-style-type: none"> · Acords de custòdia del Pla especial de protecció i gestió del patrimoni natural (Vallès Oriental, Ajuntament de Granollers) · Acords de custòdia en espais urbans i periurbans de Castellar del Vallès (Vallès Occidental, Ajuntament de Castellar del Vallès) · Parc Agrari de Sabadell (Vallès Occidental, Ajuntament de Sabadell) · Hortes de Santa Eugènia (Gironès, Ajuntament de Girona) · Parc de la Mitjana (Segrià, Ajuntament de Lleida)
Mantenir, millorar i restaurar paisatges agrícoles i rurals	<ul style="list-style-type: none"> · Acords de pràctiques agràries (Menorca, GOB-Menorca; Vallès Oriental, Consorci de l'Espai Rural de Gallecs) · Acord verbal dels prats de dall de l'ermita d'Esclat (Gironès, Ajuntament de Cassà de la Selva) · Contracte de custòdia a la Manlleua i les Torres (Alt Camp, Obra Social de Caixa Catalunya) · Arrendaments de guarets estèpics en paisatges de secà (Segrià, Acció Natura) · Riet Vell (Delta de l'Ebre, SEO/BirdLife)
Fomentar les actuacions de les administracions locals i de les entitats privades en la promoció i la protecció del paisatge	<ul style="list-style-type: none"> · Fons per a la protecció, la gestió i l'ordenació del paisatge (Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Direcció General d'Arquitectura i Paisatge) · Línies públiques i privades d'ajut i finançament d'iniciatives de custòdia del paisatge (Catalunya i conjunt de l'Estat espanyol) · Foment i assessorament d'iniciatives de custòdia del paisatge (Catalunya, Xarxa de Custòdia del Territori)
Adquirir sòl per a incrementar el patrimoni públic de sòl d'interès per a la gestió paisatgística	<ul style="list-style-type: none"> · Entorn de l'estany d'Ivars (el Pla d'Urgell, Consorci de l'Estany d'Ivars / Obra Social Caixa Catalunya) · Adquisició de sòls d'interès paisatgístic municipal (Ajuntament de Sabadell, Ajuntament de l'Ametlla del Vallès, etc.) · Col·laboracions publicoprivades per a l'adquisició de sòls de protecció

Taula 2. Finalitats de les actuacions paisatgístiques previstes per l'article 8 de la Llei 8/2005 que es poden recollir en iniciatives de custòdia del territori. Font: elaboració pròpia a partir de la Llei de protecció, gestió i ordenació del paisatge.

La referència més explícita amb relació a la custòdia del territori es troba en l'article 15 de la Llei del paisatge: “El Govern, en l'àmbit de les seves competències i en funció dels recursos disponibles, ha de potenciar les activitats de les administracions locals i de les diverses organitzacions

públiques i privades que compleixin actuacions de promoció i protecció del paisatge, especialment les que tinguin per objecte la custòdia del territori per a la preservació dels seus valors paisatgístics, i ha de donar suport a les dites activitats” (Generalitat de Catalunya, 2006: art. 15.3).

Però la Llei no es limita a plantejar la participació social en les actuacions paisatgístiques, sinó que les fomenta. Un dels instruments financers previstos per a aconseguir-ho és el Fons per a la protecció, la gestió i l’ordenació del paisatge, destinat a actuacions de millora i conservació del paisatge (Generalitat de Catalunya, 2006: art. 8) i adreçat a ens públics, entitats privades i persones físiques i jurídiques que actuïn amb aquests objectius. En aquest sentit, doncs, els agents que intervenen en la custòdia del territori (entitats de custòdia, tant públiques com privades, i propietaris) poden rebre finançament d’aquest fons.

El Decret 343/2006 desenvolupa la Llei 8/2005 i estableix les condicions d’aplicació d’aquest fons. Diverses actuacions per a les quals es poden sol·licitar ajuts vinculats al fons s’emmarquen en la custòdia del territori i, de manera explícita, es fa referència a “el foment de les actuacions de les administracions locals i de les entitats privades en promoció i protecció del paisatge” i, “l’adquisició de sòl per a incrementar el patrimoni públic de sòl en les àrees que es considerin d’interès per a la gestió paisatgística” (Generalitat de Catalunya, 2006: art. 26f i 26h). Ambdues actuacions les porten a terme habitualment les entitats de custòdia. S’evidencia, per tant, que aquest fons és una gran oportunitat per a entitats públiques i privades de custòdia i també per a propietaris. A més, es pot accedir als ajuts del fons en el marc d’aliances entre diversos agents que presentin propostes conjuntes; d’aquesta manera, s’obre la porta a sol·licituds conjuntes d’entitats i propietaris signants d’acords de custòdia del paisatge, o d’altres col·laboracions. Malgrat aquestes previsions, en el moment de tancar el capítol encara no s’ha obert cap convocatòria per a entitats i propietaris de terrenys, de manera que resta pendent l’aplicació del decret en aquest aspecte concret.

Cartes del paisatge i custòdia del territori

En la introducció s’ha definit la custòdia del territori com un instrument de concertació per a la gestió del paisatge. Efectivament, la Llei del paisatge

hi fa referència en el capítol IV sobre la concertació i la sensibilització en les polítiques del paisatge, on també es regulen les cartes del paisatge. El Decret 343/2006 desplega les condicions per a elaborar les cartes del paisatge, tot i que no hi apareix cap referència explícita a la custòdia del territori en tant que instrument de concertació del paisatge tal com apunta la llei. Considerant aquesta funció concertadora que la legislació dóna a les cartes del paisatge, sembla clar que aquestes poden ser una porta d'entrada a les iniciatives de custòdia del paisatge. De fet, les cartes del paisatge de l'Alt Penedès i del Berguedà incorporen la custòdia del territori entre els seus compromisos, encara que fins ara no l'han desplegat. La Xarxa de Custòdia del Territori ha donat suport a una recerca per a analitzar i identificar oportunitats concretes d'iniciatives de custòdia del territori en la Carta del paisatge de la Vall de Camprodon (Camp, 2008). Aquesta recerca podria desembocar en alguna iniciativa de custòdia, que seria la primera inspirada en l'actual normativa del paisatge i dins d'una carta.

Així doncs, la participació en el desplegament de les cartes del paisatge podria ser un objectiu més prioritari per a les entitats de custòdia i els propietaris que d'altres instruments com ara els catàlegs del paisatge, amb un abast territorial i uns objectius més amplis que les cartes⁴. Les cartes del paisatge poden utilitzar els acords de custòdia per a treballar a una escala de detall; és a dir, la concertació finca a finca, indret a indret, propietat a propietat, i en aquells llocs amb paisatges especialment significatius. A més, els acords de custòdia requereixen l'entesa d'un nombre d'agents més reduït que en el cas de les cartes, fet que pot facilitar i contribuir a la consecució de determinats objectius.

La conservació i gestió de paisatges significatius: una oportunitat per a la custòdia del territori

La custòdia del territori se serveix d'un conjunt d'eines basades en la concertació que poden contribuir a mantenir els valors paisatgístics del ter-

⁴ Tot i això, diverses entitats de custòdia han ofert la seva visió durant els processos participatius associats a la redacció dels catàlegs de paisatge, aportant informació d'interès per als redactors i responsables d'aplicar aquests instruments.

ritori. De fet, la cura del paisatge és un dels objectius més compartits per les entitats de custòdia. A més, aquestes entitats desenvolupen una funció relativament nova en el camp de la conservació del paisatge: assumeixen un comportament de no bel·ligerància davant les agressions a la natura i al paisatge. Així, a diferència d'algunes entitats ecologistes, les entitats de custòdia tenen una gran capacitat d'interlocució, especialment quan tracten amb propietaris. De fet, aquí radica un dels seus principals punts forts en comparació amb l'Administració pública: la seva major agilitat, independència i eficiència a l'hora de mantenir un contacte directe amb els propietaris de terrenys. Les entitats de custòdia es caracteritzen per una gran versatilitat, innovació i originalitat a l'hora de cercar aliances i col·laboracions, fet que els permet abordar les actuacions de conservació amb estratègies ben diferents de les promogudes per les administracions públiques; són estratègies sovint properes a tècniques de màrqueting, de gestió immobiliària i d'innovació financera.

La participació de les entitats de custòdia en les polítiques del paisatge que es promouen a Catalunya està encara en una fase incipient. El primer pas important va ser l'esmentat taller Paisatge i entitats de custòdia, celebrat l'any 2006. Entre les actuacions que s'hi van proposar destacaven les que prioritzen la participació de les entitats de custòdia en els catàlegs de paisatge, la que les inclou en els ajuts derivats del Fons del paisatge, les que promouen els acords de custòdia destinats a difondre valors patrimonials i, finalment, la que afavoreix el paper de les entitats de custòdia com a intermediaris entre l'Observatori del Paisatge de Catalunya i els propietaris de terrenys rurals. Més enllà d'aquestes propostes de caire estratègic, els acords de custòdia poden contribuir, i de fet, ja ho fan en molts indrets, a conservar i gestionar diversos paisatges de Catalunya, especialment aquells que atresoren valors significatius.

Els valors paisatgístics en els acords de custòdia

El *Prototipus de catàleg de paisatge* (Nogué i Sala, 2006) dona als valors paisatgístics una dimensió múltiple. Segons aquest document, els valors del paisatge poden ser estètics, ecològics, productius, històrics, d'ús social, religiosos i espirituals, i simbòlics i identitaris. Des d'aquest punt de vista tan ampli, tots els valors previstos en els acords de custòdia tindrien la

consideració de paisatgístics. Per aquest motiu, i amb l'objectiu de facilitar i concretar el tractament del paisatge en els acords de custòdia, es presenten a continuació aquells valors paisatgístics vinculats als valors estètics⁵, i als valors simbòlics i identitaris⁶.

El *Tercer inventari d'acords i entitats de custòdia del territori a Catalunya, les Illes Balears i Andorra* (Comerma, 2007), elaborat per la Xarxa de Custòdia del Territori, analitza quins són els valors de conservació que motiven la signatura d'acords de custòdia. D'entrada, l'inventari constata que un nombre força elevat d'acords engloben diversos valors de conservació; en aquest sentit, les dades que aporta corresponen als acords que només inclouen un sol tipus de valor. Dels 149 acords corresponents a aquesta categoria, només una quinzena es refereixen específicament a valors paisatgístics, fet que significa que l'ús del valor exclusivament paisatgístic encara és força baix. Malgrat això, també es constata que el paisatge és el rerefons de molts acords encara que no es materialitzi en termes concrets en el document de l'acord. De fet, alguns dels valors de conservació que apareixen amb més freqüència (forestals, riberes i zones humides) són indrets que des del punt de vista estètic solen tenir un elevat valor paisatgístic.

Una part important dels acords destinats a conservar valors patrimonials, ja siguin naturals o culturals, solen promoure el manteniment del paisatge tradicional. Un cas que ho exemplifica de forma clara és el dels prats de dall, que es volen mantenir perquè són l'hàbitat d'una flora valuosa però que, al mateix temps, són el símbol d'un paisatge tradicional de gran interès estètic. Per tant, en la majoria de casos els valors patrimonials i els paisatgístics estan estretament lligats i, per tant, la protecció d'uns sol comportar també la dels altres.

Des d'una altra perspectiva, les entitats i els propietaris que signen acords ho fan, sovint, pel simple fet que aprecien un indret determinat i

5 Segons el *Prototipus de catàleg de paisatge*, els valors estètics “es relacionen amb la capacitat que té un paisatge per transmetre un determinat sentiment de bellesa, en funció del significat i l'apreciació cultural que ha adquirit al llarg de la història, així com del valor intrínsec en funció dels colors, la diversitat, la forma, les proporcions, l'escala, la textura i la unitat dels elements que conformen el paisatge” (Nogué i Sala, 2006: p. 43).

6 Ambdós valors (el simbòlic i l'identitari) fan referència a elements del paisatge o paisatges en el seu conjunt amb una gran càrrega simbòlica o identitària per a les poblacions locals (o, en general, per a la catalana) per establir-hi relacions de pertinença o expressions d'identificació.

volen que es mantingui en el futur. Els acords vinculats a aquests indrets estimats, que en molts casos la població local utilitza com a zones d'esbarjo, poden perfectament associar-se als valors simbòlics i identitaris del paisatge.

Imatge 2. El prat de dall a Espinalba, dins el terme de Llanars, un dels municipis inclosos a la Carta de paisatge de la Vall de Camprodon.

Als Estats Units d'Amèrica, la Land Trust Alliance, una organització a l'estil de la Xarxa de Custòdia del Territori, realitza cada cinc anys un inventari⁷ dels territoris protegits per acords de custòdia i de les tasques de les entitats de custòdia (anomenades en anglès *land trusts*). L'últim inventari realitzat, corresponent a l'any 2005, indica que els diferents instruments de custòdia del territori protegien una superfície propera als 15 milions d'hectàrees; això era possible gràcies a la tasca de gairebé 1.700 entitats de custòdia repartides arreu del país. A grans trets, aquest inventari mostra que l'objectiu principal de les entitats de custòdia dels

⁷ Per a més informació vegeu: www.lta.org/census/

Estats Units és protegir espais naturals i hàbitats de fauna i flora salvatges. Tanmateix, en segon lloc apareix un objectiu més directament relacionat amb el paisatge: la conservació d'espais oberts, jardins i parcs urbans. Tot plegat, doncs, demostra que els valors paisatgístics es troben ben presents en l'activitat de les entitats de custòdia nord-americanes, tal com passa amb organitzacions similars de Catalunya i d'arreu del món (com es veurà en els següents apartats).

Incidència de la custòdia del territori segons els àmbits paisatgístics

Una de les novetats del Conveni europeu del paisatge, de l'any 2000, va consistir a considerar tot el territori com a paisatge: els espais de gran valor i els més comuns; els rurals, els urbans i els periurbans; els que contenen elements de gran interès i els degradats (Consell d'Europa, 2000; Zoido, 2004). Malgrat això, cal matisar que les entitats de custòdia no actuen al territori amb aquesta visió global, sinó que centren la seva tasca en aquelles àrees que presenten uns valors paisatgístics (o d'altres tipus) amb un interès especial i que, per tant, convé preservar. En aquest sentit, treballen en el que el *Prototipus de catàleg de paisatge* (Nogué i Sala, 2006) classifica com a paisatges significatius.

Des d'un punt de vista legal, la custòdia del territori s'adreça majoritàriament a les finques de propietat privada, tot i que també de propietat municipal (és a dir, les que pertanyen al patrimoni d'ajuntaments i altres administracions locals). Per a valorar la incidència o el paper que té la custòdia en diferents tipus de paisatges, s'ha optat per utilitzar de referència els àmbits d'aplicació dels objectius de qualitat paisatgística que s'han definit per a Catalunya⁸. La taula 3 determina el grau d'incidència (alt, mitjà, baix o nul) que pot tenir la custòdia del territori per a cadascun dels 20 àmbits d'aplicació d'aquests objectius. Cal destacar el caràcter qualitatiu i indicatiu d'aquesta taula atès que no és fàcil posar límits clars als paisatges en què la custòdia pot desenvolupar-se.

⁸ Els objectius de qualitat paisatgística són, segons el Conveni europeu del paisatge "la plasmació que fan les autoritats públiques competents de les aspiracions que tenen les poblacions pel que fa a les característiques paisatgístiques del seu entorn" (Consell d'Europa, 2000: art. 1c).

Àmbits d'aplicació dels objectius de qualitat paisatgística	Grau d'incidència de la custòdia del territori
Paisatges dels espais naturals	Alt
Paisatges d'aigua dolça	Alt
Paisatges connectors	Alt
Paisatges de dunes i maresmes	Mitjà
Platges	Mitjà-baix
Paisatges agroforestals	Mitjà-alt
Paisatges amb edificacions aïllades	Mitjà-baix
Perspectives paisatgístiques i miradors	Mitjà
Paisatges de grans valors intangibles, culturals i/o espirituals	Mitjà-alt
Paisatges dels accessos als nuclis urbans	Baix
Paisatges de les infraestructures lineals de comunicació	Baix
Assentaments urbans	Baix-nul
Paisatges urbans	Baix-nul
Façanes marítimes	Baix-mitjà
Paisatges dels polígons industrials i de les grans superfícies comercials	Nul
Paisatges de les activitats extractives	Baix-mitjà
Paisatges amb línies elèctriques	Nul
Paisatges de les infraestructures energètiques	Baix
Paisatges portuaris	Baix-nul
Paisatges aeroportuaris	Nul

Taula 3. Incidència de la custòdia del territori segons àmbits d'aplicació dels objectius de qualitat paisatgística.

Alguns exemples de custòdia del territori

Arreu del món, i també a Catalunya i a l'Estat espanyol, hi ha nombrosos exemples d'iniciatives i entitats de custòdia del territori relacionades amb la conservació del paisatge. Tot seguit s'exposen alguns d'aquests casos, que poden servir de referència.

La National Trust, referència europea en conservació privada del paisatge i model per a altres organitzacions anglosaxones

La National Trust és una de les organitzacions conservacionistes més importants i antigues del món. Va ser creada l'any 1895 per tal de preservar de forma permanent indrets d'interès històric i paratges d'interès natural d'Anglaterra, Gal·les i Irlanda del Nord. Actualment aquesta organització no governamental es manté gràcies a la generositat dels seus 3,5 milions de membres i prop de 43.000 voluntaris, a més dels 12 milions de persones que anualment paguen per visitar les seves propietats. Altres fonts d'ingressos de l'organització són els llegats obtinguts, les rendes que generen les propietats arrendades, les subvencions, els patrocinis i els fons aconseguits en campanyes específiques.

La tasca principal de la National Trust està estretament relacionada amb el paisatge: pretén preservar i protegir zones costaneres, àrees rurals i indrets i edificis d'interès històric. L'instrument bàsic que utilitza per assolir-ho, tot i que no és l'únic, és l'adquisició de finques i edificis de gran valor visual i històric. De fet, aquesta organització té milers d'edificis repartits arreu del seu àmbit d'actuació, i molts d'aquests destaquen per les seves col·leccions d'art i pels seus magnífics jardins, cuidats d'una forma veritablement exquisida. Pel que fa a les zones costaneres i rurals, la National Trust posseeix actualment més de 1.100 km de costa i 251.700 ha de territori, cosa que representa, respectivament, una cinquena part de la costa d'Anglaterra, Gal·les i Irlanda del Nord, i gairebé un 1,5% de la totalitat del territori. Una part molt important de les finques de l'organització corresponen a les terres i camps adjacents a les cases rurals, tot i que també disposa de nombroses propietats adquirides específicament pels seus valors naturals o paisatgístics. Entre els diversos elements d'interès paisatgístic que prioritza, s'hi troben arbres, masses boscoses, pastures i terres agrícoles.

La tradició centenària de la National Trust no és única. Arreu del món hi ha organitzacions que s'han creat i desenvolupat a partir d'aquest model. Trustees of Reservations (patronat de reserves), creada l'any 1891 a Massachusetts (EUA) i amb 40.000 socis el 2007, té els objectius d'adquirir, arranjar, mantenir i obrir al públic, sota normes adequades, finques i llocs significatius per la seva bellesa, història i significació ecològica. Al seu torn, The Land Conservancy (patronat de terres) de la Colúmbia Britànica (Canadà) és una entitat creada l'any 1997, amb 6.500 socis el 2007, que manté un programa d'intercanvi de professionals amb la National Trust per a la formació mútua. Ambdues entitats són propietàries i mantenen acords en edificacions d'interès històric (fins i tot urbanes en el cas del Canadà), els seus jardins i l'entorn natural de les finques on es troben.

La National Trust i les entitats que en són hereves són un model molt arrelat a les societats anglosaxones. En aquests països, tant la propietat de la terra, com el seu accés públic o la funció de l'Administració amb relació als paisatges i la natura es regeixen per uns principis ben diferents dels de la cultura catalana i mediterrània. Aquests i altres motius han fet possible la constitució de nombroses entitats privades amb una base social molt àmplia dedicades exclusivament a la conservació dels paisatges i el patrimoni. Si es desplacen aquests casos a casa nostra, la pregunta a fer és clara: podrà tenir Catalunya algun dia una entitat amb un capital social tan ampli?

Les entitats de custòdia del paisatge a Txèquia

Txèquia és un país amb molts paisatges històrics vinculats als sistemes tradicionals d'ocupació del territori. A més, conté una gran riquesa de patrimoni cultural i arquitectònic. Això comporta que hi existeixin entitats de custòdia que s'han especialitzat en la preservació de paisatges tradicionals, però que també integren objectius de conservació dels costums històrics i la biodiversitat. A diferència de les grans entitats anglosaxones, el model d'entitats dedicades a la custòdia del paisatge de Txèquia és més proper a Catalunya pel que fa a escala i capacitat (Collado i Mas, 2006). La Unió Txeca per a la Conservació de la Natura (Český Svaz Ochránců Přírody, CSOP), creada l'any 1978 pel règim comunista i reconvertida en entitat privada no lucrativa amb l'arribada de la democràcia capitalista l'any 1989, és una xarxa que agrupa 360 organitzacions de les quals 51 són entitats de

custòdia. A continuació, es presenten dues entitats de custòdia membres de la Unió.

Imatge 3. Paisatge de la regió de Plzeň, a Bohèmia.

Kosenka és l'entitat de custòdia més antiga de Txèquia (1998). *Kosenka* significa “dalla” i l'activitat de l'entitat es podria resumir en la recuperació de les tradicions locals a través del dall. Kosenka és propietària d'una finca forestal al peu dels Carpats Blancs, al mateix poble on té la seu. En aquesta finca es practica el dall de prats mitjançant campanyes anuals voluntàries i amb mitjans totalment manuals. Així, es treballa per a recuperar l'espècie d'avet autòcton i preservar les orquídiades dels prats, i també s'hi mantenen varietats tradicionals de fruiters i d'ovelles. Per poder adquirir territori, Kosenka organitza campanyes de captació de fons privats. L'entitat destaca per la seva estratègia de connexió de tradició i paisatge, que esdevé una forma de valorització del territori de fàcil comprensió per a la ciutadania.

A Vlašim, a la Bohèmia Central, hi actua l'entitat de custòdia més gran de la República Txeca, CSOP Vlašim, amb una gestió molt activa i professionalitzada de custòdia del territori. Disposen d'una finca en propietat,

tenen acords amb propietaris per a la recuperació d'espais fluvials i gestionen un parc municipal de 80 ha que acull un bosc madur ben conservat, un castell i diversos edificis històrics restaurats que serveixen com a centres d'interpretació o galeries d'art. Aquests projectes inclouen la gestió d'elements singulars del paisatge, com ara arbres aïllats i avingudes arbrades.

Àrea de Territori i Paisatge de l'Obra Social de Caixa Catalunya, un referent a Catalunya

L'any 1997 l'Obra Social de Caixa Catalunya va crear la Fundació Territori i Paisatge (avui Àrea de Territori i Paisatge de l'Obra Social de Caixa Catalunya) amb l'objectiu de conservar els valors dels espais naturals i el paisatge, i de conscienciar la població de la necessitat de protegir el medi. Per aconseguir-ho adquireix territoris d'elevat interès natural o paisatgístic, col·labora amb organitzacions públiques i privades per a executar projectes de conservació de la natura i realitza una tasca d'educació continuada.

El desembre de l'any 2008, l'entitat havia adquirit 24 zones que conjuntament sumaven 7.834 ha. D'entre aquestes destaquen indrets d'una gran bellesa paisatgística com el congost de Mont-rebei (entre la Noguera i el Pallars Jussà), la muntanya d'Alinyà (entre l'Alt Urgell i el Solsonès), el Bosc de Tosca (dins la Zona Volcànica de la Garrotxa), el coll de Can Maçana, a Montserrat (Anoia), el cingle de l'Avenc, al Collsacabra (Osona) i les oliveres mil·lenàries de l'Arión, a Ulldecona (Montsià). Entre els espais a la gestió dels quals dóna suport a través d'acords de custòdia (a final del 2008, 89 espais amb una superfície conjunta de 144.463 ha) també hi ha zones amb uns valors estètics notables, com ara l'entorn del santuari de Santa Maria de Queralt (Berguedà), el mosaic agroforestal dels secans de Torà (Segarra) i la zona d'interès etnològic del paisatge de vinya de Calonge i Vall-llobrega (Baix Empordà), entre d'altres. Més enllà de la bellesa dels espais propietat de l'Obra Social de Caixa Catalunya (o que hi tenen acords de custòdia), aquesta entitat ha mostrat un especial interès en l'estudi, la promoció i el seguiment dels valors paisatgístics del territori. Així, forma part del Consell Rector i de la Comissió Executiva de l'Observatori del Paisatge de Catalunya. A una altra escala, per als espais en propietat o amb acords de custòdia, l'Obra Social de Caixa Catalunya sol redactar un pla de gestió que, entre altres aspectes, identifica les qualitats estètiques

dels indrets en qüestió. A més, molts d'aquests plans incorporen projectes específics destinats a la millora i a la interpretació paisatgística de les finques, així com accions per a estudiar l'evolució del paisatge al llarg del temps. En aquest sentit, finques com ara la de Can Morgat (a prop de l'estany de Banyoles, al Pla de l'Estany) o la de Puigventós (a l'est del massís de Montserrat, al Baix Llobregat i el Vallès Occidental) disposen ja d'estacions d'observació del paisatge, indrets específics des d'on, a través de fotografies, s'avaluen els canvis del paisatge.

Menorca, una illa de paisatges agraris

El Grup Balear d'Ornitologia i Defensa de la Naturalesa (conegut com GOB) de Menorca és una entitat ecologista clàssica en els seus orígens, però amb una trajectòria molt singular pel que fa a la implicació de la societat menorquina. Amb més d'un miler de socis (que suposen el 2% del total d'habitants), és una entitat que tothom coneix i respecta. L'any 2004 el GOB-Menorca va començar a establir acords de pràctiques agràries sostenibles a Menorca (GOB, 2004), a partir dels quals el Consell Insular va estendre el model a través dels contractes agraris de la Reserva de la Biosfera, avui signats per més de 80 pagesos de l'illa. Els 14 acords de custòdia del GOB-Menorca (i els que vindran, perquè se'n continuen negociant) han mostrat una forma original de posar en valor el paisatge de Menorca i han destacat la importància de donar suport als pagesos per tal que puguin mantenir aquest bé tan preuat per a l'illa i per a la seva economia turística.

Na Marcona (de 41 ha) és una de les primeres finques on es va signar l'acord de pràctiques agràries el maig de l'any 2004. A través de l'acord, el propietari es compromet a aplicar diferents mesures de conservació ambiental i paisatgística de la finca, escollides conjuntament amb el GOB a partir d'un catàleg de mesures. Na Marcona també porta a terme la comercialització directa de productes agrícoles i de transformació artesanal (formats i embotits), que el GOB difon a través del seu catàleg de productes agrícoles de Menorca amb el valor afegit del paisatge. L'acord també inclou activitats de voluntariat per al manteniment dels elements del paisatge tradicional de parets de pedra seca i el suport als pagesos en la tramitació d'ajuts. A més, Na Marcona és el primer cas de col·laboració entre el sector agrícola i el turístic de Menorca. En efecte, l'Hotel Sol Milanos Pingüinos

manté un conveni amb contraprestació econòmica amb el GOB i el pagès propietari per tal que aquest últim pugui aplicar les mesures de conservació del paisatge i alhora aculli visitants de l'hotel, que esmorzen a la seva finca. D'aquesta manera, els turistes coneixen de primera mà la realitat dels paisatges de Menorca i de les persones que en tenen cura, i poden adquirir alguns dels productes de la finca i d'altres signants d'acords amb el GOB.

Imatge 4. A Menorca el GOB estableix acords de pràctiques agrícoles sostenibles que inclouen el manteniment de parets de pedra seca.

Perspectives de futur

Per concloure, s'apunten tot seguit algunes reflexions sobre el futur de les iniciatives de custòdia en relació amb el paisatge. En primer lloc, convé remarcar que la custòdia del territori planteja oportunitats clares, concretes i interessants per a la protecció, gestió i ordenació del paisatge. Magrat tot, és evident que a Catalunya només existeixen un nombre limitat d'iniciatives de custòdia fonamentades principalment en el paisatge. Per aquest

motiu, les entitats de custòdia haurien d'augmentar el nombre d'iniciatives de custòdia centrades en la temàtica paisatgística, o, si més no, establir vincles més clars entre els valors naturals o culturals que es pretenen conservar a través dels acords de custòdia i els valors paisatgístics associats. Seria necessari, doncs, que els documents dels acords explicitessin millor aquells valors més directament associats al paisatge de la finca. Per fer-ho, es podrien adjuntar fotografies a l'acord (de fet, segons Asensio i Collado, 2007, ja són necessàries per al seguiment) que servissin per a determinar l'estat del paisatge que es vol mantenir, o es podrien citar els valors paisatgístics identificats pels instruments d'ordenació del paisatge (catàlegs, cartes i plans urbanístics) vigents dins l'àmbit on s'inscriu la finca que és objecte de l'acord.

En aquest context seria interessant veure néixer alguna entitat de custòdia catalana orientada a la preservació de l'herència del país a l'estil de les concepcions de la National Trust i dels altres casos anglosaxons esmentats o, fins i tot, a l'estil dels de Txèquia. Aquesta orientació més vinculada al patrimoni, les tradicions, la identitat i la història ha estat poc explorada per les entitats de custòdia catalanes, i potser seria una via per a arribar de manera més decidida i eficaç a la ciutadania.

També és important que les iniciatives de custòdia del territori centrades en el paisatge no deixin de banda els aspectes naturals o el patrimoni cultural. Per exemple, Salvat (2005: p. 175) menciona la iniciativa del Bosc de Tosca (Garrotxa), efectuada segons criteris paisatgístics i culturals, però amb un contingut nul pel que fa a la conservació de la diversitat vegetal existent en aquest indret. En aquest sentit, l'Observatori del Paisatge de Catalunya pot contribuir a generar la transversalitat necessària entre disciplines i coneixements que requereix la protecció i la gestió del paisatge. A més, fins i tot, pot trobar en la custòdia una manera d'apropar-se més directament als agents del territori que dia a dia tenen cura dels paisatges.

D'altra banda, s'ha vist que les cartes del paisatge ofereixen un bon encaix per a les iniciatives de custòdia. Per això, les entitats de custòdia haurien de participar activament en els processos d'elaboració de cartes en aquells territoris on tinguin la seva activitat. El mateix procés de concertació per a l'elaboració de les cartes podria incorporar espais de negociació entre les entitats de custòdia, els ens locals, els propietaris i usuaris, les

institucions, les empreses i la resta d'agents socials, per tal que els compromisos de les cartes incloguessin accions detallades per a la custòdia del paisatge. Al seu torn, l'Administració encarregada de desenvolupar polítiques del paisatge podria incentivar més directament aquests processos mitjançant diferents mecanismes.

Així mateix, caldria que l'Administració assumís més decididament l'aplicació de la custòdia del territori com a instrument de concertació atès que així es preveu en la Llei catalana del paisatge. Les entitats de custòdia catalanes tenen la capacitat suficient de contribuir a iniciatives de custòdia del paisatge, disposen de les estructures de suport i coneixen les experiències d'altres països. Per tant, les polítiques del paisatge que s'impulsen a Catalunya haurien de donar un reconeixement més gran als mecanismes de custòdia del territori en tot el seu conjunt, ampliant els supòsits en camps com ara les adquisicions de drets reals com a complementaris de l'adquisició de sòl, mecanismes de custòdia relacionats amb la planificació i gestió urbanística, entitats de custòdia com a instruments de col·laboració i concertació en matèria de paisatge, entre d'altres. En aquest sentit, seria interessant que, en el futur, el Fons per a la protecció, gestió i ordenació del paisatge donés més prioritat als mecanismes de custòdia, entre els quals es podrien incloure la compra de drets reals i l'adquisició de sòls d'interès públic per part d'entitats privades de custòdia amb seguretat jurídica de protecció a llarg termini. Atès que entre els beneficiaris del fons hi ha les entitats privades sense ànim de lucre i les persones físiques de naturalesa privada que tinguin entre els seus objectius la millora paisatgística, és fonamental que les noves convocatòries del fons (o d'altres subvencions derivades per a actuacions en sòls de protecció paisatgística) incloguin com a possibles beneficiaris les entitats de custòdia (associacions i fundacions) i els propietaris amb acords de custòdia.

D'altra banda, no s'ha de perdre de vista la influència que tenen el planejament urbanístic i territorial en la conservació (o degradació) dels paisatges. En diversos documents elaborats per la Xarxa de Custòdia del Territori (Basora *et al.*, 2005; Xarxa de Custòdia del Territori, 2007a, 2007b), s'ha demostrat que els instruments de custòdia, tot i que no s'han d'incorporar de forma obligatòria als plans urbanístics municipals i als plans territorials i urbanístics de caire supramunicipal, sí que els po-

den complementar molt bé i alhora facilitar el desenvolupament de moltes de les mesures que se'n deriven, especialment les relacionades amb la conservació del territori i el paisatge, i sobretot del sòl no urbanitzable de protecció especial.

Com s'ha vist al llarg d'aquest capítol, la custòdia del territori es planteja com una estratègia d'àmplia participació i reconeixement social per a contribuir a la conservació del patrimoni natural, cultural i paisatgístic. La custòdia del territori és cosa de tots, sobretot si les institucions i els agents socials emprenen les mesures adequades perquè així pugui ser. En d'altres llocs d'Europa i del món ja ha succeït i ara Catalunya comença a avançar en aquest sentit. Per tant, seria desitjable per als paisatges de Catalunya que la custòdia del territori es consolidés i avancés encara més.

Referències bibliogràfiques

- ASENSIO, Núria; COLLADO, Hernan (2007). *Protocol de seguiment i avaluació d'acords per a entitats de custòdia*. [Barcelona: Xarxa de Custòdia del Territori]. (Documents Ocasional de la Xarxa de Custòdia del Territori; 16).
- ASENSIO, Núria; COLLADO, Hernan; CORTINA, Albert; PIETX, Jordi (2005). *Opcions per a la custòdia del territori en finques privades. Guia pràctica per a la propietat*. 2a edició. [Barcelona]: Xarxa de Custòdia del Territori, Fundació Territori i Paisatge; Obra Social de Caixa Catalunya i Fundació Natura.
- BASORA, Xavier; GORDI, Josep; SABATÉ, Xavier; VICENTE, Enrique (2005). *Oportunitats per a la custòdia del territori als municipis. Guia pràctica per a ajuntaments i entitats locals*. [Barcelona]: Xarxa de Custòdia del Territori i Fundació Territori i Paisatge; Obra Social de Caixa Catalunya.
- BASORA, Xavier; SABATÉ, Xavier (2006). *Taller-debat "El paisatge i les entitats de custòdia del territori"*. (Document fora de sèrie de la Xarxa de Custòdia del Territori). XCT. Disponible a <http://www.xct.cat/mm/DFS_Tallerdebat_Paisatge_i_custodia.pdf> [consulta: 10.10.2009].
- CAMP, Anna (2008). *La gestió del paisatge i les entitats de custòdia*. Treball inèdit del Màster en Medi Ambient de la Universitat de Girona.
- COLLADO, Hernan; MAS, Guillem (2006). *Viatge d'estudis de custòdia del territori a la República Txeca*. [Barcelona: Xarxa de Custòdia del Territori]. (Documents Ocasional de la Xarxa de Custòdia del Territori; 13).
- COMERMA, Cristina (2007). *Tercer inventari d'acords i entitats de custòdia del territori a Catalunya, les Illes Balears i Andorra. Informe final*. (Informes de la Xarxa de Custòdia del Territori; 12).
- CONSELL D'EUROPA (2000). *Conveni europeu del paisatge* [en línia]. <http://www.mma.es/secciones/desarrollo_territorial/paisaje_dt/convenio_paisaje/pdf/cep_catala.pdf> [consulta: 07.10.2009].
- FUNDACIÓN GLOBAL NATURE (2008). *Proyecto Tortuga Mora* [en línia]. <http://www.fundacionglobalnature.org/proyectos/conservacion_floyfau/proyecto_tortuga_mora.htm> [consulta: 12.03.2009].
- GENERALITAT DE CATALUNYA (2006). *Llei 8/2005 i Reglament de protecció, gestió i ordenació del paisatge*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. (Quaderns de legislació).
- GOB MENORCA (2004). *Custòdia del territori. L'acord de pràctiques agràries sostenibles a Menorca*. Maó: GOB Menorca.

LLADÓ, Arnau (2003). *Les donacions d'usdefruit a la Llei 49/2002 de règim fiscal de les entitats sense finalitats lucratives i incentius de mecenatge: una lectura en clau de custòdia del territori*. Comunicació a la III Reunió de la Xarxa de Custòdia del Territori. Disponible a <<http://www.xct.cat/ca/cdr/reunions.html>>. [consulta: 12.03.2009].

MORENO, Rebecca; PIETX, Jordi (2003). *Primer inventari d'acords i entitats de custòdia del territori a Catalunya, les Illes Balears i Andorra. Informe final*. (Informes de la Xarxa de Custòdia del Territori; 2).

NOGUÉ, Joan; SALA, Pere (2006). *Prototipus de catàleg de paisatge. Bases conceptuals, metodològiques i procedimentals per elaborar els catàlegs de paisatge de Catalunya*. Olot: Observatori del Paisatge.

PIETX, Jordi (2008). "Custòdia del territorio en Brasil. Datos y reflexiones sobre el modelo brasileño de Reservas Particulares del Patrimonio Natural (RPPNs)". *Boletín Europarc España*, núm. 25, p. 49-53.

SABATÉ, Xavier (2001). *El rol de les entitats conservacionistes en l'adquisició i la gestió dels espais naturals*. Projecte inèdit de la llicenciatura de Ciències Ambientals de la Universitat Autònoma de Barcelona.

SALVAT, Andreu (2005). "Consideracions sobre la protecció de la diversitat vegetal als espais protegits de Catalunya: el cas del Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa", *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, núm. 73, p. 163-181.

SURINYAC, Laia; MORENO, Rebecca (2005). *Segon inventari d'acords i entitats de custòdia del territori a Catalunya, les Illes Balears i Andorra. Informe final*. (Informes de la Xarxa de Custòdia del Territori; 5).

XARXA DE CUSTÒDIA DEL TERRITORI (2007a). *Criteris generals sobre custòdia del territori a considerar en l'avaluació ambiental de plans urbanístics municipals*. [Barcelona: Xarxa de Custòdia del Territori]. (Documents Ocasionals de la Xarxa de Custòdia del Territori, 14).

--- (2007b). *Criteris generals sobre custòdia del territori a considerar en l'avaluació ambiental de plans territorials i urbanístics de caràcter supramunicipal*. [Barcelona: Xarxa de Custòdia del Territori]. (Documents Ocasionals de la Xarxa de Custòdia del Territori, 15).

ZOIDO, Florencio (2004). "Paisatge i ordenació territorial", dins Joan-Maria Romani i Arnau Queralt (eds.). *Documents de la Conferència sobre el Conveni Europeu del Paisatge en ocasió de la seva entrada en vigor*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Consell Assessor per al Desenvolupament Sostenible, p. 73-109.

La participació i la negociació social en l'ordenació i la gestió del paisatge

Yves Luginbühl

Les transformacions del paisatge des de la Segona Guerra Mundial han estat radicals i sense cap precedent històric d'ençà de les grans rompudes de l'edat mitjana. Tanmateix, les transformacions actuals presenten una característica que les diferencia de les d'una època de la història en què les societats europees, empeses per un creixement demogràfic sense aturador (malgrat les males condicions higièniques i alimentàries), van començar a esborrar els límits de les superfícies no cultivables per tal d'implantar-hi la producció agrícola, bastir-hi pobles, drenar pantans o construir-hi molins. Avui dia, les transformacions paisatgístiques responen a factors que sobrepassen totes les fronteres, alhora que transmeten a les poblacions la impressió de ser incontrolables. La globalització dels fluxos de mercaderies i de capital, per exemple, ja no té res a veure amb les limitacions que establien els pactes entre els senyors feudals i les comunitats de camperols. Ara l'escala de les transformacions dels paisatges és planetària o, si més no, així és com es percep. En efecte, els canvis en les polítiques agràries varien en funció de les exigències dels mercats internacionals i de la competència entre països productors d'aliments i, per tant, s'allunyen de la regulació dels estats. Al mateix temps, a les grans metròpolis, les extensions urbanes han assolit una magnitud tan important que la voluntat política d'ordenació del territori queda supeditada, sovint, als poders del mercat immobiliari i a l'especulació.

Tanmateix, aquesta teòrica incapacitat per controlar l'evolució dels paisatges que formen els marcs vitals de les societats europees no és res més que el producte de les representacions que les societats es fan dels canvis. Així, s'acaben copsant com quelcom en què no es pot intervenir ni influir per tal de gaudir d'unes condicions de vida millors. Però, malgrat que les grans polítiques sectorials transformen els paisatges d'una manera molt més profunda que les polítiques del paisatge, la construcció del paisatge també és el resultat de moltes actuacions individuals, com ara fer-se construir una casa, talar els arbres d'un marge entre dues parcel·les o construir un taller, accions que depenen, en gran part, de les decisions personals. No és menys cert que aquestes decisions individuals s'emmarquen en polítiques més globals, de vegades de manera involuntària o, si més no, incons-

cient. Així, per exemple, el pagès que tala els arbres d'un marge entre dues parcel·les ho fa empès per les necessitats de sumar-se a la tendència d'augmentar la productivitat tot eliminant obstacles per a permetre la mecanització de la pràctica agrícola. En aquest sentit, la política agrària existent li exigeix més productivitat i, per tant, aquest marge arbrat que s'interposa en la trajectòria de les màquines perd la seva funcionalitat, si no és que considera que la producció de fusta li permet obtenir independència energètica. La persona que es fa construir una casa ho fa, sense cap mena de dubte, impulsada per un projecte personal i també per unes necessitats vitals, però al cap i a la fi contribueix també a unes polítiques d'habitatge que han passat d'una visió col·lectiva de l'habitatge a una visió individual.

Imatge 1. La construcció del paisatge és el resultat de moltes actuacions individuals, com fer-se construir una casa o talar els arbres d'un marge entre dues parcel·les.

Així, doncs, d'una banda, sembla que la lògica implacable del mercat actua com un autèntic corró que no deixa cap marge a les poblacions a l'hora de contribuir a definir el futur dels seus entorns vitals. Tal com ho planteja Pierre Rosanvallon, "el poder administratiu ha quedat molt deslegitimat. La retòrica neoliberal hi ha tingut molt a veure, ja que ha afeblit

la respectabilitat de l'Estat i ha convidat a convertir el mercat en el nou àrbitre del benestar col·lectiu” (Rosanvallon, 2008: p. 462). Però, d'altra banda, el nivell de familiarització que les poblacions locals han adquirit els darrers anys amb relació als debats sobre el futur del paisatge a Europa, i també a l'Amèrica del Nord, fa que els paisatges del futur no hagin d'estar condemnats a unes transformacions inevitables. Aquests intercanvis han obert una nova via més enllà de la lògica inexorable del mercat i, per això, cal dedicar-hi atenció i analitzar els contextos i les modalitats d'aquestes experiències per tal d'albirar-hi l'esperança de trobar una manera diferent de gestionar el paisatge, més propera al ciutadà. Es tracta, sens dubte, d'un repte considerable davant del qual s'alcen diversos obstacles, i no pas petits. Tanmateix, val la pena treballar-hi.

De la democràcia representativa a la democràcia deliberativa

La democràcia ha experimentat molts canvis des de la seva primera formulació en la història política, al segle XVIII, i això posa de manifest que aquest sistema polític, considerat per Winston Churchill el menys dolent dels sistemes, no és del tot estable. A França, aquest sistema instaurat per la Revolució del 1789 va implicar eleccions amb participació ciutadana, una participació reservada inicialment als poderosos, a través del sufragi censatari, basat en la posició social o la fortuna. Amb la reforma constitucional de l'any 1848 el sufragi es va ampliar a tots els ciutadans masculins, però aquell mateix any Napoleó III va ser escollit president de la República Francesa, fruit del sufragi universal i de l'opinió d'una ciutadania que amb prou feines escoltava, i tres anys més tard, un cop autoproclamat emperador, va sotmetre el seu cop d'estat a l'aprovació popular, amb referèndum i per sufragi universal. No va ser fins a l'any 1947, tanmateix, que el govern del general De Gaulle va concedir el vot femení.

Entre el final del segle XIX i l'inici del XX va sorgir amb força el debat entorn de la legitimitat de les regions i van aparèixer els primers intents per descentralitzar el poder polític. En aquest sentit, entre els arguments dels partidaris de la “regionalització”, el paisatge es plantejava habitualment com un tret fonamental de la regió, una petita pàtria, que en l'efime-

ra terminologia de l'escriptor i polític nacionalista francès Maurice Barrès seria una "màtria". No obstant això, l'entusiasme pel reconeixement de la "individualitat" dels paisatges de les regions va acabar xocant frontalment amb els nacionalismes francès i alemany. De fet, l'eufòria que es va desencadenar entre els participants del primer Congrés Internacional sobre la Protecció dels Paisatges el 1910 a París no va passar finalment d'una breu alenada que, amb l'esclat de la Primera Guerra Mundial, va ésser definitivament esborrada.

Així, no va ser fins força més endavant que la descentralització va adquirir un pes significatiu a tot Europa. En efecte, si bé alguns estats feia temps que estaven familiaritzats amb sistemes federals, com ara Alemanya amb els *länder* o Suïssa amb els cantons, en el cas de l'Estat espanyol i França no va ser fins a final de la dècada de 1970 que els estats van cedir part de la sobirania a les regions. En aquest període, el concepte "local", que originàriament feia més referència a la relació de les societats amb el seu entorn que no pas a una categoria geogràfica referida als àmbits de relació quotidiana, va recuperar un cert protagonisme en els debats d'ordenació del territori, el medi ambient i el paisatge. Els dissenyadors de jardins del segle XVIII s'havien servit d'aquest principi a l'hora de decidir l'ordenació dels jardins (pensats com a paisatges) en relació amb les "preferències locals", que concebien com els trets característics d'un territori i dels seus costums. Diversament, el ressorgiment del concepte de "local" dels darrers 20 anys del segle XX ha representat l'embranchida necessària per a legitimar les reivindicacions socials per "viure en el lloc" i per intentar frenar els processos de desestructuració dels paisatges locals davant l'avenç inexorable de la globalització. En aquest context, hem estat testimonis de l'aparició de múltiples experiències de desenvolupament local impulsades per actors del teixit associatiu, fonamentades en la valorització dels recursos d'un país o d'una petita regió, que s'han concretat en projectes de desenvolupament de caire agrícola, industrial, turístic o cultural.

Les experiències que es basen en nocions paisatgístiques, però que pretenen elaborar un projecte d'ordenació del territori més o menys relacionat amb una perspectiva de desenvolupament econòmic, no van aparèixer fins més endavant, a la darrera del segle XX. Aquestes experiències es caracteritzen, precisament, per la voluntat d'autonomia pel que fa al

desenvolupament, malgrat que hi estan vinculades des del moment que es proposen controlar i organitzar els processos de transformació dels paisatges. Uns processos que, en definitiva, neixen d'una intenció més o menys explícita d'afavorir l'economia del país o d'una regió.

Aquestes diferents formes d'actuació política en matèria de paisatge es poden classificar en funció de les característiques dels seus promotors, és a dir, dels agents que en són els protagonistes. El jurista italià de la Universitat de Florència Massimo Morisi (2008) proposa una classificació de l'evolució de les formes contemporànies d'actuació política d'acord amb el paper que tenen actors polítics, professionals i ciutadania. A parer seu, les polítiques es poden classificar en les categories següents: polítiques públiques elaborades pels agents públics, polítiques públiques elaborades per tècnics o experts, polítiques públiques nascudes arran d'un referèndum (local o nacional) i polítiques públiques nascudes en el marc de processos de democràcia argumentativa, deliberativa o funcional¹.

En el context europeu, la primera categoria engloba les legislacions que la majoria de països han elaborat per a protegir els paisatges i els llocs d'interès, o bé altres lleis no exclusives del paisatge sinó de caire més general, com poden ser la Llei Galasso a Itàlia o la Llei Royal a França. No obstant això, la distinció entre aquesta categoria i la segona és força ambigua, ja que molt sovint es tracta de lleis redactades amb la participació d'especialistes o experts, que actuen com a autèntics grups de pressió o com a assessors polítics.

De fet, a França existeixen determinades mesures d'ordenació paisatgística que es podrien classificar en aquesta segona categoria, ja que són dissenyades per experts que actuen en resposta a les indicacions dels responsables escollits pels òrgans de govern territorials. Un exemple són els plans paisatgístics impulsats l'any 1993, que són documents programàtics elaborats per especialistes en paisatge i vinculats amb el que s'anomenen projectes de paisatge. Aquests, molt sovint, es basen en una diagnosi paisatgística d'un territori i en l'anàlisi de les tendències evolutives que l'afecten, i s'acaben traduint en un projecte que comprèn mesures pensades per a incidir sobre aquestes tendències, que poden resultar en un canvi en el

1 Aquesta darrera forma no és una proposta de Massimo Morisi, sinó de Pierre Rosanvallon.

traçat d'una carretera, en el desplaçament d'un projecte de zona industrial o en la protecció de zones concretes d'un paisatge. Normalment es tracta de mesures d'ordenació que es fonamenten en el consens entre els representants polítics electes i els professionals, els paisatgistes, que són els responsables de plantejar les propostes.

Les cartes del paisatge també formen part d'aquesta segona categoria, malgrat siguin mesures vinculades a consensos polítics. Val a dir que l'àmbit d'actuació d'una carta del paisatge és un territori supramunicipal. En aquest sentit, els parcs naturals regionals de França n'han estat sovint els laboratoris experimentals. Els estudis realitzats pels experts parteixen sempre d'una diagnosi dels paisatges del territori en qüestió, que comprèn l'anàlisi de les transformacions en curs i els problemes detectats, i planteegen propostes d'actuació, programades en funció del finançament públic i dels consensos polítics. Paral·lelament, la carta del paisatge constitueix, per si mateixa, un document contractual en què els responsables electes es comprometen a respectar el programa d'acció o un seguit de mesures que formen part de les propostes; així, no es consideren tant documents coercitius com a resultat de negociacions entre polítics, tècnics i agents econòmics locals. Es tracta de dedicar recursos a una funció concreta com, per exemple, la concessió d'ajudes a col·lectius d'agricultors per tal que continuïn conreant les feixes del vessant d'una vall, o per tal que mantinguin uns prats que podrien desaparèixer sense la presència de l'activitat agrícola. De la mateixa manera, la carta també pot regular el manteniment dels camins d'accés als paisatges rurals en risc de desaparició per l'avenç de la vegetació, si els poders públics no es posen d'acord sobre com fer-ho. D'alguna manera, aquestes formes d'acció política han fet la competència als documents de planificació basats en lleis urbanístiques, tot i que els objectius presents en les cartes es poden traduir en documents de planificació, de manera que hi pot haver també una complementarietat. La seva aparició ha marcat un punt d'inflexió clar vers l'acció política basada en la negociació i no en mètodes coercitius.

Les accions polítiques construïdes a partir d'un referèndum local són menys habituals, però també es porten a terme en determinades ocasions i en segons quins països, com, per exemple, a Suïssa. Altres països, en canvi, prefereixen fonamentar les accions d'ordenació per mitjà de consultes

populars, un procediment que no és exactament el mateix que les entrevistes que es realitzen en el camp de la sociologia i l'antropologia (o la geografia), sinó una consulta voluntària, on els ciutadans poden expressar la seva opinió sobre un projecte d'ordenació plantejat per especialistes. En aquest sentit, a França, tots els projectes d'ordenació s'han de sotmetre a la consulta pública, una consulta que, durant un mes, permet als habitants afectats formular les seves recomanacions a les entitats territorials, normalment municipals. La participació pública ha estat convertida en una mesura obligatòria pel Conveni sobre l'accés a la informació, la participació del públic en la presa de decisions i l'accés a la justícia en matèria de medi ambient (Åarhus, 25 de juny de 1998) i és un dels pilars del Conveni europeu del paisatge adoptat per 18 països europeus, el 20 d'octubre de l'any 2000, i ratificat posteriorment per la majoria de països membres del Consell d'Europa. Aquesta nova modalitat d'acció política orientada a garantir la participació ciutadana en els processos d'identificació dels paisatges per a plantejar mesures d'ordenació, de gestió o de protecció, genera problemes seriosos, però també planteja el repte de l'ordenació emprant camins nous, vinculats tant al món polític i associatiu com al món científic i tècnic.

Perills i avantatges de la participació ciutadana en l'ordenació del paisatge

La participació ciutadana en els processos de decisió política està de moda. Malgrat que avui ja es troba integrada en el dret europeu i en les diferents legislacions nacionals, la seva implantació ha estat condicionada a l'èxit de les in comptables experiències locals que durant els últims 20 anys s'han desenvolupat arreu d'Europa. Per trobar l'origen de la idea de democràcia participativa cal remuntar-se a la dècada de 1960 del segle XX i, concretament, al moviment de protesta estudiantil nord-americà que va prendre com a referència la figura del filòsof i pedagog nord-americà John Dewey (no pas la de Marx) per a imaginar un altre tipus de societat, una societat oposada al "sistema electoral domesticat pels aparells dels partits" (Rosanvallon, 2008: p. 321). A Europa, la democràcia participativa va ser ori-

ginàriament una manifestació de l'anomenada “acció local”, que era una forma reivindicativa molt present als països del nord, i que amb el temps s’ha anat estenent als països meridionals, sobretot a Itàlia i a l’Estat espanyol. Sorprenentment, d’uns anys ençà també s’ha observat un increment d’aquestes pràctiques als països de l’Europa central i de l’est, on d’entrada es podia esperar una certa malfiança de la gent envers les “experiències col·lectives”.

Imatge 2. La participació ciutadana és un dels pilars del Conveni europeu del paisatge.

La participació ciutadana en les decisions polítiques es pot considerar la quarta de les categories de polítiques públiques comentades abans, és a dir, la democràcia deliberativa. L’ús del terme “democràcia deliberativa” planteja la pregunta de per què s’empra aquesta expressió i no la de democràcia participativa, més estesa en els debats polítics. Les raons són diverses, i ens remeten, una vegada més, als conflictes associats a l’exercici de la participació ciutadana en la decisió pública en el marc de les accions d’ordenació territorial i paisatgística. En efecte, el concepte de democràcia participativa va haver d’enfrontar-se des dels inicis a les crítiques del món polític i d’altres instàncies socials, que la consideraven un atac contra la de-

mocràcia representativa ja que podia posar en perill la negociació política i el paper dels representants electes (escollits pel poble) en la presa de decisions de caire polític. Els plantejaments crítics dels representants electes, que equiparen la democràcia participativa al caos i que la comparen a una mena de porta oberta a la confusió, són prou abundants, tal com s'ha tingut ocasió de comprovar en diferents declaracions, col·loquis o seminaris arreu d'Europa. Fins i tot a Itàlia, malgrat la gran profusió d'experiències locals de participació ciutadana en els processos de gestió territorial o paisatgística², un polític, assessor del Govern, va afirmar que la democràcia participativa equivalia a una invitació a la presa del poder local per part de la màfia, és a dir, a una mena de neofeudalisme. Ben al contrari, cal afirmar rotundament que la participació ciutadana en les decisions polítiques no pretén qüestionar els fonaments de la democràcia representativa, sinó que en constitueix una modalitat que ofereix més marge al debat públic i, per tant, estimula l'expressió de la democràcia deliberativa. El terme “deliberatiu” suposa una referència clara al debat públic i a l'aspiració ciutadana per implicar-se en l'intercanvi d'opinions amb relació a la millora del seu entorn vital.

Maneres de fer-se escoltar

Les condicions per a l'exercici de la democràcia han anat evolucionant i els estaments polítics representatius han pres consciència que el sistema “clàssic” de la democràcia representativa no es podia acontentar amb el seu funcionament institucional, vinculat a la idea que l'interès general només està representat per aquells que ocupen càrrecs polítics. Les polèmiques socials nascudes arran de temes complexos, com ara els organismes manipulats genèticament, l'encefalopatia espongiforme bovina³ i la qualitat dels productes alimentaris, han fet palesa la necessitat trobar noves formes de debat públic que la democràcia representativa no fa possibles. A més, la importància de la proximitat entre representants electes i votants també

² La Biennal Toscana del Paisatge, organitzada a Florència el novembre del 2008, va ser, en aquest sentit, molt interessant pel gran nombre d'experiències locals de gestió del paisatge d'arreu d'Itàlia que s'hi van presentar.

³ L'encefalopatia espongiforme bovina es va estendre per Europa durant els anys noranta i va provocar una caiguda del 40% en el consum de carn bovina.

ha incidit en el desenvolupament de formes de democràcia, en aquest cas, d'àmbit local.

El projecte de Tractat constitucional de la Unió Europea, proposat l'any 2004, diferencia entre democràcia participativa i democràcia representativa, i considera que la primera pot permetre “un diàleg obert, transparent i regular amb les associacions representatives i la societat civil” (Tractat constitucional de la Unió Europea, 2004: art. I, 47). Tot i que aquest tractat no ha entrat en vigor per l'oposició de diversos països que hi van votar en contra, en les societats europees continua ben viu el desig de participació o, més concretament, el que es podria anomenar el “desig de fer-se escoltar”. Aquest desig és una constant que apareix en la majoria de consultes fetes durant els darrers 30 anys emprant les entrevistes semidirigides. En aquestes entrevistes amb persones de tots els grups socials i de totes les edats, s'ha detectat de forma clara que la principal crítica que es planteja als organismes de decisió, i per extensió als representants electes, té relació directa amb la poca atenció que es presta a les opinions dels votants.

En fi, aquest no és el lloc per encetar una reflexió sobre la conveniència de traslladar la participació ciutadana en les decisions polítiques a tots els àmbits de l'exercici de la democràcia, sinó que, de moment, el capítol es limitarà a l'àmbit local, un àmbit que, com pensen també altres especialistes en matèria paisatgística, es considera el marc idoni per a fer possible el debat i els intercanvis relacionats amb reptes de tipus local. El tema de l'exercici de la participació ciutadana en els debats d'àmbit regional o nacional, o fins i tot internacional, té una magnitud superior i, per tant, exigeix una reflexió més profunda.

Condicions per a la participació ciutadana en l'àmbit local

La participació en les decisions polítiques implica, en primer lloc, la presència de participants, ja que aquest tipus de procés només es pot fonamentar en l'acció voluntària. Ara bé, això fa que calgui plantejar-se què succeeix amb les opinions de les persones que no hi participen. Certament, seria excessivament innocent pretendre que tots els ciutadans d'un indret, com per exemple un municipi, participessin en una reunió pública, independentment de la forma que adoptés. Però l'eficàcia dels processos

participatiu no està vinculada directament i exclusivament al nombre de participants, sinó que rau en l'acte participatiu en si mateix, que sempre ha d'implicar la difusió de les condicions de debat entre la ciutadania per tal d'estimular la participació de les persones no implicades. La mateixa experiència, i el coneixement d'experiències a les quals s'ha tingut accés, demostren que aquest acte participatiu d'una part de la població local pot motivar un procés d'adhesió, o si més no un debat entre la població, més enllà dels participants.

Arribats a aquest punt, es pot afegir que l'evolució social a Europa tendeix a un augment del nivell educatiu de la població, fet que fa pensar que la capacitat per a debatre i reflexionar sobre aspectes d'interès general o polític ha de créixer per força. Segons Rosanvallon (2008), un estudi sobre el nivell de debat entre ciutadans britànics, encarregat per la junta electoral estatal, va posar de manifest que cada dia es mantenen al Regne Unit 15 milions de converses de caire polític. En general, els estudis que avaluen les diferents formes de participació en reunions centrades en problemes col·lectius, per bé que encara són escassos, demostren que d'uns anys ençà aquesta participació té una clara tendència a l'alça.

La participació de la ciutadania en els debats públics també ha d'obligar a reflexionar sobre les maneres de prendre el torn de paraula en una reunió. I és que no tots els habitants d'un indret tenen la mateixa capacitat d'expressar-se en públic, fet que planteja el problema d'una possible monopolització del debat per part dels líders locals amb més facilitat per a expressar-se i més susceptibles a encaminar el debat cap als seus interessos. Tanmateix, en les diferents experiències que s'han conegut de primera mà, tampoc és gens estrany veure com persones més aviat tímides acaben prenent la paraula. A vegades, quan en el debat comencen a sorgir temes més delicats, aquests participants hi intervenen, amb un cert desig d'afirmació i de defensa de la seva visió de les coses. D'altra banda, les experiències amb cartografia local demostren que, tan bon punt un dels habitants comença a facilitar informació de paisatge sobre el mapa, la resta s'hi suma sense dubtar-ho. També sembla clar que els conflictes locals, per bé que poden suposar un obstacle per a l'expressió lliure i serena, poden obrir la porta a la discussió, que, al cap i a la fi, és l'objectiu últim de tot debat.

Finalment, cal esmentar un darrer aspecte relacionat amb la participació ciutadana. En fixar-se en el procés que va des de l'aparició d'un problema fins a la resolució mitjançant l'acció política, fa l'efecte que la participació hagi de ser immediata, sense esperar que els experts elaborin projectes d'ordenació. Tal com diu el Conveni europeu del paisatge, les poblacions han de formular les seves recomanacions en la fase d'identificació dels paisatges ja que, altrament, la societat local no es farà seu el procés i no reconeixerà la seva influència en el procés d'ordenació i en les propostes que se'n derivin.

Possibles formes de participació

La informació disponible sobre debats públics posa en relleu la gran diversitat de formes existents, que van des de la reunió convocada per un ajuntament fins a processos que combinen diferents assemblees, passant per manifestacions que adopten la forma d'una exposició o una festa, i que serveixen per a esperonar el debat públic. Així, per exemple, arran d'una entrevista amb un responsable d'una associació de desenvolupament local, aquesta persona va relatar una experiència viscuda en una festa centrada en la qualitat de l'aigua en una conca afectada per filtracions de purins⁴. Va explicar que després de la festa, que va aplegar un bon nombre de persones dels municipis afectats, els responsables de l'acte van acompanyar els participants a recórrer la vall; durant l'itinerari qualsevol persona podia prendre la paraula i plantejar els problemes vinculats amb els arrasaments de talussos i marges necessaris per a impedir les filtracions de nitrats als cursos d'aigua. Posteriorment, per mitjà de cartografia en la qual s'identificaven els emplaçaments dels talussos i els marges existents, els participants van poder aportar les seves pròpies idees i recomanacions.

Així, doncs, la forma que ha d'adoptar el debat públic depèn tant dels problemes plantejats com del context en què es produeix la participació. No obstant això, és necessari allunyar-se de tot tipus d'apriorismes a l'hora de definir la participació, tenint sempre present que cal, d'una banda, que aquesta participació sigui compromesa i que se'n segueixi l'evolució fins al moment de plantejar les propostes i hi hagi la validació per part dels

⁴ Aquesta experiència es va produir el 1999, en una trobada de municipis de la Bretanya, a França.

participants; i, de l'altra, que s'emmarqui en un mecanisme que asseguri la presència dels representants electes de la població. Aquest darrer punt és imprescindible per tal que la participació ciutadana obtingui el reconeixement institucional.

La importància del context

Evidentment, l'entorn en què es desenvolupa la participació no és mai el mateix; de fet, cal preguntar-se si les formes de participació poden variar en funció de si el procés té relació amb un paisatge rural o amb un d'urbà. En totes dues situacions, s'han donat experiències que es diferencien per la forma, potser perquè la interacció entre els habitants no és la mateixa. L'anonimat relatiu dels habitants, característic de les zones urbanes, no sempre estimula els processos de participació espontània, però algunes experiències han demostrat que s'han endegat mobilitzacions per iniciativa de moviments associatius de barris, com per exemple a París amb la construcció dels jardins de l'Eole, on una associació va impulsar un debat amb l'Ajuntament per tal de crear un parc urbà en un espai abandonat que antigament havia estat destinat a usos ferroviaris. En l'àmbit urbà, alguns municipis han creat, per iniciativa pròpia, comitès de barri en els quals pot participar la població local. Però, com que la iniciativa ha nascut de representants electes, els habitants de vegades mostren reticències i, fins i tot, es malfien de manifestacions sorgides de l'entorn polític.

A l'entorn rural, la interacció dels habitants sovint és més intensa i pot contribuir a generar situacions de més participació que als entorns urbans, però de vegades també genera conflictes que, en última instància, poden convertir-se en situacions de bloqueig poc adients per al debat públic. D'altra banda, en el món rural la mitjana d'edat acostuma a ser més alta i la gent té menys predisposició a endegar debats, probablement a causa del fet que la població de més edat sol desconfiar més d'aquest tipus d'iniciatives que la població jove, més present a les ciutats. A l'entorn periurbà, en canvi, la situació de partida està marcada, en gran part, per la peculiar constitució de la població, barreja de persones ben arrelades amb d'altres arribades recentment. En tot cas, encara no es disposa de dades consolidades sobre experiències en els espais periurbans i, per tant, es fa difícil extreure'n conclusions definitives.

En qualsevol cas, l'inici d'un procés de participació no és tan senzill com es podria pensar. Aparentment, la participació ciutadana encara no ha assolit una fase de maduresa i, per tant, cal esperar per veure els efectes positius (o negatius) de les experiències actuals per tal de poder aprofitar les lliçons apreses i aconseguir, així, unes condicions òptimes per al desenvolupament d'aquest procés en un futur.

La importància dels coneixements

En el marc del procés de participació és indispensable l'aportació de coneixements, tot i que això planteja també un seguit de dubtes fonamentals com ara quina mena de coneixements han de ser o en quin moment del procés s'han d'aportar i de quina manera. La primera pregunta genera el problema de la confrontació entre els coneixements definits pels científics, pels experts professionals i per la ciutadania. Aquests coneixements no sempre es consideren de la mateixa manera i sovint als científics els és difícil admetre que els coneixements que han generat s'hagin de situar al mateix nivell que els que aporten els habitants, que neixen de l'aprenentatge empíric, i de vegades històric, del paisatge en qüestió. Fins i tot, en algunes experiències de participació, s'han valorat especialment els coneixements paisatgístics de les persones més grans, els anomenats *trésors vivants*. Així, en alguns casos es considera que els coneixements acadèmics i els coneixements "profans", tot i no tenir una jerarquia idèntica, poden tenir un mateix pes en el procés de participació. Moltes vegades, la saviesa popular constitueix un corpus de coneixement a partir del qual les ciències socials edifiquen els seus. En efecte, l'antropologia, la sociologia i la geografia humana, per exemple, utilitzen aquests testimonis de la cultura local per tal de bastir corpus de coneixement científic; si això és així, sembla lògic que també tinguin tota la legitimitat en el marc d'un procés de participació.

Una cosa sembla clara: el procés de participació comporta la generació de coneixements nous, ja que a partir del moment en què els agents locals inicien el debat al voltant de l'ordenació dels paisatges de la zona, articulen coneixements que sorgeixen arran de la discussió i que tenen utilitat per al mateix procés. A més, el simple fet de debatre implica una reflexió que neix de la interacció entre el procés de negociació i els mateixos coneixements sobre el paisatge en qüestió, i genera coneixements nous.

Entre els coneixements aportats al procés de participació, n'hi ha que provenen, precisament, del saber de la societat local, i que, a posteriori, són reinterpretats pels científics. En aquest sentit, cal entendre aquesta reinterpretació no pas com una deformació, sinó més aviat com una traducció de les representacions socials locals mitjançant disciplines científiques com les que s'han esmentat. Aquest mètode s'ha utilitzat en diversos programes de recerca, en què es consultava a la població amb l'objectiu que cartografiés els paisatges d'interès local o les transformacions que es produïen en els paisatges. Les consultes fetes als col·lectius locals van permetre presentar els resultats mitjançant cartografia d'àmbit local en què els participants van poder reconèixer les seves aportacions i que va servir de base per endegar el debat, ja que els participants van tenir l'ocasió de completar-la o bé de precisar-ne algunes dades. Així doncs, un dels avantatges que ofereix aquest mètode és que permet desdramatitzar les situacions de negociació i fer prendre consciència als diferents participants de l'heterogeneïtat de les posicions dels habitants, a més d'oferir una base tangible de cara a la negociació local.

Els coneixements aportats per mitjà de la cartografia permeten visualitzar el paisatge local i els reptes que n'implica la transformació. La cartografia de les representacions socials dels paisatges és radicalment diferent de l'enfocament centrat en les preferències, que en els casos locals no tindria cap interès i podria fins i tot introduir confusió al debat. Cartografiant aquests paisatges d'interès local i mostrant-ne les transformacions, els diferents grups implicats en el debat se situen davant per davant d'una traducció gairebé real de la situació local i poden iniciar, així, el debat entorn de les prioritats i les accions que cal aplicar a cada paisatge concret.

Una altra possibilitat consisteix a convidar els participants del procés de participació a recórrer el territori de la localitat afectada. Malgrat que aquesta visita sobre el terreny no sempre serà ben valorada pels representants electes, ja que la poden considerar una opció innecessària, cal precisar que la majoria de vegades ofereix bons resultats. Així, un cop els participants trepitgen el lloc, la visió que en tenen no és la mateixa i sovint hi observen transformacions o situacions que no haurien pogut detectar sense la presència dels que els acompanyen. Aquesta és, precisament, la situació que es va produir en les experiències esmentades anteriorment.

Al final del trajecte, els representants polítics van reconèixer que havien vist el paisatge d'una altra manera i que hi havien detectat reptes nous. I després d'aquesta visita sobre el terreny, el debat entre els participants es va endegar a partir d'una base de coneixements nous. La contribució de la cartografia elaborada a partir de les consultes prèvies, tal com s'ha comentat, permetia presentar un marc concret a través del qual els participants podien connectar amb les observacions fetes sobre el terreny. En altres experiències el debat es va estructurar entorn de fotografies del paisatge en qüestió ampliades o bé projectades, uns elements que oferien als participants un suport per a la negociació en el qual podien detectar les zones afectades o bé visualitzar gradualment solucions i possibles mesures que cal dur a terme.

Imatge 3. La visita sobre el terreny permet endegar un debat a partir d'una base de coneixements nous.

Amb relació a la qüestió sobre el millor moment per aportar els coneixements en el procés de debat i negociació, cal tenir compte que, per exemple, si s'aporten tots els coneixements al principi del procés, es pot introduir confusió en el debat i inhibir l'expressió dels participants. En les experiències descrites, l'aportació dels coneixements de científics i experts

no sempre s'ha fet al mateix moment. Aparentment, la millor ocasió podria ser quan el debat s'orienta vers un problema pendent de resoldre que els coneixements empírics dels habitants per si sols no poden solucionar directament. Només llavors els coneixements científics i tècnics poden ajudar a reprendre el procés. Tanmateix, la manca d'avaluacions de les experiències encara no permet considerar aquesta solució com la més escaient.

La validació

En les diferents fases del procés de debat i negociació, és imprescindible introduir una fase de validació de les conclusions i les propostes acceptades pels participants. Aquesta validació és indispensable, ja que ofereix als participants la prova que se'ls ha escoltat i que el procés pot tirar endavant. Atès que hi ha el risc que la participació quedi limitada a una part de la població, també és important pensar en la possibilitat que les administracions públiques assumeixin les negociacions.

El paper de l'avaluació

En el marc actual, després d'analitzar les experiències dutes a terme arreu d'Europa, destaca negativament l'absència de la fase d'avaluació, ja que no més aquesta permet valorar si les experiències són eficaces i si el paisatge que se'n deriva demostra que la participació representa un valor afegit que se suma a les mesures d'ordenació més clàssiques. Evidentment, l'opció ideal seria que l'avaluació es produís per etapes (en cada fase del procés de participació), ja que d'aquesta manera cada fase nova es podria nodrir amb les lliçons apreses de l'avaluació de la fase anterior. Així, el procés adoptaria la forma d'un moviment que avança en espiral, alimentant-se amb les seves pròpies conclusions extretes de l'avaluació progressiva. Es tracta d'un procés que alguns investigadors han batejat com a "ordenació adaptable", això és, que s'adapta a cada pas a partir de les conclusions validades en les fases anteriors.

A tall de conclusió

Les experiències de participació no s'han d'interpretar com una solució definitiva als diversos interrogants que planteja l'ordenació del paisatge, sinó que serveixen per a obtenir respostes que s'haurien de confirmar després per mitjà de l'avaluació. Així mateix, aporten una resposta més global a l'hora de plantejar què ha aportat la ciència en la comprensió de les relacions socials en la gestió dels entorns, la natura i els paisatges. En aquest sentit, la divisió de les disciplines científiques ha tingut un paper heurístic, ja que ha generat molts coneixements nous, però alhora reduccionista i simplificador de la complexitat d'aquestes relacions. Tal com ho planteja Edgar Morin: “[...] la ciència s'ha mostrat incapaç de controlar, preveure o fins i tot concebre el seu paper social, incapaç d'integrar, articular i reflexionar sobre els seus propis coneixements. Si l'ànima humana no pot assumir el conjunt enorme de coneixements disciplinaris, llavors alguna cosa ha de canviar, bé l'ànima humana o bé els coneixements disciplinaris” (Morin, 2005, p. 70).

En aquesta línia, doncs, cal transformar els processos d'ordenació i adaptar-los a aquesta complexitat i a les noves formes de reivindicació social, per tal de participar d'una manera activa i interactiva en els paisatges del futur. Per bé que les experiències esmentades només constitueixen un exemple del que es pot fer a escala local, també cal experimentar amb noves formes d'interacció entre els diferents àmbits d'ordenació del territori, del local al global, i a la inversa, del global al local. El canvi de concepció del paisatge, que ha passat de l'excepcionalitat a un concepte més proper a l'entorn vital quotidià de les persones, ha impulsat un avenç important, tot i que no pas definitiu: només amb l'experimentació d'aquesta ordenació serà possible que el paisatge trobi camins que menin cap a la millora del benestar social i individual.

Referències bibliogràfiques

DAT Conseils (1999). *La reconnaissance sociale des paysages bourguignons DIREN de Bourgogne*.

FLEURY, Philippe; GUISEPELLI, Emmanuel; LUGINBÜHL, Yves (2007). "Paysage et développement de l'agriculture dans les Alpes du Nord Françaises. Organisation entre acteurs et rôles des experts", dins Yves Luginbühl (dir). *Nouvelles urbanités, nouvelles ruralités en Europe*. Brussel·les: Peter Lang, p. 447-455.

FONDAZIONE CRT (2007). *Atlante dei paesaggi piemontesi*. Torí: Politecnico di Torino.

GAGGERO, Gianni; GHERSI, Adriana (2002). *Il paesaggio di Ventimiglia e Bordighera, Percezione, identità, progetto*. Florència: Alinea.

GAGGERO, Gianni (2007). *Paesaggi Mediterranei ed Alpini, programme Interreg II C, Atelier transfrontalier franco-italien*. París: Ministère de l'Ecologie et du Développement Durable.

LUGINBÜHL, Yves (1994). *Atlas des paysages, méthodologie pour l'identification et la caractérisation des paysages*. París: Direction de l'Architecture et de l'Urbanisme, Ministère de l'Equipement.

--- (2004). *Ateliers paysage du Plan paysage de la vallée de la Dordogne, ateliers de la mise en œuvre de la Convention Européenne du Paysage*. Estrasbourg.

LUGINBÜHL, Yves; BONTRON, Jean-Claude; CROS, Zsuzsanna (1991). *Inventaire des paysages ligériens. Seconde phase d'étude: détermination des secteurs prioritaires d'intervention. Rapport pour le Conseil Régional des Pays de la Loire*. Direction de la Qualité de la Vie. CNRS/SEGESA.

LUGINBÜHL, Yves; PLEKHOF, K.; SIGG, K. (1994). *Plan paysage de la vallée de la Dordogne, rapport d'étude pour la DIREN Aquitaine*. STRATES-CNRS/SEGESA,

MORIN, Edgar (2005). *Introduction à la pensée complexe*. París: Seuil.

MORISI, Massimo (2008). *Partecipazione e governo del territorio*, Biennale Toscana del Paesaggio, 13-15 de novembre del 2008.

POLI, Giancarlo; SASSATELLI, Monica; DE LUCA, Grazia (2007). *L'imaginaire paysager à nonantola et pavullo, Emilie Romagne, Atelier transfrontalier franco-italien*. París: Ministère de l'Ecologie et du Développement Durable.

ROSANVALLON, Pierre (2008). *La légitimité démocratique. Impartialité, réflexivité, proximité*. París: Seuil.

VENTI, Donatella (2007). *Istituto Nazionale di Urbanistica, Ecomuseo del Paesaggio Orvietano, Atelier transfrontalier franco-italien*. París: Ministère de l'Ecologie et du Développement Durable.

Resúmenes
en castellano

Introducción

Cuatro años de la Ley de protección, gestión y ordenación del paisaje de Cataluña: un balance positivo

Joan Ganayet

El primer tratado internacional que vela específicamente por la protección del paisaje es el Convenio Europeo del Paisaje, promovido por el Consejo de Europa y aprobado el 20 de octubre del año 2000. Este convenio nació como respuesta al proceso de pérdida de diversidad que han experimentado los paisajes europeos en las últimas décadas, y se inscribe en las iniciativas del Consejo de Europa vinculadas a la defensa del patrimonio natural y cultural y a la concepción del paisaje como parte de este patrimonio común. El convenio representó un giro importante en la concepción social del paisaje por el hecho de considerarlo en su globalidad (y no sólo aquellos lugares de valor extraordinario), por poner en evidencia su relación con el bienestar individual y colectivo y por concebirlo como patrimonio colectivo y, por lo tanto, por ser responsabilidad de todos.

El Parlamento de Cataluña fue la primera cámara europea que se adhirió al Convenio Europeo del Paisaje, en diciembre del año 2000. Posteriormente, y tomando como referente el texto europeo, la cámara legislativa catalana aprobó la Ley 8/2005 de protección, gestión y ordenación del paisaje, en la que se define el marco legal que debe proteger jurídicamente los paisajes catalanes, a la vez que se establecen los instrumentos adecuados para gestionarlos. Un año más tarde, en 2006, se aprobó el Reglamento de protección, gestión y ordenación del paisaje, que desarrolla la citada ley. Así pues, la Ley 8/2005 se basa en el Convenio Europeo del Paisaje y éste inspira, a su vez, las políticas públicas de Cataluña en la materia.

La Ley del paisaje adopta la definición de paisaje del Convenio Europeo del Paisaje: “Cualquier parte del territorio, tal y como la colectividad la percibe, cuyo carácter resulta de la acción de factores naturales o humanos y de sus interrelaciones”, y parte de un concepto global e integrador del mismo. Ello significa que no excluye ningún tipo de paisaje y que sus disposiciones son aplicables al conjunto del territorio catalán, desde los entornos urbanos a los naturales, desde las áreas singulares a las cotidianas o degradadas.

Así pues, los objetivos de la ley son la protección, la gestión y la ordenación de todos los paisajes, lo que representa un gran reto. De acuerdo con su finalidad y su carácter pragmático, la Ley del paisaje no pretende regular todos y cada uno de los elementos

que influyen en la producción y la transformación del paisaje, sino que se inscribe en un modelo mucho más general que incluye la ordenación del territorio y el planeamiento de las actividades sectoriales. Para alcanzar estos objetivos, la ley detalla los instrumentos de que se dota el Gobierno a fin de reconocer jurídicamente los valores del paisaje y promover actuaciones para conservarlo y mejorarlo. Estos instrumentos son: los catálogos del paisaje; las directrices del paisaje; el Observatorio del Paisaje; los estudios de impacto e integración paisajística; las medidas de sensibilización, educación y apoyo; las cartas del paisaje y el fondo económico.

Cuatro años después de la aprobación de la ley, el balance es bastante positivo: se ha llevado a cabo el despliegue normativo previsto; se han aplicado todos los instrumentos y se han materializado actuaciones concretas a partir de cada uno de ellos. En cuanto a las actuaciones relacionadas con el planeamiento territorial, destaca la aprobación de dos catálogos del paisaje, mientras que los cinco restantes se hallan en diferentes fases de desarrollo. En lo relativo a los estudios de impacto e integración paisajística, el Servicio de Paisaje de la Dirección General de Arquitectura y Paisaje ha desarrollado una metodología práctica y ha informado más de 3.000 estudios.

En lo referente a la concertación y la sensibilización, las actuaciones incluyen la redacción de varias cartas del paisaje; el desarrollo del proyecto educativo para la Educación Secundaria Obligatoria Ciutat, territori, paisatge (“Ciudad, territorio, paisaje”); las actuaciones de formación y apoyo a especialistas y organizaciones, y la publicación por parte del Departamento de Política Territorial y Obras Públicas de las guías prácticas de integración paisajística.

Desde su creación, el Observatorio del Paisaje se ha encargado de la coordinación de la elaboración de los catálogos del paisaje y se ha consolidado como una entidad de referencia internacional en materia paisajística. Destacan sus actuaciones de comunicación: la web en cuatro idiomas, los tres boletines digitales (*Paisaj-e*, *Agenda del Paisaje* y *Dietari del Paisatge*), las dos colecciones de libros “Plecs de paisatge” y “Documents” y los seminarios y jornadas de temáticas diversas que organiza anualmente.

El instrumento de financiación de la Generalitat de Cataluña previsto para las actuaciones de mejora paisajística es el Fondo para la protección, gestión y ordenación del paisaje. Hasta el momento se han concedido subvenciones por medio de este mecanismo para tres líneas específicas: creación o rehabilitación de avenidas, ramblas y paseos arbolados; colonias industriales y caminos de ronda.

A pesar del trabajo hecho hasta ahora, el éxito de las políticas de paisaje, como todos aquellos temas que tienen un componente social inherente, debe ir asociado a un cambio de mentalidad, a una evolución cultural. Así pues, éste es un largo camino que requiere perseverancia para que los frutos del trabajo ya realizado vayan penetrando en las prácticas

de la Administración pública y en las actitudes del conjunto de la ciudadanía.

I. Instrumentos de protección, gestión y ordenación del paisaje

Los catálogos del paisaje de Cataluña

Pere Sala

Cataluña posee una gran riqueza y diversidad de paisajes, de las más elevadas del continente europeo. Ahora bien, en las últimas décadas los paisajes de Cataluña se han modificado como nunca hasta el momento, y esta transformación no ha comportado, en general, una mejora de su calidad, sino más bien lo contrario. La Ley 8/2005, de 8 de junio, de protección, gestión y ordenación del paisaje de Cataluña nace con el objetivo de corregir tales dinámicas y, en este sentido, crea el catálogo del paisaje como una nueva herramienta para introducir objetivos paisajísticos en el planeamiento territorial, así como en las políticas sectoriales. Se adoptan, así, los principios y las estrategias de acción que establece el Convenio Europeo del Paisaje promovido por el Consejo de Europa.

Los catálogos del paisaje, elaborados por el Observatorio del Paisaje de Cataluña, son un nuevo instrumento para proteger, gestionar y ordenar el paisaje en Cataluña desde la perspectiva del planeamiento territorial. No son un mero inventario de elementos, espacios o valores, como podría suscitar su nombre, sino que son los instrumentos que permiten conocer cómo es nuestro paisaje y cuáles son sus valores, qué factores explican que tengamos un determinado tipo de paisaje y no otro, cómo evoluciona nuestro paisaje en función de las actuales dinámicas económicas, sociales y ambientales, y, por último, qué tipo de paisaje queremos y cómo podemos conseguirlo.

Los catálogos, por lo tanto, aportan información de gran interés sobre todos los paisajes catalanes y sus valores (los existentes y los que se quiere potenciar), y contribuyen de este modo a definir y aplicar una nueva política de paisaje en Cataluña, que debe contar con el apoyo y la participación activa de los agentes sociales que intervienen en el territorio. Los catálogos son aprobados por la Generalitat de Cataluña, lo que los convierte en una herramienta de uso público para la sociedad y de referencia obligada para cualquier iniciativa pública que tenga incidencia sobre el paisaje.

El principal objetivo de los catálogos es contribuir a la incorporación del paisaje, a través de las directrices del paisaje, en los planes territoriales parciales, en los planes directores territoriales, en los planes urbanísticos y en los planes sectoriales que impulsa la Generalitat. En este sentido, la incorporación de la variable paisajística en los planes territoriales parciales es fundamental, sobre todo por el hecho de que están situados, jerárquicamente, por encima del planeamiento urbanístico municipal. Los catálogos también son de gran utilidad para la definición de estrategias regionales o locales, como las cartas del paisaje, y sirven de base para las evaluaciones ambientales de planes y programas, estudios de impacto e integración paisajística, y los estudios de impacto ambiental. Finalmente, también deben ser útiles para desarrollar otras políticas y estrategias de carácter sectorial vinculadas al paisaje (conservación de la naturaleza, agricultura, industria, infraestructuras de transporte, cultura y turismo), así como para sensibilizar a la sociedad sobre el paisaje y los valores ambientales, culturales y estéticos. Los catálogos de paisaje deben permitir avanzar con decisión hacia una nueva cultura del territorio que exigirá, sin duda, una elevada sensibilidad paisajística por parte de todos los agentes implicados.

Por su vinculación con la planificación territorial, el alcance territorial de los catálogos del paisaje se corresponde con cada uno de los siete ámbitos de aplicación de los planes territoriales parciales que elabora el Departamento de Política Territorial y Obras Públicas de la Generalitat de Cataluña: Alt Pirineu i Aran, Comarques Centrals, Camp de Tarragona, Terres de Lleida, Regió Metropolitana de Barcelona, Comarques Gironines y Terres de l'Ebre. En el momento de cerrar esta publicación, el Observatorio del Paisaje había elaborado los catálogos de Terres de Lleida, Camp de Tarragona y Terres de l'Ebre.

El paisaje en los catálogos se concibe como un producto social; es decir, la proyección cultural de una sociedad en un espacio determinado desde una dimensión material, espiritual y simbólica. Por otro lado, siguiendo los principios del Convenio Europeo del Paisaje, los catálogos del paisaje van más allá de la estricta protección de los paisajes, y centran sus propuestas en su gestión y ordenación, que es el principal reto al que se enfrentan actualmente muchos de

los paisajes de Cataluña, sobre todo los más degradados. Ello significa que no se persigue la inmutabilidad de los paisajes, sino más bien la defensa de unos valores que no deben desaparecer con la evolución de cada territorio. Otra de las características de los catálogos del paisaje es que los resultados se aplican al conjunto del territorio catalán, y no sólo a espacios singulares o excepcionales. Así pues, su alcance es global, y va desde los espacios naturales hasta los urbanos, pasando por los rurales y periurbanos.

Cabe destacar también que los catálogos del paisaje integran la consulta y la participación pública como vías para obtener la implicación y la corresponsabilidad de la sociedad en la gestión y la planificación del paisaje, y lo hacen en diferentes ámbitos y por medio de diversos instrumentos. La importancia de los procesos participativos reside en que a través de ellos se pueden detectar factores perceptivos, identitarios e intangibles del paisaje, como el sentido de un lugar, por ejemplo, factores que difícilmente se identificarían sólo a partir del trabajo de técnicos especializados.

El carácter innovador del instrumento y su trascendencia en la planificación territorial impulsaron al Observatorio del Paisaje a preparar el *Prototipo de catálogo del paisaje*, que establece un marco común de trabajo para elaborar los siete catálogos del paisaje de un modo coherente y coordinado. Este documento, confeccionado al modo de las *guidelines* de origen anglosajón, se sometió a la consideración de más de 70 instituciones, grupos de investigación y expertos en paisaje a fin de obtener el máximo consenso posible sobre sus contenidos. Por otro lado, la metodología de los catálogos se ajusta y actualiza permanentemente para irlos mejorando.

Las políticas y los instrumentos de protección, gestión y ordenación del paisaje en España

Valerià Paül i Arnau Queralt

Desde principios de la década de 1990, y sobre todo desde la aprobación en el año 2000 del Convenio Europeo del Paisaje, el conjunto de regiones que componen España han llevado a cabo una considerable producción legislativa, normativa y planificadora en el ámbito paisajístico. En efecto, la distribución de competencias entre la Administración general del Estado y las comunidades autónomas dota a estas últimas, al menos sobre el papel, de un gran margen de autonomía a la hora de ordenar, gestionar y proteger sus paisajes.

Si bien el ámbito autonómico es competente en materia de paisaje, la autonomía también conlleva que cada territorio escoge si desarrolla o no sus pre-

rogativas. Así, actualmente el panorama de políticas e instrumentos del paisaje es heterogéneo. En primer lugar, tres comunidades cuentan con leyes específicas para el paisaje: la Comunidad Valenciana (aprobada en 2004), Cataluña (aprobada en 2005) y Galicia (aprobada en 2008). Las dos últimas, muy similares, plantean un modelo algo diferente al de la ley valenciana. El estado de aplicación de las leyes varía en cada territorio: mientras que en Cataluña ya se ha desarrollado la ley en varias direcciones, la Comunidad Valenciana parece tener instrumentos de desarrollo elaborados pero no aprobados y Galicia todavía no ha avanzado en la aplicación de la ley.

Otro grupo de comunidades autónomas, situadas en el polo opuesto en cuanto a planteamientos y acciones concretas, sólo ha abordado el paisaje de forma esporádica, sobre todo mediante la incorporación de consideraciones puntuales de tipo paisajístico en documentos urbanísticos o de planificación territorial, o en la ordenación de espacios protegidos. Extremadura y la Comunidad de Madrid son dos ejemplos paradigmáticos de este modelo.

Entre los dos modelos anteriores se encuentran otras comunidades que están intentando, con grados variables de intensidad, desarrollar políticas de paisaje sin legislación propia en este ámbito, especialmente en el marco de los planes de ordenación territorial, a escala autonómica o subregional. Es el caso de Andalucía y Canarias, que muestran que, efectivamente, es posible definir políticas y concretar determinaciones en esta dirección sin necesidad de tener una ley propia.

El abanico de situaciones y casos intermedios es tan amplio que se hace difícil sistematizarlos. De entrada, hay comunidades que han anunciado leyes de paisaje, como por ejemplo Cantabria, La Rioja o Castilla-La Mancha, pero que hasta el presente se han limitado a incorporar consideraciones paisajísticas a determinados instrumentos urbanísticos, de ordenación o de espacios naturales protegidos. Otras comunidades han aprobado hace poco (o están en ello) documentos generales de ordenación del conjunto de su ámbito territorial que incorporan la dimensión paisajística, aunque a menudo no quede claro cómo se trasladará en el futuro el paisaje a la planificación territorial concreta, generalmente a escala subregional o urbanística. Es el caso de Navarra (con un documento de ordenación del conjunto del territorio aprobado en 2004), Andalucía (en este caso, en 2006), o Castilla y León (con unas directrices territoriales generales de 2008), y previsiblemente será también el caso del País Vasco, La Rioja, Aragón o Castilla-La Mancha, entre otras. En general, domina una integración del paisaje dentro de los instrumentos de ordenación territorial, y en algunos casos puntuales en los de tipo ambiental. Ambas posibilidades representan una reducción evidente de lo que establece el Convenio Europeo del Paisaje, que invita a asumir de forma amplia la noción de paisaje por parte de todas las políticas públicas.

El análisis caso por caso de las autonomías no permite concluir que haya modelos claramente mejores que otros. Más allá de la existencia de una determinada normativa o instrumento, los elementos que parecen determinar la efectividad de las políticas y actuaciones en el ámbito del paisaje son la presencia de una decidida voluntad política, la integración efectiva del paisaje en la ordenación territorial y en la planificación urbanística y sectorial y la coherencia en cuanto a la normativa y los instrumentos.

Finalmente, cabe destacar que la Administración general del Estado, que ratificó hace poco el Convenio Europeo del Paisaje (en 2007), todavía no ha definido qué papel pretende desempeñar en relación con el paisaje. A pesar de que determinados autores argumentan que el poder central puede tener un papel activo en esta materia, de momento el Gobierno de España no ha desarrollado ningún instrumento ni normativa para mejorar la ordenación, gestión y protección del paisaje en el conjunto del territorio estatal. No obstante, existen iniciativas concretas que apuntan a una cierta voluntad de posicionarse en este ámbito, como el impulso al *Atlas de los paisajes de España*, o bien determinadas leyes recientes. En definitiva, el complejo y no siempre bien resuelto funcionamiento del estado de las autonomías se manifiesta también en el ámbito de las políticas de paisaje.

Identificación y cualificación de los paisajes: la experiencia francesa de los atlas de paisaje

Jean-François Seguin

Al elaborar los atlas de paisaje de Francia se decidió utilizar como marco de referencia los 100 departamentos en que se divide el país. El objetivo era doble: por un lado, unificar la escala de restitución, y, por el otro, establecer una unidad de referencia que permitiese conseguir una concertación entre las distintas administraciones. En este sentido, se preveía que la elaboración del atlas contaría con el apoyo de un comité de dirección formado por autoridades públicas, miembros de la sociedad civil, agentes económicos y organizaciones no gubernamentales (ONG) de cada departamento vinculadas al paisaje. Este comité debía encargarse de velar por la concertación, tanto vertical como horizontal, entre administraciones, y posibilitar que los atlas se convirtiesen en un documento de referencia compartido y conocido por el máximo número de personas posible.

Cuando se aprobó la Ley de paisajes del año 1993 ya existían nociones teóricas e instrumentos metodológicos para identificar y cualificar los paisajes del conjunto del territorio francés, pero todavía no se habían agrupado bajo un método único.

En 1994, el ministerio entonces responsable del paisaje decidió confiar a un equipo de científicos liderado por Yves Luginbühl la elaboración de una metodología para identificar y cualificar los paisajes. Ésta establece que el territorio deberá analizarse a escala 1:25.000 y propone identificar las estructuras paisajísticas (que equivalen a sistemas formados por objetos, elementos materiales del territorio en cuestión), y las interrelaciones, tangibles e intangibles, que las conectan, especialmente la percepción que tienen de ellas sus habitantes. En un segundo estadio, la identificación y la caracterización de las estructuras paisajísticas deben permitir identificar las unidades de paisaje.

Una vez delimitadas las unidades de paisaje, se pueden analizar las representaciones sociales y culturales vinculadas a cada una de ellas, es decir, el modo en que las percibe la población. Para llevar a cabo este análisis, es necesario fijarse en cuatro tipos de percepciones: los paisajes reconocidos, que son aquellos paisajes protegidos por una legislación nacional o internacional; los paisajes representados, que son aquellos paisajes valorizados por obras artísticas; los paisajes destacados en guías e informaciones turísticas, y, por último, los paisajes percibidos, es decir, los paisajes tal y como los perciben las personas que viven en ellos.

El último aspecto que se debe tener en cuenta a la hora de elaborar un atlas de paisaje es su transformación. Los datos disponibles demuestran que los paisajes están en evolución constante; por ello, el estudio de las dinámicas es fundamental, ya que permite trazar una serie de líneas de futuro necesarias para adoptar decisiones políticas. En este sentido, además de identificar las dinámicas, algunas de las cuales son generalmente comunes (extensión urbana, desarrollo de infraestructuras, mecanización de la agricultura), el objetivo es llegar a territorializarlas.

Una vez analizados estos tres aspectos inherentes a los paisajes, no sólo se podrá dibujar un plano de situación con precisión, sino que también se podrán ilustrar los retos paisajísticos que deben afrontar los atlas, definidos por medio de unos objetivos de calidad paisajística.

A día de hoy, se han publicado 69 atlas (19 de los cuales están pendientes de actualización), y 16 más están en proceso de elaboración. De hecho, deberían revisarse con cierta urgencia algunos de los más antiguos, ya que su utilidad en según qué casos se ha mostrado bastante limitada. Finalmente, cabe destacar que la publicación en el año 2000 del Convenio Europeo del Paisaje y la experiencia adquirida por medio de los atlas publicados han hecho plantearse la necesidad de publicar una nueva versión del método de elaboración de los atlas y de contrastar la metodología francesa con la aplicada en países vecinos.

Paisaje y desarrollo sostenible: proyecciones de futuro. Resultados del proyecto suizo Paysage 2020

Matthias StremLOW

Los paisajes suizos suscitan, por su calidad y diversidad, un interés muy notable y son un gran reclamo turístico importante. Con el objetivo de contribuir a la concienciación de la sociedad en cuanto al valor del paisaje y a su posible evolución, el Gobierno suizo encargó una proyección del paisaje del país con el horizonte en el año 2020: el proyecto Paysage 2020. Durante su elaboración, se contó con la colaboración de los representantes de los organismos especializados del Estado y los cantones, así como con la de investigadores y técnicos en la materia. El documento *Paysage 2020 – Principes directeurs* constituye la base del proyecto y presenta un escenario ideal de la naturaleza y del paisaje de cara al año 2020 mediante objetivos de calidad paisajística y un paquete de medidas que se deberán adoptar para alcanzarlos.

El proyecto Paysage 2020 se propuso la meta de conciliar el principio constitucional federal de desarrollo sostenible y la evolución del paisaje. En línea con los postulados de la *Conception Paysage Suisse* y del *Convenio Europeo del Paisaje*, el planteamiento partía de una perspectiva transversal que tenía en cuenta todos los tipos de paisajes, desde los más naturales a los más urbanizados. Además, consideraba el paisaje desde una doble dimensión: por un lado, como un objeto modelado físicamente, y, por otro, como un objeto cultural, valorado en función de las representaciones y las preferencias de la población. Partiendo de esta perspectiva se pretendía describir los cambios deseables en el paisaje con el objetivo de conseguir una concienciación positiva sobre la evolución futura del paisaje rural.

Con la idea de definir claramente las nociones de desarrollo sostenible y de paisaje, el proyecto Paysage 2020 diferencia dos enfoques distintos. En primer lugar, desde la perspectiva territorial, se centra en la preservación del equilibrio paisajístico pensando en las generaciones futuras, y tiene en cuenta la utilización de los recursos naturales y las transformaciones paisajísticas que se pueden realizar en el medio. Desde este punto de vista, el objetivo general consiste en velar para que todos los usos y las actividades se lleven a cabo respetando la multifuncionalidad de los recursos a largo plazo, sin excluir de forma definitiva otros posibles usos. En segundo lugar, desde una perspectiva sociocultural, contempla los aspectos sociales y emocionales que se desprenden de la relación de la sociedad con el paisaje, es decir, el paisaje se presenta como un conjunto de elementos naturales y físicos que transmiten significados y emociones. A partir de estos principios básicos, del análisis bibliográfico y

de las reuniones con expertos, se fue definiendo una evolución del paisaje basada en objetivos vinculados al desarrollo sostenible. El resultado fue el diseño de un conjunto de 9 criterios y 37 indicadores que permitieron caracterizar la evolución del paisaje desde el prisma del desarrollo sostenible.

Una vez terminada la fase analítica, el objetivo fundamental fue definir el programa de actuación. Se establecieron unos principios rectores basados en 32 objetivos de calidad y distribuidos en 8 campos de acción: paisaje y utilización del suelo; paisaje y política territorial; paisaje y cursos de agua; especies y medio natural; ser humano y paisaje (percepción y experiencias); participación; instrumentos económicos y uso de los recursos, e investigación y posibilidades de futuro. Cada uno de los campos de acción expuestos va asociado a una serie de medidas prioritarias, que van desde la creación de nuevos parques a la valorización ecológica de las aglomeraciones urbanas, pasando por la compensación ecológica, el seguimiento de la evolución del paisaje y la elaboración de previsiones de futuro, algunas con una visión a largo plazo. En definitiva, los principios rectores del proyecto Paysage 2020 sirven como punto de partida técnico para que el servicio federal responsable de la protección de la naturaleza y el paisaje pueda tomar decisiones en esta materia.

La evaluación del carácter del paisaje en el Reino Unido

Carys Swanwick

En el transcurso de los últimos cinco años el concepto de carácter del paisaje y su proceso de evaluación han pasado a ocupar un lugar primordial en el amplio abanico de actividades vinculadas a la planificación y la gestión del paisaje y el medio ambiente en el Reino Unido. La consolidación de esta perspectiva, que ha tenido un papel fundamental en el desarrollo y la ratificación del *Convenio Europeo del Paisaje* en el Reino Unido, es la consecuencia de un dilatado proceso histórico de evolución teórica y aplicada. Actualmente, el carácter del paisaje se define como el conjunto de elementos distintivos y claramente reconocibles en un determinado tipo de paisaje, resultado de una combinación específica de accidentes geográficos, rasgos geológicos, tipología del suelo, vegetación, usos del suelo, patrones agrícolas y asentamientos humanos. El carácter es aquello que hace que los paisajes sean diferentes entre sí y crea un sentido de lugar en una zona determinada, de modo que cada lugar tiene su propio carácter y, por lo tanto, todos los paisajes son diferentes.

Las aproximaciones actuales a la evaluación del carácter del paisaje proponen servirse de un marco común de referencia y emplear un conjunto de métodos y técnicas que pueden usarse de forma dife-

rente en función de las circunstancias de cada caso. En este sentido, la metodología de evaluación del carácter del paisaje incluye una clara separación entre el proceso de caracterización, con un tono poco valorativo, que comprende la identificación de zonas con carácter propio, así como su clasificación y cartografía, y una segunda fase de valoraciones basada en los resultados de la caracterización y orientada a facilitar la toma de decisiones en algunas aplicaciones específicas de la evaluación.

La caracterización tiene como objetivo la identificación de una de estas dos realidades, o ambas: tipologías de carácter del paisaje (*landscape character types*) y áreas con carácter paisajístico (*landscape character areas*). Las primeras son tipos distintivos de paisajes dotados de un carácter relativamente homogéneo. Son genéricas, ya que se encuentran en diferentes regiones del país, pero siempre comparten unas combinaciones similares de geología, topografía, redes fluviales, vegetación y usos del suelo tradicionales, y patrones de asentamiento. Por otro lado, las áreas con carácter paisajístico son áreas geográficas diferenciadas que tienen un tipo de paisaje específico y son únicas. Cada área tiene un carácter y una identidad local propios, aunque pueda compartir características genéricas con otras áreas donde se dé el mismo tipo de paisaje.

A principios de la década de los noventa, la Countryside Commission impulsó el Countryside Character Programme, un programa de caracterización del entorno rural que partía directamente de los progresos en la evaluación del paisaje y tenía un doble objetivo: por un lado, identificar, describir y analizar el carácter del paisaje inglés, y, por el otro, dar con las oportunidades específicas para conservar o mejorar tal carácter. El resultado fue el mapa de los caracteres de Inglaterra (también conocido como *joint map*), realizado por la Countryside Agency y el English Nature con el apoyo del English Heritage. El mapa delimita 159 áreas con carácter e incluye la descripción de los factores que determinan esos caracteres y de las dinámicas existentes que pueden comportar su transformación. El mapa y las descripciones constituyen el nivel superior de la jerarquía de escalas con que se evalúa el carácter del paisaje en Inglaterra. A partir de esta base de referencia, se ha desarrollado una tipología de paisaje nacional, establecida desde la Countryside Agency en colaboración con el English Nature y el English Heritage, y con el apoyo del Departamento de Medio Ambiente, Transporte y Regiones. El mapa de caracteres es un marco de referencia lo suficientemente amplio para acoger evaluaciones más detalladas, realizadas a escalas inferiores. Por esta razón, numerosos condados ingleses, autoridades unitarias y consejos del distrito han llevado a cabo evaluaciones donde abordan más a fondo los cambios del carácter paisajístico de sus zonas. Así pues, actualmente ya es visible el uso de la evaluación del carácter del paisaje en una gran variedad de aplicaciones en el Reino Unido y es

muy posible que en el futuro su presencia esté aún más extendida.

Las políticas del paisaje en los Países Bajos

Dirk M. Wascher y Rob Schröder

Los instrumentos principales de las políticas del paisaje en los Países Bajos tienen cerca de 30 años de historia. De hecho, las bases de la política holandesa actual en materia de paisaje se encuentran en el Memorandum del paisaje (*Nota Landscape*) del año 1992. Siguiendo la tendencia europea, el documento define el paisaje como la parte visible de la superficie terrestre que es el resultado de la interacción entre la naturaleza y el ser humano. Además, el memorándum plantea como objetivos principales el fomento de la conservación, la recuperación y el desarrollo de un paisaje de calidad, es decir, de un paisaje que tenga como rasgos distintivos la identidad y la sostenibilidad. De esta manera, la calidad del paisaje, entendida en términos estéticos, ecológicos y económicos, queda definida como el aspecto más relevante de la política del paisaje. El Memorandum del paisaje se basa en el principio de la segregación funcional, característica asociada internacionalmente a la política ambiental y paisajística de los Países Bajos. Este enfoque propone una separación clara entre las funciones poco dinámicas, vinculadas a la estabilidad del uso del suelo a largo plazo, como la silvicultura, la protección de la naturaleza y la retención de aguas, y aquellas funciones más dinámicas, expuestas a las tendencias del mercado y los avances tecnológicos. Con la aplicación del Memorandum del paisaje, la definición y la delimitación de las tipologías paisajísticas y las evaluaciones del paisaje pasaron a ser instrumentos decisivos, si bien en los Países Bajos la evaluación del paisaje ya formaba parte del planeamiento territorial y regional desde tiempo atrás.

Tras el Memorandum del paisaje aparecieron otras iniciativas relacionadas con la política paisajística. La primera fue el Memorandum Belvedere, del año 1999, una iniciativa colectiva de cuatro ministerios holandeses cuyo eje central era el paisaje cultural. El documento pretendía salvaguardar y desarrollar la identidad histórica y cultural como un factor determinante en la ordenación territorial de los Países Bajos, para lo cual el Gobierno debía crear las condiciones adecuadas. La segunda iniciativa destacable, el Manifiesto del Paisaje, se enmarca en el actual contexto de desregulación y descentralización administrativa de los Países Bajos, en el que se observa una tendencia creciente a transferir responsabilidades a las provincias y los municipios. El manifiesto, publicado en noviembre de 2005, fue

impulsado a raíz de la aprobación del Convenio Europeo del Paisaje por una treintena de organizaciones no gubernamentales y varias entidades, si bien desde su creación ha conseguido la adhesión de más actores, concretamente varios ministerios, administraciones regionales y entidades. El Manifiesto del Paisaje, que actualmente cuenta con más de 40 firmantes, trabaja para la creación de una fundación financiera de amplio alcance, de carácter mixto público y privado, destinada a continuar recuperando y desarrollando el paisaje.

En los Países Bajos, las políticas de paisaje se complementan con políticas sectoriales y, en especial, con la planificación territorial. Partiendo de una definición operativa del paisaje, son tres los ámbitos de acción política organizados por sus respectivos ministerios: en primer lugar, la planificación territorial, que incluye la planificación del conjunto del territorio, así como la arquitectura del paisaje; en segundo lugar, las políticas ambientales, vinculadas especialmente a la conservación de paisajes naturales y a la creación de nuevos espacios verdes o naturales y, por último, las políticas culturales, sobre todo la conservación de monumentos históricos y panorámicas de interés cotidiano y de especial belleza.

A pesar del avance jurídico en materia paisajística, los resultados tangibles de las políticas del paisaje tienen poco peso si se comparan con la influencia de los sectores económicos o urbanísticos en la configuración del paisaje, que cuentan con muchos más instrumentos. Sin embargo, después de una etapa de desregulación y descentralización, gracias al impulso del Manifiesto del Paisaje firmado en 2005, parece que se está a las puertas de una revitalización de la coordinación y el control basada en amplios consensos.

Cabe tener en cuenta, además, que el concepto de calidad vinculado al paisaje no es nada fácil de delimitar, lo que ha dado pie a proyectos y estrategias completamente dispares a lo largo de la historia. En este sentido, es muy importante la dialéctica entre preservación y desarrollo, en la medida en que los Países Bajos han apostado por un desarrollo dinámico e innovador desde el punto de vista tecnológico.

Los instrumentos de protección y valorización del paisaje en Italia: el caso de la Toscana

Cinzia Gandolfi

En Italia, la legislación paisajística está regida por el Código de los bienes culturales y del paisaje (*Codice dei beni culturali e del paesaggio*), aprobado en 2004 pero con modificaciones posteriores. El código desatiende en gran medida el Convenio Europeo del

Paisaje, ya que considera sólo objeto de protección algunas zonas de excelencia y separa las políticas de paisaje de las del territorio. Así, en Italia son las regiones las que han llevado a cabo las experimentaciones más avanzadas en materia de paisaje, siempre dentro de las limitaciones de su autonomía. El código establece que las regiones son las encargadas de elaborar los planes paisajísticos, excepto en los apartados relacionados con los bienes paisajísticos, es decir, aquellos elementos del paisaje a los que se reconoce un valor estético especial, ocasión en la que los planes son resultado de la colaboración entre Estado y regiones.

La región de la Toscana ha llevado a cabo tradicionalmente una política que ha incluido la protección y la valorización del paisaje en el ámbito de la planificación territorial. Esta postura es muy diferente de la de muchas otras regiones italianas, que han gestionado la protección del paisaje mediante instrumentos específicos e independientes de los de la planificación del territorio. La Ley regional de gestión del territorio del año 2005, de conformidad con las modificaciones incorporadas a la Constitución italiana, insiste en la línea de sensibilizar a todas las entidades territoriales y locales para que gestionen el territorio a través de su protección. En este contexto, el Plan paisajístico de la región de la Toscana se inserta en la parte normativa del Plan territorial regional y regula dos situaciones diferentes: una relacionada con la protección de los bienes paisajísticos, que atañe exclusivamente al Estado, y otra referida a la gestión de las transformaciones de los paisajes según las define el Convenio Europeo del Paisaje, sujeta por la ley regional a la competencia conjunta de la región, las provincias y los municipios.

El Plan paisajístico se basa en tres principios básicos: la integración de la preservación del paisaje en la planificación territorial; la participación de todas las entidades institucionales, desde el Estado a los municipios, pasando por la región y las provincias, en el proceso de coplanificación paisajística, y, finalmente, el reconocimiento del valor universal del paisaje toscano en función del desarrollo cultural y económico. Asimismo, el Plan paisajístico se compone de dos partes: la relativa a la gestión y la protección de los bienes paisajísticos y la orientada a la evaluación del paisaje.

La lectura y la representación de los elementos configuradores de los diferentes paisajes locales se ha organizado mediante una serie de fichas recopiladas en el *Atlante ricognitivo dei caratteri strutturali dei paesaggi della Toscana*. Los elementos configuradores y las dinámicas evolutivas del paisaje, que se tratan en la descripción incluida en la segunda y tercera parte de las fichas, tienen como objetivo contribuir a definir las identidades paisajísticas locales. Concretamente, los elementos configuradores se subdividen en dos tipos: por un lado, los identitarios, que comprenden los elementos del paisaje que más contribuyen a reconocer las características especiales

de los territorios, y, por otro lado, los comunes, que generalmente incluyen las configuraciones paisajísticas más extendidas en el territorio regional, como por ejemplo aspectos de la vegetación o estructuras agrarias recurrentes.

Así, el *Atlante ricognitivo dei caratteri strutturali dei paesaggi della Toscana* se puede considerar un marco cognitivo e interpretativo a partir del cual se han elaborado las fichas que contienen la orientación para la valorización de los paisajes. En base a este marco se han definido los contenidos reguladores del plan, también organizados en fichas según dos niveles separados. En primer lugar se encuentran las fichas correspondientes a los 38 ámbitos en los que se ha subdividido todo el territorio regional, que definen la calidad paisajística de los territorios mediante una descripción orientada de los elementos configuradores del paisaje: la identificación de los valores ecológicos, históricos, culturales, estéticos y perceptivos presentes. A partir de estos contenidos se definen los objetivos de calidad paisajística, cuya finalidad es garantizar el mantenimiento y la aplicación de los niveles de calidad paisajística existentes, así como orientar de forma concreta en la protección y la transformación positiva de los paisajes y en la recalificación de las situaciones actuales de degradación. En segundo lugar se encuentran las fichas de las áreas sometidas al régimen especial de protección paisajística (*vincolo*), en las que se definen las orientaciones para la protección de todas las zonas que han recibido el reconocimiento de interés público destacado por su valor paisajístico de acuerdo con la ley nacional y que representan las áreas de excelencia de los paisajes toscanos.

El Plan paisajístico se someterá próximamente a examen por parte de la Junta Regional y está previsto que durante el año 2009 se estipulen los acuerdos con el Ministerio de los Bienes Culturales y se pueda obtener la conformidad definitiva del Consejo Regional.

II. Instrumentos de integración paisajística

Los estudios de impacto e integración paisajística en Cataluña

Jaume Busquets

Uno de los fenómenos que en las últimas décadas ha tenido una mayor incidencia en el territorio y en los paisajes de Cataluña es la proliferación y la dispersión de una gran diversidad de actividades periurbanas en suelo no urbanizable: extracción de recursos naturales, actividades comerciales, actividades de ocio y deportivas, infraestructuras viarias, depuradoras, depósitos de residuos, actividades de suministros, actividades de turismo y hostelería y grandes equipamientos de interés público. Como consecuencia de este proceso, muchos paisajes seculares se han visto alterados y se han generado unos paisajes híbridos, complejos, desprovistos de carácter y a menudo de baja calidad.

En este contexto de proliferación y dispersión de las actividades periurbanas, la actual política de paisaje en Cataluña dirige una parte importante de sus esfuerzos a prever la integración paisajística de las actuaciones en suelo no urbanizable. Los estudios de impacto e integración paisajística son instrumentos concebidos para contribuir a minimizar los impactos de las actividades en el paisaje y a estimular la incorporación de criterios paisajísticos en los proyectos. La obligatoriedad y el contenido de este instrumento queda establecido en el Decreto 343/2006, de 19 de septiembre, que desarrolla la Ley 8/2005, de 8 de junio, de protección, gestión y ordenación del paisaje de Cataluña. Según este decreto, los estudios de impacto e integración paisajística tienen como finalidad considerar las consecuencias que puede tener sobre el paisaje la ejecución de determinados proyectos, actuaciones o actividades, y exponer los criterios adoptados para la integración paisajística de los mismos.

El Decreto 343/2006 también establece los requisitos de los informes de impacto e integración paisajística y determina que su objetivo es evaluar la idoneidad y suficiencia de las medidas o los criterios adoptados en los estudios de impacto e integración

paisajística a fin de integrar en el paisaje las actuaciones, los usos, las obras o las actividades que se desea realizar. El Servicio de Paisaje de la Dirección General de Arquitectura y Paisaje es el órgano del Departamento de Política Territorial y Obras Públicas encargado de informar estos estudios, que se incorporan a los expedientes de actuaciones o planes especiales en suelo no urbanizable. Los informes son consultivos y su función es ayudar a las comisiones territoriales de urbanismo a llegar a acuerdos para otorgar la autorización o la aprobación definitiva.

Los supuestos en que es obligatoria la realización de un estudio de impacto e integración paisajística corresponden a las actuaciones en suelo no urbanizable previstas en el artículo 48 del Decreto legislativo 1/2005, de 26 de julio, por el que se aprueba el Texto refundido de la Ley de urbanismo; en los casos en que así lo requiera el planeamiento territorial o urbanístico y cuando lo establezca una determinada ley o disposición de carácter general.

Después de cuatro años de obligatoriedad de los estudios de impacto e integración paisajística, todavía es prematuro evaluar sus resultados de forma completa, pero sí se puede afirmar que los cerca de 3.000 proyectos de actuaciones informados por el Servicio de Paisaje han servido para aumentar la exigencia en cuanto a medidas de integración paisajística, por medio de las condiciones o recomendaciones incluidas en los informes o bien mediante la reformulación de los proyectos. Simultáneamente, se ha experimentado una mejora incipiente de la calidad de los proyectos, lo que pone de manifiesto una atención creciente hacia las variables paisajísticas.

No obstante, no cabe duda de que un cambio de actitud en los promotores y los autores de los proyectos en suelo no urbanizable, basado en lógicas proyectuales respetuosas con los valores del lugar y los paisajes, no se puede conseguir en pocos años. Además, es evidente que el éxito de los estudios de impacto e integración paisajística dependerá en buena medida de la continuidad de la aplicación de este instrumento y de la profundización de su conocimiento y objetivos últimos. En este sentido, en los últimos años, a fin de formar a los profesionales en el ámbito de la integración paisajística, varias entidades (colegios profesionales, universidades, administraciones locales) han promovido la organización de jornadas, cursos y seminarios orientados a difundir los métodos de trabajo, intercambiar experiencias y profundizar en las estrategias de integración paisajística en general y, en concreto, en las actuaciones en suelo no urbanizable. En esta misma línea, la Dirección General de Arquitectura y Paisaje ha elaborado el documento *Guia pràctica per a la realització dels estudis d'impacte i integració paisajística*, que orienta el trabajo de los redactores de los proyectos y de los estudios de integración.

La evaluación de los impactos paisajísticos y visuales en el Reino Unido

Carys Jones

En el Reino Unido, la evaluación de los impactos visuales y paisajísticos aporta una información de gran valor en el proceso de toma de decisiones de la inmensa mayoría de los proyectos de intervención. En muchos casos, dichos impactos se calibran a través de los procesos de evaluación de impacto ambiental. La referencia más importante y utilizada para evaluar los impactos visuales y paisajísticos en el Reino Unido es la publicación conjunta del Landscape Institute y el Institute of Environmental Management and Assessment titulada *Guidelines for landscape and visual impact assessment*.

El estudio preliminar necesario para la evaluación de los impactos paisajísticos requerirá tanto trabajo de despacho como visitas de campo, con el objeto de clasificar y analizar el paisaje afectado. Mediante dicho estudio se documentan las características y los rasgos del paisaje, sus usos y el valor o la importancia particular que se le asocian. Seguidamente, se analiza cómo se combinan dichos valores a la hora de estructurar el carácter paisajístico particular de la zona. El valor que la sociedad atribuye a un paisaje constituye forzosamente una valoración subjetiva, que debe fundamentarse en diferentes opiniones de las personas vinculadas al paisaje en cuestión.

La evaluación de los efectos paisajísticos de un proyecto describe la naturaleza y la magnitud de los cambios previstos con relación a los elementos y las características del paisaje y, por tanto, los cambios que podría experimentar su carácter. La trascendencia de dichos efectos implica por lo general una valoración basada en las características de los cambios en el paisaje y en la capacidad del paisaje para integrarlos. Resulta importante definir claramente cómo se ha forjado la valoración, así como especificar el peso de los diferentes elementos o rasgos del paisaje desaparecidos, la importancia que se les atribuye y cualquier posible reconocimiento legal específico.

La evaluación de los impactos visuales requiere en primer lugar un análisis perimetral para definir una zona preliminar de influencia visual, los principales puntos de percepción y los receptores visuales (que abarcan un amplio conjunto de usuarios, desde residentes a visitantes) más importantes. La visita de campo puede servir para identificar los puntos de referencia valiosos y comprobar los efectos sobre la visibilidad de elementos más concretos. El material obtenido servirá para definir el alcance y la naturaleza de la panorámica desde el lugar en cuestión, así como la calidad visual de los receptores, a través del uso de técnicas cartográficas de visibilidad y fotografías.

Análisis posteriores deberán permitir evaluar los cambios en la panorámica provocados por la propuesta de intervención y los cambios en la calidad visual de los receptores. La sensibilidad de estos últimos dependerá de diferentes factores relacionados con los mismos, como la distancia respecto al proyecto, la hora del día, el grado de exposición o la interacción con el paisaje. La magnitud del cambio de los efectos visuales comprende los cambios en la panorámica, la aparición de nuevos rasgos en el paisaje y su relación con las características previas, la duración y la naturaleza de los efectos, la percepción de la nueva panorámica por parte de los receptores (ángulo, distancia, etc.) y la zona en la que los cambios resultan visibles. Dichos elementos pueden describirse en posteriores informes, aunque tal vez resulte más útil visualizarlos en mapas o fotomontajes con anotaciones complementarias. La importancia de los efectos visuales debe evaluarse teniendo en cuenta las características tanto del efecto como de los receptores.

La integración de los impactos visuales y paisajísticos de una propuesta de transformación siempre tiene más garantía de éxito si se plantea en una fase inicial del proceso de evaluación, aunque en la práctica no acostumbra a aparecer hasta fases posteriores y se centra más bien en medidas concretas. Las medidas de integración deben diseñarse teniendo en cuenta el paisaje y el carácter concreto de cada zona, así como su horizonte temporal de desarrollo. Otro elemento importante es la posibilidad de que las medidas de integración se traduzcan en una aportación innovadora al paisaje.

La implantación de la Directiva 2001/42/CE, relativa a la evaluación ambiental estratégica, ha puesto sobre la mesa la importancia de la evaluación de los impactos visuales y paisajísticos en el proceso de desarrollo de planes y programas. Esta directiva, asimismo, obliga a aportar información sobre los efectos significativos en el entorno, lo que incluye el paisaje. Por otro lado, el Gobierno británico ha publicado una guía práctica para la aplicación de dicha directiva dotada de un enfoque mucho más global del paisaje, que supera las restricciones en materia de paisajes protegidos presentes en la directiva mencionada y se sitúa más en la línea del Convenio Europeo del Paisaje.

La evaluación de los impactos visuales y paisajísticos en el Reino Unido está totalmente integrada en el proceso de evaluación de impacto ambiental, mientras que la implementación de los criterios de evaluación ambiental estratégica ha permitido abordarlos desde un punto de vista estratégico. En el Reino Unido se ha observado una tendencia clara hacia el desarrollo de una caracterización de todos los paisajes, sin centrarse exclusivamente en aquellos que puedan considerarse con una calidad suficiente como para ser reconocidos legalmente. Precisamente en esta línea se inscribe también el Convenio Europeo del Paisaje, cuyo planteamiento debería

servir para abrir la puerta a paisajes más cotidianos y para mejorar las condiciones de los paisajes más degradados, especialmente en zonas urbanas. Resulta imprescindible reconocer y potenciar el valor que el paisaje y sus usos tienen para la sociedad si, de cara al futuro, pretendemos garantizarles una protección continuada y unas transformaciones respetuosas.

La evaluación del impacto paisajístico de las infraestructuras viarias en Suiza

Marguerite Trocmé

Las vías de comunicación preindustriales se adaptaban a la topografía y escogían siempre los puntos de paso más fáciles siguiendo las formas naturales del paisaje. Con la evolución de las técnicas de ingeniería, los trazados de las vías de comunicación empezaron a liberarse de las limitaciones de la topografía y se definieron recorridos más rectos a fin de acortar las distancias. En este contexto, las carreteras pasaron de ser simples enlaces entre pueblos o regiones a convertirse en auténticos instrumentos de ordenación del territorio, tanto por propiciar futuras áreas de crecimiento como por su papel en la modificación e interrupción del paisaje.

La legislación, las pautas y los instrumentos destinados a la integración paisajística de las infraestructuras del transporte en el contexto suizo están regidos por la Ley federal de protección del entorno de 1983 y la Ordenanza de estudio de impacto ambiental de 1988. A su vez, la Conception Paysage Suisse, aprobada por el Consejo Federal en el año 1997, es un principio director vinculante de protección de la naturaleza y el paisaje, y parte de un enfoque interdisciplinar que integra las necesidades de protección de la naturaleza y el paisaje en varias políticas sectoriales. En relación con el sector de los transportes, la Conception Paysage Suisse establece tres necesidades: evaluar el impacto sobre el paisaje de los nuevos proyectos, minimizar las interrupciones de la continuidad biológica provocadas por las obras y aprovechar la oportunidad que ofrecen las transformaciones o las ampliaciones de una vía para resolver las situaciones poco satisfactorias desde el punto de vista natural y paisajístico.

La Sociedad Suiza de Ingenieros y Arquitectos elaboró en 2001 una guía que sintetizaba estos enfoques, titulada *Planifier et construire en respectant le paysage*. Desde esta perspectiva, es necesario diseñar todos los trazados viarios buscando su integración en el contexto paisajístico, teniendo presente la conservación, la reparación y la ordenación de entornos ecológicamente funcionales y la introducción de construcciones con sentido estético. En una

segunda guía, titulada *Esthétique du paysage - guide pour la planification et la conception de projets*, se insiste en la importancia de inspirarse en la realidad de cada contexto y de respetar los valores paisajísticos existentes para evitar echar a perder las singularidades locales.

La planificación y la construcción de la autopista A-1 entre Yverdon-les-Bains y Avenches es un ejemplo de buena práctica de integración de una infraestructura en el paisaje, así como un caso ajustado a la evolución de la legislación y a los principios de planificación que han marcado la realidad de Suiza en los últimos 30 años. El trazado inicial general, propuesto durante la década de los sesenta, recorría la orilla sur del lago de Neuchâtel, la mayor región húmeda de Suiza y un lugar donde se concentra una gran biodiversidad. Con la primera consulta pública del proyecto, durante la década de los setenta, los habitantes de la región y las asociaciones de protección de la naturaleza se movilizaron para intentar detenerlo. Finalmente, después de la desestimación del trazado que seguía la orilla del lago, en 1988 se seleccionó uno nuevo que pasaba por las colinas situadas más atrás. Ese mismo año entró en vigor la Ordenanza de estudio de impacto ambiental, y el tramo propuesto fue una de las primeras autopistas que quedó sometida a un estudio de impacto ambiental y que incorporaba medidas ambientales en el proyecto.

El estudio de impacto se realizó paralelamente a la elaboración del proyecto, por lo que la elección del trazado definitivo tuvo que respetar dos criterios fundamentales: la protección de las orillas del lago Neuchâtel y la de los terrenos agrícolas. A pesar de la cuidadosa planificación del trazado de la A-1, su construcción tenía que suponer, indefectiblemente, un impacto considerable, de manera que se aplicaron medidas de protección, integración, reparación y sustitución para intentar minimizarlo. De entrada, la medida de protección más importante fue la selección de un trazado alejado de las zonas más frágiles. En cuanto a las medidas de integración y reparación, se construyeron puentes con estructuras ligeras y pasos para garantizar la movilidad de la fauna y se reconstruyeron algunos ambientes afectados (torrentes, estanques) de manera natural. Por último, en lo que se refiere a las medidas de sustitución y/o compensación, destaca la reconversión de una antigua gravera en un sistema de embalses de diferentes profundidades de 8,5 ha. Actualmente, este espacio tiene la consideración de lugar de interés nacional por los anfibios que acoge.

La evaluación del impacto paisajístico en Italia

Anna di Bene

Las transformaciones paisajísticas entendidas como fenómenos que no dependen únicamente de factores naturales son la huella que el desarrollo socioeconómico de la población ha dejado sobre el paisaje. Es más que evidente que los cambios que se han producido durante el siglo xx han dejado una marca mucho más profunda en el paisaje que los de los 30 siglos anteriores. El análisis de los efectos derivados del progreso sobre el territorio obliga a pensar que hoy es más necesario que nunca encontrar formas de desarrollo que sean efectivamente compatibles con los recursos naturales y, también, con nuestro patrimonio cultural, constituido por bienes culturales y paisajísticos. No obstante, se ha visto que ni el trabajo de los legisladores ni las vanguardias culturales han podido evitar la destrucción del paisaje de grandes zonas habitadas del planeta.

El análisis de las intervenciones en el paisaje requiere una metodología interdisciplinaria que sea capaz de indagar en la multiplicidad de elementos, significados e interrelaciones que se someten a transformación, a fin de poder evaluar cómo quedaría modificada la estructura relacional que caracteriza a aquel determinado sistema paisaje. Es necesario tener en cuenta que cada intervención en el territorio produce transformaciones en el sistema paisaje, y que la complejidad de la evaluación aumenta a medida que aumentan también la importancia y la intensidad del cambio de la estructura relacional que caracteriza aquel sistema paisaje.

El Decreto del presidente del Consejo de Ministros, de 12 de diciembre de 2005, en base a las disposiciones del Código de bienes culturales y del paisaje, crea el informe paisajístico (*relazione paesaggistica*). Este documento de orientación para las transformaciones territoriales tiene como objetivo identificar, a partir del análisis interdisciplinario del paisaje, estrategias adecuadas para el diseño de proyectos y la evaluación de las intervenciones, ya que la valoración del paisaje se puede considerar como el indicador de sostenibilidad en la construcción del territorio. Pero, además, con el nuevo instrumento normativo se ha querido dotar a la Administración, la ciudadanía, los técnicos y los proyectistas de una serie de parámetros para identificar las características paisajísticas de los lugares, por un lado, y para comprobar la incidencia de las intervenciones sobre el contexto paisajístico (modificaciones) y sus posibles efectos negativos (alteraciones, impactos), por el otro. En concreto, respecto al carácter del paisaje, el informe paisajístico enumera varios parámetros de lectura de las cualidades y los puntos críticos del paisaje (diversidad, integridad, calidad visual, rareza, degradación), así como del riesgo paisajístico, antrópico y ambiental (sensibilidad, vulnera-

bilidad/fragilidad, capacidad de absorción visual, estabilidad, inestabilidad). Además, presenta una lista, acompañada de ejemplos, de aquellas modificaciones que más pueden incidir en el carácter de un paisaje, como, por ejemplo, las modificaciones de la morfología; del perfil o *skyline* natural o antrópico; de la estructura histórica de los asentamientos; de la vegetación; de las panorámicas y de los fondos escénicos; de la funcionalidad ecológica; de los márgenes construidos; de las características de los materiales, los colores y las construcciones de los asentamientos humanos, y del carácter estructurador del territorio agrícola, entre otras. La lista de los principales tipos de alteraciones pone de manifiesto la pérdida de calidad de los sistemas paisajísticos por medio de intervenciones que comportan, entre otras, intrusión, subdivisión, fragmentación, reducción, eliminación progresiva de las relaciones (visuales, histórico-culturales o simbólicas), concentración, interrupción y desestructuración. También se sugiere que se debe tener en cuenta el carácter de las alteraciones: total o parcialmente destructiva, reversible o irreversible.

Complementariamente, el Ministerio de los Bienes y las Actividades Culturales ha iniciado la publicación de guías de buenas prácticas con relación a las principales categorías de proyectos, a fin de mejorar la calidad arquitectónica de las transformaciones y de comprobar su compatibilidad paisajística. Las primeras guías publicadas pretenden ofrecer criterios y orientaciones para dar respuesta a las necesidades de programación, proyectación y evaluación en la instalación de parques eólicos.

El objetivo de estos instrumentos es evitar que una aplicación poco rigurosa de la normativa de protección tenga efectos perjudiciales en el paisaje. En este sentido, es necesario que todos los individuos y entidades que trabajan en la gestión del paisaje y participan en la toma de decisiones sean conscientes de los conceptos de compatibilidad paisajística de las intervenciones y de la mejora de la calidad del paisaje. Estos conceptos se encaminan a la protección y la transformación integrada de los recursos existentes, tanto de los naturales como de los creados por el hombre a diferentes escalas; es decir, de aquellos recursos económicos y productivos que influyen en el territorio urbano y no urbano, o bien de aquellos recursos que realmente determinan la calidad de vida asociada a los territorios correspondientes.

III.

Instrumentos de concertación de estrategias sobre el paisaje

Las cartas del paisaje en Cataluña

Albert Cortina

La carta del paisaje es un instrumento voluntario de participación, concertación y mediación entre los agentes públicos y privados de un territorio, orientado a promover la mejora de los paisajes y la calidad de vida de las personas. Mediante este instrumento se establecen objetivos de calidad, acuerdos sobre las estrategias de intervención y compromisos para ejecutar las actuaciones fijadas en un programa de gestión dinámica del paisaje. Según establece el protocolo elaborado por el Departamento de Política Territorial y Obras Públicas de la Generalitat de Cataluña titulado *La carta del paisatge: un instrument col·lectiu i voluntari de compromís a favor del paisatge*, los propósitos de la carta se concretan en el desarrollo de medidas y acciones territoriales, urbanísticas, agrarias, de potenciación del patrimonio natural y cultural, turísticas, de custodia del territorio y de desarrollo local, para dinamizar los valores del lugar y del paisaje.

Para elaborar una carta del paisaje es necesario operar según un esquema de tres fases. La primera es la elaboración de un diagnóstico de las dinámicas del paisaje, donde se detectan las variables y los agentes asociados y también se determinan los riesgos que comprometen el mantenimiento de la calidad paisajística. La segunda fase incluye la participación, la concertación y la mediación territorial. En este punto, el equipo redactor de la carta expone los resultados del diagnóstico y define los objetivos de calidad paisajística en función de las aportaciones, los intereses y los puntos de vista manifestados por los diferentes agentes. La finalidad es llegar a conseguir el máximo consenso posible en la definición de estos objetivos a fin de establecer posteriormente las estrategias de intervención en el paisaje. La tercera fase consiste en la elaboración de un programa de gestión paisajística, que asigna las responsabilidades para poner en marcha cada uno de los objetivos de calidad

paisajística y las estrategias de intervención, seleccionando los instrumentos de acción y gestión más apropiados, determinando los recursos económicos y estableciendo un calendario para el cumplimiento de los compromisos de todas las partes firmantes. Por último, una vez superadas las tres fases del proceso, se debe formular un documento de consenso que constituye el pacto para la protección, ordenación, gestión y mejora del paisaje, redactado de tal modo que pueda ser firmado por la mayor parte de los agentes públicos y privados implicados directamente en la promoción de la carta del paisaje.

La experiencia catalana en lo relativo a las cartas del paisaje empieza a ser rica y variada. Se cuenta con tres cartas aprobadas (Alt Penedès, 2004; Berguedà, 2007, y Vall de Camprodon, 2009), y cuatro en proceso de elaboración (Priorat, Riera d'Argentera, Vall del Tenes y Alt Empordà). A medida que se van redactando cartas del paisaje, crece la necesidad de una reflexión metodológica sobre esta herramienta de concertación a fin de consolidarla como un instrumento realmente útil para la gestión dinámica de los paisajes. En cuanto al modelo, cabe señalar que las cartas se van configurando como un instrumento de participación ciudadana en las decisiones sobre la protección, la ordenación y la gestión de sus paisajes. En lo relativo al ámbito idóneo para la firma de una carta del paisaje, es evidente que debe ser necesariamente supramunicipal. Respecto a la metodología, las cartas del paisaje deben ser instrumentos que aporten soluciones específicas para un paisaje concreto. Finalmente, en lo que se refiere a la gestión y al seguimiento de las actuaciones, podría ser útil constituir un consejo del paisaje entre los agentes firmantes para controlar el cumplimiento de los compromisos adquiridos. A su vez, la creación de una oficina técnica permitiría dinamizar la gestión y la ejecución de las actuaciones derivadas de los acuerdos adoptados.

Las cartas del paisaje en Francia

Marie Guibert

En el marco de la aplicación del Convenio Europeo del Paisaje, que en Francia entró en vigor en el año 2006, el Ministerio de Ecología, Energía, Desarrollo Sostenible y Ordenación del Territorio ha apostado por el desarrollo de las cartas del paisaje. Las cartas traducen los objetivos de calidad paisajística en acciones concretas a favor de la protección, la gestión y la construcción de nuevos paisajes, de forma compartida por el conjunto de los agentes locales. Para la redacción de una carta del paisaje es necesario que un promotor solicite los servicios estatales, o bien que los servicios propios del Estado encuentren una administración territorial que se constituya como

promotora del proyecto. A continuación, la dirección regional de medio ambiente implicada ofrece apoyo técnico y financiero, y se crea un comité de seguimiento que reúne a los representantes políticos afectados, los servicios del Estado, el consejo de arquitectura, urbanismo y medio ambiente que corresponda y los agentes locales relevantes.

Las fases de elaboración de una carta del paisaje son cuatro: conocimiento y diagnóstico; diseño de orientaciones y acciones; trazado de la estrategia y del programa de acciones, y, por último, dinamización y despliegue. Las tres primeras fases definen lo que se conoce como plan de paisaje. Cuando las orientaciones incluidas en el plan de paisaje han sido firmadas por todas las partes afectadas, la iniciativa adquiere un valor formal y moral, y pasa a tener la consideración de carta del paisaje.

La carta del paisaje es una iniciativa con vocación integral que plantea una reflexión global sobre el territorio que tenga en cuenta los paisajes y que se desarrolle por medio de acciones muy concretas y locales. A diferencia de un documento urbanístico, se trata de un auténtico proyecto para el territorio que contempla las diferentes escalas de trabajo, desde la unidad del paisaje hasta los elementos de paisaje más valiosos. En este sentido, una de las ventajas más importantes es que se basa en un plan de paisaje con un enfoque transversal, en vez de sectorial, lo que permite incluir las diferentes lógicas que transforman el paisaje. De hecho, la carta del paisaje tiene la voluntad de anticiparse a las transformaciones previstas en el paisaje y lo hace con la implicación de los diferentes actores locales, a fin de que se pronuncien sobre el marco vital que desean de cara al futuro.

No obstante, la carta del paisaje presenta también una serie de puntos débiles. Para empezar, está sometida a una situación contractual y ello hace que esté expuesta a la fluctuación de los mandatos políticos y que, en su renovación, se dé el peligro de que no se alcance, o se cuestione, el consenso en torno a la carta, o bien que una fracción del territorio no quiera participar en ella, lo que puede plantear una incoherencia en el ámbito de una misma unidad paisajística. Además, para poner en marcha una carta del paisaje se requiere una buena dinamización a la hora de gestionar los proyectos, difundir la carta y sensibilizar a los actores locales. Por ello, si existe una estructura de control activa y legítima en un territorio, como pasa a menudo en el caso de Francia con los parques naturales regionales, la gestión y la dinamización de la carta son más fáciles. En ocasiones, cuando se hace hincapié en la importancia de elaborar una carta de un territorio concreto, se deja de lado el papel del control, indispensable en este tipo de iniciativas. En efecto, es importante aprender a convencer a las entidades locales de la contribución que puede suponer una carta del paisaje, pero sobre todo es imprescindible garantizar que pasarán de la teoría a la práctica una vez que la iniciativa ya esté en

marcha. Además, no se puede olvidar tampoco que es de suma importancia contar con financiación para llevar a cabo las actuaciones y obtener resultados visibles a corto plazo, a fin de evitar que los actores locales pierdan interés por el proceso. El papel del dinamizador es una pieza clave a la hora de encontrar socios financieros y de analizar las subvenciones disponibles.

La custodia del territorio: un nuevo instrumento de concertación basado en la implicación ciudadana para conservar el paisaje

Jordi Pietx y Xavier Basora

La custodia del territorio, traducción del término inglés *land stewardship*, aúna un conjunto de estrategias e instrumentos que pretenden implicar a los propietarios y usuarios del territorio en la conservación y el buen uso de los valores y los recursos naturales, culturales y paisajísticos. Para conseguirlo, las llamadas “entidades de custodia” buscan acuerdos y otros mecanismos de colaboración continua con propietarios, usuarios del territorio y otros agentes públicos y privados.

Los poderes públicos han empezado a confiar en las posibilidades de la custodia del territorio, y, por lo tanto, en la participación de entidades sin ánimo de lucro en la conservación de la naturaleza y el paisaje. Buen ejemplo de ello es la ley catalana del paisaje aprobada en el año 2005, la primera norma del Estado español que concibe la custodia del territorio como un instrumento de concertación para la protección del paisaje. Teniendo en cuenta que concertar comporta las acciones de ponerse de acuerdo y pactar, el término encaja a la perfección con la filosofía de la custodia del territorio. En este contexto, se debe entender la custodia del territorio como una estrategia complementaria (y no sustitutiva) de otros mecanismos legales y administrativos que ya existen para conservar la naturaleza y el paisaje.

El análisis de las iniciativas de custodia del paisaje en Cataluña y en otros lugares del mundo pone de manifiesto que la custodia del territorio plantea oportunidades claras, concretas e interesantes para la protección, el mantenimiento y la gestión del paisaje. Aun así, también es evidente que en Cataluña, hoy por hoy, se da un número limitado de iniciativas de custodia basadas en el paisaje. No obstante, se constata que el paisaje es el trasfondo de muchos acuerdos de custodia aunque no se explicita así en el acuerdo; de hecho, muchos de los ámbitos en los que se llega a acuerdos de custodia tienen valores estéticos y paisajísticos considerables.

De entre los varios instrumentos de ordenación y gestión del paisaje previstos por la legislación catalana, las cartas del paisaje se perfilan como una clara puerta de entrada a las iniciativas de custodia. Así, las cartas del paisaje de Alt Penedès y Berguedà incorporan la custodia del territorio entre sus compromisos, aunque hasta el momento no se hayan desplegado. En este sentido, los acuerdos de custodia pueden convertirse en uno de los instrumentos que utilicen las cartas del paisaje para intervenir en la escala más local del paisaje, es decir, en la concertación finca a finca, lugar a lugar, propiedad a propiedad, y en aquellas zonas con paisajes especialmente significativos.

Cabe destacar que la legislación catalana no se limita a plantear la participación social en las actuaciones sobre el paisaje, sino que la fomenta. Uno de los instrumentos financieros previstos para conseguirlo es el Fondo para la protección, la gestión y la ordenación del paisaje, dirigido a entes públicos, entidades privadas y personas físicas y jurídicas que actúen con estos objetivos. Así, los agentes que intervienen en la custodia del territorio (entidades de custodia, tanto públicas como privadas, y propietarios) pueden recibir financiación de este fondo, si bien hasta el momento todavía no se ha convocado para entidades y propietarios de terrenos.

Así pues, la custodia del territorio se plantea como una estrategia de amplia participación y reconocimiento social para contribuir a la conservación del patrimonio natural, cultural y paisajístico. En otros lugares de Europa y del mundo ha sido así y ahora Cataluña también empieza a avanzar en esta dirección.

La participación y la negociación social en la ordenación y la gestión del paisaje

Yves Luginbühl

Desde la Segunda Guerra Mundial las transformaciones del paisaje han sido radicales y sin precedente histórico alguno desde las grandes roturaciones de la Edad Media. Actualmente, las transformaciones paisajísticas responden a factores que sobrepasan todas las fronteras, y la población las concibe como algo en lo que no puede intervenir ni influir. A pesar de que la construcción del paisaje es el resultado de muchas actuaciones individuales, como construir una casa o talar los árboles del margen entre dos parcelas, no es menos cierto que tales decisiones individuales se enmarcan en políticas más globales. Así, por ejemplo, el agricultor que tala los árboles de un margen entre dos parcelas lo hace movido por las necesidades de sumarse a la tendencia de aumentar la

productividad eliminando obstáculos, a fin de permitir la mecanización de la práctica agrícola.

En los últimos años, en Europa y América del Norte la población ha empezado a reivindicar su participación en las decisiones sobre sus paisajes. Este hecho permite pensar que los paisajes del futuro no tienen por qué estar condenados a unas transformaciones inevitables. Así pues, se ha abierto una nueva vía más allá de la lógica inexorable del mercado y, por ello, es necesario dedicarle atención y analizar los contextos y las modalidades de las diferentes experiencias en esta línea a fin de atisbar la esperanza de encontrar una manera diferente de gestionar el paisaje, más próxima al ciudadano.

En Europa existen iniciativas con varios niveles de participación de la población en la toma de decisiones sobre el paisaje. Según Massimo Morisi y Pierre Rosanvallon, los tipos de actuación política en materia de paisaje se pueden clasificar en función de las características de los agentes que son sus protagonistas. Así, tenemos: políticas públicas elaboradas por los agentes públicos; políticas públicas elaboradas por técnicos o expertos; políticas públicas nacidas a raíz de un referéndum (local o nacional), y políticas públicas nacidas en el marco de procesos de democracia argumentativa, deliberativa o funcional.

La información disponible sobre debates públicos pone de relieve la gran diversidad de formas existentes, que van desde la reunión convocada por un ayuntamiento hasta procesos que combinan varias asambleas, pasando por manifestaciones que adoptan la forma de una exposición o una fiesta, y que sirven para estimular el debate público. La vía que se adopte depende tanto de los problemas plan-

teados como del contexto en el que se produce la participación. El resultado, no obstante, debería ser siempre la generación de conocimientos nuevos, ya que a partir del momento en que los agentes locales inician el debate en torno a la ordenación de los paisajes de la zona, articulan conocimientos que surgen a raíz de la discusión, y que tienen utilidad para el mismo proceso. Además, el simple hecho de debatir implica una reflexión que nace de la interacción entre el proceso de negociación y los mismos conocimientos sobre el paisaje en cuestión, y ello genera conocimientos nuevos. Aun así, las experiencias de participación no se deben interpretar como la solución definitiva a los diversos interrogantes que plantea la ordenación del paisaje, sino que sirven para obtener respuestas que se tendrían que confirmar después por medio de la evaluación.

En definitiva, es importante que los procesos de ordenación del paisaje tengan en cuenta las nuevas formas de reivindicación social y que la población pueda participar de manera activa e interactiva en las decisiones relativas a los paisajes del futuro. Si bien la mayoría de las experiencias son a escala local, es imprescindible experimentar con nuevas formas de interacción entre los diferentes ámbitos de ordenación del territorio, de lo local a lo global, y a la inversa, de lo global a lo local. El cambio de concepción del paisaje, que ha pasado de la excepcionalidad a un concepto más próximo al entorno vital cotidiano de las personas, ha impulsado un avance muy importante, aunque no definitivo: sólo con la experimentación de esta ordenación podrá el paisaje encontrar caminos que conduzcan hacia la mejora del bienestar social e individual.

Abstracts in English

Introduction

Four years of the Catalan Law on Landscape Protection, Management and Planning: A Positive Assessment

Joan Ganyet

The first international accord that specifically regulates landscape protection is the European Landscape Convention, which was promoted by the Council of Europe and was ratified on 20 October 2000. This Convention was created as a response to the process of diversity loss that European landscapes have undergone in recent decades, and it shares the spirit of Council of Europe initiatives linked with defending natural and cultural heritage and which conceive landscape as part of this common heritage. The Convention represented an important turning point in the social conception of landscape by viewing it in a global way (rather than focusing solely on those places of extraordinary value), by demonstrating its relationship with individual and collective wellbeing and by considering the landscape as collective heritage, and therefore the responsibility of all.

The Parliament of Catalonia was the first European legislative chamber to adhere to the European Landscape Convention, doing so in December 2000. Subsequently, and taking the European Landscape Convention as its point of reference, the Catalan legislative chamber ratified Law 8/2005 on Landscape Protection, Management and Planning, in which the legal framework established to legally protect the Catalan landscapes and the appropriate instruments for managing them are defined. A year later, in 2006, the Regulations for Landscape Protection, Management and Planning were approved, which elaborate upon it. Thus, the Landscape Law is based on the European Landscape Convention, which, in turn, inspires the public landscape policies of Catalonia.

The Landscape Law starts with a global and integrative concept of the landscape and adopts the European Convention's definition of landscape, which is stated as "an area, as perceived by people, whose character is the result of the action and interaction of natural and/or human factors", and which assumes a global and integrative concept of the same. This means that it does not exclude any type of landscape and that its provisions are applicable to the entire Catalan territory, from urban settings to natural ones, and from singular areas to everyday or degraded ones.

Therefore, the Law's aims are to protect, manage and plan all the landscapes in Catalonia, which is a very challenging task. In agreement with its goals

and its pragmatic character, the Landscape Law does not aim to comprehensively regulate each and every element that influences landscape production and transformation, as it lies within a much more general model to include spatial planning and the planning of sectoral activities. To achieve its aims, the Law details the instruments which with the Government is equipped to give legal recognition to landscape values and to promote actions to conserve and improve it. These instruments are: landscape catalogues; landscape directives; the Landscape Observatory; landscape impact and integration studies; landscape impact and integration reports; measures to raise awareness, education and support; landscape charters; and financial funding.

Four years after the Law was approved, the assessment is quite positive: the standards have been laid out and established as planned, all the instruments have been applied and concrete actions have materialised from the use of each one of these instruments. In terms of actions related with spatial planning, it is worth highlighting the fact that two landscape catalogues have been approved while the five remaining catalogues are in various stages of development. As for landscape impact and integration studies, the Landscape Service at the Directorate General for Architecture and the Landscape has created a practical methodology and has generated more than 3,000 studies to be subsequently processed through the public administration.

With regard to coordination and raising awareness, actions include the drafting of different landscape charters; the development of an educational project for secondary school students, Ciutat, territori, paisatge ("City, territory, landscape"); actions of training and support for specialists and organisations; and the Catalan Ministry of Town and Country Planning and Public Works' publication of the practical landscape integration guides.

Since its beginnings, the Landscape Observatory has been charged with coordinating the creation of landscape catalogues and has consolidated as a body that is an international point of reference in this field of work. Prominent are its actions linked with communication: its quadrilingual website; three electronic bulletins (*Landscape*, *Landscape Events* and *Dietari del Paisatge*); two book collections, "Plocs de Paisatge" and "Documents"; and seminars and workshops covering different themes which are organised each year.

The financial instrument provided for by the Government of Catalonia to fund actions to improve the landscape is the Fund for Landscape Protection, Management and Planning. Until the present, subsidies have been conceded via this mechanism for three specific lines: creation or renovation of avenues, tree-lined boulevards and alleys; industrial colonies; and coastal scenic walkways.

Despite the work done until the present, the success of landscape policies, just like all subjects

with an inherent social component, must become associated with a change of mentality and with cultural evolution. Therefore, this is a long road which requires perseverance so that the results of the work achieved can trickle into the practices of the public administration and shape the attitudes of the resident population as a whole.

I. Tools for landscape protection, management and planning

The Landscape Catalogues of Catalonia

Pere Sala

The landscapes of Catalonia enjoy great wealth and diversity, a fact which makes them some of the most outstanding in Europe. However, in the last few decades the landscapes of Catalonia have been modified like never before, and rather than bringing about an improvement in their quality, these transformations have produced the opposite effect. Law 8/2005, of 8 June, on Landscape Protection, Management and Planning in Catalonia was created with the aim of redressing these dynamics and, in this way, creating the landscape catalogue as a new instrument for introducing landscape objectives into spatial planning schemes, as well as in sectoral policies. Thus, the principles and strategies of action established by the European Landscape Convention, promoted by the Council of Europe, are adopted.

The landscape catalogues produced by the Landscape Observatory of Catalonia are a new instrument for protecting, managing and planning the landscapes of Catalonia from a spatial planning perspective. They are not a mere inventory of elements, spaces and values, as their name might suggest, but are the tools that allow us to know what our landscape is like and the values that it holds, to discover the factors that explain that we have a certain type

of landscape and not another, to learn how our landscape evolves as a consequence of current economic, social and environmental dynamics and, finally, to define which type of landscape we want and how to achieve it. Thus, the catalogues provide information of great interest on all the Catalan landscapes and their values (both those already in existence and those that stand to be enhanced), and thereby contribute to defining and applying a new landscape policy in Catalonia which should enjoy the support and active participation of the social stakeholders that intervene in the territory. The catalogues are approved by the Government of Catalonia, and their approval turns them into a tool of public use for society and a necessary reference work for any public initiative that may affect the landscape.

The main objective of the catalogues is to help to introduce landscape by means of landscape directives into partial territorial plans, territorial master plans, urban development schemes and sectoral plans given impetus by the Government of Catalonia. In this way, the incorporation of the landscape variable into partial territorial plans is fundamental, especially since they are placed higher up in the hierarchy than municipal urban planning. At the same time, the catalogues are very useful for defining regional and local strategies, like landscape charters, and they serve as a basis for environmental assessments of plans and programmes, landscape impact and integration studies and environmental impact studies. Lastly, they should also be used in the development of other sectoral policies and strategies linked with landscape (nature conservation, agriculture, industry, transport infrastructure, culture and tourism), as well as for raising awareness of landscape and its environmental, cultural and aesthetic values among society as a whole.

The landscape catalogues should help us to move decisively toward a new culture of spatial planning, which will undoubtedly require all the stakeholders who intervene in the landscape to develop a higher awareness of it.

Due to their link with spatial planning, the territorial scope of the landscape catalogues corresponds to the scope of each one of the seven fields of application of the partial territorial plans created by the Catalan Ministry of Town and Country Planning and Public Works: Alt Pirineu i Aran, Comarques Centrals, Camp de Tarragona, Terres de Lleida, Regió Metropolitana de Barcelona, Comarques Gironines and Terres de l'Ebre. At the time this publication went to press, the Landscape Observatory had created the catalogues for Terres de Lleida, Camp de Tarragona and Terres de l'Ebre.

In these catalogues, landscape is conceived as a social product, meaning a society's cultural projection in a certain space based on material, spiritual and symbolic dimensions. Yet in keeping with the principles of the European Landscape Convention, the landscape catalogues go beyond the strict pro-

tection of landscapes and focus their proposals on managing and planning them, which is the main challenge currently faced by many landscapes in Catalonia, especially the most degraded ones. This means that what is pursued is not landscape immutability, but rather the defence of values which need not vanish as each territory evolves. Another feature of the landscape catalogues is that their results are applied to the entire Catalan territory and not simply to a few singular or exceptional spaces. Therefore, their scope is global and takes in natural spaces as well as rural, peri-urban and urban ones.

Another fundamental aspect of the landscape catalogues is that they integrate public consultation and participation as a tool for involving and sharing responsibility throughout society in terms of landscape management and planning, and they do so at different levels and by means of different instruments. Their importance is also rooted in the fact that it is via the participatory process that the perceived, identity-based and intangible factors of landscape are detected, such as the sense of place, for example. Identification of these factors is difficult when the work is restricted exclusively to experts.

The innovative character of the tool and its transcendence in terms of spatial planning has prompted the Landscape Observatory to prepare a Landscape Catalogue Prototype, which establishes a common working framework for creating the seven landscape catalogues in a consistent and coordinated way. This document, put together in a way similar to guidelines in the Anglo-Saxon tradition, was submitted for consideration to more than seventy institutions, research groups and landscape experts to obtain the maximum level of consensus on its contents. In addition, this methodology is permanently adjusted and updated in order to refine the objectives that are pursued.

The Spanish Government's Policies and Instruments for Landscape Protection, Management and Planning

Valerià Paül and Arnau Queralt

From the beginning of the 1990s onward, and especially since ratification of the European Landscape Convention in 2000, the ensemble of regions that compose the state of Spain have carried out a considerable amount of legislative and planning activity with regard to landscape issues. In fact, the distribution of powers and responsibilities between the general public administration of the Spanish state and the autonomous communities gives the latter a wide margin of independence (at least on paper)

when planning, managing and protecting their landscapes.

While Spain's autonomous communities do have competence over landscape issues, autonomy also means that each territory chooses whether or not it exercises its prerogatives. Thus, the current overview of landscape policies and instruments in Spain is heterogeneous. Firstly, we find three communities with specific landscape laws: the Valencian Community (approved in 2004), Catalonia (2005) and Galicia (2008). The last two, which are very similar to each other, provide a model different from that of the Valencian law. Actual application of these laws varies in each autonomous community: while Catalonia's law has already been developed in certain directions, the Valencian Community seems to have created instruments for development but has not approved them, and Galicia has still not moved forward in applying the law.

Another group of autonomous communities, situated on the extreme opposite with regard to concrete actions and proposals, has only tackled landscape issues in a sporadic way, especially by means of introducing one-off considerations from a landscape perspective into urban development or spatial planning documents, or when planning protected spaces. Extremadura and the Community of Madrid are two paradigmatic examples of this model.

In between, there are other communities which are trying to develop landscape policies with variable degrees of intensity but without their own legislation in this field, especially within the framework of spatial planning projects in autonomous communities or on a sub-regional scale. This is the case with Andalusia and the Canary Islands, which show how it is possible to define policies and formulate decisions in this direction without the need to have an own law.

The range of situations and intermediate cases is so wide that it is difficult to systematise them. To begin, there are autonomous communities that have promulgated landscape laws such as Cantabria, La Rioja and Castile-La Mancha, but until the present they have limited themselves to incorporating landscape considerations into certain instruments for urban development, spatial planning and protected natural spaces. Other communities have recently approved (or are in the process of approving) general documents for planning the ensemble of their territorial domain that incorporate the landscape dimension, although it often remains unclear how landscape will be transferred in the future to those executive spatial planning schemes that are generally on a sub-regional or urban development scale. This is the case with Navarre (whose document for planning the ensemble of the territory was approved in 2004), Andalusia (in this case, in 2006) and Castile and León (with some general territorial directives in 2008), and it seems it will soon be the case with the Basque Country, La Rioja, Aragón and

Castile-La Mancha, among others. In general, what dominates is the integration of landscape into instruments of spatial planning, and in a few isolated cases from an environmental point of view. Both possibilities represent a clear cutback from what is established in the European Landscape Convention, which invites all public policies to assume a wide notion of landscape.

A case-by-case analysis of the autonomous communities does not allow us to conclude that there are models which are clearly better than others. Beyond the existence of a certain set of laws or instruments, the elements that seem to determine the effectiveness of landscape-related policies and actions are: the presence of strong political will; the effective integration of landscape into spatial, urban and sectoral planning; and consistency throughout the set of laws and instruments.

Finally, it is worth pointing out that the general public administration of Spain, which was late in ratifying the European Landscape Convention (in 2007), has still not defined the role it aims to play in relation with landscape. Although certain authors argue that the central Spanish Government can play an active role in this field, for the moment it has not adopted any law or implemented any instruments to improve the planning, management and protection of the landscape for Spanish territory as a whole. Nevertheless, concrete initiatives that indicate a certain willingness to position itself within this field do exist, such as its promotion of the *Atlas de los paisajes de España* ("Landscape Atlas of Spain") and certain recent laws. In summary, the unclear operations of the Government of Spain, with constant dialectics between the central administration and the autonomous administrations, also manifests itself within the field of landscape policy.

Landscape Identification and Qualification: the Case of Landscape Atlases in France

Jean-François Seguin

When the landscape atlases were created in France, it was decided to use the one hundred departments into which the country is administratively divided as a framework of reference. The aim was two-fold: firstly, to standardise the scale of restitution; and secondly, to establish a unit of reference that would allow coordination to be achieved among the different administrations. Thus, it was foreseen that creation of the atlases would require the support of a steering committee formed by public authorities, members of civil society, economic stakeholders and non-governmental organisations (NGOs) linked with each department. This committee would be

charged with overseeing both vertical and horizontal coordination among administrations, and making it possible for the atlases to become a reference document to be shared and known by the maximum number of people possible.

When the French Landscape Law was approved in 1993, the theoretical notions and methodological tools used to identify and qualify the landscapes in the entire territory of France already existed, but they had not yet been grouped under a single method. In 1994, the ministry responsible for landscape issues at that time decided to entrust a group of scientists headed by Yves Luginbühl with creating a methodology for identifying and qualifying French landscapes. This methodology establishes that the territory be analysed through a 1:25,000 scale and aims to identify landscape structures, which are equivalent to systems formed by objects, material elements of the territory in question, and the tangible and intangible interrelationships that connect them, with a special focus on the perception that the local inhabitants hold of them. In a subsequent phase, the identification and characterisation of landscape structures should make it possible to identify landscape units.

Once the landscape units are delimited, the social and cultural representations linked with each landscape (or rather, the way the local inhabitants perceive them) can be analysed. Four types of perception should be borne in mind when carrying out this analysis: recognised landscapes, which are those landscapes that are protected by national or international legislation; represented landscapes, which are those landscapes whose value is enhanced by works of art; outstanding landscapes, which feature in tourist guidebooks and tourist informational material; and lastly perceived landscapes, meaning landscapes as perceived by the people who live in them. The final aspect that needs to be considered when creating a landscape atlas is its transformation. The data available show that landscapes are in constant evolution, and thus study of the dynamics becomes fundamental since it allows us to trace a series of future lines necessary for adopting political decisions. Thus, in addition to identifying the dynamics, some of which are generally common (e.g., urban extension, infrastructural development, agricultural mechanisation), the aim is to end up territorialising them.

Once these three aspects inherent to landscapes are analysed, we can not only draw a map of the situation with precision, but we can also illustrate the landscape challenges that the atlases will have to confront, which will be defined by means of landscape quality objectives.

At the time of this writing, 69 atlases have been published (19 of which are waiting to be updated) and 16 more are in the process of being created. In fact, some of the oldest atlases should be revised quite soon since their usefulness in certain cases has

ended up becoming rather limited. Finally, it is also appropriate to mention that the publication of the European Landscape Convention in 2000 and the experience acquired via the published atlases have led us to consider the need to publish a new version of the method for creating atlases and to contrast the French methodology with the methods applied in neighbouring countries.

Landscape and Sustainable Development: Projections for the Future. Results of the Swiss Project Paysage 2020

Matthias StremLOW

The landscapes of Switzerland arouse a strong level of interest due to their diversity and quality, and they are very attractive in terms of tourism and real estate. Hoping to raise awareness among society with respect to the value of landscape and its possible evolution, the Swiss Government commissioned the creation of a projection study on the Swiss landscape setting a horizon for the year 2020: the Paysage 2020 project. This project was carried out in collaboration with representatives of the specialised organisations of the state and the cantons, as well as with researchers and experts in the field. The document *Paysage 2020 - Principes directeurs* ("Landscape 2020 – Guiding Principles") is the main document of the project and presents an ideal scenario of Swiss nature and landscape in 2020 by means of landscape quality objectives and a set of measures that should be adopted to attain them.

The aim of the Paysage 2020 project was to reconcile the federal constitutional principle of sustainable development and landscape evolution. The focus started along the line of the postulates of the Conception Paysage Suisse and the European Landscape Convention from a cross-cutting perspective which took into account all types of landscapes, from the most natural to those with the most urban development. At the same time, it considered landscape from a two-fold dimension: on one hand, as an object modelled physically, and on the other hand as a cultural object valued according to the representations and preferences of the population. Starting from this perspective, it aimed to describe desirable changes to the landscape with the goal of attaining positive awareness on the future evolution of the rural landscape.

With a desire to clearly define the notions of sustainable development and landscape, the Paysage 2020 project differentiated two different focal points. Firstly, from a territorial perspective it centres on preserving landscape equilibrium for future generations and takes account of the use of natural

resources and transformations in the landscape that can be carried out in the environs. From this focal point, the general objective consists of watching so that each one of the uses and activities is carried out with respect for the resources' long-term multi-functionality without definitively excluding other possible uses. Secondly, from a socio-cultural perspective it confronts the social and emotional aspects of society's relationship with landscape, which is to say that landscape is presented as an ensemble of natural and physical elements that transmit meanings and feelings. From these core principles, a bibliographic analysis and meetings with experts, an evolution of the landscape was gradually defined based on objectives linked with sustainable development. The result was the design of a set of 9 criteria and 37 indicators that allowed for landscape evolution to be characterised through the lens of sustainable development.

Once the analytic phase had finished, the main aim was to define a programme. To do this, some guiding principles were defined based on 32 quality objectives and distributed across 8 fields of action: landscape and land use; landscape and spatial policy; landscape and watercourses; species and natural environment; landscape and human beings (perception and experiences); participation; economic instruments and use of resources; and research and possibilities for the future. Each one of these revealed fields of action is followed by priority measures which go from the creation of new parks to ecological compensation, monitoring the evolution of the landscape, making predictions for the future (some with a long-term view) and the ecological valorisation of urban agglomerations. In summary, the guiding principles of the Paysage 2020 project are used as a technical point of departure for decision-making by the federal service responsible for protecting nature and the landscape.

Landscape Character Assessment in the United Kingdom

Carys Swanwick

In the last five years, the concept of landscape character and the process of landscape character assessment have become central to a wide range of activities linked with landscape and environmental planning and management in the United Kingdom. The consolidation of this perspective, which played an influential role in the development and ratification of the European Landscape Convention in the United Kingdom, is the result of a long and historic process of evolution in terms of both theory and application. At present, landscape character is defined as the distinct and recognisable pattern of elements that occur consistently in a particular type of land-

scape. It is created by particular combination of geology, landform, soils, vegetation, land use, field patterns and human settlement. Character is what makes landscapes distinctive and creates a particular sense of place in a locality. Thus, each site has its own character, and all landscapes are different as a result.

Current approaches to landscape character assessment propose using a common framework of reference and employing a set of methods and techniques that can be used in a different way according to the circumstances of each case. In this way, the methodology for landscape character assessment includes a clear separation between the characterisation process, with its relatively value-free process and which comprises identifying, classifying and mapping areas with their own character, and a second phase of making judgements based on the results of the characterisation, whose aim is to inform decisions that may be required in relation to specific applications of the assessment.

The aim of characterisation is to identify one of these two realities, or rather both of them: landscape character types and landscape character areas. The first are distinct types of landscape that are relatively homogeneous in character. They are generic in that they may appear in different parts of the country, but wherever they occur they share broadly similar combinations of geology, topography, drainage patterns, vegetation and historical land use and settlement patterns. The second, landscape character areas, are discrete geographical areas of a particular landscape type, and are in themselves unique. Each has its own individual character and local identity, even though it may share the same generic characteristics with other areas of the same landscape type.

In the early 1990s, the Countryside Commission promoted the Countryside Character Programme, a characterisation programme for the countryside that started directly from the progress made in landscape assessment and which had a two-fold objective of: firstly identifying, describing and analysing the character of the English landscape; and, secondly identifying specific opportunities to conserve or enhance this character. The result was the Character of England Map (also referred to as the Joint Map), which was created by the Countryside Agency and English Nature with support from English Heritage. The map delimits 159 Character Areas and is accompanied by descriptions of the character of each of the 159 Character Areas, the influences that determine these characters and the pressures for change. Together, the national map and the descriptions provide the top tier of the hierarchy of scale of Landscape Character Assessment in England. This framework has been strengthened further by the development of a national landscape typology by the Countryside Agency in collaboration with English Nature and English Heritage, and with support from the Department of the Environ-

ment, Transport and the Regions. The map also provides the necessary broad framework for more detailed assessment at lower levels of the hierarchy. For this reason, many English counties and some unitary authorities and district councils have prepared assessments describing more detailed variations in the character of their areas. Therefore, the use of Landscape Character Assessment can already be seen in action in a wide range of applications throughout the British Isles and its role is likely to increase in the future.

Landscape Policies in the Netherlands

Dirk M. Wascher and Rob Schröder

The primary tools of landscape policy in the Netherlands are about 30 years old. In fact, the foundations for current Dutch landscape policy are found in the Landscape Memorandum (*Nota Landschap*) of 1992. Linking closely with emerging European approaches, this document defines landscape as “the visible part of the world that is determined by the interaction of nature and man”. At the same time, it puts forward the main objectives of stimulating conservation, restoration and development of a high-quality landscape, which is to say a landscape of which identity and sustainability are the leading characteristics. Thus, landscape quality, understood in aesthetic, ecological and economic terms, is defined as the most important aspect of landscape policy.

The Landscape Memorandum is based on the principle of functional segregation, a characteristic associated internationally with Dutch nature and landscape policy. This focus proposes a clear separation between low-dynamic functions on one hand, associated with long-term stability of land use such as forestry, nature protection and water retention; and high-dynamic functions on the other hand, exposed to market regimes and technological developments. With the implementation of the Landscape Memorandum, the definition and delimitation of landscape types and landscape assessments have become decisive instruments despite the fact that landscape assessment in the Netherlands has already formed part of spatial and regional planning for a long time.

After the Landscape Memorandum, other initiatives related with landscape policy appeared. The first of these is the Belvedere Memorandum of 1999, a collaborative initiative by four Dutch ministries which focuses on cultural landscape. This document aims to safeguard, develop and restore cultural and historic identity as a determining factor in the future of spatial design in the Netherlands, for which the Government shall aim to create appropriate condi-

tions. The second prominent initiative, the Dutch Landscape Manifesto, was created within the current context of administrative deregulation and decentralisation in the Netherlands, in which a growing trend to transfer responsibilities to the provinces and communities can be seen. Published in November 2005, the Manifesto was given impetus by around 30 NGOs and different bodies after the approval of the European Landscape Convention, and more stakeholders adhered to it during its first three years, specifically various ministries, regional administrations and entities. The Manifesto, which currently has the support of more than 40 signatory parties, works to create a broad, public-private financial foundation for landscape restoration and development.

In the Netherlands, landscape policies are integrated into several other (secondary) policy sectors of which spatial planning must be considered the most important. Following a practical definition of landscape, this relates to three policy domains organised by their respective ministries: spatial planning, which includes town and country planning, as well as landscape architecture; nature policy, especially with regard to the conservation of cultural landscapes and development of new nature and new green spaces; and cultural policy, especially when linked with the conservation of historical monuments and sceneries of common interest and special beauty.

In any case, the tangible results of landscape policies are relatively insubstantial when compared with the influence of the economic and town planning sectors in shaping the landscape, as the latter have more instruments available. Likewise, after a period of deregulation and decentralisation, and backed up with the Dutch Landscape Manifesto, a revival of coordination and steering efforts based on wide-reaching commitments seems to be in sight.

Furthermore, it must be taken into account that the concept of “quality” linked with landscape is not easy to tackle and has given rise to quite different projects and strategies throughout history. Besides, the dialectic between conservation and development is very important to the extent that the Netherlands has committed to dynamic and innovative development from a technological point of view.

Instruments for Protecting and Valorizing the Landscape in Italy: The Case of Tuscany

Cinzia Gandolfi

In Italy, legislation regarding landscape is regulated by the Code for Cultural and Landscape Assets (*Codice dei beni culturali e del paesaggio*), which was

approved in 2004 but was subsequently modified. For the most part, the Code pays little attention to the European Landscape Convention; it considers the landscape merely as entailing the protection of a few exceptional areas, and it separates landscape policies from spatial ones. Therefore, it is the regions which have carried out the most advanced experiments with regard to this issue, and they have always done so within the limits of their autonomous status. The Italian text establishes that the regions are the administrative units charged with creating landscape plans, except for the sections related with landscape assets (i.e., those landscape elements which are recognised as having a special aesthetic value), whenever they do so in collaboration with the state.

The region of Tuscany has traditionally implemented a policy covering protection and valorisation of the landscape in the field of spatial planning. This position is markedly different from that of many Italian regions which, to the contrary, have managed landscape protection by means of specific tools independent of those used in spatial planning. The Regional Law on Territorial Management of 2005, approved in accordance with the amendments made to the Italian Constitution, insists on this line of raising awareness among all territorial and local bodies so that they manage the territory by protecting it. In this context, the Landscape Plan for the Region of Tuscany falls within the legal section of the Regional Territorial Plan and regulates two different situations: one related with protecting landscape assets, which is the exclusive prerogative of the Italian state; and another, which makes reference to the management of landscape transformation according to the definition used in the European Landscape Convention and which is subject to regional law and to the joint competences of the region, provinces and municipalities.

The Landscape Plan is founded on three basic principles: the first is the integration of landscape preservation in spatial planning; the second is the participation of all institutional bodies from the Italian state down to the regions, provinces and municipalities when joint landscape planning processes takes place; and the third is recognition of the universal value of the Tuscan landscape in step with cultural and economic development. Moreover, the Landscape Plan for the Region of Tuscany is composed of two parts: a first part related with the management and protection of landscape assets, and a second part oriented toward landscape assessment.

The reading and representation of the constitutive traits of the different local landscapes was organised via a series of profiles compiled in the *Atlante ricognitivo dei caratteri strutturali dei paesaggi della Toscana* (“Recognitory Atlas of the Structural Characteristics of the Landscapes of Tuscany”). The structural traits and evolutionary dynamics of the landscape are treated in the description included in

the second and third parts of the profiles, and aim to contribute to defining local landscape identities. Specifically, the structural traits of the landscape are subdivided into two types: on one hand, the traits identifying landscapes, which include the landscape elements that contribute the most toward recognising territories' special characteristics; and on the other hand, the structural traits ordinary to landscapes, which generally include the most widespread landscape configurations in the region's territory, such as aspects of vegetation or recurring agrarian structures.

Therefore, the *Atlante ricognitivo dei caratteri strutturali dei paesaggi della Toscana* can be considered the cognitive and interpretive framework used to create the profiles containing guidance for landscape valorisation. The regulating contents of the Plan were defined based on this framework, and the Plan itself was organised with profiles according to two separate levels. First are the profiles corresponding to the 38 spheres into which the entire region's territory has been subdivided, which define the landscape quality of the territories by means of a description oriented toward the landscape's structural traits: the identification of ecological, historical and cultural values, and of current aesthetics and perceptions. The landscape quality objectives are formulated based on these contents, and their aim is to guarantee the maintenance and application of the existing levels of landscape quality and to give specific guidance for protecting and transforming landscapes in a positive way, as well as for restoring current situations of degradation to a useable state. Second are the profiles of the areas submitted to the special system of landscape protection (*vincolo*), in which the guidelines are defined for protecting all the zones that have received recognition of public interest, are prominent for their value as landscapes in agreement with national law and represent the most celebrated areas of the landscapes of Tuscany.

The Landscape Plan will soon be submitted to the Regional Junta for study. In 2009 it is planned that agreements will be stipulated with the Ministry for Cultural Assets, and the Landscape Plan will then be able to obtain definitive authorisation from the Regional Council.

II. Tools for landscape integration

Landscape Impact and Integration Studies in Catalonia

Jaume Busquets

One phenomenon that has had a great effect on Catalonia's territory and landscapes over the last few decades is the proliferation and spread of a large variety of peri-urban activities on non-developable land: the extraction of natural resources, commercial activities, recreational and sporting activities, road infrastructure, water purification plants, rubbish dumps, supply activities, tourism and hotel and hospitality activities and large-scale facilities of public interest. As a result of this process, many secular agrarian landscapes have changed for the worse, and new hybrid and complex landscapes have cropped up, stripped of character and often of low quality.

Within this context of proliferation and spread of peri-urban activities, Catalonia's current landscape policy directs an important part of its efforts toward planning ahead for integrating actions on non-developable land into landscape. The landscape impact and integration study is an instrument conceived for helping to minimise the impact of activities on the landscape and to encourage the incorporation of landscape criteria into the projects. The content and obligatory nature of this instrument are established in Decree 343/2006, of 19 September, which elaborates upon Law 8/2005, of 8 June, on Landscape Protection, Management and Planning in Catalonia, which assigns it the task of considering the consequences that the implementation of certain actions, projects or activities could have on the landscape, in addition to exposing the criteria adopted for its integration into landscape.

The aforementioned Decree also sets out the requisites of the landscape impact and integration reports and establishes that the aim of these reports is to evaluate the suitability and sufficiency of the criteria or measures adopted in the landscape impact and integration studies in order to integrate into landscape the actions, uses, works and activities to carry out. The Landscape Service of the Directorate General for Architecture and the Landscape is the

agency of the Catalan Ministry of Town and Country Planning and Public Works that is charged with generating these studies, which are incorporated into particular intervention plans or special plans for non-developable land. The status of the reports is consultative and their purpose is to help the territorial urban planning commissions to make the agreements to grant authorisation or final approval.

The suppositions according to which it is mandatory to carry out a landscape impact and integration study correspond to the actions on non-developable land laid out in Article 48 of Legislative Decree 1/2005, of 26 July, by which was approved the reworked text of the Urban Planning Law, the cases in which spatial or urban planning schemes would require it, and when it is established by a certain law or general disposition. After four years during which landscape impact and integration studies have been obligatory, it is still too early to fully evaluate their results, but it is possible to affirm that the nearly 3,000 action projects reported by the Landscape Service have helped to increase the level of requirements with regard to landscape integration measures by establishing conditions or recommendations set out in the reports, or else through reformulation of the projects. Simultaneously, a budding improvement has been experienced in the quality of the projects, highlighted by a rising level of attention to landscape variables.

Nevertheless, a change in attitude among the developers and creators of projects on non-developable land which is based on project logic and respectful of the values of places and landscapes will take more than a few years to achieve, so the success of the landscape impact and integration study will depend in good measure on the continuity of its application and a better understanding of it and its ultimate aims. Thus, in recent years, in order to train professionals in the field of landscape integration, different bodies (professional associations, universities and local administrations) have promoted the organisation of conferences, courses and seminars with the goal of disseminating working methods, exchanging experiences and exploring landscape integration strategies in greater depth in general, and actions on non-developable land in particular. Along this same line, the Directorate General for Architecture and the Landscape has created a document entitled *Guia pràctica per a la realització dels estudis d'impacte i integració paisatgística* ("Practical Guide for Carrying Out Landscape Impact and Integration Studies"), which guides the work of those who draft projects as well as those who draft integration studies.

The Evaluation of Landscape Impact and Visual Impact in the United Kingdom

Carys Jones

In the UK, the majority of development proposals include the evaluation of visual impacts and landscape impacts as inputs to the decision-making process. This generally takes place in the context of the environmental impact assessment (EIA) process. The key – and most widely-used – guide for assessing landscape and visual impacts in the UK is the joint publication by The Landscape Institute and the Institute of Environmental Management & Assessment (LI/IEMA), *Guidelines for Landscape and Visual Impact Assessment* (LI/IEMA, 2002).

The baseline for evaluating landscape impacts will involve both desk studies and field surveys to classify and analyse the landscape likely to be affected. It will record the existing features and characteristics of the landscape, how the landscape is used, and any value or importance attributed to these features and characteristics. Further analysis will indicate how these aspects combine to produce the particular landscape character of the area. A landscape's value to society is necessarily a judgement, and this judgment needs to be based on a range of opinions from those with a connection to the landscape in question, including the public. The assessment of landscape effects will describe the predicted nature and scale of change in terms of the elements and characteristics of the landscape, and therefore the anticipated changes to the landscape character. The significance of landscape effects will generally involve a judgement based on the nature of the changes to the landscape and the sensitivity of the landscape to accommodate these changes. It is important to clearly state how the judgement has been made, as well as the weight given to different landscape elements or features lost, their identified importance, and any designations.

The evaluation of visual impacts will involve an initial desk study that analyses contour data to provide a preliminary zone of visual influence, the main viewpoints and the sensitive visual receptors. A site visit can identify landmark reference points and check more localised elements for their effect on visibility. Visual receptors will include a wide range of users of the site from residents to visitors. This baseline material will set out the extent and nature of the views of the site and the visual amenity of the receptors, utilising visibility mapping techniques and photographs. Further assessment will evaluate changes in the character of views due to the development proposal and changes in visual amenity for the receptors. The sensitivity of the receptors will depend on a range of factors relating to the receptors themselves, their location relative to the de-

velopment proposal, the time of day, the degree of exposure, and interaction with the landscape. The magnitude of change of visual effects should draw together the change in the view, the insertion of new features into the landscape and how this relates to existing features, the duration and nature of effects, how receptors see the changed view (angle, distance) and the area over which the changes are visible. This can be described in subsequent reports, but is also more usefully visualised through maps, photomontages, etc., with supplementary annotations. The significance of visual effects will be assessed by taking into account the characteristics of both the effect and the receptors.

The mitigation of landscape and visual impacts in a development proposal should be considered as early as possible in the assessment process. In practice, this tends to occur later in the process and focuses on site-specific measures. Mitigation measures should be integrated into the landscape and the particular character identified for the area, and they should take account of how these measures will develop over time. The potential for mitigation measures to achieve more innovative inputs into the landscape should also be considered.

The implementation of Directive 2001/42/EC, or the SEA Directive, has brought the evaluation of visual and landscape impacts into the process for developing plans and programmes. This directive also requires information to be provided on significant effects on the environment, including landscape. The guidance on SEA developed by the spatial planning sector reflects a much broader view of landscape than the more restricted focus on protected landscapes indicated in the SEA Directive, and falls more in line with the European Landscape Convention.

The assessment of both landscape and visual impacts is embedded in the EIA process within the UK and, through the implementation of the SEA Directive, their treatment at the strategic level is developing. The clear trend throughout the UK has been to develop the characterisation of all landscapes and move away from a focus on those considered of sufficient quality for designation. This coincides with the ethos of the European Landscape Convention (Council of Europe, 2007) and should give impetus to the consideration of more everyday landscapes and the potential to enhance degraded landscape, particularly in urban areas. The importance of landscape in delivering a range of services needs to be fully recognised and developed to ensure both its continued protection and sympathetic change into the future.

Landscape Impact Assessment of Road Infrastructure in Switzerland

Marguerite Trocmé

Preindustrial thoroughfares were adapted to the topography and always followed the easiest waypoints to adjust to the natural forms of the landscape. With the evolution of engineering techniques, the thoroughfares' routes began to become free of the limitations of topography and straighter stretches of road were defined, which meant shorter distances. In this context, thoroughfares went from being simple links between towns and regions to authentic instruments of spatial planning as much for their effect in guiding future zones of growth as for their role in modifying and disrupting the landscape.

The legislation and the instruments and patterns devoted to the integration of transport infrastructure in Switzerland into landscape are regulated by the Federal Law on the Protection of the Environment (1983) and the Ordinance on Environmental Impact Assessment (1988). In turn, the Conception Paysage Suisse, approved by the Federal Council in 1997, is a spatial planning policy used for landscape issues and starts from an interdisciplinary focus that integrates the need to protect nature and landscape in different sectoral policies. With regard to the transport sector, the Conception establishes three principles: the need to assess the landscape impact of new projects, to minimise disruptions in biological continuity provoked by public works and to take advantage of the opportunity that road transformation or road widening may offer for resolving relatively unsatisfactory situations from a nature and landscape perspective. In 2001 the Swiss Society of Engineers created a guide that summarised these focal points, entitled *Planifier et construire en respectant le paysage* ("Planning and Building with Respect for the Landscape"). From this point of view, each thoroughfare's path must be designed with the aim of integrating it into the surrounding landscape while keeping in mind the conservation, repair and planning of ecologically functional settings and the introduction of constructions that make aesthetic sense. A second guide, entitled *Esthétique du paysage – guide pour la planification et la conception de projets* ("Landscape Aesthetics – A Guide for Planning and Conceiving Projects") insists on the importance of taking inspiration from the reality of each context and respecting the landscape values in existence in order to avoid jeopardising singular local features.

The planning and construction of highway A-1 between Yverdon-les-Bains and Avenches is an example of good practice in integrating infrastructure into landscape, as well as a fitting demonstration of the legislative evolution and of the planning

principles that have left their mark on Switzerland throughout the last thirty years. The initial general route, proposed during the 1960s, ran along the southern shore of Lake Neuchâtel, the largest wet zone in Switzerland and a setting in which great biodiversity is concentrated. When the first public consultation on the project took place during the 1970s, the inhabitants of the region and environmental protection associations mobilised in an attempt to stop it. Finally, after the route along the southern shore of the lake had been rejected, a new route was selected in 1988 which passed through the wooded hills located behind it. That same year, the Ordinance on Environmental Impact Assessment entered into effect and the proposed stretch became one of the first highway to be subjected to an environmental impact study and to incorporate environmental measures into the project.

The impact study was carried out at the same time that the project was created, so the selection of the final route had to respect two fundamental criteria: the protection of the shores of Lake Neuchâtel and the protection of agricultural land. Despite the fact that the route for A-1 was accurately planned, its construction was inevitably supposed to bring about a considerable impact, and this led to the application of measures of protection, integration, repair and substitution in an attempt to minimise it. From the start, the most important protection measure was the selection of a route far from the most fragile areas. As for the measures of integration and repair, bridges with light structures were built, crossings were created to guarantee the movement of local fauna and some affected environmental features (streams, marshes) were reconstructed in a natural way. Finally, with regard to the measures of substitution and/or compensation, the conversion of an old gravel pit into an 8.5-hectare system of reservoirs with different depths stands out. This space is considered a site of national interest for the amphibians that live there.

Landscape Impact Assessment in Italy

Anna di Bene

Transformations in the landscape understood as phenomena that do not depend solely on natural factors are the imprint that the population's socio-economic development has left on the landscape. It is patent that the development that took place during the 20th century left a much deeper mark on the landscape than in the 30 centuries prior. The analysis of the effects on the territory resulting from progress leads one to believe that it is now even more pressing than ever that we find forms of development that are effectively compatible with

natural resources and with our cultural heritage, constituted by cultural and landscape assets. Likewise, it has been noted that neither the work of the lawmakers nor of the cultural avant-garde has been able to avoid the destruction of the landscapes of large inhabited zones around the world.

The analysis of interventions in the landscape requires a multidisciplinary methodology that can inquire into the multiplicity of elements, meanings and interrelationships that are subjected to transformation in order to assess how the relational structure that characterises a certain landscape system would be modified. It must be kept in mind that each intervention in the territory produces transformations in the landscape system, and that the complexity of the assessment and of the interventions increases insofar as the importance and intensity of change in the relational structure that characterises that landscape system increase as well.

The Decree of the President of the Council of Ministers of 12 December 2005, based on the dispositions of the Code for Cultural and Landscape Assets, provides for the creation of the landscape report (*Relazione paesaggistica*). This landscape report is proposed as a document for guiding territorial transformation. It aims to identify appropriate strategies for designing projects and evaluating interventions from a multidisciplinary analysis of the landscape, given that landscape valuation can be considered an indicator of sustainability for building in the territory. In addition, with the advent of this new normative instrument, there has been a desire to provide the public administration, public employees, project designers and citizens at large with a series of parameters to identify the landscape features of places on one hand, and to verify the influence of interventions in the context of landscape (modifications) and their possible negative effects (such as disturbances or impacts) on the other hand. Specifically, with respect to landscape character, the landscape report enumerates various parameters for reading the qualities and critical points of landscape (e.g., diversity, integrity, visual quality, rareness, degradation), as well as the landscape, human and environmental risks (e.g., sensitivity, vulnerability/fragility, capacity for visual absorption, stability, instability). Moreover, it presents a list, with examples, of those modifications that can influence the character of a landscape the most, such as modifications to landforms; the natural or human skyline; the historical structure of settlements; vegetation; panoramas and scenic backdrops; ecological functionality; built areas between parcels of land; the characteristics of the materials, colours and constructions of human settlements; and the structuring nature of agricultural territory, among others. The list of the main types of alterations highlights the loss in quality of landscape systems through interventions that entail intrusion, subdivision, fragmentation, reduction,

the gradual elimination of relationships (visual, historical and/or cultural or symbolic), concentration, interruption and disarrangement. It is also strongly advised that the character of disturbances be taken into account, whether totally or partially destructive, reversible or irreversible.

In addition, Ministry for Cultural Assets and Activities has begun publishing guides of good practices with regard to the main categories of projects in order to improve the architectural quality of the transformations and verify their compatibility with the landscape. The first published guides aim to provide criteria and guidelines in response to the need to schedule, design projects for and evaluate wind farm installation.

The purpose of these tools is to avoid a situation in which a rather careless application of the protection laws has damaging effects on the landscape. Thus, it is necessary that all the individuals and entities that operate and participate in decision-making with respect to landscape management are aware of the concepts of landscape compatibility in interventions and of improvements to the quality of the landscape. These concepts are directed toward integrated protection and transformation of existing resources, whether natural or created by mankind at different scales, meaning those economic or productive resources that have an influence in urban and non-urban territory, or rather, those resources that truly determine the quality of life associated with the corresponding territories.

III. Tools for concerting strategies regarding landscape

Landscape Charters in Catalonia

Albert Cortina

The landscape charter is a voluntary instrument for participation, coordination and mediation between

the public and private stakeholders of a territory, oriented to promote landscape improvement and people's quality of life through the establishment of quality objectives, agreements on intervention strategies and commitments to undertake the actions established in a dynamic landscape management programme. According to what is established in the protocol created by the Government of Catalonia's Ministry of Town and Country Planning and Public Works, entitled *La Carta del paisatge: un instrument col·lectiu i voluntari de compromís a favor del paisatge* ("The Landscape Charter: A Collective and Voluntary Instrument for Committing to Landscape Interests"), this is specified in the development of territorial, urban and agrarian measures and actions, as well as those which enhance natural and cultural heritage or deal with tourism, land stewardship and local development in order to boost the values of sites and landscapes.

A three-phase scheme must be employed to create a landscape charter. The first phase relates to the creation of an assessment of the landscape's dynamics. This is where the variables and associated stakeholders are detected, and also where the risks that compromise the maintenance of landscape quality are determined. The second phase includes territorial participation, coordination and mediation. Here, the team charged with drafting the charter reveals the results of the assessment and defines the landscape quality objectives in accordance with the contributions, interests and points of view expressed by the different stakeholders. The goal is to end up reaching the maximum consensus possible for defining these objectives in order to subsequently establish landscape intervention strategies. The third phase involves the creation of a landscape management programme which assigns responsibilities for guiding each of the landscape quality objectives and intervention strategies to success by selecting the most appropriate tools for action and management, determining the financial resources and establishing a timetable for all the signatory parties to fulfil their commitments. Finally, once the three phases of the process are complete, a consensus document must be formulated which constitutes the pact for protecting, planning, managing and improving the landscape. This consensus document must be drafted in such a way that it can be signed by the greater part of the public and private stakeholders that are directly involved in promoting the landscape charter.

The Catalan experience with respect to landscape charters is starting to become rich and varied. Three charters have been approved (Alt Penedès in 2004, Berguedà in 2007 and Vall de Camprodon in 2009), and four are in the process of being created (Priorat, Riera d'Argentona, Vall del Tenes and Alt Empordà). As landscape charters are drafted, it becomes increasingly necessary to reflect methodologically upon this coordination tool so that it may

consolidate as a truly useful instrument for dynamic landscape management. With regard to the model, it must be pointed out that the charters were configured as an instrument of civic participation for decisions to protect, plan and manage their landscapes. As for the ideal sphere for signing a landscape charter, this clearly needs to be done at the supra-municipal level. With respect to the methodology employed, the landscape charters should be instruments that bring specific solutions to a concrete landscape. Finally, with regard to managing and monitoring actions derived from the charter, it may be useful to form a landscape council from among the signatory stakeholders in order to monitor the fulfilment of the commitments that were pledged. In turn, the creation of a technical office would help to energise the management and implementation of the actions derived from the adopted agreements.

Landscape Charters in France

Marie Guibert

As part of efforts to implement the European Landscape Convention, which entered into effect in France in 2006, the Ministry of Ecology, Energy, Sustainable Development and Spatial Planning has committed to creating landscape charters. These charters translate the landscape quality objectives into concrete actions that favour protecting, managing and building new landscapes jointly by the ensemble of local stakeholders. For a landscape charter to be drafted, a promoter must solicit state services, or else the services of the state must find a territorial administration that can be appointed the promoter of the project. This is specified in the offer of technical and financial support by the regional directorates of the environment and the creation of a monitoring committee which unites the affected political representatives, the services of the state, the local council on architecture, urban planning and the environment and the relevant local stakeholders.

There are four phases for creating a landscape charter: understanding and assessment; design of guidelines and actions; outline of the strategy and action programme; and, lastly, unveiling and energisation. The first three phases define what is known as a landscape plan. Once the guidelines included in the landscape plan are signed by all the affected parties, the initiative acquires a formal and moral value and goes on to be considered a landscape charter.

The landscape charter is an initiative with a comprehensive vocation which proposes global reflection on the territory while taking its landscapes into account and which is elaborated upon through very concrete local actions. Unlike an urban planning document, it is a genuine project for the territory which considers the different scales of work,

from the landscape unit to the most valuable landscape elements. Thus, one of its most important advantages is that it is based on a landscape plan with a cross-cutting rather than sectoral focus, and that it helps to take account of the different logics used to transform the landscape. In fact, it is hoped that the landscape charter can be used to anticipate the transformations foreseen in the landscape and to do so with the involvement of different local stakeholders in such a way that they become more pronounced in the vital framework that they want to use in the future.

Likewise, the landscape charter also presents a series of weak points. To begin, it is subjected to a contract situation, and that means that it is exposed to the fluctuations of political terms of office. When these are renewed, there exists the danger that consensus with respect to the charter is not achieved or is put in doubt, or that a portion of the territory does not want to be part of it, a situation which may pose a degree of inconsistency within the sphere of the landscape unit. Moreover, guiding a landscape charter to success requires a good level of energisation while managing projects, disseminating the charter and raising awareness among local stakeholders. When an active and legitimate structure for oversight exists in a territory, as is often the case in France with its regional natural parks, management and energisation of the charter become much easier. Sometimes, when stress is placed on the importance of creating a charter for a specific territory, the oversight role, though indispensable for these types of initiatives, is left to the side. What must be learned is how to convince local entities of the contribution that a landscape charter might make, but it is especially necessary to guarantee that they move from theory to practice once the initiative is up and running. Furthermore, it must not be forgotten that it is vital to have enough financing to carry out the actions and to obtain visible, short-term results so that the local stakeholders stay interested in the process. The role of energiser is very important for finding financial partners and for analysing the subsidies that are available.

Land Stewardship: A New Concertation Tool for Conserving the Landscape Based on Civic Involvement

Jordi Pietx and Xavier Basora

Land stewardship brings together a group of strategies and instruments aimed at involving land owners and land users in conservation and good use of the land's natural, cultural and landscape values and resources. In order to achieve this, the designated stewardship bodies seek agreements and other mechanisms of

continuous collaboration with owners, land users and other public and private stakeholders.

The public authorities have begun to trust in the possibilities offered by land stewardship, and, by extension, in the participation of non-profit entities to conserve nature and the landscape. A good example of this is the Catalan Landscape Law approved in 2005, the first such act in Spain that contemplates land stewardship as a concertation tool for protecting the landscape. Given the fact that the term “concertation” entails the actions to negotiate and agree upon, it fits perfectly with the philosophy of land stewardship. In this context, land stewardship must be understood as a complementary (and not substitutive) strategy for other legal and administrative mechanisms that already exist for conserving nature and the landscape.

An analysis of land stewardship initiatives in Catalonia and in other parts of the world highlights that land stewardship poses clear, concrete and interesting opportunities for protecting, maintaining and managing the landscape. Regardless, it is also evident that there is still a limited number of stewardship initiatives based on landscape in Catalonia. Nevertheless, we can affirm that landscape is the background for many stewardship agreements, even if they are not explicit within the agreements themselves; in fact, many of the areas for which stewardship agreements are reached have high aesthetic and landscape values.

Among the different instruments for landscape planning and management provided for in Catalan legislation, the landscape charters are beginning to be viewed as a clear gateway to stewardship initiatives. Thus, the landscape charters of Alt Penedès and Berguedà incorporate land stewardship into their set of commitments, even though action on these has not yet unfolded. In this way, the stewardship agreements can become one of the tools that uses the landscape charters to move toward treating landscape on a more local scale, e.g., from country estate to country estate, site to site and property to property, and in those places with landscapes that are especially meaningful.

Yet Catalan legislation is not just limited to proposing social participation in actions on the landscape; indeed, it also fosters it. One of the financial instruments provided to accomplish this is the Fund for Landscape Protection, Management and Planning, which is addressed to public and private bodies, legal persons and individuals that act with these objectives in mind. Thus, the stakeholders that intervene in land stewardship (both public and private stewardship bodies, as well as owners) can receive financing from this fund, though until the present it has still not been made available for land entities and owners.

Therefore, land stewardship is proposed as a strategy employing wide-reaching participation and social recognition to contribute to the conser-

vation of natural, cultural and landscape heritage. It has been this way in other parts of Europe and the world, and now Catalonia is starting to head off in that direction as well.

Social Participation and Negotiation in Landscape Planning and Management

Yves Luginbühl

Since the Second World War, transformations in the landscape have been radical and without any historical precedent aside from the great ruptures of the Middle Ages. At present, landscape transformations respond to factors that spill over all borders, and people conceive them as something which cannot be influenced or acted upon as a way to enjoy a better life. Although constructing landscape is the result of many individual actions, such as building a house or felling trees located between two parcels of land, it is no less true that these individual decisions are framed within more global policies. For example, the farmer who cuts down trees between two plots of land does so spurred on by a need to continue increasing productivity by eliminating all obstacles in favour of the mechanisation of agricultural labour.

In Europe and North America in recent years, local populations have begun to lay claim to a participatory role in decisions made regarding their landscapes. This fact leads us to think that the landscapes of the future do not necessarily have to suffer inevitable transformation. Thus, a new line of thought has opened beyond the inexorable logic of the marketplace, and for that reason, we must dedicate attention to it and analyse the contexts, methods and different experiences related with it in the hope of finding a different way to manage the landscape which is closer to the general public.

In Europe there are initiatives with various levels of public participation in decision-making processes with respect to landscape. According to Massimo Morisi and Pierre Rosanvallon, the forms that policy action takes on landscape issues can be classified according to the characteristics of the stakeholders who play the most important roles in them. Thus we have public policies written by public stakeholders; public policies created by public employees or experts; public policies that arise out of a local or national referendum and public policies generated as part of processes of argumentative, deliberative and functional democracy.

The information available on public debate underscores the great diversity of forms in existence, from a meeting called by the town hall to demonstrations which take the form of an exhibition or party and aim to stimulate public debate, to prac-

esses that combine different assemblies. The form that public debate ought to adopt depends as much on the problems put forth as on the context in which participation takes place. That said, new knowledge should always be generated since from the first moment that local stakeholders strike up a debate on planning landscapes in the area, they articulate knowledge that comes up as a result of the discussion and which is useful for the same process. Moreover, the simple act of debating implies a renewed reflection that arises from the interaction between the negotiation process and the same knowledge regarding the landscape in question, which produces new knowledge as a consequence. In any case, participatory experiences should not be interpreted as a definitive solution to the various questions posed by landscape planning, but should rather serve to obtain responses that would need to be confirmed afterwards through a process of evaluation.

Therefore, it is important that landscape planning processes take account of the new forms of calls for public involvement and that the populace is able to participate in an active and interactive way in deciding upon the landscapes of the future. Even though most experiences take place on a local scale, it is necessary to experiment with new forms of interaction between the different spheres of spatial planning, from the local to the global, as well as conversely, from the global to the local. Changes in conceptions of landscape, which have evolved from something exceptional to a concept closer to the people's everyday life and environs, has given impetus to an important – though not definitive – step forward: only by experimenting with spatial planning will it be possible for landscape to open ways that lead to improving our social and individual wellbeing.

Notes sobre els autors

Xavier Basora és ambientòleg i periodista. Actualment treballa a X3 Estudis Ambientals, consultora especialitzada en l'anàlisi i la planificació ambiental del territori i en participació i comunicació ambiental. L'empresa és node d'expertesa de la Xarxa de Custòdia del Territori, organització amb la qual col·labora habitualment en projectes i iniciatives relacionades amb la promoció de la custòdia del territori.

Anna di Bene és arquitecta. El 2008 va assumir la direcció de la Superintendència de Bens Arquitectònics i Paisatgístics d'Úmbria, després de cinc anys al capdavant del Servei de Paisatge del Ministeri dels Béns i les Activitats Culturals d'Itàlia. Té una dilatada experiència com a projectista i restauradora de monuments arqueològics, ha estat responsable de l'aplicació del Conveni europeu del paisatge a Itàlia i ha participat en nombroses publicacions en els camps del patrimoni, l'avaluació paisatgística i l'ordenació del paisatge.

Jaume Busquets és geògraf paisatgista i subdirector general d'Acció Territorial i Paisatge del Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya. Amb anterioritat ha estat codirector i professor del màster en Intervenció i Gestió del Paisatge de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Albert Cortina és advocat i màster en Estudis Regionals, Urbans i Metropolitans. Actualment és director d'Estudi DTUM, despatx professional especialitzat en l'assessorament jurídic a projectes d'intervenció i gestió del paisatge. També és membre expert del Grup de Paisatge del Ministeri de Medi Ambient, així com autor de publicacions especialitzades. Ha estat codirector i professor del màster en Intervenció i Gestió del Paisatge de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Cinzia Gandolfi és arquitecta. Des de l'any 1994 treballa per a la regió de la Toscana, on actualment s'encarrega de la planificació territorial i paisatgística des de la Direcció General de Polítiques Ambientals i del Territori. Ha estat col·laboradora de la redacció del Pla paisatgístic regional i del projecte PAYS.DOC, en el marc del qual s'ha ocupat de l'organització del Premi Mediterrani del Paisatge (edició del 2007), i de la publicació del *Catàleg de bones pràctiques per al paisatge*.

Joan Ganyet és arquitecte i expert en polítiques d'ordenació territorial d'alta muntanya. Des de l'any 2004 és director general d'Arquitectura i Paisatge del Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya. Ha estat també alcalde de la Seu d'Urgell, diputat al Parlament de Catalunya, president de la Comissió Interpirinenca de Poders Locals i vicepresident de la Federació de Municipis de Catalunya.

Marie Guibert és arquitecta urbanista del Govern francès i responsable adjunta del Servei d'Espais Paisatgístics i Biodiversitat, com a directora de la Unitat d'Espais i Paisatges de la Direcció Regional del Medi Ambient del Llenguadoc-Rosselló. Des d'aquest càrrec, ha contribuït a desplegar el Conveni europeu del paisatge (especialment els atlas del paisatge) i a assessorar en la creació de nous paisatges.

Carys Jones és catedràtica en Planificació Mediamiental del Departament de Medi Ambient i Desenvolupament de la Universitat de Manchester. Ha publicat diferents estudis sobre l'avaluació d'impactes ambientals i l'avaluació ambiental estratègica, alhora que imparteix classes relacionades amb aquestes matèries.

Yves Luginbühl és enginyer agrònom, doctor en Geografia i director de recerca del Centre Nacional de Recerca Científica (CNRS). Coredactor del Conveni europeu del paisatge, ha estat president del comitè científic del programa francès de recerca Paysage et développement durable del Ministeri d'Ecologia, Energia, Desenvolupament Sostenible i Ordenació del Territori.

Valerià Paül és geògraf, i ha publicat nombrosos treballs sobre geografia rural i agrària, turisme, ordenació i organització territorials, i paisatge. Ha participat en la revisió de continguts dels primers catàlegs de paisatge de Catalunya (2006) i en la redacció del Catàleg de paisatge de la Regió Metropolitana de Barcelona (2008). Des del gener del 2009 és investigador postdoctoral a la Universitat de Santiago de Compostel·la.

Jordi Pietx és biòleg i director, des de l'any 2003, de la Xarxa de Custòdia del Territori, on ha realitzat els dos plans directores de l'entitat. També té una reconeguda experiència en la gestió del sector privat de l'ordenació, planificació i gestió del territori i dels espais protegits.

Arnau Queralt és ambientòleg i màster en Gestió Pública. Del 2001 al 2006 va exercir la coordinació tècnica del Consell Assessor per al Desenvolupament Sostenible, des d'on va impulsar la traducció i la publicació en català del Conveni europeu del paisatge. Ha treballat en la revisió de continguts dels primers catàlegs de paisatge de Catalunya (2006). Vicepresident del Col·legi d'Ambientòlegs de Catalunya, és assessor en sostenibilitat i en estratègia i comunicació institucional.

Pere Sala és coordinador tècnic de l'Observatori del Paisatge de Catalunya, on coordina l'elaboració dels catàlegs de paisatge de Catalunya. Anteriorment, ha treballat en el Departament de Medi Ambient i Habitatge de la Generalitat de Catalunya en l'àmbit de l'avaluació ambiental estratègica i en la promoció de la sostenibilitat en l'àmbit local.

Rob Schröder és investigador titular de polítiques del paisatge i ordenació territorial a l'institut holandès de recerca Alterra. És llicenciat en Arquitectura Tècnica per la Universitat d'Eindhoven i ha col·laborat amb organitzacions no governamentals en projectes de medi ambient i ordenació, a banda d'encapçalar projectes transfronterers i de cooperació europea. Schröder treballa en els àmbits de l'ordenació i la participació, la gestió ambiental i les tecnologies agropecuàries.

Jean-François Seguin és director de l'Oficina del Paisatge del Ministeri d'Ecologia, Energia, Desenvolupament Sostenible i Planificació del Territori. Actualment presideix la conferència del Conveni europeu del paisatge i n'és el representant francès. Doctor en Veterinària, es va especialitzar en paisatges després de treballar en el projecte del parc nacional marí de les illes Chausey i de contribuir a definir el projecte de recuperació del caràcter marítim del Mont Saint-Michel.

Matthias Stremlov és doctor en Germanística i especialista en representacions socials del paisatge. Des de l'any 1995 treballa a l'Oficina Federal de Medi Ambient de Suïssa, on s'ha encarregat d'elaborar el pla Conception Paysage Suisse i de supervisar la redacció del projecte Paysage 2020.

Carys Swanwick és catedràtica de la Universitat de Sheffield i acreditada especialista en matèria paisatgística. Abans d'incorporar-se a la universitat va desenvolupar diferents tasques de responsabilitat a l'empresa Land Use Consultants. També ha estat al capdavant del New Map Consortium, el qual ha definit el model anglès d'avaluació del caràcter del paisatge a escala nacional i regional.

Marguerite Trocmé és biòloga formada als Estats Units i a Suïssa. La seva carrera professional va començar com a col·laboradora externa de la Unitat Ornitològica de Suïssa i, des de l'any 1989, és científica adjunta i cap de projecte de l'Oficina Federal del Medi Ambient. Durant aquest període s'ha acabat especialitzant en la inserció d'infraestructures en el paisatge.

Dirk Wascher és ecòleg format a Alemanya i als Estats Units. Actualment treballa com a investigador a l'institut holandès de recerca Alterra i coordina la xarxa Landscape Europe. Amb una sòlida trajectòria internacional, és expert en ecologia paisatgística i en el seu estudi per mitjà de sistemes d'informació geogràfica.